

DPN 5994

Title : काल विधान KĀLA VIDHĀNA

Run. No. 6685

Cat. No.

Micro. No.

Subject धर्मशास्त्र / code of religion / law Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 30.5 x 14.2 Folios 104 Lines (in a page) 11

Compl. / Incompl.

Chapt. / act /

Author / translator अनन्त भट्ट Ananta Bhatta

Scribe / donor

दिनेश

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuja. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thiyasaphu /

Condition : fine / damaged by worms, rats, water / स्वः।रिरे कम कुनभया के लए बनाई

Beginning, colophon, post-colophon :

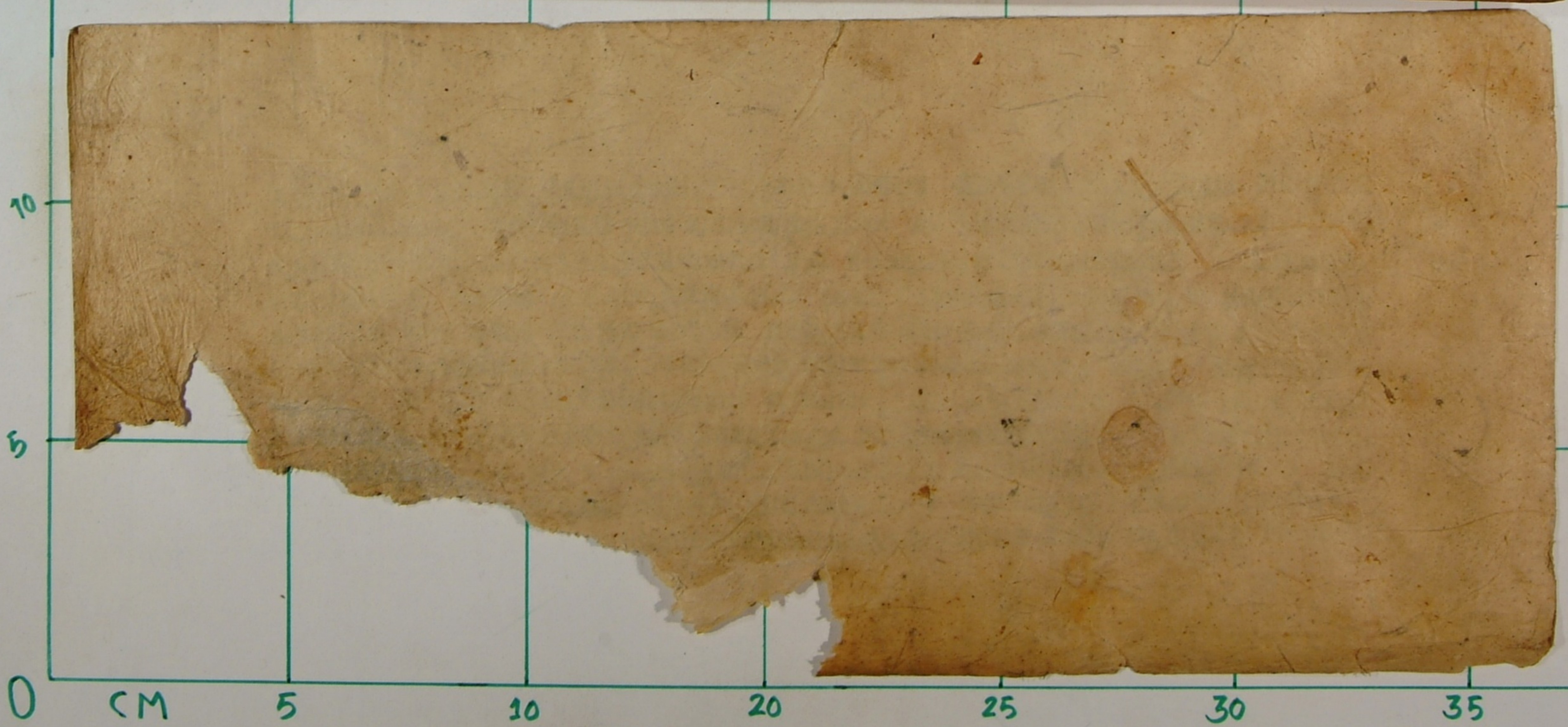
Left hand side corner upper edge damaged by water.

↓
शतेश्वर मन्नागदेव महामन्त्रिणा महामहोपाध्यायै विधायाणि जाते पात्रा निबन्ध
काल विधानानि समाप्तम् ॥

टिप्पणी: बुद्धी श्री श्री पौर्णजि नान्दस्य स्रोत प्रमाणाय लिखिताय लां लां यायेगु धार्मिक
कृत्या निम्न विधान च्यातः॥५॥

Remark: In this codex, the author has treated various religious
festivities, fastings etc to be observed in every month
of a year as supported by mythical evidences.

तस्य गिरि पेलक्ष्मीनिवासं हरीं विप्रधातदिवाकरं सुरगुरुं सर्वसिद्धिप्रदं ॥ इत्यासर्वसुरे
 तस्य रथसमासिमीपुरनिशमं दशदेवं परं ॥ १ ॥ नत्वां लक्ष्मीपतिं कृष्णं तथा ब्रह्मादिकां सुरा ॥ २ ॥
 वं प्रहृत्तारं वंदे हेमवती सुतं ॥ ३ ॥ चतुर्दशसुविद्यामुभिधाताः सुदुर्लभं ॥ अपरोक्षब्रह्मा तत्त्वा जयंति गुरो मम ॥ ३ ॥ अति
 सकलरहस्यं विंविनयस्य चित्ते सुकुरश्च विमुक्ते दोषमालिन्यमुने ॥ स्वपदविमलभक्त्या यस्य तुष्टो रम्ये शो जनकजनकयह भदमेनं
 नतोस्मि ॥ ४ ॥ वंदे श्रीपितृवरणं जदनागेश संतिता न् ॥ यत्प्रसादादहं प्राप्ताः संज्ञानो जउधारपि ॥ ५ ॥ श्रीमाननंतभट्टाहं काव
 शाखी सतं प्रियमन्ये कोहृदये स्नाप मे हरीः ॥ उक्तानां कर्मणां काले कर्तव्यं त्वान्कालः ॥ अस्म्यने ॥ सवद्योदा ॥ स्वद्योग्यनमृमा
 सः पसोदिष ॥ स इति ॥ तत्राद्यः षष्ठिभेदः तदाह गरीः ॥ अभवे विभक्तः शुक्लः अमोक्षेयप्रजापति ॥ अंगिराः श्रीमुखिभावायु
 बाधाने श्वरस्तथा ॥ वरुधान्यः ॥ अमाथी च विक्रमो यस्तथा ॥ चित्रभानुः स्वभानुश्च तारणाः पार्थिवो वायः ॥ सर्वजिष्पर्वधानी
 वविरोधा विहृतिः खरः ॥ नन्दनो विजयश्चैव जयो मन्मथः ॥ मुखो ॥ हेमलं वी विलं वी ववीकारी शार्वली प्रवः ॥ शुभकृष्णभक्तो
 धीविश्वावपराभवो ॥ प्रवंगकीलक सोम्यः साधारणो विरोधि कृत् ॥ परिधावी अमाथी च आनन्दो रास सो नलः पिंगलका
 लयुक्ते श्वसिद्धयो रोद्रुर्मती ॥ उं उभीरुधिरो ज्ञारी रक्षासीको धनः सय इति ॥ अयने दधा ॥ उत्तरं रक्षिणमिति ॥ अतुः घोटा मा

॥ रामः ॥

॥ १ ॥

सद्ययात्मके ॥ वसंतरीष्य वर्षा शरद्विमें शिशिररूपः ॥ मासाः श्वेत्त्रायाश्चतुर्धा भिद्यन्ते ॥ तदाह माधवाचार्यः ॥ मासास्तु सावनः सो
 रश्वाद्रो नासत्र इत्यमी ॥ दर्शयति ॥ पार्ष्णिमातो वावां द्रसौ विप्रवेश्योः ॥ सोरो रातः सावनस्तु यने ज्योतिषिके ॥ परः ॥ इति ॥ दर्शयति
 तश्चाद्रो मासे विंध्यस्य दक्षिणे भागे ॥ इतस्तु उत्तरे भागे व्यवक्रियते ॥ संक्रान्तिपि संक्रान्त्यवधि ॥ सोरो मासः त्रिंशद्विंशः सावनः
 नक्षत्रपरिवर्त्तननासत्र ॥ एतेषां व्यवस्था माह गरीः ॥ सोरो मासो विवाहादौ यत्तादौ सावनः स्मृतः ॥ आदिके पितृकार्ये च वाद्रो
 मासः प्रशस्यते ॥ आयुर्द्वयविभागश्च जायश्चित्रक्रिया तथा ॥ सावने निवर्त्तय्या शत्रूणां वापु पा सनेति ॥ मलमासदिक
 माह माधवाचार्यः ॥ वाद्रोऽधिमासो संक्रान्तः सोतर्भवति वात्रे ॥ असंक्रान्ता वेकवर्षे दोवेत्सकं सर्प आदिमः सय मासा सो
 क्रान्ति ॥ सवाहस्य निसेतकः त्रयस्यान्या विवाहा ॥ दोसे सय्याहस्य तीउभो मुद्धो त्रितथा स्मार्त्ते मलमास्ये विविच्यते का
 यमपि मलमास्ये विवर्जयेत् ॥ आरक्ष मलमासात्वा कृच्छ्रवां द्रदिके तु यत् ॥ तस्य मास्यं सावनस्य मासस्या नतिने
 नंभस्य समापने ॥ कार्यकालवितुं वस्य प्रतीक्षायां ॥ असंभवात् ॥ अनन्यगति कं नित्यमन्निहोत्रादिकारयेत् ॥ वायं
 यागदि वर्जयेत् ॥ अगतिग्रहास्त्रानं जातो विर्गति संयुता ॥ दयं नैमिन्निकं तस्य व्यवस्थानित्यवन्मता
 विवर्जयेत् ॥ मलमासमृतानां तु मलेस्या द्यदिकं तरमिति जावलिपिः ॥ द्वादशाहं सपिंडां ने कर्म

॥ ४ ॥ शांतेतिथि ॥ मध्याह्नादधमृसंवेत्यरेषु सायंशस्यते ज्येष्ठर्षभानुवाराभ्यां युक्तास्यतिउर्वभा ॥ जयंत्वाख्यवनेभिन्नं कृत्वा
 जन्मासमीवुनात् ॥ शुद्धावसप्रमीविद्धेत्येवंजन्मासमीदिवा सप्रमीवेत्तिशीयात्वाश्विद्धाशुद्धाऽन्यथाभवेत् ॥ शुद्धायांनाति
 सेंदेहेविद्धावत्तिविध्यते ॥ निशाचयोगः पूर्वपुरुत्रे पुर्द्धभयोरुत ॥ पूर्ववपुष्यमेपक्षपरे वेत्रपक्षयो ॥ शुद्धमीरोहि
 णीयुक्ताजयंतीसावतुर्विधा ॥ शुद्धाशुद्धाधिकेत्येवंविद्धाविद्धाधिकेतिव ॥ शुद्धायामपि विद्यायां नमंभाद्योन्नरतिथि ॥ शुद्धा
 धिकायां योगः स्यादेकस्मिन्चदिनद्वये ॥ नैकयोगे किमिदं देहोद्विगेपक्षमंदिने ॥ सदा निशीथे पश्चादेत्युन्नमोमध्यमोदमः
 योगस्त्रिधापि पूर्वपुः संपूर्णत्वाडपोषां ॥ विद्याधिकायां मप्येकदिनेयोगे सगृह्यतां ॥ द्वयोर्थोगस्त्रिधाभिन्ने निशीथे वृत्ति
 भेदतः ॥ तच्च त्रिदिन एकस्मिन्नुभयोर्नोभयोरिति ॥ एकस्मिन्ने तदिने तस्यात्यस्योरत्ययो परा ॥ बुधे सोमे जयंती चेद्वरि
 सातिफलप्रदा ॥ यस्मिन्वर्षे जयंत्वाख्यायोगे जन्मासमीतदा ॥ अंतर्मताजयंत्वास्यादृशयोगः प्रशंसितः ॥ नोपवासद्वये
 कार्यमुपोख्यतु परंदिने ॥ अथ नवमी ॥ नवमी पूर्वविद्धेव पक्षयोः रभयोरपि ॥ नकुर्प्यान्नवमी चैव दशम्ये नो कदाचन ॥ अ
 थ दशमी कृत्वा पूर्वोत्तराशुक्ता दशम्ये वं व्यवस्थिता ॥ अथैकादशी ॥ मनकुमारसंहितायां ॥ एकादशी स दोषोष्ण पक्षयोः
 शुक्लकृत्वा ॥ तस्यां तु भोजनं कुर्वन् नौरवं नरकं व्रजेत् ॥ वरं स्वमातृगमनं वरं गोमोमभक्षणं ॥ वरं हत्वा सुरापानं नान्नमिका

॥ सम ॥

॥ ४ ॥

दशीदिने ॥ सायमाद्यंतयोरक्तौ सायं प्रातश्च मध्यमे ॥ उपवासफलं चेत्सुर्नष्टा दुक्तवतुष्टयं ॥ अथमुपवासानित्यः कास्य
 ॥ नित्यं सदायावदायुर्न कदाचिदतिक्रमेत् ॥ इत्युक्ताभि क्रमदोष श्रुतेरन्यागवोदनात् फलाश्रुते वीप्सया च बोधितं नि
 त्यमुच्यते ॥ द्वादशी त्रयोक्त्या यावदायुः सुवृत्तिभिः ॥ एकादश्यामुपवसेन्न कदाचिदतिक्रमेत् ॥ पदमापदमापन्नो हर्षे वा स
 मुपस्थिते सूतके मृतके चैव न त्यजेद्वादशीव्रते ॥ पक्षपक्षे च कर्त्तव्यो मेकादश्यामुपोषतां ॥ उपवासे त्वं शक्ता नो मशतिरुर्द्धजिदि
 नौ ॥ एकभक्तेन न केन तथैवायाचितेन च ॥ उपवासेन दानेन निद्रादशिको भवेत् ॥ पयोमूले फले वापि तृती कुर्वति मानवः ॥ अ
 सामर्थ्यं शरीरस्य व्रते च समुपस्थिते ॥ कारयेद्धर्मपत्नी वा पुत्रं बालिनयान्विते ॥ प्रातरं भगिनी शिष्यं कारयेद्ब्राह्मणादिक ॥ स
 पामभावसुवा न्यं ब्राह्मणं विनियोजयेत् ॥ पितृमातृस्वमुभ्रातृगुवर्ये च विशेषतः ॥ उपवासं प्रकुर्वीतः पुण्यं कुरु शतं लभेत्
 दक्षिणानां व्रतातया शुश्रूषा विहिता हि सा ॥ नारी च पतिमुद्दिश्य त्वेकादश्यामुपोषितां ॥ यज्ञं फलमाप्नोति प्राकुरेवं विपश्चि
 त ॥ उपवासफलं तस्याः पतिः प्राप्नोत्यशंसयं ॥ राजपस्यस्य त्रियस्यार्थं एकादश्यामुपोषितां ॥ पुरोधाः सत्रियस्यार्थं फले प्राप्नो
 त्तिनिश्चितं ॥ पितामहादीनुद्दिश्य एकादश्यामुपोषितां ॥ कृतेन तु फलं विप्रः समग्रं पूलमाप्नुयुः ॥ तपितामहादयाः कर्त्ता दशगु
 णं पुण्यं प्राप्नोत्यन्नसंशयः ॥ एकादश्यामहोरात्रं भुक्त्वा बांजायां वरेदिनं किं नित्यं त्वावबोधकं ॥ एकादशी समं किंचित्वाप

नि

॥५॥

नाणां नविद्यते स्वर्गमोक्षप्रसाद्ये वांराज्यपुत्रप्रदायिनी ॥ सुकनत्रप्रसाद्ये वा शरीरारोग्यप्रदायिनी ॥ अनायासे नराजेन्द्रप्रा
प्यते वैष्णवं पदं मित्यादिकास्तत्वाचवोधकं काम्यनैकभक्तादिप्रतिनिधिः ॥ काम्यप्रतिनिधिर्नीलनिमित्तनिमित्तिकेवस
काम्येषु पञ्चमाहर्ध्वं केचित्प्रतिनिधिर्विदुः ॥ अथदिनत्रयेतिकर्तव्यतालिख्यते ब्रह्मवैवर्ते ॥ प्राप्ते हरिदिने सम्यग्निधा
यनियमं निदिशि ॥ दशम्यामुपवासस्य प्रकुर्यादंतधावनं ॥ अक्षरलवणाः सर्वहविष्यान्निर्घेदिताः ॥ अवनतलपशयनाः
प्रियासंगविवर्जिताः ॥ इदमक्षरादिकमन्यस्वविहितप्रतिषिद्धस्यापलसरां ॥ काम्येन उपसंहरस्यावश्यकत्वात् ॥ उपवासफ
लेनैव पुनर्जन्माहुः चतुष्टयमिति फलं पदमवतौ न काम्यविषयता स्पष्टीकरणाय ॥ प्रतारंभमंत्रो विष्णुधर्मोत्तरे
शरीरमंतः ॥ कारणोपधा तं वाचश्च विष्णुर्भगवानशेषः ॥ शमनयत्वं स्तुतममेव शर्मपायादनंतो हृदि संनिविष्टः ॥ अं
तः शुद्धिः ॥ बहिः शुद्धिं शुद्धाधर्ममभ्युत्तः ॥ संकरोनुममेतस्मिन्नुत्तरे वास्मिन् सर्वदा ॥ वाह्योपधाताननयो
वौद्धिश्च भगवानजः शमनयत्वं न तात्मा विष्णुश्च तस्मिन् स्थित इति ॥ एकादश्यां संकल्पमंत्रो वक्ष्यते ॥ उपवासनिर्वच
नं विष्णुधर्मोत्तरे ॥ उपाव्रजस्य पापेभ्यो यस्तु वा सो गुणैः सह ॥ उपवासः ॥ सर्वभोगविवर्जितः ॥ इति पापेभ्यो
प्रतांगतिवैयर्थ्येभ्यः ॥ तानि च ॥ असत्वं भाषणं घृते दिवा स्वापंचमेव पुनः ॥ एकादश्यां न कुर्वीत उपवासं परो नर इत्यादि

॥ राम ॥

॥ ५ ॥

नि ॥ गुणैर्ब्रतांगत्वेन विहितैर्जपध्यानाद्यैर्नादिभिः ॥ तेन विष्णुधर्मोत्तरे ॥ तज्जप्य जपने ध्यानं तत्कथाश्रवणादिकं ॥ तद
र्वनंचतस्यैव कीर्तनं स्मरणं दिकं ॥ एकादश्यां विशेषेण कर्तव्यं भोजनं दयं ॥ सत्रौ जागरणं वैवदिवाच हरिकीर्तनं
उपवासकृतामेते गुणाः प्रोक्ता मनीषिभिरिति ॥ सर्वभोगाः भोजनतादृक् स्वर्गवनितासंगादयः ॥ सोवर्जितो वा सोऽ
होऽहोरात्रमवस्थानमित्यर्थः ॥ भोगास्तु विष्णुरहस्ये ॥ स्मृतलोकनगंधादिस्वादनं परिकीर्तनं ॥ अन्नस्य वर्जयेत्पयं
प्रासानां चाभिकांक्षां ॥ गात्राभ्यंगं शिरोभ्यंगं तादृक् चानुलेपनं ॥ असंक्रज्जलपानं च दिवा स्वापंचमेव पुनः ॥ व्रतस्या
वर्जयेत्सर्वं यच्चान्यच्च निराकृतं ॥ हारीतपतितपाषंडिनास्तिकसंभाषणमनुताश्रीलादिकमुपवासादिषु वर्जये
दिति ॥ वसिष्ठः ॥ उपवासं तथा आदिनखादेदंतधावनं ॥ आद्रोपवासदिवसे रवादि त्वादंतधावनं ॥ गायत्र्या शतसंपू
नम ब्राह्मणं विष्णुधर्मोत्तरे ॥ किंचिन्नुत्तरे पार्श्वः स पाकुर्यादसामेकादश्यादिना ॥ तयोरपि हि कुर्वीत जंबूद्वीपः सा प्रपञ्च
वैरिणां दुःस्त्रीणां संप्रेषणां स्पृश्यान्निभिः संकथनादपि भिद्यंते ब्रह्मचर्यं च स्वपरिचर्यं नु संगमादिति ॥ ब्राह्मे ॥ ए
कादश्यां नरो मत्तानि राहारः समाहितः नाना पुष्पैर्मुनिश्चेष्टविचित्रं पुष्पमंडपं ॥ कृत्वा वा वरणां पश्चाज्जागर
कारयेन्निसि ॥ संपुज्य विधिद्विष्टं प्रकुर्यात्समाहितः ॥ प्रातः स्नात्वा हरिपूज्य उपवासं समर्पेत् ॥ अन्नानिति मि

गिन

॥ ६ ॥

धस्येति मंत्रेणा द्वादशोपारणं कुर्याद्वर्जयित्वा ह्युपोदकमिति ॥ साधवाचार्योपि ॥ जयंती उत वन्नित्य का म्य वैकादशी उत ॥ अरु
 गोदयवेधश्चर्वेधः सूर्योदये तथा ॥ उक्तौ द्वौ दशमीवेधौ वैष्णवस्मार्तयो क्रमात् ॥ कलाकाष्ठादिवेधे पिशाचात्रिमुहूर्तव
 त ॥ वैसान साद्यागमोक्तदीप्तां प्राप्नोहि विलु वः ॥ विष्णुत्याग्या वैष्णवेन शुद्धा य्यां धिक् स भवे ॥ एकादशी वै द्वादशी वाश्वि
 कावेत्यन्यतां दिनं ॥ पूर्वशास्त्रान्तरं स्मृतिरिति वैष्णवनिर्णयः ॥ तत्त्ववाहिनस्तु ॥ एकादशी यथापुष्टा द्वादश्ये वतिरीच्यते ॥ उप
 वासं च यं कृत्वा दशमीव पारयेत् ॥ कलावर्धिकावपि परेषु द्वौ दशायदी द्वादश द्वादशीर्हन्ति पूर्वेषु ॥ पारणोक्त्ये ॥ इति
 पयपुराणोक्तेरित्याहुः ॥ उदयेन वमी किं वीक्ष्य कलादशमी यदि ॥ तदापरीक्ष्यं शास्त्रमिति वैष्णवस्मृति ॥ परमापदमापचा
 हर्षवासमुपार्च्छितौ ॥ नैकादशीत्यज्येदस्तु यस्पदीप्तासि वैष्णवी ॥ विदित्वर्पिता रित्वा वारः सहिवैष्णव उच्यते ॥ यथापुष्टा
 तथा कृष्णा ह्युपोष्ठा वैष्णवैः सवा ॥ इति पयपुराणोक्तं स्मार्तनिर्णय उच्यते ॥ एकादशी द्वादशी चित्युभयं वद्विनेयं ॥ तथा पूर्व
 दिनं त्याज्यं स्मार्तं शास्त्रं परं दिनं ॥ एकादशी मात्र द्वौ गृह्येत्यो र्यवस्थिति ॥ गृहस्थेन पूर्वाकार्यं नोत्तरा कार्यं तर्क्य ॥ द्वा
 सी मात्र द्वौ तु ॥ शुद्धा विद्विष्य वस्थिति ॥ मुद्या पूर्वोत्तरा पिष्ठा स्मार्तनिर्णय ईदृशः ॥ द्वादशी मात्र द्वौ स्मार्तः पूर्वव कार्यं तर्क्यः य
 तहेमादौ ॥ वरुवाक्यविरोधेन संदेहो जायते यदा ॥ द्वादशी तु त्रयाश्चात्र यो दृश्यां तु पारणमिति मार्कंडेय वचनं ॥ तथा संदि

॥ रामः ॥

॥ ६ ॥

श्वेषु च वाक्येषु द्वादशी समुपोषयेत् ॥ पारणं च त्रयोदशं तु प्राज्ञेयं मासकी मुने इति याज्ञवल्क्येन ॥ वैष्णवविषयमिति
 संतर्क्य विवादेषु च सर्वेषु द्वादशो समुपोषणं ॥ वैष्णवस्तु तदा कुर्यात् त्रयोदशं तु पारमेदिति पुराणं समुच्चयोक्ते ॥ यन्तु ॥ ए
 कादशं न भुंजीत यस्य योरुभयोरपि ॥ वनस्थपतिधर्मोयं सुक्तामेव सदा गृहीति देवकवचनं ॥ शायनीवाधनी मध्ये या क
 ह्येकादशी भवेत् ॥ सर्वेषोष्ठा गृहस्थेन नान्या कृष्णां कदाचनिति याज्ञवल्क्येन ॥ तथा विधवाया वरास्थस्य येनैकादशी द्ये
 उपवासो गृहस्थस्य सुक्तया म्येव पुत्रिणा ॥ इति सुमंतु वचनं च पुत्र वरुहस्थस्य कृष्णेकादशायुपवासं निषेधति तनुश्वे
 ष्ववविषयं ॥ पुत्रवांश्च गृहस्थश्च वंशुयुक्तं सप्येव च ॥ उभयोः पक्षयोश्चैव तं कुर्यात् वैष्णव इति नारदोक्ते ॥ उपवासीनि
 षेधपि भोजनेन कार्यं ॥ तउक्तं वायवीयसंहितायां ॥ उपवासीनिषेधे तु किंचिदस्य पकं त्यजेत् ॥ नउष्णं तु उपवासेन उ
 पवासफले लभेत् ॥ भक्ष्यमपि तत्रैवोक्तं ॥ न कं हविष्यान्न मनोदने वा फलेति लाः ॥ क्षीरमणो वुचा जं ॥ यत्पंगवयं यदि
 वापि वायुः ॥ प्रसमुत्रोत्तरमुत्तरं चयेत् ॥ अत्रैकादशी व्रतो ययुक्तं किंचि उच्यते ॥ साधवीये कात्यायने ॥ अष्टवर्षाधिम
 र्त्नी ह्यशीति नूनवत्सरः ॥ एकादशी मुपवसेत्यस्य योरुभयोरपि ॥ ब्राह्मणाः ॥ सत्रियो वैश्याः प्रजाश्चैव नथास्त्रिय इति ॥ य
 नु ॥ पत्यो जीवति या नारी उपवासव्रतं वरेत् ॥ आयुष्यं हरति भर्तृर्नरकं चैव गच्छतीति विलु वचनं तनुभर्तृचनुज्ञाविषयं

०१॥

॥७॥

भार्यापत्युर्मतेनैववृतादीनांवरेश्यदेतिकात्यायनोक्ते ॥ एकादशीवृता करणो प्रायश्चित्तं माह कात्यायनः ॥ अर्कपर्वर्द्ध
 येरात्रौचतुर्दशममीदिवा ॥ एकादश्यामहारात्रंभुक्तावाद्यायणांवरित् ॥ अथदशमीनियमा ॥ कूर्मपुराणे ॥ कास्प्यमासेम
 मरांश्चवाणकान्कोरहृषकान् ॥ शाकंमधुपुरांरावत्यजेउपवसस्त्रि ॥ तथा ॥ शाकंमार्धमसूराश्चपुनर्भोजनमैथुने ॥ दातम
 त्वंउपानं च दशम्यां वैष्णवंस्पजेत् ॥ हेमाद्रौदेवलः ॥ असकृज्जलयानाश्चसकृत्तोलवर्षणात् ॥ उपवासः ॥ प्राशपतिदिवास्वा
 पाञ्चमैथुनात् ॥ अशक्तौचांउपानेननोपवासः ॥ प्राशपति ॥ विष्णुरहस्पि ॥ गात्रभंगंशिरोभंगंताम्रलंवातुलेपनं ॥ व्रत
 स्थोवर्जयेत्यव्ययान्यच्चनिराकृतं ॥ राघसेजातेषु प्रायश्चित्तमुक्तंसेग्रहे ॥ स्नेनहिंसकयोः ॥ मख्यं कृत्वास्नेन्यं च हिंसनं ॥ प्रा
 यश्चित्तं प्रतीकुर्यान्नपिनामशतत्रयं ॥ मिथ्यावादिदिवास्वापेवकुर्यादुनिषेवने ॥ अष्टाशरं व्रतीजघ्नाशतमस्तोत्रंशुचि ॥ पै
 ठीनसिरपि ॥ तादूलवर्षास्त्रीसंभोगेमांसनिषेवणे ॥ व्रतलोपोनवेत्कुर्यात्कृत्स्ननामजपंयदिति ॥ वसिष्ठेपि ॥ उपवासेतथा
 श्चद्विनकुर्यादन्नधावनं ॥ दंतानांकाष्ठसंयोगोदहन्यासप्रमंकुलं ॥ तृणापस्येसदाकुर्यादमासेकादशीविनेतिनृणांदरपि
 निषेधं ॥ प्रमादादन्नकाष्ठंभक्षणोप्रायश्चित्तंविष्णुरहस्पि ॥ आद्यापवासदिवसेखादित्वादंतधावनं ॥ गायत्र्याशतसंपूतमे
 उपवाशविशुध्यति ॥ वर्जयेत्परयोमांसं व्रताख्येष्वधंसेदिति ॥ एकादश्यां आद्यामाधवीयेकात्यायनः ॥ उपवासोयस्यनित्यं

॥राप्॥

॥७॥

आद्यानैमित्तिकंभवेत् ॥ उपवासंतदाकुर्यादद्यायपितृसेवितं ॥ मतपित्रौ ॥ श्ययेप्रप्तिभवेदेकादशीयदि ॥ अथर्वपितृदे
 वाश्चआजिघ्रित्पितृसेवितमितिहेमाद्रिनिबंधेव ॥ अत्रवैष्णवानांविशेषउक्तः ॥ नृसिंहपरिचर्यायांविष्णुभक्तिचंडीदयेच ॥ प
 मपुराणे ॥ एकादश्यांयदारांमश्नाद्वैमित्तिकंभवेत् ॥ तदिनेउपरिभ्यज्यवादश्यांश्चाद्रमाचरेत् ॥ नचात्रकालोपःशोभ्य ॥ तदा
 दिवाभिसंवंधात्तदंतमयकर्षस्यादितितदंतायकर्षः ॥ मांसात्यायसिद्धत्वादिति ॥ स्मृतिचंडिकायामपि ॥ अत्राश्विनानिपाषा
 नित्तजोक्तुर्दातुरेवव ॥ मज्जतिपितरस्तस्यनरकेशाश्वती ॥ समाः ॥ एकादश्यांततो नैवश्चाद्रं कुर्वति वैष्णुवइति ॥ अथैकादश्यांव्रतसं
 कल्पोमाधवीये ॥ गृहीत्वैतन्मन्त्रं पात्रंवारिपूर्णमुदधुखउपवासंतुगृहीत्याघद्यावार्येवधारयेत् ॥ तत्रमंत्रः ॥ एकादश्यांनिराह
 रःस्थित्वाहमपरिहृनि ॥ भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणामिभवायुतेति ॥ किञ्चिदशम्यांदंतधावनंकृत्वादेवाग्रिवमुंमंत्रंपठति ॥ तन्मंत्रस्त
 अज्ञानतिमिरांधस्यव्रतेनातेनकेशव ॥ प्रसीदसुमुखोभूत्वाज्ञानदृष्टिप्रदोभवे ॥ द्वादश्यांवर्ज्यांन्याहृहस्यति ॥ दिवातिशंपरान्नं च
 पुनर्भोजनमैथुनः ॥ सोडंकास्यामिधंनैलंद्वादश्यामष्टवर्जयेत् ॥ ब्रह्मांडेपि ॥ पुनर्भोजनमध्यायाभारत्रायासमैथुने ॥ उपवासफ
 लंहनुर्दिवातिशयंपंचमी ॥ विष्णुधर्मे ॥ असंभाष्याहिंसंभाष्यतुलस्पतिसिकादलं ॥ अमलकाः ॥ फलंवापिपारपिप्राश्यशुध्यति
 पारणोपारणासमये ॥ एकादशीव्रतंसूतकेप्यनुस्येयमित्याहविष्णुः ॥ सूतकेसूतकेवपिनत्याज्यंद्वादशीव्रतं ॥ तजन्वेनरकंयति

॥ कार्त्तिक ॥

॥ ८ ॥

यावदाभूतसंप्रवृत्तं तत्रत्यक्तं नानादिभूतकोते दये ॥ सतकोते नरत्वात्वा पूजापित्वा जनादिनः ॥ दानं दत्तविधानेन व्रतस्य फलमश्नुत इति माशुक्ते ॥ रजस्वलयपि कार्यं ॥ एकादश्यां न भुंजीत न रिदद्वि रजस्य पीति पुलस्याक्ते ॥ एते नियमाः काम्यव्रते नियताः निवियथाशक्ति कार्या ॥ इति विज्ञायक वीरतावश्यमेकादशी व्रतं ॥ विशेषनियमाशक्तौ ॥ होरात्रं भुवि वर्जित इति वृत्तं वेवर्त्तते ॥ द्वादश्यां यदि श्रवणां संभवति तदा द्वादश्यां मध्यपवासः कार्यः ॥ शुक्लावायदिवाहृत्मा द्वादशी श्रवणां न्विता ॥ तयोरपुयवासश्च त्रयोदश्यां च पारणामिति नारदीये ॥ उपवासद्वयाशक्तौ द्वादश्यां समुपोषयेदिति व ॥ अथाष्टौ महं द्वादश्याः तत्र शुद्धाधिकैकादशी युता द्वादशी उत्तमालिनी संज्ञा ॥ १ ॥ द्वादश्यां पशुधाधिका वर्द्धमाना वंजली ॥ २ ॥ वासरत्रयस्यार्धं नात्रिस्पृशा ॥ ३ ॥ अग्रे पवर्णाः संपूर्णाधिकत्वे पक्षे वदनी ॥ ४ ॥ पुष्यर्षयुता जया ॥ ५ ॥ श्रवणायुता विजया ॥ ६ ॥ पुनर्वसुयुता जयंती ॥ ७ ॥ रोहिणीयुता पापनाशनी ॥ ८ ॥ अत्र मूलवचननिकालनिर्णयदीपिका विवरणां नैजेयानि विष्णुप्रति कामयता अष्टौ महाद्वादशी रूपवशेत् ॥ एकादशी मुपोष्ये व द्वादशी समुपोषयेदिति विष्णुरहस्योक्ते ॥ जशक्तौ द्वादश्यामेव ॥ एवंमेकादशीत्याक्ता द्वादशी समुपोषयेत् ॥ पूर्ववासरजं पुण्यं सर्वं प्राप्नोत्यसंशय मिति विष्णुरहस्योक्तेरेव ॥ अत्रान्येसु महाद्वादशी शुभश्रवणाद्वादश्यां पवाससु व कार्यः ॥ सोपि द्वादशी श्रवणायोर्मध्याह्नयोगे सव्यव ॥ शुक्लावायदिवाहृत्मा द्वादशी श्रवणां न्विता ॥ इति

॥ राम ॥

॥ ८ ॥

गारभ्यमध्याह्न व्यापित्वे समुपोषयेत् ॥ इति विष्णुरहस्योक्तेरित्याहुः ॥ अत्र एव माधवाचार्योप्यन्यद्वादश्यां पवासमनुक्ताह ॥ श्रवणो न युता वैशा द्वादशी महि वैष्णवै ॥ स्मार्त्तश्चोपोषणाया स्यादिति यद्वादश्यां तदा विशेषो हेमाद्रौ माशुके ॥ यदा भवति स्वत्यापि द्वादशी पारणादिने ॥ उषःकाले ह्यं कुर्यात् प्रातर्मध्याह्निके कंतदा ॥ नारदीयेपि ॥ अत्राया मध्यविषे द्वादश्यां मरुणादये ॥ स्वानावर्नकियाः कार्या दानहोमदिसंयुता ॥ द्वादश्यां तिक्रमे दोषमाह विष्णुधर्मोत्तरे द्वादशी नुकलामात्रा तस्यामेव नुपारयेत् ॥ द्वादश्यां द्वादशी हंति द्वादशी यदि लंघिता ॥ अत्र वैष्णवानां विशेषो नृसिंहं परिवर्षयं विष्णुभक्तिं चंशो दयेव ॥ द्वादशी श्राद्धत्रयोदशी श्राद्धमपिकना मात्र द्वादश्यामेव कार्यं ॥ तथाहि ॥ यद्वादश्यां यदगमे नुपक्रमोक्तं ॥ द्वादशी विक्लामात्रा निशा चारुर्द्रमेव हि ॥ अपराह्णं कियाः सर्वाः कर्त्तव्याः शुभशामनात् ॥ इति संकरेनुमाधवाये देवल ॥ संकरे विषमे प्राप्ते द्वादश्यां पारयेत् कथं ॥ अक्रिक्तपारणां कुर्यात् नुनर्भुक्तेन दोषकृतं अशितानशिता यस्मादपो विद्वद्भि पीडिता ॥ अभसाके वलेनैव करिष्ये व्रतपारणामिति अत्र विष्णुधर्मोत्तरे विशेष उक्तः ॥ द्वादश्याः प्रथमः पादो हरिवासमंजितः ॥ तमतिक्रम्य कुर्वन्त पारणां विष्णुनृत्पर इति मदनरत्ने यदाभ्यसी द्वादशी तदपि प्रातर्भुक्त्रये पारणां कार्यं ॥ सर्वेषां मुपवासानो प्रातरे वरि पारणां कुर्वन्ति मपि मनिन्यं विनाधारणपारणामिति गर्गोक्ते ॥ प्रमाणे द्वादश्यां पवासानतिक्रमेऽपरां क्वाराहे ॥ एकादशी विष्णुतावत् द्वादशी परतः स्थिता ॥ उपोष्या

॥ कार्त्तिके ॥
॥ ८ ॥

द्वादशीतत्र यदीह त्वरमे पदमिति सवमेकादशीनि स्त्रीयवृत्तांतरे तत्रिणीयमाह माधवाचार्यः उपवासवृत्तादन्यवृत्तेसा
ईमुक्तकैः सप्रभिर्दशमाविद्यामेतामेकादशीत्यजेदिति द्वादशी पूर्वविद्धे वनिखिलेषु वृत्तेषुपि ॥ शुक्रज्योदशी पूर्वाप
राहलं च योदशी ॥ अलाभे सापि पूर्वे वपरानंगत्र योदशी ॥ याशुक्ता गृह्यते पूर्वा गृह्यता साऽपराह्लिकी चतुर्दश्युत्राशुक्ता
वोहलं चतुर्दशी ॥ उदयेदि मुक्तोपि शास्त्रानंतवृत्तेतिथिः शुक्रापि रत्रि युक्ता स्यात् ॥ चैत्रावशमासयोः ॥ शुक्लासर्वापि
पूर्वे वयदि स्यादापराह्लिकी ॥ प्रदोषे वनिशीये वा द्योर्वायाऽस्ति साभवेत् ॥ शिवरात्रि वृत्ते नवदयोः सत्राप्रशस्यते ॥ तद
भावे निशीथैक व्यापिनी परिगृह्यता ॥ तस्याश्वासं भवेयाद्या प्रदोषं व्यापिनीतिथिः ॥ पूर्वविद्धे वसवित्री वृत्ते पंचदशीतिथि
नाप्रोक्ता दशभूतस्य सुश्रेष्ठं च परेहनि ॥ वृत्तांतराणि सर्वाणि परेहयेव सर्वदेति द्वादश्यादिनिर्णयः ॥ अथाः मावास्यानिर्णयः
साववृत्तादोपरविद्याया ॥ भूतविद्वानकर्तव्या अमावस्याव पूर्णिमा ॥ वर्जयित्वा मुनिश्रेष्ठं सवित्री वृत्तमुत्रमेमिति वृष्टवैव
र्तववनात् ॥ अत्रयोगविशेषे फलविशेषमाह शातानपः ॥ अमावास्या भवेद्यदि यदाभूमिमुत्तस्य वै ॥ जाग्रवीस्त्रानमात्रेण गो
सहस्रफलं लभेत् ॥ अमावासा मवारेण रविवारेण सप्रमी ॥ चतुर्थी भौमवारेण विषुवदृष्ट्या फलं ॥ व्यासोपि ॥ सिनीवाली
कुरुवीपियदिसोमदिने भवेत् ॥ गोसहस्र फलं दद्यात्त्रानं वै मौनिना कृतमिति श्रद्धित्वमावास्यात्रेधाविभक्तं दिनस्य तृतीया

॥ रामः ॥
॥ ८ ॥

स व्यापिनीयाद्या ॥ पिंडान्वाहार्य के आर्द्रांसी गोरजनिशस्यते वासरस्य तृतीये शीनान्ति संध्यासमीपत इति कात्यायनोक्तेः ॥ दश
च पौर्णमासे च पिनुः सावत्सरं दिनं ॥ पूर्वविद्धमकुर्वणो नरकं प्रतिपद्यत इति नारदीये निंदनाह ॥ दश आर्द्रतुयत्राक्तं पार्व
णान्ति कीर्त्तिने अपराह्लिकी पितृणां वतवदाने प्रशस्यत इति शातान्तोक्तेः ॥ दिनद्वयत्रयसंख्यया सर्वापराह्लिकी व्यापिनी साशाया
अपराह्लिक्य व्यापिन्यमावास्या यदा भवेत् ॥ तत्रात्यंतमहत्वाभां निर्णयः ॥ पितृकर्मणिः अत्यापराह्लिक्या ज्या शाद्याया
द्याधिका भवेदिति माधवीये स्मृतेः ॥ दिनद्वये पराह्लिक्य अंशतः समवाप्नोतु अमावास्यातु पराह्लिक्य पराह्लिक्य द्वये समासयेत्पूर्वी
पराह्लिक्यौ साम्ये पितृपराह्लिक्येति निर्णयः ॥ दिनद्वये पराह्लिक्य व्याप्य भवेत् ॥ शतो व्याप्तौ चर्तिथि सये पूर्वाश्रयितीह मादि ॥ यदा
चतुर्दशीया मनुरोय मनुपरेयत् ॥ अमावास्या सीयमाणा तदेव आर्द्रमिष्यत इति कात्यायनोक्तेः ॥ सीयमाणा परदिनेऽपराह्लिक्या
पिणी नवेदित्यर्थः ॥ तथा ववौ धायन ॥ चतुर्दश्यां चतुर्थी मे प्यमावास्या न दृश्यते ॥ अमावस्यातिपद्ये तदा द्रते कयादिक क्रिये
तिवर्धमानत्वं नुपराशाया ॥ परेहनि तृतीये शोद्यटिका धेप्यमायदिन चैव पितृयज्ञः ॥ स्यादत्यथाऽप्रथमेऽहनीति स्मृतेः पि
ठपितृयज्ञस्तु कात्यायने योगदिनात्पूर्वेषु कार्यः ॥ पूर्वो वांगत्वापिंडपितृयज्ञ इति तत्प्रज्ञातः ॥ व्याख्याता चैव कर्त्तव्यैः
पूर्ववदशीत्यिंडपितृयज्ञो न पश्चात् ॥ कुतः संगतात् ॥ तस्यावश्वेभ्यः ॥ तस्मात्पूर्वेषु पितृभ्यः ॥ कियन उक्तर महर्दवान्

॥ का० नि ॥
॥ १० ॥

जगत इति पूर्वेषु पितृभ्यो यज्ञं नियुगीय प्रातर्देभ्यः प्रतनुत इति च तेन तन्मते गमेव पिंडपितृयज्ञः तदुक्तं ॥ अंगं वासमभि
व्याहारदितितेन कर्काचार्यमते चतुर्दशी युक्तदर्शपिंडपितृयज्ञः कार्य इति ॥ श्रीमंतभाष्ये तु परिपुरितुक्तं ॥ अत्र देवावावरी
दृश्यते ॥ आपस्तंबानां परदिने त्रिमुकुर्त्तमपि दर्शमत्वे तत्रैव पिंडपितृयज्ञो भवति ॥ अमावास्यायां यदहश्चंद्रमसं न पश्यति तद
हः पिंडपितृयज्ञं कुरु तस्यापस्तंबमन्त्रात् रुद्रदत्तदिभिस्तथातद्यानाञ्च ॥ यदि वैषम्यं पुरस्तान्न पश्चाद्दृश्येत् पितृभ्यो
दादतिशतं पथं क्रतेश्च ॥ आश्वलायनानामपि शेषपर्वणि पिंडपितृयज्ञः स्यात् ॥ अमावास्यायामपराह्णि पिंडपितृयज्ञ इत्याश्व
लायनमन्त्रात् ॥ नारायणहोत्रिस्तु द्विस्तथा व्यातत्वाञ्च ॥ यत्र ॥ पक्षांतं कर्म निर्वर्त्त्य वैश्वदेवं च सन्निक ॥ पिंडयज्ञं ततः कु
र्यान्न तो न्वाहार्यं कंबुधर इति कर्मविधायकलोगावसिक्चनं विरुद्धमिव दर्शयते तत्र संपूर्णदर्शविषयं कात्यायनविषयं वेति
सर्वमनवद्यं ॥ पक्षांतं कर्म ॥ अन्वधाने वैश्वदेवं पंचमहायज्ञांतः पात्री वलिहराणां तः ॥ पिंडयज्ञः ॥ पिंडपितृयज्ञः ॥ अत्र पिंडपि
तृयज्ञस्य पश्चाद्गक्रियत इत्यन्वाहार्यदर्शश्चाधर्मिति भावाचार्यरिपं व्याख्यातः ॥ तनुचतुर्दशी युक्तदर्शपिंडपितृयज्ञ दर्शश्च द्वि
कात्यायने ॥ कर्त्तव्ये इत्युक्तं ॥ तत्रोपपद्यते ॥ तदेतत्तेजो नाम ब्राह्मणां योऽस्य शक्तोति त्रुतं चरितुं ॥ समस्ति मासि पितृभ्यो दद
यदहरेषु रस्तान् च मानोदितं तदहर्दत्तये वै सोमो राजा देवानामंत्रयञ्च दमास्त देता इ राज्ञि स्थीयते तस्यायणे देवाना

॥ राम ॥
॥ १० ॥

मन्त्रे पितृभ्यो ददातीति ॥ यदि वैषम्यं पुरस्तान्न पश्चाद्दृश्येत् पितृभ्यो ददातीत्यदिशतं पथं क्रतौ संपर्वदमायदहः पुरस्ता
त्पश्चाच्च न दृश्यते न दहः ॥ पितृभ्यो ददातीति कात्यायनश्रुत्यर्थविरोधान गिति चेत् ॥ न स एतच्छ्रुतेरखंडदर्शविषयत्वात् ॥ च
तुर्दशी चतुर्यामाश्च अमावास्या न दृश्यते ॥ श्वोभूते प्रतिपञ्चैषात् पूर्वतश्चैव कारयेत् ॥ चतुर्दशी यदा पूर्णा द्वितीया स यगमि
नी च रुशिहिरमायां स्याद्भूते कव्यदिकक्रिया ॥ पिंडान्वाहार्यं कं आहं श्री लोराज निशस्पति ॥ वासरस्य तृतीये मे नतिसं
धासमी पतः ॥ इति वौधायनकात्यायनस्मृतिभिस्तथा व्यवस्थापनात् ॥ यत्र यमचतुर्दशी यामंतुरीयमनु पूरयेत् ॥ अमा
वास्यासीयमाणा ता देवा आहमिष्यत इति कात्यायनवचनात् ॥ तदपि न विरुद्धं ॥ अमावास्यायां चतुर्दशी चतुर्ययामपराह्णि
कदविक्तं ॥ श्रीयमाणान्वेमुख्यतदपि प्रतिपदि चंद्रदर्शनसमये यं ॥ अमाद्ये तस्मिन्नां निर्विषयत्वेनाप्रमाणपत्तिः
माधवाचार्येणैव मेवाहः ॥ तेषां वचनानामप्रमर्थः ॥ अक्रिचतुर्दशी संपूर्णा अस्तमया दर्शमावास्या
वास्वत्यस्मिन् तत्तत्तद्वाहवापराह्णव्यास्यभावाद्वाद्यान्वाधानायवा पूर्वोक्तोत्पायार्थपि निमित्तभावं न भजते तथविप्र
तिपदि द्वितीयायां सत्यां चंद्रस्य दृश्यमानत्वात्तददर्शनेन सैर्निषिद्धत्वात्प्रतिषेधुतायाममावास्यायामिह ॥ स्वल्पमावास्या
प्येतायां केवमया वा चतुर्दशामन्वाधानां आहदिकं कर्त्तव्यमिति ॥ चंद्रदर्शनदिने ह्यनिषिध्यति विशिष्टः ॥ अदित्येष्टमि

॥ का० नि ॥

॥ ११ ॥

मिति चंद्रा ॥ प्रतीच्यां मुदिया घटा ॥ प्रतिपद्यति पत्रिः स्यात्तद्वदस्यांतदायनेतु ॥ अतिपत्रिः रिश्विनिहृतिः प्रमादातत्रयागेकृते प्रातः
येहति यदहः पश्चाच्चंद्रमा अभ्युदयति तदह्यजनिमांशो कान् अभ्युदयीति शतपथब्राह्मणं ॥ सखां वेसुमना नामेष्टिर्यमयेजानं
पश्चाच्चंद्रमा अभ्युदयति स्मिन्नेवासौ लोके धुंकं भवतीति ॥ तैत्तिरीयब्राह्मणं च यच्चंद्रदर्शनदिने इक्षिविदधाति तद्वैधायनः
कात्यायनः अतिरिक्तशक्तिविषयं ॥ एतदेव वीधायनादिमतं मुपौ हल यति तैत्तिरीयश्रुतिः ॥ यस्मीन्नहनिपुरस्तात्पश्चात्
मोनदृश्यते तदह्यजनेतेति ॥ शत्रुपथश्रुतिरपि यागादिने चंद्रदर्शनमनर्थमाधनमित्याह ॥ अथा मा वास्येति मन्वमान उप
वशस्यथेष पश्चादृशे महे षडिवा ॥ अथ यजमानस्य पश्चनभ्यवेसते तदपशवा ॥ स्यादिति अस्याथः कर्त्ता अथा
मा वास्येति मन्वाव्रजं गृहीत्वा द्वितीये क्रिया गं करोति तदिने पश्चिमायां दिशि षड्माघादि दृशे दृश्यते संवेद्रमादि
विभवः ॥ अथ यजमानस्य पश्चनभ्यवेसते स्त्रिदितुमिहृति तस्माच्च दिने यजनमपशुहिन्नं स्यादिति ॥ इंदुस्य कालमा
ह ॥ कात्यायनः ॥ अक्षमांशो चतुर्दशा ॥ सीरो भवति चंद्रमा ॥ अथा वा स्यां स मांशो च पुनः किं भवेदण्डरिति ॥ चतुर्दशा
अक्षमे प्रहरे इंदुस्य स्य प्रारंभः ॥ अथा वा स्याय ॥ सप्तमे प्रहरे तत्तमात्रि ॥ अक्षमे प्रहरे पुनराह भवतीत्यर्थः ॥ देवभा
षाध्यकारोपि चंद्रदर्शनं दिने यागं निषिद्धवान् ॥ तथाहि ॥ सर्वथा यागदिने चंद्रदर्शनं निषिद्धं ॥ द्वितीया महर्त्ता चेत्य

॥ राम ॥

॥ ११ ॥

तिपथा पराह्मिकी ॥ अन्वाधानं चतुर्दशां परतः सोमदर्शनादिति वीधायनोक्तेरिति ॥ अत्र त्रिमुकूर्तव्यपित्वमुपलक्षणं
चंद्रदर्शनस्यैव हेतुत्वात् ॥ तेनैकमुकूर्तं द्विमुकूर्तं सप्तविधं प्रतिपद्यदि चंद्रदर्शनं तदा यागः पूर्वमुश्चतुर्दशां
मन्वाधानं पिंडं पितृयज्ञो दर्शश्चाहं भवतीति परमार्थः ॥ इदमेवाभिप्रेत्योक्तं कात्यायनेन यजुजनीये क्रिसोमश्चेवा
हन्त्यां दिशि दृश्यते ॥ तत्र व्याहृतिभिर्कृत्वा इंदुदद्याद्विजातये इति ॥ हेमाद्रावत्रविशेषः यत्त कावसिथिद्वेषे वक्रलोमदि
लेभ्यते ॥ पर्वतत्रोत्तरं ग्राह्यं हीनपूर्व उपक्रमेत् ॥ कलात्रमुकूर्तं न तु घटिकेति तत्रैवोक्तं ॥ वर्द्धमाना ममावस्थां लभेच्चैव
रेहति ॥ यामांस्त्रीनधिकान्वापि पितृयज्ञसतो भवेत्तदिति तस्मादत्यन्तापंचमे सत्येव चतुर्दशां मन्वाधानादिकार्यं नान्य
व्यतिनिर्णीतं ॥ अयं निर्णयः सात्रेर्जये ॥ निरिन्त्रिकादिभिरुक्तं मास्याकृतपकालकीत्युक्ता सिनीवाली द्विजैः ॥ कायासत्रि
कैः पितृकर्मणि ॥ स्त्रीभिः शूद्रैः कुतपः कार्यान्तयेवान्निर्णयैरेति लोकांसि एतानि शोषोक्तेः ॥ अत्र सात्रिरीयासना
त्रिपातिमदनपारिजाते उक्तं ॥ सिनीवाल्यादिलक्षणमाह व्यासः ॥ दृष्ट्वं द्रासिनीवाली नष्टं च द्राकुः स्मृतेः ॥ कुतपकं
अक्षमुकूर्तं विज्ञेया दशयं च सर्वथा ॥ तत्राह ममुकूर्तं यः सकालः कुतपः स्मृत इति मास्योक्तं ॥ तुलापुरुषादिदा
नपितृदेवतीत्यर्था पवासाद्यो पराशर्येति ॥ पूर्वमेवोक्तं भूतविज्ञानकर्तव्येत्यादिना ॥ दर्शवमासिकं वार्षिकं आहं

॥ का० नि ॥

॥ १२ ॥

प्राप्ती कालादर्शविशेष उक्तः दर्शस्पष्टोदकं भस्म दर्शमासिक योरपि नित्यस्य दिकपि दर्शिकादिक योरपि तुक्ता संपाते देवता
भेदा द्वाभ्युपगमं समाचरेत् इति अत्र कर्मो निर्णय दीपे उक्तः नष्टवन्देयदा काले स्याद्दिवसो भवेत् वैश्वदेवं स्याद्द्व्यंशं कु
यात्प्राग्दर्शकर्मणा धर्मप्रवृत्ता यपि दर्शेत्प्रादिक द्वांशं कुर्याद्दर्शततः परमिति एतदनुपनीते नापि कार्यं अमावा
स्याकाकृष्णपक्षपंचदशी शुक्ल एतच्चानुपनीतेपि कुर्यात्सर्वेषु पर्वसु आद्रसाधारणं नाम सर्वकामफलप्रदं भार्यावि
रहितोपेतत्प्रवासस्थोपि नित्यशः श्रुतीप्यमत्र वक्तुर्यादनेन विधिनावुधश्चिन्तयपुराणात् इदममाश्राद्धं यदेव तं नि
त्यश्राद्धं तत्प्राग्दर्शेष उदयं समाचरेत् दिविहारी नोक्ते अत्र चोताभिः स्मार्त्तानि श्राव्यावेत्यौ करणं कुर्यात् विद्विन्नैत्रिका
दिश्राद्धिजपाणौ साधिरयावननिकृद्धिजपाणावया सुवा कुर्यादग्नौ क्रिया नित्यं लौकिकेनेति निश्चितमिति वाक्यमुदाह
त्ययस्त्वस्तीकृतौ पासनमिति तथा समुद्धिनामिति तथा भार्याविधुरतया वग्निरहितस्य द्वाजपाणौ जले वा होमो भवती हेमाद्रि
व्याख्यानात् इदं श्राद्धं नित्यं अमावास्या व्यतीपात पौर्णिमा सप्तका सुवर्द्धिजः श्राद्धमकुर्वीत प्रायश्चित्त्रियं ते हि स इति
गर्गस्मृते प्रायश्चित्तमुक्तम्विधानेन पुत्रवाचं जपेन्यंत्रं शतवारं दिने दिने अमाश्राद्धं यदा नास्ति तदा संपूर्णमिति तत् इदं
श्राद्धं द्विजातिभिरंनेव कार्यं दर्शश्राद्धं स्यात्स्वश्रवणेनैव समाचरेदिति हारीतोक्ते असंभवेत्वा महिमभ्यामपि कार्यं नित्यं वा

॥ रामः ॥

॥ १२ ॥

त इत्यनेन तद्वद्वक्ते विधानपरिजाते पंचदशतिथि निर्णयः अथ नक्तं तच्च दिनानशन पूर्वरात्रिभोजनरूपं तत्र प्रदोषव्यापि
नीतिविशेषा प्रदोषव्यापिनीत्याद्यातिथिर्नक्तं व्रते संप्रति वक्ष्यते अथोक्तः प्रदोषस्तु त्रिमुकुर्तः प्रदोषः स्याद्वावनासंगतिरिति
नक्तं तत्र नु कर्तव्यमिति शास्त्रविनिश्चय इति व्यासोक्ते तत्रापि श्राद्धं त्रिदं वर्यं तत्र वत्वारि कर्तव्याणि संध्यायां परिवर्जयेत्
आहारं भेषु न निडा स्वाध्यायं च नृप्य कर्मिति मार्कंडेयन भोजननिषेधात् सायं संध्या त्रिघटिका हस्ता उपरि भास्व इति
स्कांदे दंतत्रयस्य संध्यात्वात् सायंकालेन कंतुदिन दये संध्या स्पर्शशास्त्रं अतथात्वे परत्र स्यादस्ता दवर्ग्यते हि सति
जावा व्युक्ते प्रदोषव्यापिनीन स्यादिवानक्तं विधायते आत्मनेदिगुणाद्या मंदित्रं वति भास्करे नक्तं नक्तमित्याहुर्न
नक्तं निशि भोजनमिति स्कंदेन यित्यादीनामिदमेव यतिश्च विधवा चैव कुर्यात्सदिवा करमिति माधवीये स्मृतेरिति पि
क्तं अथ नक्षत्रादि व्रत निर्णयः तत्र माधवाचार्यः यस्मिन् नक्षत्रे मित्या जानुस्मन् सत्रमुपोषणं मुख्यतः स्यात्संभवे तु गृहीत
व्यनिशीयमुक्त उपवासे पदस्य स्यात्तद्विनक्तं कभक्तयो उदये चि म्कर्तव्यं नक्षत्रं व्रतदानयो दिनद्वये तस्या त्वत् पूर्वसा
चलवत्त्वतः श्रवणं नृतरं शास्त्रमुपाकरणं कर्मणि पितृवैजुतिविषयं नक्षत्रं स्यादिति निर्णयः पूर्वः स्यादपवासात्तत्र
रोव्रतदानयो योगः श्राद्धे कर्मकाम व्याप्तस्तु परिगृह्यतां करणं यदि नेन नु शास्त्रं रात्रौ यदा तदा दिनद्वये कभक्तास्या मु

॥ का० नि ॥

॥ १३ ॥

पवासः प्रसिध्यति ॥ वारे पुशंसया भावा - तं व्यं यथा स्थिते इति ॥ अथ संक्रांति निर्णयः प्रसवाह ॥ आसन्ननेघः संक्रांतिः पुष्पा
ऋतनादिकं मसु ॥ वरेषु कर्कटे पुष्पमकरे विंशतिः पारा ॥ वर्तमाने तुलामेषेनाशस्तभयतो दशः ॥ वृषभा दोम्पिरपुष्पाः प्राकप
श्चादपि षोडशः ॥ मिथुना दोहिः स्वभावे उन्नराः षष्टि नाडिकाः ॥ अरुः संक्रमणोरात्रा वतुत्मानेति धेधनेः ॥ उक्तौ कालौ व्यवस्था
प्योन दलात् पूर्वपश्चिमौ ॥ रात्रौ शंक्रमणो भानोर्दिनादेः स्नानयानयो ॥ अर्द्धरात्रे दधस्मिन्मध्याह्नस्थो परिक्लियौ ॥ अर्द्धसंक्र
मणोर्बोर्द्धमुदयात्पहरदयं ॥ पूर्णवेदधरात्रे नुयदा संक्रमते रविः ॥ प्राकृर्दिनदयं पुष्पं मुक्तामकरकर्कटौ ॥ कर्कटे मकरे रा
त्रावप्याचारादनुष्ठितिः ॥ वरेष्विति ॥ मेषादिषु तुर्गुगशि त्रिषु प्रथमा श्वत्वारश्चरसंज्ञा ॥ मध्यमाः वृषभादयः स्थिरामिथुना
माः द्विः स्वभावाः ते सुसर्वेषु ॥ यथोक्ततया विंशत्यादि संख्याया पुष्पकालावधिरभिधीयत इत्यर्थः ॥ संक्रांतिषु कार्यविशिष्टो
हमादौ ॥ मेषौ गोवस्वधान्यच चतुर्धेनुसंघे ववः ॥ समुवर्णाद्वृषा नंवेश्मनां दानमेव वः ॥ गौरमादीपमाला च वस्त्राणि वाह
नानि च ॥ कायमेव तया स्थानं मेषादिषु यथाक्रमं ॥ आर्द्धसंक्रमणो भानोः प्रसप्तपृथिवीपतः ॥ इति विष्णुधर्मोत्तरात् ॥ अथ
प्रसंगा सर्वमन्वादि निर्णय उच्यते ॥ कालनिर्णयदपि कायान्तिथ्या नतिथिस्थित्या शो क्लेशे भानलो ग्रहः ॥ तिथ्या किं निशि
वो भ्रातिथी मन्वाद्यो मधोरिति ॥ अस्मार्थः तिथिः पंचदशी पूर्णिमा ॥ अश्विं सतीया ॥ नेति वैशाखेनास्तीत्यर्थः ॥ आशादशमी

॥ रामः ॥

॥ १३ ॥

क्लेशेभः क्लेशाक्षमी ॥ अनस सतीया ॥ ग्रहो नवमी ॥ अर्को द्वादशी ॥ शिवरका दशी ॥ अश्विं सतीया ॥ अमा अमावास्या मधोर्ध्व
दारभ्यक्रमेण सतामन्वाद्य इत्यर्थः ॥ सतामन्वाद्यः ॥ शुक्लपक्षस्याः ॥ पौर्वाहिका ग्राह्या ॥ कृष्णपक्षस्याः अपराहिका ग्रा
ह्या ॥ पूर्वाह्निनु सदा ग्राह्याः शुक्लामनु युगादयः ॥ देवैकर्मणि पित्रे व क्लेशे वैवा पराहिका इति गरुडपुराणात् ॥ तृतीया
माधवे तुक्ता नवपूर्जे त्रयोदशी ॥ क्लेशानभस्ये साधे मा क्लेशादे ते युगादयः ॥ द्वेषु क्लेशे तया क्लेशे युगादी कवयो विदुः शु
क्ले पूर्वाह्निके ग्राह्ये क्लेशे वैवा पराह्निक इति हेमाद्रौ स्मृतेश्च ॥ अत्र वशाद् अमुक्तं मसु पुराणो ॥ कृतश्चार्द्धविधानेन मन्वा
दिषु युगादिषु ॥ सायनादि साहसं पितृणां नृपिदं भवेदिति ॥ सायना निवर्षाणि ॥ सायनाः स्त्रीसरसमा इत्यभिधानात्
मन्वादिश्चार्द्धमलमासे सति मासद्वये पि कार्यं ॥ मन्वादि कं तैर्यिकं वक्तव्यं मासद्वये पि वेति स्मृतिर्वैदिकोक्ते ॥ इयं श्राद्ध
मपि उक्तं ॥ तदुक्तं कालदर्श ॥ विष्णुवायनसंक्रांति मन्वादिषु युगादिषु ॥ विहाय पिंडनिर्वापं सर्वं श्राद्धं समाचरेदिति ॥ इदं
श्राद्धं नित्यं ॥ अकरणोपायश्चित्रश्रवणात् ॥ तदुक्तं सृष्टिधाने ॥ त्वं भुवः प्रति संवाचरातवारं जले जपेत् ॥ मन्वाद्यो यदा नूना
ऊरुनेनैव वापिय इति ॥ सर्वयत्र यत्र प्रायश्चित्तं वीशादि दर्शनं तानि षण्णवति श्राद्धानि नित्यानीति ज्ञेयं ॥ तानि तु ॥ अमाम
नुयुगं क्रान्तिर्धृतिपातमहालयः ॥ आन्वष्टकं च पूर्वेषुः ॥ धर्मावत्यः प्रकीर्तता इति वचनसिद्धानि ॥ चकारादष्टकाग्रहणात् ॥ इ

का० नि

॥ १४ ॥

तिमन्वादिनिर्णयः अथ ग्रहणविधानं भार्गवार्चनदीपिकायां मेधातिथिः सारनालेपयस्तकं दधित्वेहात्यपाचितं मणि
कस्थोदकं चैव ननु घृण्डाकुसूतं केइति मन्वर्थमुक्तावल्यामपि अनं पक्कमिहत्याजं स्नानं सवसने ग्रहे वारितकारना
लदिनिलदर्भं ननु व्यति ग्रहयग्रहणाइत्यर्थः जलेन दोषो गंगविषयेः ग्रहोषितं जलं पीत्वा पादकृच्छं समावरेत् इति
मन्वर्थमुक्तावल्यामेव ननु विंशतिमतवनेनान्यजलपाने प्रायश्चित्तिके वर्ज्यपर्युषितं पुष्पं वर्ज्यं पर्जुषितं जलं
न वर्ज्यं तुलसीपत्रं न वर्ज्यं जाकवीजलमिति नारदोक्तेः निर्णयदीपः तत्र सर्वो वर्णः सूतकी भवति तथा च वृद्धवशिष्ट
सर्वेषां मेव वर्णानां सूतकं राहुदर्शनं सर्वैलं वभवेत्स्नानं पृतमन्त्रं विवर्जयेत् पृतं पक्कं अपक्कं नुदोचानसि एधिउया
ज्यमांसेषु लवणसारद्येतथा ग्रहणादींस्त्रिपदं ततो भुक्तं न हन्यतीति ग्रहणकालविशेषोपविशेवाभिहिते दिवा
पुराणि मार्गे तु ग्रहा वेदिकायां मेहामुने यौघेन नर्मदापुण्यामाद्ये संनिहता शुभा फालगुणिवरणा पुण्या चैत्रे पुण्यास
रस्वती वैशाखे वरुणा भागाच्च ज्येष्ठा पुण्या वक्रौशिकी साघाठिनापिका पुण्या सिंधु वैशाखे नया भद्रि वैगंडकी श्रिया
ह्याश्विने शरयूस्तथा कार्तिके ग्रहां श्रेष्ठं गंगायमुनसंगं मेइति तथानक्षत्रविशेषे ग्रहणफलं गर्गः ज्येष्ठे ब्राह्म
तथामैत्रं प्रागैश्वं वासवं तथा वैष्णवं वैश्वदेवं च पुरुतस्य मंडलं मंडलेस्मी नमुत्यने ग्रहणजगतां शुभे स्नानं सर्वभ

॥ रामः ॥

॥ १४ ॥

तानां भवत्येव विशेषतः तिथ्यं माजघदं चैव याम्यां भागं वपैतृकं शैशवं मग्निदेवं दससैने ह्यनलोगणा स्नाने मंड
ले दृष्टं ग्रहां रवि सोमयोः राशं भयकरं विद्यात्प्रजानां वरुणो घकृत् आहिर्बुध्नं तथा यौह्नं मूलमाप्यं वशां करं वा
रुणां सघं देवतं वारुणां मंडलं स्मृतं एतस्मीनु परगि स्यान्मंडले सोमसूर्ययोः उर्भिष्ठा मयनाशा स्तुप्रजानामिति नि
श्चयः सुस्याणि वार्य मादीनि च त्वाराव पुनर्वसु सोम्यं वैवाश्विदेवतं वायव्यं मंडलं स्मृतं समरं सभयं चैव उर्भिषं
कुरुते चिरात् व्याधिशस्त्रादिकोपः स्यान्मंडलेस्मीनु पशुवइति एतेषु मंडलेषु ग्रहणोराज्ञातत्र देवता पूजा होमजपा
दिरुपाशांतिः कथ्यति जन्मराश्यादिषु ग्रहा फलमुक्ते गर्गेणा जन्मसमाप्तिरि कौकदश मस्तिदिवा करि निशाक
रइति कवित्पारुः दृष्टेरिष्टं खदीराकुजन्मसैनिधनेपिवः रिफोद्यादशोराशिः संकोनवमः जन्मसंजन्मतारा निष
नं सप्रसीतारा तथा शासान्तरा यौह्नमगश्चतुर्षस्तथाऽयसंस्थः शुभदः स्वरशिः धर्मात्पधा ससमगश्च मध्यः पूज्यो
धिषक्का दशमस्तथा यः सायराकादशराशिः धर्मानवमः संतोद्यादशः धापवमः धिर्दियः षष्ठः षष्ठः साधा जन्म
राशीः अत्राद्यस्योन्नमत्वमधमत्वे वडष्टव्यं ववनात् तथा होरायां गृह्यं ते यस्य नक्षत्रे वनिशाकरः प्राणसं देह
मात्रेति यथा मरणाच्छति होरायां जन्मलने तथा अभिभवति सैहिके यश्चंद्राको यस्य जन्मनक्षत्रे तस्या तका

॥ का० नि० ॥

॥ १५ ॥

रिजभयं विद्या उग्रं मनसापं ॥ अंतकी मृत्युः शरिरमित्रः वज्रन्यं भयमित्यर्थः ॥ तथा ॥ यस्मिन् विजन्मनसे वेद्यस्मिन् शशिभास्करौ ॥ तज्जातेषां भवेत्पीडा येन राः शान्तिर्वर्जिताः ॥ ज्योतिर्निर्वंध्येपि ॥ संक्रान्तिरपवाये वा जन्मत्रितये च वा हि संस्पृशः ॥ वक्ररोगमनुजननोपानाकृतं योजयश्च कर्तव्यं ॥ जन्मत्रितये ॥ जन्मदशमे को न विंशता रासु ॥ अहिः राहुः जन्मराशौ ग्रहेतदोषनिर्वहणं यशान्तिरुक्तहिमादौ शान्तिं कांडेमश्पुंरागौ ॥ यस्मिन् राशिं समासाद्य भवेद्गृहणसंभवः ॥ तस्य स्त्रानं प्रवक्ष्यामि मंत्रौ घाघिसमन्वितं ॥ चंडोपरागे संप्राप्ति कृत्वा ब्राह्मणवाचनं ॥ संपूज्य चतुरविंशं कुक्कुमात्पानुलेपने ॥ पूर्वमेवोपरागस्य समानीयोषधादिकं ॥ स्थापयेच्च नुरः कुंभां नयतः सागरनिवः ॥ गजाश्च रथ्या वल्मीकसंगमाद्गुह्यगोकुलात् ॥ राजद्वारप्रदेशाच्च मृदस्त्रानीय निक्षिपेत् ॥ पंचगव्यं पंचरत्नं पंचत्क्रां च पंचवदे ॥ रोचनं च यकं शंखं कुंकुमं रक्तवन्दनं ॥ शुक्लिस्फटिकतीर्थोत्सितसुर्षपगुग्गुलून ॥ मधुकंदं देवदारुं च विष्णुक्रां ताशतावरी ॥ वलांच सहदेवां च निशाहित्रयमेव च ॥ एतत्सर्वं विनिक्षिप्य कुंभे द्वावाहयेत्सुरान् ॥ सर्वसमुद्राः सरितस्तत्पानि जलदा नदाः ॥ आयां तु यजमानस्य उरितः सयकारिकाः ॥ योसौ वज्रधरो देव आदि तानां प्रभुर्मतः ॥ सहस्रनयनश्चंद्रग्रहपीडां व्यपोहनु ॥ १ ॥ मुखं यः सर्वदेवानां स त्रिर्विरमितशुक्तिः ॥ चंडोपरागसंभूता भक्तिपीडां व्यपोहनु ॥ २ ॥ यः कर्मसाक्षी लोकानां धर्मा महिषवाहनः ॥ यमश्च चंडोपरा

॥ रामः ॥

॥ १५ ॥

गोत्यां ग्रहपीडां व्यपोहनु ॥ ३ ॥ रक्षोगणाधिपः साक्षानीलां जनसमप्रभः ॥ खड्गहस्तो निभामश्च ग्रहपीडां व्यपोहनु ॥ ४ ॥ नागपाशधरो देवः सयामकरवाहनः सजलाधिपतिश्चंद्रग्रहपीडां व्यपोहनु ॥ ५ ॥ प्राणारूपो हि लोकानां सदाकृत्स्नं गच्छियः ॥ वायुश्च चंडोपरागो गोत्यां ग्रहपीडां व्यपोहनु ॥ ६ ॥ योसौ निक्षिपति देवः खड्गमूलगदाधरः ॥ चंडोपरागकलुषं धनदोत्रव्यपोहनु ॥ ७ ॥ योसौ विंडधरो देवः पिनाकी वृषवाहनः ॥ चंडोपरागपापानि सनाशयतु संकरः ॥ ८ ॥ त्रैलोक्यनिभूतानि स्यावराणि वराणि च ॥ ब्रह्मविष्णुर्कारुण्यदहेतुममपातकं ॥ ९ ॥ विष्णो न स्थानिभूतानि पवित्राणि तराणि च ॥ तानि सर्वाणि चंडोपग्रहदोषं दहेतुमे ॥ १० ॥ एवं मावाहयेद्देवान्मंत्रैरेभिश्च वारुणैः ॥ वारुणैरिमं मे वरुण्यदिभिः ॥ एतानेव तथा मंत्रान्वर्णापत्रे विलेखयेत् ॥ ताम्रपट्टे च वालिख्यनववस्त्रे च वा पुनः ॥ मस्तके यजमानस्य तिष्ठ भुक्ते हि जोत्रमा ॥ कलशाद्रव्यसंयुक्तानां रूपसमन्विता ॥ गृहीत्वा स्त्रानयेरुडं भद्रपठिपरिस्थितं ॥ गृहं ग्रहणादर्शने यथानयथान भवति तथा कृत्वा हिना कृतव्यवधानं ॥ पूर्वोक्तेरेव मंत्रैस्तु यजमाने हि जोत्रमा ॥ अभिषेकं ततः कुरु ॥ नैर्वा रुरासकृणैः ॥ ततः शुक्लावरधरः शुक्लमात्पानुलेपनः ॥ आचार्यवरयेत्पश्चात्स्वर्णपट्टं निवेदयेत् ॥ अत्र वराणां पूजनं कर्मो वराणां स्मृतत्वात् ॥ आचार्यदक्षिणां दद्यात्तानां च स्वशक्तितः ॥ पूजयेच्च गोपाने द्वास्तृणानपिशक्तिः ॥

॥ का० नि ॥
॥ १८ ॥

होमवापि प्रकुर्वन्ति तिले वीहृतिभिस्तथा ॥ निवृत्ते ग्रहणे सर्वं ब्रह्मणे भ्योनिवेदयेत् ॥ दानं च राक्षसि तो दद्या दीक्षितात्मनो
हितं ॥ सूर्यग्रहे सदा सूर्ये नाम मंत्राश्च कीर्तयेत् ॥ पूर्वोक्तश्लोकेषु वद पटस्थाने सूर्य पदं प्रक्षिपेदित्यर्थः ॥ आनेन विधि
ना यस्तु ग्रहणोत्तान मावरेत् ॥ न तस्म्यग्रहणे दोषः कदापि दपि जायते ॥ इति पृथ्वी चंद्रोदयेन प्रकारं तैरिग शातिरूक्ता
उराणा समुद्रये ॥ सूर्यस्य संक्रामो वापि ग्रहा चंद्रसूर्ययो ॥ यस्यात्रिजन्मन से त्रेतस्य रोगो यवामृतिः ॥ तस्य दानं बहो
मं च देवा वनं जपो तथा ॥ उपरागाभिषेकं वक्रैर्योक्षांतिर्भविष्यति ॥ स्वर्णेन वाद्यपि ह्येन कृत्वा सूर्यस्य वाहति ॥ ब्राह्म
णाय ददेत् तस्य न रोगादिष्वतः कृतः ॥ सूर्यस्य ॥ तदा कारस्य राहोरित्यर्थः ॥ अद्रुतसागरे भार्गवः ॥ यस्याज्यस्य न सत्रे स्वर्भा
नुरुपरज्यते ॥ राज्यभंगं सुहृन्नाशं मरणञ्चात्र निर्दिशेत् ॥ राज्यस्य न से त्रे राजाभिषेकन से त्रे ॥ ज्योति सागरे पि ॥ सोवर्णिका
रये त्रागं पलेनाथ पला धत्ते ॥ तदर्थं न तदर्थं न फणायां मोक्षिकं न्यसेत् ॥ नाम्ना पात्रे निधाया यद्यन पूर्तिविशेषतः ॥ कांस्प
वाकांति लोहे वा न्यस्य दद्यात्सदक्षिणां ॥ चंद्रग्रहे नुरुपस्य विंवंदद्या सदक्षिणां ॥ नागरूकमयं सूर्यग्रहे विंवंदहे मजं नु
रंगरथगो भूमितिलसर्पिश्च कांचनं ॥ कालविवेके पि ॥ सुवर्णनिर्मितं नागं सतिलं कांस्पभाजनं ॥ सदक्षिणां सवेत्सु च द्रा
वणा यनिवेदयेत् ॥ दानमंत्रः ॥ तमो मयमहाभा ममो मसूर्य विमर्दनः ॥ हे मत्तारा प्रदानेन मम शांतिं प्रदो भवः विधुं

॥ रामः ॥
॥ १८ ॥

नुदनमस्तु भूमिं हि कां नदन प्रभो ॥ दाने मानेन नागस्य रसमां वेध जाड्यात् ॥ एवं मन्त्राश्च पिशांतयः सति विस्तरं भि
यानो चंति ॥ अत्रानुष्ठेयक्रमो माधवीये ॥ अस्य माने भवेक्षणं यस्ते होमो विधायति ॥ मुख्यमाने भवेक्षणं मुक्ते स्नानं विधा
यति ॥ चतुर्विंशतिमति पि ॥ मुक्तो यस्तु न कुर्वन्ति स्नानं ग्रहणा सतके ॥ ससत्तकी भवेता वद्या वस्याद परिग्रहः ॥ इदं स्ना
नममंत्रकमिति रत्नावली कारः व्यासः ॥ इदोलक्षगुणं परवेदर्शगुणं ततः ॥ गंगातोये तु संप्राप्ति इंडो ॥ कोटीरवेर्दशः ॥ ग
वां कोटि सरुस्त्रं स्पयत्फलं लभते नरः ॥ तत्फलं लभते मर्त्या ग्रहणे चंद्रसूर्ययो ॥ गंगायां च संभवेशंखः ॥ वापीतटाकेषु गि
रिप्रसवणे पिबः ॥ नद्यानदे देवा रवाते स न सी कृत्तां तु नि ॥ उल्लोदकेन वास्त्राया कुरु लोचंद्रसूर्ययो ॥ अत्र तारतस्य माह
मार्के डेयः ॥ शीतमुल्लोदकात्पुण्यमपारकं परोदकात् ॥ भूमिह्यमुद्रतात्पुण्यं ततः ॥ प्रस्रवणे दकं ॥ ततोपि सारसं पुण्यं त
तः पुण्यं नदीजले ॥ तीर्थतोयततः ॥ पुण्यं महानघं तु पावने ॥ ततस्ततोपि गंगां तु पुण्यं पुगुयस्ततो धिरिति ॥ अंबुधिस्त्रा
नमपि पर्वणे वा ॥ तप्याहिभारति ॥ अश्वत्थवारिधा मे व्यो नस्त्रा सं व्यो कपावनः ॥ अश्वत्थमंदवारिनुसागरं पर्वणि स्पृशे
त् ॥ उल्लोदकमातुरस्य ॥ उल्लोदकेन धेस्नानमातुरस्य सदा भवेदिति स्मृते ॥ ग्रहणोत्तीर्था स भवेयत्र क्वापि जले स्नाया देवः
सर्वर्गागा समंतो य सर्वं ब्रह्म समाधिजा ॥ सर्वदानं स्वर्णसमं राऊयस्ते दिवा कर शीति विष्णु क्रे ॥ अत्र स्नानोत्तरं तप्याग्नि

॥ का० नि ॥

॥ १७ ॥

अपी कार्ये तदाह मृग्यशृंगः वनसूर्यग्रहे यस्तु आहं विधि वदाचरेत् तेनैव सकला पृथ्वी दत्ता विप्रस्य वै करे ॥ भारते सर्वे
स्तेनपि कर्त्तव्यं आहं वैराज्यदर्शने ॥ अकुर्वीतास्तु नास्ति क्वा त्वं के गौरि वसी दति ॥ विष्णुः ॥ राजदर्शने दत्तं हि आहं मा वदता
रकं ॥ इति तत्रा मेन हेन्ना वा कार्यं ॥ ननु पक्षानेन ॥ आपद्य न गौरी व वनसूर्यग्रहे तथा ॥ आम आहं च नुर्वीत हे म आहं मथा
पिवेति हे मा शौ शाता न पो के ॥ अय रार्क स्तु दि जा नां पा का भावे स वाम आहं मिमाह ॥ पा का भावे दि जा ती नां म आहं विधा य
त हति सु मं तू के ॥ तथा ॥ मे हि के यो य दारा ऊ ग्रस ते प र्व सं धि यु ॥ ग ज छा या नु सं द्रो क्ता त स्मा आहं प्र कल्प येत् ॥ ए ते न भो
ज ये दि प्रा न्य तं भू मो स मुक्त जे दि ति वा य वी ये के श्व ॥ विज्ञा ने श्व रो प्या ह ॥ ग्र हा आहं भो क्तु र्दो षो दानु स्व भू द य इ ति
मू त के मू त के भु क्ते गृ ही ते श शि भा स्करे ॥ छा या यां ह स्ति न श्वे व म भू य ॥ पुरु षो भ वे दि त्या प स्ते वे न भो ज ने नि षे धा ह ॥
अ यं व नि षे ध ॥ आहं भो ज न स्म ह स्ति छा या मा ह वे र्या त ॥ अत्र देशा चार तो व्य व स्था दृ ष्ट व्या ॥ अत्र ग्र हा नि मि त्र क श्वा
हे नै वा मा सं क्रा त्य दि श्वा हं सि द्धिः ॥ दर्श काल भ्यो र पी ति काला दर्श के ॥ अत्र शौ च स ज्ञा वे पि स्नान आहं दि का र्य मे
व ॥ मू त के मू त के वै व न दो षो रा ऊ दर्श ने ॥ ता व दे व भ वे दु धि र्या व नु क्ति र्ने दृ श्य त ॥ इति मा ध वी ये ह द्र व शि षो केः
स्मार्त्त क र्म परि त्या गो रा हो र न्य व मू त क इ ति व्या घ्र पा दो के श्व ॥ इयं च मृ द्धि र वि शे षा त्म नं दो षा पुर ष्च र णा दि सर्व

॥ रामः ॥

॥ १७ ॥

स्मार्त्त क र्म वि षया ॥ रज स्व ला या अ पि स्नाना धि कार ॥ न मू त का दि दो षो स्ति ग्र हो म न पा दि यु ॥ अस्ति स्ना या इ ए का पि ती र्षी
उ च्छन्न वारि णो ति सूर्यो दय नि वं धो केः ॥ स्नाने नै मि त्रि के प्र ज्जि नारी यदि रज स्व ला ॥ पा त्रं त रि न तो ये न स्नाने कृ ता वृ तं व रे
दि ति मि ता सरो केः ॥ स्नान वि धि दृ ष्ट व्या ॥ तथा ग्र हो रा त्रा व पि स्नान आहं दि का र्यं ॥ ग्र हो रा ह र सं क्रां ति या नार्त्ति प्र स वे
पु व ॥ न नै मि त्रि के ले यं रा त्रा व पि त दि ष्य न इ म प रा के व्या सो के ॥ च द्र ग्र हे तथा रा त्रौ स्नाने दानं प्र स श्य त इ ति दे व ल स्म
ते ष्व ॥ य दा व ज्यो तिः शा स्त्र ग म्मा दि ने वं द्र ग्र हो रा त्रौ च सूर्य ग्र ह स्त दा स्नाना दि न का र्यं ॥ सूर्य ग्र हो य दारा त्रौ दि वा व द्र ग्र
ह स्त था ॥ तत्र स्नाने न कु र्वी त या दानं व द्र वि दि ति ष ड् विं श त्म नो के ॥ ग्र हा दि ने बा र्षि क आहं प्रा त्रौ नु प्र योग परि जा
ने गो भि लः दर्श र वि ग्र हे पि त्रौः प्र न्या दिक मु प स्थि तं ॥ अत्रे ना सं भ वे हे न्ना कु र्प्यी दा मे न वा मु त्र इ ति ॥ अत्र दर्श र वि पि त्र
पु त्र श वा प दर्श ना र्थ ॥ न्या य सा म्या त् ॥ ते न वं द्र ग्र हो पि स पिं ड दि वा र्षि क आहं म न्ना पि ना त्ति दि ने स व का र्य मि ति
म द न पा रि जा ते व्या ख्या तं ॥ य न् ॥ आ म आहं प्र कु र्वी त मा स सं वत्स रा द्ने इ ति ॥ अत्रे नै वा दिकं कु र्प्यी त्रे न्ना वा मे न न क
वि दि ति म री वि लो गा ष्या दि व व न कृ हा दि ना ति रि कृ वि ष य मि ति नि र्णी या मृ तो क्तिः ॥ यानि तु ॥ ग्र हा नु धि ती ये क्रि र
जो षो षा नु पं व मे ॥ तथा ॥ य सो द ये य दा वं द्रे प्र न्य वं स मु प स्थि तं ॥ न वि ने दो ष बा सः स्ना त्र न्य वं नु परि ह नि ॥ तथा ॥ य स्ना

का० नि०

॥ १८ ॥

वेवास्तमानंतरवीं इष्टाप्रुतो यदि प्रत्यवन्तु तदा कार्य परेहनेव सर्वदा तथा चंद्रसूर्या परागेव तया आहु परेहनी
त्यादीनि ववनानि तानि महानि वंधे शुक्लाप्यनुपलंभनिर्मलानि समूलत्वेव दिशाचारतो व्यवस्थाते या कोर्म स्वस्व
देवतामंत्रजपेकुर्यात्प्रयत्नत चंद्रसूर्या परागेतु मालिन्यामज्ज पाहु वेदित्यनोज प्रव्य अत्र प्रसंगा दीक्षाकालः कथ्य
ते ग्रहणादि संप्रदिन पर्यंत कुर्यात् मेवाधारं भणं कुर्यात् ग्रहणो चंद्रसूर्ययोः ग्रहणादपि देवेशि कालः संप्रदिना व
धानि शिवा र्वन चंद्रोक्ति रत्नसार्गरीप सती र्चैर्कविशुशाले तं तु दाम म पर्वणि मंत्रदीप्तां प्रकुर्वणि मा सस्वीदीन
शोधयेत् अत्र रविग्रहे मुख्यः सूर्यग्रहणकाले तु नान्यदन्वेषित भवेत् सूर्यग्रहणकाले न समानात् कदाचन नमा
सति धि वारादि शोधनं सूर्यपर्वणीति अथ ग्रहणाद्वेधे भोजन निषेध प्रसूयते तत्र चंद्रो परागे यस्मिन्नामे ग्रहणं भ
वितस्मात्पूर्व ग्रहरत्रयं न भुंजीत सूर्यग्रहे तु ग्रहरचतुष्टयं न भुंजीत सूर्यग्रहे तु नास्तीयात् पूर्वयामचतुष्टयं चंद्रग्रहे
तु मामांस्त्रीचालवृद्धा नुरेर्वेनेति माधवीये हृदया राशिरस्मृते तथा ग्रहणं न भवेदिके प्रथमादधियामत भुंजीत
वर्ततात्पूर्व प्रथमे प्रथमादध इति मार्कंडेयोक्तेश्च अधिरत्रोर्ध्वार्थक ननु चंद्रहेयामन्वतुष्टयं निषेधं नुवितो ननु सूर्य
ग्रहे सूर्यो हयात्रा भोजना प्राप्तिः मैवं वचनस्य प्रथम ग्रहरे सूर्यग्रहे सति पूर्वेषु पूर्वरात्रे भोजन निषेध परत्वात् चंद्रग्रहे वि

॥ राम ॥

॥ १९ ॥

शेषमाह वृद्धवशिष्टः ग्रहे देये विधोः पूर्वेनाह भोजनमाचरेदिति द्वयोर्ग्रहास्तितु व्यासः अमुक्तयोरस्तगयोरघासापेर
हनीति विष्णुधर्मपि अहोरात्रे न भोक्तव्यं चंद्रसूर्यग्रहो यदा मुक्तिदस्त्वानु भोक्तव्यं स्नानं कृत्वा ततः परं अत्राहो रात्र
निषेधः सूर्यग्रहास्ते एतदनहिताग्निविषयं अपरास्ते वृत्तो पायनीयम श्रीत इति कात्यायनोक्ते व्रतस्य श्रौतत्वेन
प्रावल्यात् अद्विव्रतं न दाकुर्यादिति निर्णयदाप कृतं चालवृद्धा नुराणां तु ग्रहणाया मात्पूर्वमेकयामो निषिद्ध सा
यहि ग्रहणं वेष्ट्यादपरास्ते न भोजने अपरास्ते न मध्याह्ने मध्याह्ने न तु संगवे भुंजीत संगवे वेष्ट्या न पूर्वभोजन की
येति मार्कंडेयोक्तः संग्रहे निद्रायां जायते व्याधिं मूत्रे दारिद्र्यमाप्नुयात् पुरीषे किमियोनि स्यान्मेषु नेत्रा मसर
रकः अभ्यं ज्येष्ठ भवेत्तुष्टी भोजने स्यादधोगतिः वंधने च भवेत्सूर्यो वधे वनरकं व्रजेत् पत्रं दाकृतं पां पुष्पं शाकं
नैवाहरेत इति विधकाले ग्रहणा समये वा भोजने प्रायश्चित्तमुक्तं माधवीये कात्यायनेन चंद्रसूर्यग्रहे भुक्ता पा
जापत्येन शुद्ध्यति तस्मिन्ने वधिने भुक्ता त्रिरात्रेणो व शुद्ध्यतीति तथा एकरात्रं त्रिरात्रं वा पोष्यं श्रेयो र्थिभिर्ग्रह
णस्नानकार्यमित्युक्तं लिंगपुराणे स्नात्वा दत्त्वा च विधिवन्मोदने व्रतं समाप्तं इदं व पुत्रतिरिक्तं विषयं अदित्ये
हनि संक्रांतौ ग्रहो चंद्रसूर्ययोः पारणां चोपवासं वा मकुर्यात्पुत्रवान् गृहीति जैमिनि स्मृते यदा नुरवेर्ग्रहास्तस्य

वापुत्रिणाः प्रहरदयंहित्वा बालदिवसोजनं न नृपवासः सायाक्रमेगवेश्रीयाछारदेसंगवादयः॥ मध्याह्ने परतो श्रीया
नोपवासोरविग्रह इति हेमाधुक्ते शारदः॥ अपराह्णः॥ माधवाचार्यस्तु पुत्रिणोपवासमन्यते॥ अहोरात्रं न मोक्त
व्यं चन्द्रसूर्यग्रहो यदेति पूर्वोक्तनिषेधस्य तेनापि पालनीयत्वात्॥ उपवासनिषेधस्तु वनस्पदोपवासपरः किं
विलस्य परोवेति ज्ञेयः॥ उपवासनिषेधे तु किं विदुष्य प्रकल्पयेदिति विशिष्टोक्तेः॥ ग्रहणं गर्विण्याविशेषोभिहि
तो ब्रह्मसिद्धांते॥ सर्वे परस्मिन् वीर्यं स्वच्छं तिलावुदर्यणोः॥ ग्रहणं शुर्विणी जानुन पश्येत् पटविना॥ तथा मंगलक
त्वे शुवेधविशेषो हेमाद्रौ॥ त्रयोदश्यादिनो वर्ज्यदिनानां नवकं ध्रुवं॥ मांगल्येषु ममस्तेषु ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः
प्रकारांतरंचोक्तं॥ तत्रैव॥ द्वादश्यादितृतीयां नो वेधश्च ग्रहे स्मृतः॥ एकादश्यादिकः सौरे चतुर्थतः प्रकीर्तितः
इदं संपूर्णं ग्रामे द्रव्यं॥ अहं रवे उग्रहे न योरिति तत्रैवोक्ते तथा॥ नैमित्तिके जाप्ये हि मे यत्तु किं या सुव॥ उपा कर्म
णि वो श्य नित्ये र्ग्रे ग्रहवेधो न विद्यत इति॥ इदमपि प्रारब्धनित्यकर्मविषयं॥ अन्यच्च॥ ग्रहणं स्थानभं त्याज्यं मे
गलेषु अतुत्रयं॥ यावच्चरविणामुक्ता मुक्ते भं दधका सवत्॥ ग्रहा प्रशंगा कुरु सत्रे दानविधि रूच्यते॥ अग्न्युत्तराणां
पूर्वतुराजाधिराजमंत्रतः॥ कौवेरीस्वर्णं प्रतिमं दद्यात्पर्य्यग्रहे बुधः॥ मंत्रस्तु॥ उत्तराशा पते देवकुवेर नरवाहन शंख

यमनिधानां च पवेश्रीकंठवल्लभ॥ अदानाये श्ये त्यासंदारिद्र्यं मम उः खदं॥ तत्पर्वत्वात्तदनेन पापमाशुविनाश
येति॥ फलं तु॥ त्रयोदशगुणा वृद्धिस्तु त्रयोदशदिनावधिश्रित्येकगुं जामितहे मवृद्धिः॥ सत्रे कुरुणां दिवसि स्त्रिवर्गः॥ १२
सूर्योपरागे ददतां नराणां॥ वृद्धिस्तथा निक्षिपतां क्रवे स्यात्॥ रसाग्नि युग्मे तु खं नदं सनागधिवधि प्रमिता मणाः सु
ः॥ वस्त्रे उशीरैर्दश तोलकै माघैर्महे नै शरक्तिकाभिरिति॥ अथ तत्पतिग्रहे प्रायश्चित्तमुच्यते॥ तथा चारुणो स्मृतो॥ प्र
नित्याही कुरु सत्रे न भूयः॥ पुरुषो भवेत्॥ तथापि मनसः शुद्धे प्रायश्चित्तं समाचरेत्॥ तत्र कुरु दयं कुर्यादेवं वेन सम
न्विते॥ मंत्रेणावायजे नाथ ज पे दाल स मंत्रकम्॥ जयोत्रगायत्रः प्राधान्यात्॥ तथा॥ वापी कृपतदागादी खननैर्विमु
जे दमं॥ बासणास्प विवाहादिक्रियाये सर्वमुत्तर्जयेति॥ एतच्च प्राश्चित्तं धनोऽर्गो नंतरं कार्यं॥ यद्गृह्णते नार्जयंतिक
र्मणा ब्राह्मणा धनं॥ तस्योऽप्यर्गो शुद्धं तदनेन तपसे चर्येति मनुस्मृतेरिति दिक्॥ अत्र केचित्तासा कुरुणा दर्शने
स्नानादिकार्यं॥ नान्यथा॥ स्नानं दानं तपः॥ आ दमनं तं राऊ दर्शने॥ चन्द्रसूर्योपरागे तु यावदर्शनं गोचरः इति जाल
स्मृतौ वासुपज्ञानस्यैव प्रयोजकत्वोक्तेरित्याहुर्निर्णयामे तपि॥ तेन मेघाच्छादने धादीनां वस्त्रानां दानाधिकारः

नि॥ तदेतनुक्तं॥ यदिश्चासुखज्ञानेतिमित्रंस्मात्तदासूर्यग्रहोयदारात्रौदिवावक्रग्रहस्तथा॥ तत्रस्नानंनकुर्वतदद्यादनेव
नकुर्वदितिवाक्यं व्यर्थं स्यात्॥ चाक्षुषज्ञानाभावेनशास्त्रभावात्॥ प्राप्तिपूर्वकत्वात्रिषेधस्य॥ किंत्वेनेमोद्येतमादित्यं
स्तंयतेकदावनं॥ नोपरकंनवारिस्थंनमध्येनभसोगतमितिमनुवचनंवाध्येत्॥ अंधस्यपूर्वकालवेधश्चयावदर्शनंभो
जननिषेधापत्तिश्च॥ किंजन्ममध्येभूतस्ययावच्चक्षुः॥ प्राप्तिरूपवासप्रसंगश्च॥ राहुदर्शनइत्येतन्निमित्तमात्रं॥ संका
तोस्त्रायादिति वत्॥ तस्मादर्शनवाक्यानां ग्रन्थालविषयत्वाज्ञानस्यवार्थतः॥ प्राप्तिर्ग्रहणाज्ञानमात्रंनिमित्तं॥ तेनमेघा
द्याद्यादनेधादिश्चस्नानादिभवत्येवेति सर्वमनवयं॥ इतिग्रहनिर्णयः॥ अथप्रसंगात्समुद्रस्नानविधानं॥ अश्वाला
यन॥ समुद्रेपर्वसुस्त्रायादमायंविशेषतः॥ पोपेर्विमुच्यतेसर्वे रमायोस्नानमावरत्॥ भारतेपि॥ अश्वत्थसागरोसे
व्योनस्यसंब्योकदावन॥ अश्वत्थमंदवरिणुसागरं पर्वणिस्पृशेत्॥ नकालनियमः सेतौसमुद्रस्नानकर्मणीति॥ विशिष्ट
पिप्पलादशमुत्पन्नैलोकभयंकरे॥ पाषाणातेमयादत्तमाहारायंप्रकल्प्यतामिति संवेणाध्वोपाषाणाप्रसिध्य॥ विश्व
वीचघृतावीचविश्वयोनेविशोपते॥ सान्निध्यं कुरुभो देवी सागरिलवणांभसि॥ इतिप्रार्थ्य॥ नमस्तिविश्वगुप्तायनमोवि
स्तोत्रपापते॥ नमोजलधिरूपायनदीनांपतयेनमः॥ अग्निश्चयेनिरनिलश्चदेहरितो धाविष्णुंरमृतस्यनाभिः स्तुतुव

स्याडवसत्यवाक्यंततोवगाहेतपतिनदीनामितिभारतोक्तंमंत्रान्यडित्वाविधिवन्तात्वासमुद्रायार्घ्यं दद्यात्॥ तत्रमंत्र
ः सर्वरत्नोद्भवः श्रीमासर्वरत्नाकरीयनः॥ सर्वरत्नप्रधानस्त्वंगुह्यगार्धमहोदधेइत्यर्घ्यं दत्वातर्प्येत्॥ तन्मंत्राः स्कादे
पिप्पलादेवकण्वचक्रतातंजीवकेष्वरं वसिष्ठं वामदेवं च पराशरमुमापतिं॥ वाल्मीकिंनारदं वैव वाल्खिल्यांस्तपेव
नलं नालंगवाक्षं च गवयं गंधमादने॥ जावंतं हं नृमत्तं सुग्रीवं वागंदंतथा॥ मेहं वदिविधं वैव हृषभं शरभंतथा॥ रामं च
लक्ष्मणं वैव सीतां वैव यशस्विनीं॥ एतां स्तुतुं यद्येदिद्वानाधिमध्येविशेषतः॥ आब्रह्मसंवपर्यंतं किंचित्सर्वरावरं
यादत्तेनतोयेनतृप्तिमेवाभिगच्छत्विति॥ समुद्रस्नानविधानां॥ इतिश्रीमत्परमवैदिकेश्रीमन्नागदेवभट्टसुनाऽनंत
भट्टेनविरचितेविधानपारिजातेतिष्ठिनिर्णयः समाप्तः॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ यस्यहस्तेगडावकंगरूजोयस्य
वाहनं॥ लक्ष्मीर्यस्यांकसेस्थानांसमेविष्णुप्रसीदतु॥ अथमासविधानानुच्यते॥ तत्रवैत्रशुक्लप्रतिपदिसंवत्
सरारंभउक्तं॥ सावोदयव्यापिनीशाखा॥ वैत्रेमासिजगद्व्याससर्जप्रथमेहनि॥ शुक्लपक्षेसमग्रतुनदासूर्यादये
सतीतिहेमाद्रौब्रह्मपुराणात्॥ दिनद्वयेत्थासौ॥ अथासौवा पूर्ववा॥ वैत्रसितप्रतिपदिपोवारोर्कोदयेसर्ववैशः
उदयदितयेपूर्वोर्कोदययुगलेपिपूर्वस्यात्॥ इतिज्योतिर्निर्वंधोक्ते॥ यदातुचैत्रो मलमासोभवजितदात्रदेवकार्य

का.नि
२९

स्मनिषिद्धत्वा रुद्धेमासि संवत्सरांभरति केचित् ॥ निष्कर्षस्तु ॥ शुक्लादेर्मलमासस्य सोतर्भवति चोत्तर इति वचनादभिमतवर्षा
तः पानित्वे मलमासभारभ्येव वर्षारंभः शुक्लास्त्रादाविवकार्य इति वयं साधु प्रतीमः ॥ अत्र तैलाभ्यंगो नित्यः ॥ वत्सरादौ वसं
तादौ वलिराज्ये तथैव च ॥ तैलाभ्यंगमकुर्वीत नरकं प्रतिपद्यति इति वद्वदसिद्धोक्तेः भविष्ये ॥ चैत्रे मासिमहावाहो पुण्यप्रति
पदापदा ॥ तस्यां वै निवपत्राणि प्राश्य संश्रुण्वयति चिं सकवश्यरभूय मंत्रिणारसधान्येश्वरमेघपालिनां ॥ श्रवणात्पठना
च्च वै नृणां शुभताया न्य शुभं सहस्रियेति ॥ अस्यां प्रतिदिनं वरात्रारंभ उक्तो मार्कंडेयपुराणे ॥ सरत्काले महा पूजा किय
ते यावद्वार्षिकी ॥ वसंतकाले सा प्रोक्ता कार्य सर्वैः शुभार्थिभिरिति ॥ तिथिरत्र परविद्याशाला ॥ अमायुतानकर्त्र्या प्रतिप
च्चंडिका र्वने ॥ मुकुर्त्तमात्रा कर्त्र्या द्वितीयादिगुणान्वितेति देवीपुराणात् ॥ अन्ये च विशेषः शारदनं वरात्रे वस्यते ॥ अत्र
प्रपादानं मुक्तं मप्रसार्कं भविष्यपुराणे ॥ अतीते फाल्गुणे मासी प्राप्ते चैत्रे महीश्वरे पुण्ये क्वि विप्रकथिते प्रपादानं समारंभ
त ॥ ततश्चोत्तरार्जये द्विद्वान्मंत्रेणानेन मानवः ॥ मंत्रस्तु उपेये सर्वसामान्याहुतेभ्यः प्रतिपादिता ॥ अस्याः प्रदानात्पितरस्त
प्यनुहिपितामहा इति ॥ अनिर्वार्यं ततो देयं जलं मासवतुष्टयं ॥ प्रपादानुमशक्तेन विशेषाधर्ममीप्सुन ॥ प्रत्यहं धर्मघटके
वस्त्रं संवेष्टिता तनः ॥ ब्राह्मणास्य गृहे देयः शीतामलजयः सुविः ॥ तत्र मंत्रः ॥ स धर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ॥ अस्म

रामः
२९

प्रदानात्सकलाममसंतु मनोरथा ॥ अनेन विधिनायस्तु धर्मकुंभप्रयच्छति ॥ प्रपादानं फलं सोपि प्राप्नोतीह न संशय इति ॥ प्र
पादानेति कर्त्रव्यतविशेषश्चतुर्थस्तवके दृष्टव्यं ॥ चैत्रशुक्लतृतीयाया गौरीमीश्वरमुतां संपूज्य दोषोपशान्तं कुर्यात् ॥ तृती
याया यजेद्देवीशं करेण शान्तिना ॥ कुंकुमागरूकं पूरमणि वस्त्रं मुं धर्कैः स्वगांधधूपदीप्यैश्च दमनेन विशेषतः ॥
आदोलयेत्ततो वश्ययावन्माधवमासक ॥ इति निर्णयामृते देवीपुराणे क्तेः इत्यतिथिः परविद्याशाला ॥ मुकुर्त्तमात्र
सत्वेदिने ॥ गौरीव्रते पर इति माधवोक्तेः ॥ चैत्रशुक्लतृतीयायां मश्वजयंती तिथ्या ॥ चैत्रशुक्लतृतीयायां भगवाम्मीनरु
पधुगिति माश्वोक्तेः ॥ अत्रैव प्रसंगाद्दृशावतारजयंत्यो निर्णीयंते ॥ पुराणा समुचये ॥ मश्वो भद्रुतभुदिने मधुसिते क
र्मे विधौ माधवे वाराहो गिरिजासुते नवभसियदुने सिते माधवे ॥ सिंहो भाद्रपदे सिते हरिदिने श्रीवामनो माधवे रामो गो
रिति यावनः परमभूक्तषष्ठ्यां क्रमेण ॥ कालविशेषोपितत्रैवः ॥ अहोमध्ये वामनो रामो मश्वः कोठश्चापराक्ते
विभागे ॥ कर्मः सिंहो बौद्धकल्की च सायंकल्लोरात्रौ कालसास्ये च पूर्वति ॥ ऊतभुदिने तृतीया मधुसिते चैत्रस्य शुक्लप
क्षाविधौ द्वितीया योगिरिजासुतश्चतुर्थी ॥ भूतं वतुर्दशी ॥ हरिदिने द्वादशी ॥ गोरिति चिस्तृतीया ॥ यतु ॥ आषाढे शुक्ल
पक्षे तु एकादश्यां महातिथौ ॥ जयंती मश्वनाम्नीति तस्यां कार्यमुपोषणा मिति वाराहवचनं विरुद्धं भासते तत्कस्य भे

का. नि
२२

देनव्यवस्थापनीये ॥ एताजयंत्यस्तउपासकानां नित्याः ॥ अनेषां तु काभ्या इति हेमाद्रिः ॥ अथ कल्याणरिभिर्धायते हे
माद्रौ मात्स्ये ॥ ब्रह्मणो यदेन स्यादिः कल्याणसा प्रकीर्तिताः ॥ वैशाखस्य तृतीयायाः कृष्णाया फाल्गुणस्य च ॥ पंचमी चैत्र
मासस्य तथैवा न्यातथा पराः ॥ शुक्ला त्रयोदशी मासे कार्तिकस्य नवमी ॥ नवमी मार्गशीर्षस्य संप्रेताः सस्य राम्यहं
कल्याणमादयो ह्येतादन्नस्याक्षयकारका इति ॥ अत्र सर्वे निर्णीयो मत्वादिवर्जये ॥ चैत्रशुक्लनवमी श्रीरामनवमी सा
चमध्याक्रयोगिनी शाखा ॥ चैत्रशुद्धिचनवमी पुनर्वसुयुतायुदि ॥ सैव मध्याक्रयोगेन महापुण्यतमा भवेदिति ॥ स्कान्दो
क्तैः दिनद्वये मध्याक्रव्याघ्रोत्तदभावे वानीर्णयमाह माधवाचार्यः ॥ नवमी वाद्यमी विद्वान्याज्या विष्णुपरायणोः उपो
षणं नवम्यां च दशम्यां चैव पारणमिति ॥ नक्षत्रयोगेन ॥ पुनर्वसुसंयोगः स्वत्येवियदि दृश्यते ॥ चैत्रशुक्लनवम्यां तु
सतिषिः सर्वकामदेति स्मरणान्मध्याक्रयोगाभावे सस्य युक्ते वो घोष्या ॥ योगस्यति प्राशस्त्यान् पारणां तभयाते स्याद
कस्यां ते वेदिति ॥ इदं व्रतं संयोगपृथक्कन्यायेन काम्यं नित्यं च ॥ मुषोषां जागरणापि तदुद्दिश्य तप्याणां ॥ तस्मिन् दिने
तु कर्त्तव्यं ब्रह्मप्राप्तिमभीष्टुभिः ॥ यस्तु एव नवम्यां नुभुजे मोहद्विमूढधा ॥ कुंभीपाकेषु घोरैः पुप्यते नात्र संशय इति
हेमाद्रुक्तेः कैचिदिहमुपासकानामेव नित्यं नत्वेषां नित्याः ॥ प्रत्यवायश्च वराणां व्रतमात्रे सत्त्वात् सर्वव्रतं स्यात् नित्यं

रामः
२२

प्रसंगादित्यनिष्ठं मपि वदन्ति ॥ जन्माद्यमीतु वीप्सा प्रत्ययादिश्च वराणां नित्ये वेति सर्वसमंजसं ॥ व्रतप्रकारस्तु अगस्तिसंहि
तायां दृश्य ॥ प्रयोगस्तु ॥ यथा शक्तिमुवर्त्तमानसीतासमंतरघुनाथप्रतिमां भरतशत्रुघ्नलक्ष्मणाप्रतिमां च निर्मीय पंच
मृतं पूर्वसं पूज्य दंडवत् प्राणिपत्याशोककुसुमेर्युक्तमर्घ्यं दत्त्वा ॥ तत्र मंत्रः ॥ दशाननवधार्थी यधमी संस्थापनाय च ॥
राक्षसानां विनाशाय देत्यानां निधनाय च ॥ परित्राणाय साधूनां जातो रामस्वयं हरे ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं भ्रातृभिः सहि
तो न धेति ॥ ततो रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रातः कृत्यं विधाय साजेन पायसेन मूलमंत्रं शतमष्टोत्तरं कृत्वा प्रतिमां माचार्या
यनिवेश्य ब्रह्मणैः सह भुजीतेति ॥ ननु रामनवम्यादेर्नित्यत्वपक्षे मूलमासेपि कर्त्तव्यता स्याद्वरिवासरवदिति चेन्नैकदा
श्रान्तभुंजीतपक्षयोरूपयोरपीत्यादिनिषेधस्य मूलमासेपि पालनीयत्वादिति हतथात्वाभावात्तरदेवकार्यणिपितृका
र्यणिचोभयोरिति स्मृतेः शुद्धमासे एव जयंत्युपवास इति सिद्धं ॥ एवं जन्माद्यम्यादौ जेयं ॥ इति रामनवमी व्रतविधानं
चैत्रशुक्ले कादश्यां हरेर्दोलोत्सव लउक्ते ज्ञाते ॥ चैत्रमासस्य शुक्लायां मेकादश्यां नुवै ह्नवैः ॥ आदोलनीयो देवेश ॥ मलश्री
कोमलेश्वरैरित्यादि ॥ चैत्रशुक्लषादश्यां हरेर्दमनोः स्य वउक्ते रामवर्चनं वंडिकायां ॥ षादश्यां चैत्रमासस्य शुक्लायां दमानोः स्य व
बोधायनादिभिः ॥ प्रोक्तं कर्त्तव्यं प्रतिवक्ष्यमिति ॥ अकरणं प्रत्यवायः ॥ पाप्मे ॥ उर्जे व्रतं मधौ दोलाश्चावरो ननु पूजनं ॥ चैत्रे

का. नि
२३

चदमनारोपमकुर्वाणो ब्रजत्यध इति ॥ शिवस्य तु ॥ शिवाय च वन्दुर्दशमर्पयेदमनं बुध इति विशेषः ॥ अत्र च द्वादशी मन्त्रं च
कृत्य परादिने शालामित्युक्तं तत्रैव ॥ पारणाहे नलभेत द्वादशी द्युष्टि कापि चेत् ॥ तदा च यो द्वादशी ग्राह्या पवित्रदमनार्पणा इति
गौला कालोपि ॥ हरौ नदमनारायः स्थानधौ विद्युतो यदि वैशाखे श्रावणे वापि तिथौ स्यात्तदप्यर्पणमिति ॥ अन्यच्च ॥ उपाक
र्मोऽर्जनं च पवित्रदमनार्पणं ॥ ईशानस्य वलिर्विष्णोः शयनं परिवर्त्तनं ॥ कुर्यात्पुनश्च गुरो मैत्र्येयीति विनिश्चय इ
ति ज्योतिर्निबन्धे शुक्रास्तादावपि कार्यमित्युक्तं ॥ मलमासेन भवत्येव उपाकर्मोऽर्जनं च पवित्रदमनार्पणमिति वर्य
पुपरिगणानात् ॥ तत्र योगस्तु ॥ स्वयमारामादमननकमानीय देवाये नूतन वस्त्रापर्याधिवार्य तस्मीन्कामदेव रतीन्वा
वाह्य पूजयित्वा क्लीं कामदेवाय नमः ॥ ईरत्यैनम इति यथाशक्त्यभि मंत्रात्तत्र नमस्त्वेणादि ह्यदिभ्यः समर्पयेदिति ॥ इ
त्यनेनैव त्रिविरचिते विधानपरिजाते चैत्रमास कर्त्तव्यानि ॥ ॥ अथ वैशाख विधानानि ॥ पृथ्वी चन्द्रोदये विष्णुः ॥ नृसामक
रमघेषु प्रातः स्नानं विधायते ॥ हविष्यं ब्रह्मचर्यं च महापावकनाशनमिति सोरमास उक्तः ॥ अन्यत्पक्षद्वयमपि तत्रैव
मधुमासस्य शुक्रयामेकादश्यां उपोषितः ॥ पंचदश्यां च भो वीरमेष शंक्रमणो नृवा वैशाख स्नाननियमं ब्राह्मणानामनुज्ञा
या ॥ मधुसूदनमभ्यर्च्य कृत्यात्मकं कल्पपूर्वकं ॥ तन्मंत्रं ॥ वैशाखं सकलं मासं मेघसंक्रमणो रवेः ॥ प्रातः सनियमः स्नास्ये गीयतांम

रामः
२३

धुसूदनः ॥ मधुहं नुः प्रसादेन ब्राह्मणानामनुग्रहात् ॥ निर्विघ्नमस्तमे पुण्यं वैशाख स्नानमन्त्रं ॥ माधवे भेषगे भानौ मुरारे म
धुसूदनः ॥ प्रातः स्नानेन मेनाथ फलदो भव पापहन्त्रितितनाम ग्राह्यं ॥ तदज्ञाने विशेषो गारुडे यदा नहायतनामतस्य
तीर्थस्य भोक्षिजाः तत्रैव चारणं कार्यं विष्णुतीर्थमिदं स्मृतं ॥ तीर्थस्य देवता वीष्णुः सर्वत्रापि नशंशय इति ॥ अन्यच्च
तुलसी कृष्णगौराख्यतयाभ्यर्च्य मधुद्विषं ॥ विशेषेण तु वैशाखे नरो नारायणो भवेत् ॥ माधवं सकलं मासे तुलस्यायो
र्द्येनैव त्रिसंध्यं मधुहंतारं नास्ति तस्य पुनर्भवः कंठ्यपु - नो गंतुं स्नात्वापि प्यलसिंचनं ॥ कृत्वा गोविन्दमभ्यर्च्य न उर्ग
तिमवाप्नुयात् ॥ तथा ॥ एकभक्तमथोनक्तमयचित्तमतं दितः ॥ माधवे मासियः कुर्यात्प्रभते सर्वमाप्सितं ॥ वैशाखे विधि
ना स्नानं देवनद्यादिके वहिः ॥ हविष्यं ब्रह्मचर्यं च भक्षयानियमस्थितिः ॥ ब्रतं दानं दमो देवि मधुसूदन पूजनं ॥ अपि न
मसहस्रोत्पं पापं दहति दारुणं ॥ एवं संपूर्णस्नानाशकौ ग्रहं वा स्नायात् ॥ न उक्तपात्रे ॥ त्रयोदश्यां च नुर्दश्यां वैशाखां वा
दिनत्रयं ॥ अपि सम्पदिधानेन नारी वा पुरुषोपि वा ॥ प्रातः स्नातः सनियमः सर्वपापे प्रमुच्यते इति ॥ यदि मलमासो वैशा
खस्तदा मासद्वयेपि स्नातव्यं ॥ नित्यत्वादिति ॥ अन्यो विशेष उक्तोऽपरार्कं वा मनु फुराणो ॥ गंधाश्च माल्यानि तेषां वैशा
खे मुरभीणि वः फलानि पातकादीनि मधुनि मुरभीणि वः ॥ देयानि द्विजमुखेभ्यो मधुसूदन तुष्टये ॥ प्रत्यहं दिनमेकं वा

का. नि
२४

शस्त्रभावे च मानविरिति ॥ एवं स्नात्वा ते उद्यापनं कार्यं ॥ तच्च पाप्मे इष्टं वा ॥ यथोक्तं करणाशक्तौ तु तन्निवोक्तं विशारवां
विधिना स्नात्वा भोजयेद्वा स एवायं ॥ पंचव्रीत्वाथ पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशय इति ॥ वैशाख शुद्ध तृतीया ॥ अक्षत
तीयोच्यते ॥ सावर्वाह्य व्यापिणी ग्राह्या ॥ दिनद्वये न ह्यसौ परैवात उक्तं निर्णीयामते नारदीये ॥ वैशाख शुक्ल पक्षे
तु तृतीया रोहिणी युता ॥ उत्र भातु धवारेण सोमेनापियुता तथा ॥ पूर्वविधानकर्तव्या परविद्याप्रशस्यत इति ॥ इयं
युगादिरपि ॥ सावोक्तारत्नमालायां ॥ माघे पंचदशी कृत्स्नानभस्ये च यो दशी ॥ तृतीया माधवे शुक्लानवमूर्जे युगाद
य इति ॥ अत्राष्टादशमुक्तं मात्से ॥ कृतं आर्द्रं विधानेन मन्वादिषु युगादिषु ॥ हयनानि द्विसाहस्रं पितृणां तद्विद भवेदिति
आर्द्रेऽपि परविद्धेव ॥ पूर्वाह्ने न सप्त कार्या ॥ शुक्लामनु युगादयः देवे कर्मणि पित्र्ये च कृत्स्नाश्च वा पराह्नि का इति पाद्
के ॥ द्वे शुक्ले द्वे तथा कृत्स्ने युगादी कवयो विदुः ॥ शुक्ले पूर्वाह्निके शाखे कृत्स्ने चैवा पराह्निके इति माडौ नारदीयोक्ते
श्च ॥ स्मृत्यर्थमारेपि ॥ युगादि मन्वादि आर्द्रेषु शुक्लपक्षे उदयव्यापिनीति निर्णीया ॥ कृत्स्नपक्षेऽपराह्ण व्यापिनी ग्रा
ह्येति ॥ दिवोदासीयगोभिलः वैशाखस्य तृतीयायां पूर्वविदो करोति हि ॥ हयं देवानं गृह्णति कव्यं वपितरस्तथेति
दिनद्वये तद्वा सोपरिवेति हेमाद्रयः ॥ अत्र कालादशी ॥ अत्राष्टादशमा पराह्नि कमित्युक्ता सप्तमन्वंतरादीनां यु

रामः
२४

गादीनां विनिर्णय इत्युक्ता द्वे शुक्ले इत्यादिवचनेन तु विष्णुपूजनविषयमित्युक्तं ॥ ननु पूर्वोक्तानेकयतविरोधाद्गोभिलेन कव्यं वपि
तरस्तथेत्याहृत्य निषेधा उपसनीयं ॥ अत्रानविशेषो भविष्य ॥ उदकुंभाशंकनकास्नात्वा सर्वरसैः सह ॥ यवगोधूमवणा
कान्मक्तदध्यादने तथा ॥ यैष्णिकं सर्वमवाचसम्यदाने प्रशस्यत इति ॥ उदकुंभमंत्रस्त ॥ एषधर्मद्यदोदत्तो वृत्ताविष्णुशिवात्म
कः ॥ अस्य प्रदानोत्पन्नं नृपितरोपि पितामहा गंधोदकतिलैर्मिश्रमात्रं कुभजलान्वितं ॥ पितृभ्यः संवदास्पामि अक्षय्यमु
पतिष्यत्विति ॥ अत्र वपि उरहितं आर्द्रं कुर्यात् ॥ अयनद्वितये आर्द्रं विषुवद्वितये तथा ॥ युगादिषु च सवीमुपि उनिर्वरा
दृते इति हेमाडौ पुलस्त्योक्तेः ॥ अत्र रात्रिभोजने प्रायश्चित्तमृषिधाने रात्रौ भुक्तिवत्सरे तु मन्वादिषु युगादिषु ॥ अभिष्वत्सृ
मंत्रं च जपे दशनपाकमिति ॥ अत्र मलमासे सति मासद्वये पीडं कार्यं ॥ योगादिकं च आर्द्रं वा परपक्षिकं ॥ मन्वादिकं तैत्थिकं
वकुर्यात्मासद्वये पितृविति स्मृतिवन्दीकोक्ते ॥ अपरपक्षः कृत्स्नपक्षः ॥ ननु महालयत्रयस्य निषेधादिति तत्रोक्तं ॥ अत्राष्टा
दां करणे प्रायश्चित्तमृषिधाने ॥ नयस्यद्यावा मंत्रवशात्तवारं तदा जपेत् ॥ युगादयो यदा न्यूनाः कुरुतो नैवं वापियति ॥ इयं
मेव तृतीया परशुरामजयंती ॥ सावर्षदोषव्यापिनी ग्राह्या ॥ वैशाखस्य सिते पक्षे तृतीयायां पुनर्वसौ ॥ निशायाः अथमेया

मेजातौरामः कठारमुदितिरामाचंडिकोक्तेः दिनद्वयेन त्वातो अंशतो व्यासौ अथवा प्रौढपरैवः शुक्लातृतीयावेशाखेषु
 दोषोष्ठादिनद्वयेनिशायां पूर्वयामेवेत्तराः न्यत्र पूर्विकेति तथा वेशाखसुक्लसप्तम्यां गंगोत्पत्तिरुक्ता बालिवेशाख
 शुक्लसप्तम्यां जऊनाजाकवीपुरा कौधात्पिता पुनस्त्यक्ता कर्णरंध्रानुदक्षिणात् तां तत्र पूजयेद्देवी गंगो गंगेन मेखला
 मिति इयं च मध्याह्न व्यापिनी शाखा शिखाचारात् वेशाखसुक्लचतुर्दशी नृसिंहजयंती सा च प्रदोष व्यापिनी शाखा न
 उक्तहेमाद्रौ नृसिंहपुराणे वेशाखसुक्लपक्षे चतुर्दशमिनिष्ठां मुखे मज्जन्म संभवं संपुष्टं तं पापप्रणाशनं वर्षवर्षं कर्तव्यं
 मम संतुष्टिकारकमिति स्कांदेव वेशाखस्य चतुर्दश्यां सोमवारि निलक्षके अवतारो नृसिंहस्य प्रदोषसमयेदि जाइति
 दिनद्वयेन व्यासौ असेतो व्यासौ च पराशाखा विषमव्याप्तौ त्वधिकव्याप्तिमती शाखा दिनद्वयोपेतत्रा व्यासौ पूर्वति
 निर्णीतव्या इयमेव योगविशेष इति प्रशस्तो तउक्ते नृसिंहपुराणे स्वाती नक्षत्रयोगे वृश्चिनि वारे तु यद्यतं सिद्धियोग
 स्य संयोगे वृष्णिजे करणोत्पत्तौ सोमो भाग्ययोगे न लभ्यते पितृयोगतः तथा स्मर्योगे विनपितृणां नृदिनं पापनाशनं
 सर्वेषां मेव वर्णानां अधिकारोक्तिन द्रुते मङ्गलैस्तु विशेषेणा कर्तव्यं मत्परायणैरिति तथा विनायकदिनं यस्तु लेख
 येत्याप न्वर स्यात्ति नरकं घोरं यावच्चन्द्रदिवाकरो इति इदमपि नित्यं काम्यं च प्रयोगस्तु नृसिंहपुराणे क्त मध्याह्ने

तिलाशमलकैः स्वात्वा नृसिंहदेवेशतजन्मदिने शुभे उपवासं करिष्यामि सर्वभोगविवर्जित इति मंत्रेण संकल्पं कृत्वा सायं
 काले श्रीलक्ष्मी नृसिंहस्य यथाशक्ति सुवर्णनिर्मितां प्रतिमा कलशोपरि प्रतिष्ठाप्योपचारैः पूजयित्वा रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रा
 तः स्नानादि विधाय पुनर्देवं पूज्य नृसिंहं चतुर्दशेश लक्ष्मीकांतजगत्पते अननार्वाषाणेन सफलः सुर्मनोरथा इत्याचार्या
 यपतिमां दत्वा ब्राह्मणभोजयित्वा स्वयं पारणां कुर्वयति तिसंक्षेप वेशाखपौर्णमास्य विशेषोऽपरार्कजा बालिः श्रुतां
 मुदकं भवं वेशाख्यां च विशेषतः निर्दिश्य धर्मराजाय गौदानफलमाप्नुयात् सुवर्णतिलयुक्तैस्तु ब्राह्मणान्सप्तपेव वा न
 र्पयेत् उपपात्रैस्तु ब्रह्महत्यां व्यपोहनीति मंत्रस्तु सप्तधर्मघट इत्यस्य पृथुतीया प्रकरणे अभिहित विष्णुरपि तिलाकृत्वा
 जिने कृत्वा हिरण्यमंडपिषी दद्यात्तियस्तु विप्राय सर्वतरति उक्तमिति ॥ इति श्रीमन्नागदेवात्मजानंत भट्टविरचि
 तविधानपरिजाते वेशाखविधानानि अथ ज्येष्ठमासविधानानि तत्र गारुडे हरेर्जलक्रीडा क्ता घनागमे प्रकु
 र्वेति जलस्थायिजनार्दनं ये जनानृपशाईलनते याति पुनर्भवः स्वर्गापात्रे यवारोप्येनामेवामृन्मयोपि वा तोयस्य
 योर्व यद्विष्णुं शालग्रामशिलोद्भवं प्रतिभावां महाभागतस्य पुण्यमनंतकंतं तत्र शुक्लतृतीयायारमावृतमुक्ते माधवी
 ये भवीष्ये भडे कुरुक्षेत्रे नरं भारव्यं वतमुत्तमं ज्येष्ठशुक्लतृतीयाया स्नातानि यमं नत्यरेत्यपि सा च पूर्वविकृत्य

कानि
२६

तुक्तं प्राक् ज्येष्ठशुक्लदशमीदशहरा ॥ तउक्तं हे माद्रो बालगो जेष्ठमासिमिते पक्षे दशमीरुसंयुता ॥ हरते दशपापानि
तस्मादशहरास्यतेति ॥ अत्रान्यो विशेषः ॥ काशिरुवउक्त ॥ विस्तरभीत्या नलीखतः यदि ज्येष्ठो मलमासो भवति ॥ तत्रेव
दशहराकार्या ॥ ननु बुद्धिदशहराशुनोत्कर्षश्चतुर्ध्वपयुगादिस्थितिहे माद्रो सप्यश्रुगोक्ते ॥ गंगायाश्च संभवेतीर्थोत्तरे
पदिकार्यः ॥ याकां विस्तरितप्राप्य सत्त्वाद्यति लोदकं ॥ मुख्यने दशमिः पापैः समहं पातकोपमैरिति स्काद्ये अस्यां
तिष्ठो मेनुवंधं रामेश्वरनमस्कारादि विशेष पूजाकार्यं तु कंस्कान्दे मेनु महात्म्ये ॥ ज्येष्ठमासिमिते पक्षे दशम्या बुधह
स्तयोः ॥ गरानंदेवती पाते कन्या वडि ह्वयौ रवौ ॥ दशयोगे मेनु मध्येर्लिगरूपधरं हरं ॥ रास्तो वै स्या पया मास शिवलिं
मनुत्रमं ॥ तस्मीदिने तमीशाने तत्त्वास्या न्योस्य भाजनमिति ॥ त्वेष्टुक्तं कादशी निर्जला ॥ तत्र निर्जलमुपाध्यायं कुंभद
त्वां मुच्यते इति निर्णयामते उक्तं ज्येष्ठपौर्णमास्यां सवित्री व्रतमुक्तं भविष्यज्येष्ठमासिमिते पक्षे पौर्णमास्यां तथा व्रतं
चास्मि पुरा महाभक्त्या कथितं ते मया नृपेत्यादि ॥ सततं ज्येष्ठमावास्यायामप्युक्तं निर्णयामते भविष्ये ॥ अमाया वतथा
जेष्ठे वटमूले महासती त्रिरात्री पौषिता नारी विधिमानेन पूजयेत्तौ इत्यादि ॥ इदं व्रतं दक्षिणात्याः पूर्णिमायां मावारीति
पाश्चात्या रत्नमाया मावसंति ॥ अत्र पूर्णिमा मावास्य पूर्वदिने प्रात्यहृतपातधारं भासावित्री वटपितृकी कृत्वा ह्यमीव

रामः
२६

भूताचकर्तव्या संमुखीति धिरिति स्कांदोक्तेः भूतविद्यासिनी बाली ननु तत्र व्रतं चरेत् ॥ वर्जयित्वा नुसावित्री व्रतं तु शिखिवा
हनेति ॥ यदा त्वष्टा दशघटिका परदिने तदा पराशाद्याः पूर्वदिने सवित्री व्रते पंचदशीति धिः ॥ नाशो दशभूतस्यस्य
श्चेन्न च परेह नीतिमाधवाचार्योक्तेः ॥ अत्रादित्यपुराणे विशेष उक्तं ज्येष्ठमासिविना नद्याः पौर्णमास्यां विशेषतः ॥ अ
श्वमेधस्य यत्पुण्यं तत्त्वाप्नोति न संशय इति ॥ इयं मन्वादि रपि सा पौर्वाहिकी यात्ये तुक्तं ॥ इति विधानपरिजाते ज्येष्ठमा
सविधानानि ॥ ॥ अथाखाठमासविधानानि ॥ आषाढशुक्लदशमि पौर्णमासी च मन्वादिः सा पूर्वाह्ना व्यापिनी शाहे
तुक्तं आषाढशुक्लैकादश्यां वा तत्र च कृदिधारणमुक्तं रामार्चने वडिकायां नृसिंहपरिवर्षायां च भविष्ये शयनो वैवरी
धिन्यां वक्रतीर्थे वचः ॥ शंखचक्रविधानेन वहि पूजा भवेन्न र इति ॥ ऋग्वेदे सप्तमाहके तृतीयो ध्याये ॥ पवित्रं ते पितनं वस
णस्य ते प्रभुर्गात्राणि पर्यर्चि विश्वतः ॥ अतस्तत्तर्न तदामो अश्रुतेष्टताम इउहं तस्तन्ममासतं ॥ तथा ॥ तपोष्य वित्रं वित
नं दिवस्पदिशो वंती अस्पते तवो व्यस्यन ॥ अवंत्यस्य पवीतार माशवो दिवस्पृष्टं मधिति स्तंति चेतसा ॥ इति छ ॥ तथा तत्रै
वाहके वतुषी ध्याये ॥ वमृष्ये नुः ॥ शकनो विभृत्वा गोविनु र्दस आयुधानि विधन ॥ अपामूर्जि सवमानः ॥ समुद्रं तूरीयं
मंमहिषो विवर्कः ॥ तथा परोमावयेति सक्तं परिशिष्टेपि ॥ वाकं विभर्ति वपुष्पाभितप्रवल देवानाममृतस्य विष्णोः स

का. नि
२७

कंडरिता विंशु पविशंति यद्यवयो वीतरागाः देवासो यत्र विनेन वाक नाशु दर्शने प्रयताः ॥ स्वर्गमायनये लांछिता मानवा लो
कमृष्टि विन चंति ब्राह्मणा दहंति ॥ इति यजुर्वेदपि ॥ येन देवाः पवित्रेणात्मानं पुनते सदा ॥ तेन पवित्रेण सह स्वधारिणा पा
वमान्य पुनं नु माशति ॥ तेन शरीया रणके ॥ चरणं पवित्रं विन तपुराणां येन पूत स्तरति उल्लतानि ॥ तेन पवित्रेणा मुक्ते भू
ता अनिपा प्यान मराति नरे मेति ॥ काणवशाखाया मपि पवित्रेणा पुनीहिमा मुक्तेणा दवदी द्यव अग्रे कतः ॥ रजु यत्रे प
वित्रं मर्विष्य ने विन तमं तरा ॥ ब्रह्म तेन पुनानु मेति ॥ शत पथे पि ॥ सहो वाचया न वल्क्य स्वस्मा स्तमाना त्महिता य हरि
भजेतु ॥ श्लोक मौले र्वमी ण्य सिना सं धन इति ॥ साम वेदो पि ॥ प्रते विष्णो अज च के मु तं जे जनां भो धिते न व च र्षे स्मी डां सू ले
वा हो र्दध न्या पुरा णा नि विष्णो र्लि गा न्या यु धा नि वि भ्रा दि वि ॥ पा मे पि ॥ अग्नि हो त्रं यथा नि त्वं वेद सा ध्या य नं यथा ॥ ब्राह्म
णा स्पतये वेद त प्रव का दि धार णा मि ति ॥ विष्णु भक्ति चं डो दये पि ॥ ब्राह्मे नार दः ॥ विष्णु ना मां कि तां मु डा म स्ता प्पर समानि
तो ॥ शंख चक्रा यु धै र्यु क्तां स्वर्गा रौ प्य मयीं तथा ॥ धत्ते भागवतो यस्तु कलि कलि वि शे षतः ॥ प्रहा दय स्य स मो ले यो ह्यन्यथा
कालि वस्त्र भः ॥ शंख चक्रां कि तो भक्ता आह्वयः ॥ कुरु ते दि जाः ॥ विधि हो नं नु सं पू र्णा पि तु णां तु र्गया म मं यथा भि र्द हने क सं
वा पु ना प्रे रि तो भृशं ॥ तथा द हंति पा पा नि दृष्ट्वा कृत्वा यु धा नि वै ॥ शंखो कि त तनु वि शे भु क्तै य स्य जु वे श्म नि ॥ तद्वत्स्वयम

रामः
२७

मश्नंति पितृभिः सह केशवः ॥ कृत्वा युधां कि ते दृष्ट्वा सन्मानं न करेति यः ॥ चादशायाज्जितं पुणं वाक्कलेयाय गच्छति ॥ कृ
त्वा युधां कि वे यस्तु स्म था ने म्रिय ते य दि ष या गे था गतिः ॥ प्रोक्ता सा गति स्तस्य वैष्णवा कृत्वा युधैः कसौ नि त्वं मे डि तो
यस्य विग्रहः तत्राश्रयं षकु र्वंति विबुधा वासवा दयः ॥ करंति हरेः पूजां कृत्वा शंखां कि तो नरः ॥ अपराध सहसा णि मि
त्पे हरति केशवः ॥ कृत्वा काष्ठ मयं विं वे कृत्वा शंखैः कृत्वा वि हितं ॥ नेनो कयति वात्मानं तस्य मो ना लि वै ह्नवः ॥ पाखंड पति ते त्रि
ने ना लिका ला पत न्य रैः न लि प्य ते कलि कृतिः ॥ कृत्वा शंखां कि तो नर इत्यादि ॥ धार काम हा त्म पि वा य वे ॥ अग्नि नै व नु
संत सं चक्र मा दा य वै ह्नवः ॥ धारयेत्सर्व वर्णा नां हरि मा लो क्य सि ष्टये ॥ कृत्वा धानु मयां मु डां ता पयि त्वा ख को तनु वि ह्ने
ये ह्ये ह्नवो यस्तु स या ति पर मां गति ॥ न व प्रश्नं च रा त्रे मु क्त मा हे श्वरं सं वा दे पि ॥ मो व र्गा रा ज तं का शं ना त्रं का ष्ट मयं तु
वा ॥ चक्र कृत्वा नु मे धा वी धार या त वि च क्ष णाः ॥ नार दी यं पां च रा त्रे पि ॥ चादशारे नु ष को णं बल यत्र ये सं यु तं ॥ हरेः स दर्श न
त सं धार वी र्ति वि क्ष णा पा मे पि ॥ उप वी ना दि व दार्थीः शंख चक्र ग दा दयः ॥ ब्राह्म णा स्प वि शे षे णा वै ह्नव स्प वि शे ष तः ॥ उप
वी ते शि र वां वं धं च कं ला य न मे व च ॥ चक्रं लां छ न ही न स्प वि प्र स्प वि फ ला क्रि या ॥ चक्रां कि ता य पा त वी ह व क वं दि जो त
मे ॥ तस्माच्चक्रां कि त स्ति ह्ये त्प वि त्रं न इ ति श्रु ति ॥ वारु ह्य शंख चक्रां क नं कुर्या द्वा त्म नो वा क मूल योः ॥ कलश पत्र भूषे षु

कानि
२८

पश्चादिषु विशेषतः ॥ दक्षिणे तु भुजे विप्रो विभृया दैमुदर्शनं सव्ये तु शंखे विभृया दिति वृत्तविदो विदः चक्रादिधारणं पुं
सांहरिसेवंधवेदनं पतिवृत्त्यनिमित्तं हियथावल्यभूषणं ॥ तत्र नुविधिवत्कृतान्यं चायुधविधानतः तत्र नुवेणामंत्रं
प्रतिष्ठाप्य पृथक् पृथक् ॥ गौतमीयतंत्रेपि ॥ ललाटे च गदाधार्या मूर्ध्नि चापं शरं तथा नंदकं वैवर्हना ध्ये शंखं चक्रं भुजद्वये
इति निंदते निषेधश्च ब्राह्मेति मंत्रकां कितं दृष्ट्वा यतिं पतिनराधमा ॥ आवलोक्य मुखेनेषां मादित्यं मवलोकयेदित्यादि
काशीखंडेपि ॥ अन्येपि ये हरिहरां कधरायां ते हरत पुनरहोपरिवर्जनीयादइति तत्रैव ध्रुवाख्याने शंखचक्रां कितं तनुः
शिरसामंतरीधरः गोपीचंदनलिप्रोगो दृष्ट्वा चेतदधं कृतइति भारतेपि ॥ नान्यदेवं न मस्कुर्यान्न न्यदेवं निरीक्षयेत् चक्रां
कितः सदा तिष्ठेन्मद्रक्तः वांडनंदनमपर्वणपि ववृत्तवचनं देवान्यतिसुवशाश्वतोदिव्यं सर्वभूतमयो हरिः वासुदेव
इति प्रोक्तं कौयन्मापृच्छसि भारत ॥ ब्राह्मणैः क्षेत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्च कृतस्सर्गैः ॥ सव्येभ्यर्च्यतां वैवर्हित्यं भुक्तैः स्वकर्मभिरिति
ः कृतलक्षणैः कृतहरिचिह्नैरित्यर्थः ॥ देवो भूत्वा देवान्यजेतेति श्रुतेः ॥ हरिर्वंशोपचक्रां कितः ॥ प्रवेष्टव्या यावदागमनं मम ना
मुद्रिताः प्रवेष्टव्या यावदागमनं समेति सुवं श्रुतिस्मृतिपुराणो विहासागमादिसिद्धत्वाच्चक्राद्यं कनं कर्तव्यमिति ॥ ननुपवि
चंतइत्यादि श्रुतिस्तमुद्राधारणो प्रमाणान्विनोदाहृता तत्रोपपद्यते ॥ वैदभाष्यकृता माधवाचार्येणान्यथा व्याख्यातत्वात् त

रामः
२८

थाचतस्त्रां पवित्रं तइति पंचकरं चंगिरसस्य पवित्रं स्यात्तं जाग्रतं पवमानसामदेवताकं तथा चानुक्रांत ॥ पवित्रं ते इत्य
भिष्टं वेत्ति अधिष्ठातृवत्कवे सूत्रितं च ॥ पवित्रं ते विनंतं ब्राह्मणस्य तइति द्वेदियता वित्रं धिषणाश्च तत्वेनेति च ॥ तत्र पथमा
पवित्रं तइति ॥ हे ब्राह्मणस्य ते मंत्रस्य स्वामिन्सोम ॥ ते पवित्रं सोमं कं चंगं विजतं सर्वत्र विसृजं सपुभुः ॥ प्रभविता त्वंगात्राणि पा
नुरंगानि पर्येषि परिगच्छसि ॥ विश्वतः सर्वतः नवतत्पवित्रं ॥ अतमननूः पयोव्रतादिनां संतत्यगात्रं ॥ अतएवामः अप
रिपक्वनवाप्नोति ॥ शृगासइतमृतासवपरिपक्वा सववहेतो यागंतिर्वहेतः ॥ तत्पवित्रं समासतव्यामुं वति ॥ अथ द्विती
या तपोष्यविन्नमिति तपोः शत्रूणां तापवश्यसोमस्य पवित्रं शोधकं मंगं तेजो वापि वस्यं देधुलोकस्याधिष्ठिते स्थाने विनंतं
विस्तृतं ॥ तृतीयस्यां मितोदिवि सोम आसीदिति हि वासां ॥ अस्य तंतवो शवः ॥ शोवंतो दीप्यमानाः ॥ व्यस्मिरन्निर्विधंति
संति ॥ ते पृथिव्या रुविर्वाग्वासास्य सोमस्य आशवः ॥ शीघ्रगामिनो रसाश्च वेति रसांति कं पवीतारं पावपितारं यजमानो
मघात्तपश्चानु ऊवाः ॥ दिवो धुलोकस्य पृथं सदृशमुन्नतं दिशं चेतसा बुध्या देवगमेष्ठा वन्या आच्छिन्ति संति आश्रयंते ॥ इति तथा
चं मूषस्थेन इति एकोनविंशं सोमा पापेर्विनियुक्ता च भूषणवमतिभस्यत्यत्रेति वमसांते पुसीदति वभूषत ॥ यदाव
चोऽधिषवणा फलकेन योर्वर्तमानत्वात् तथा इत्यतः संसीनीयः शक्रः शक्रः ॥ सामर्थ्यकारी विभृत्वा हरषेरातो मनि विन्यादि

का. नि
२९

नाकनिष्पात्रेषु विहरणाशीलः। ह्यहोर्भइति भवेत्तु गोविंदः यजमानानां गवां लभकः विदुः रिडरिति उच्यते यान्तेन निपातः उच्यते
उवणाशीलः आयुधानि स्य कपालादीनि किञ्चनतधारयन्। अपामुदकानां मूर्मिप्रिर कंसमुद्रं अंतरिक्षनामेतत् अंतरिक्षलो
कंसवमनः सेवमानः महिषो मरुतय एव विधः सो - नुरीयं वतुर्धः धामवां डमसंस्थानं विविक्तिसेवने सूर्यलोकोप
रिव डलोको विद्यते यमः। पृथिव्या अधिपतिः समावधिः त्वादिमिष्वद्रमानं सत्राणामधिपतिः समावत्तित्यंतिर्मर्त्ये लायतइ
तितथाः वरणां पवित्रं मिति विस्त्रो वृत्तगा स्य वा स्मृतिः पवित्रेणानियन्ते पवित्रं मिति वसौत्रा मणायागे विनियुक्तः स
स्वेवावेत्यादयस्तु वसुमानंतयानो पलभ्यंते। अतो नो कार्यं प्रमाणं युष्मि च द्रोदयनिबंधे तत्रां कधारण निवेधाद्यन्त
धहियस्तु संततं सखारिणि गविहृतर्जुनरः। स सर्वयत्तमा भोगी चंडालो ज्व नं कोटिषु दिजंतु तत्रां खारिणि गविहृतर्जुनरः। स
नरः संभाव्य रौरव्यां तियावदिद्राश्च नुदं रोति त्वह नारदीयोक्तैः। शंखं च कां धं कनं च नृत्तगीतादिके तथा। एकजाते
रयं धर्मो न जानु स्याद्विजन्मनः। शंखं च कं मुदो यस्तु कुर्यात्तमापसेनवा। स श्रुद्वद्वहिस्तार्यः सर्वस्माद्विनकर्मणाः य
थाश्मशाननं का ह्यमनहं सर्वकर्मयुः। तथा वक्रां किमो विप्रः सर्वकर्मसु गार्हित इति विस्वाश्च लाय नादि वचनात्। स्वशरी
रे न्यदेहे वा भवेद्विक्लिणी द्विज इति मनुस्मृतेः। नां कनायदहे देहं देहे चैत्कामकारतः। नाधि कुर्वीति दयां गी श्रौतस्मार्त्तेशु

राम
२९

कर्मस्थिति वौ धाय वचनात्। शैव्यान्त्या शुपना ज्ञेनां ह्यत्रा कायनिक नास्तिकान्। तत्र च कंधरा नृ ह्यमवासा जलमाविशेदिति
स्मृति संग्रहवचनाच्च तस्माद्विधानाभावात्त्रिषिद्धत्वाच्च न तत्रां कने धार्ये। यदि पुराणा वचनां न्या करस्य तयो पलभ्यंते च दा
यि श्रुद्विषयं एकजाते रये धर्मो न जानु स्याद्विजन्मन इति विष्णु स्मृत्या तथा व्यवस्थापनात्। तस्माच्च श्रुद्विषय मेवं प्राप्ते
भिधीयते। वैदिकैर्धार्यमाणात्वात् तत्परिग्रहदाघतः। प्रत्यसं शुतिमूलत्वात् सां कः सप्रमाणकः लिंगादन्वि विधिकत्वा
त् सप्रदादि श्रुतेयथा निषेधवचनं च त्रिमितिकायमवकं गं श्रुदी स्वाविषयं यदेत्येवमन्वयवस्थितिः। तथा हि विदोहि
को धर्ममूलं स्मृतिशीले च न द्विदां। आचारवैवसाधनां मात्मानस्तुष्टिरेव चेति मनुस्मृत्या धर्मजः समयः प्रभागां वेदांश्च
त्या सदाचारस्य प्रयागा कथनात्। वेदविजिर्वरुभिस्तस्य धार्यमाणात्वात्। न वनेषां भ्रात्या तद्वारणामिति वाच्यं। माध्वगमा
नुजीय विष्णु स्वासि सं प्रदायिनां मने केषां विकल्पनस्या न्याय्यत्वात्। कपि न्करय होला का घावारस्य यदा सदाचारत्वे कि
मुना स्य सर्वदेशानुगतस्य सदाचारत्वं वक्तव्यमिति किं व पथे नैः शिष्टत्वेनाभिमना स्वादेभिः सर्वेदिकानां विवाहभोजनाद्य
विगीतव्य वहारो मिथो न स्यात्। ननु यस्मी न्देशेय स्वाचारः पारंपर्य्य क्रमागतः श्रुतिस्मृत्या विरुद्धश्च सदाचारः स उच्यते
ति स्मृत्या सदाचारस्य चिर्वचनात्पक्ष कृतस्य तसां कस्योदाहृत स्मृतिविरुद्धत्वा कथं सदाचारत्वमिति चेत्। पृष्टमवैहि यत्र

का. नि
३०

विधिं विनानिषेधमात्रं तस्यैवासाधारत्वं कलितं भक्षणं दिवत् ॥ यत्र नु द्वयमप्यस्ति ॥ तत्र विलो यद्वा दिवत् फलानि शा
यनदभावकामस्यैव यद्वा ॥ कतिवैधं नु यत्र स्यात्तत्र धर्मावुभौ स्मृतौ स्मृतिवैधेन विषयः ॥ कल्पनीयः ॥ पृथक् पृथग्गतिवत्
नान्निषेधस्य मृदा यसादिनिर्मिततसोकविषयत्वं अदीक्षितविषयत्वं वेनिसाधुः पंथाः चक्रविवंधमृदा कृत्वा तथा तमाय
सेनवा ॥ तदं कधारणान्मर्त्यो नरकान्प्रपद्यते सोवर्णराजतं ताव्रकां कां स्य मये तथा द्विजातिधारिणो नित्यं सर्वकर्मसु पा
वनमिति नारदीयपांचरात्रोक्ते तथा चक्रादिकं सदा धार्य दीक्षितैर्वैष्णवागमे विष्णु भक्तैर्विशेषेणाद्विजैर्वैद्यैर्वा तत्परैश्च
दीक्षितैर्धारयेद्यप्यतन्येवन संशय इति त्रैलोक्यमोहनवाचरात्रोक्ते श्चानवाचतसायं सेनेति पूर्वोक्तश्चोके लसपदवै
यर्थः ॥ आयमेनेत्येतावतैर्वा र्थसिद्धिरिति वाच्यं ॥ तत्र शोक्ते ॥ यउक्ते शंखचक्राद्यं कनं च नृत्यगीतादिकं तथा ॥ एकजाने
रयंधर्मो न जानु स्याद्विजन्मन इति चक्रधारणा वर्जनं द्विजाते स्म दपि हृथा हृत्यर्थत्वेन वानधार्मीमित्येतत्परं ॥ हृथा गा
नादिकं त्याज्यं तत्पर्यं वादने द्विजैः ॥ नृत्यं हृथा हरे भक्तिरहितं जननो घक्रुदिति स्कान्दे मार्गशीर्ष मास महात्म्योक्ते चक्रा
दिकं सदा धार्य दीक्षितैर्वैष्णवागमे ॥ विष्णु भक्तैर्विशेषेणाद्विजैर्वैद्यैर्वा तत्परैरिति पूर्वोक्तविशेषोक्ते श्चाना वैषां वचना
नानि वेधादावनुपलंभादयवस्था पकत्वमिति वाच्यं ॥ पुरुषां यं ननु प्रमाणा दोषः ॥ अन्यथा भारतीदि समस्तपुराणस्य नि

राम
३०

वेधाद्यवनुदाहृतत्वात्तस्याप्यप्रमाणं स्यादित्यलं प्रपंचेनायदा एकजाने एकस्मादेव पितुर्जन्यस्य स एकजातिर्विष्णु
द्वमाता पितृजन्यस्यैवायधर्मो न द्विजाने द्विभ्यां पितृभ्यां जातिजन्यस्य विजाति कुंडगोलकादिस्त्वस्य नायंधर्म इ
ति वावचार्थः ॥ जातिशब्दस्य जनार्थत्वं च तस्मिन् द्विजाति सारूप्यमिति मिमांसा सूत्रव्याख्याने अग्निर्वैवास्वरा इत्युदाहर
णा वावचादौ दृष्टं ॥ विष्णु दीक्षाधिकारस्तु विष्णु द्वां स्पेवनान्यथयजेयथा षष्ठसूचकप्रतितादिविवर्जनादिति कर्मपुरा
णोक्ते ॥ प्रमाणं नुपवित्रं त इत्यदि श्रुतिरुक्तैव ॥ यउक्ते तेषां कर्मोत्तरे वेतिय कृत्वेन भाष्यादो न त्परत्वा नुपलब्धिरिति ॥ त
दीपनसांप्रतं ॥ उच्चादिविदक्षिणा वंतो अस्थुर्ये अश्वदाः ॥ महते सूर्ये गोत्यादि मंत्रस्यान्यत्र विनियुक्तस्यापिलिङ्गादश्वदा
नादिविधायकत्वं यथा मीमांसकैरंगीकृतं तथा चापि तिनकोपि शेषः ॥ तउक्ते राणाकेपि अश्वदाः ॥ महते सूर्ये गोत्यादि मंत्रे
गां क्षिप्रं प्राश्नादान फलविधेरंगीकारादिति यथावा धन्यान्निव प्रीत्यासीत्यादीनां मंत्राणां तत्कर्मणां विनियुक्तानामपि प्र
वाप्रवर्त्तनादिविध्यास्येपकत्वं स्मृत्याधिकरणं शीकृतं यथावा तृजंजुमीतुलस्येव योषां भागसेपे तृषशेयीदयमिवि
त्यादीनां ब्रह्मणेन तत्र तत्कर्मणां विनियुक्तानामपि मानुलकत्वाविवाहविध्यास्येपकत्वं मंगीकृतं माधवाचार्येण पराशरा
स्मृतिटीकायां यथावा देवाश्च याभिर्यजते ददति चेति मंत्रस्य याज्यात्वेन विनियुक्तं स्यापि यभिरिति यागकरणत्वेनाभिधा

कानि
३९

नोशनं च सामर्थ्यं न कर्मकारकतया च याज्ञोऽयं कया गद्यनविधायकत्वमविरुद्धमिति न्यायमुध्यायासुध्यायमु
पथादिन॥ यथावा॥ चत्वारिंशं वा चत्वारिंशकपरिमिता पदानि उत त्वः॥ यद्यपि त्रित्यादिमंत्राणां॥ मन्त्रकर्मसु विनियुक्ता
नामपि व्याकरणाध्ययनविधिकल्पकत्वं भवता यत्ने जलितमहाभाष्येऽप्युपगतं॥ यथावा विधिशक्तिर्न मंत्रस्य नियो
गेनापनीयते॥ स्वर्गे विधास्यति स्विषनिषागारमारयीष्यतीति न च वार्तिभराचार्येणापि विधायकत्वमंतपासिसर्वा
णि वयं ददंतीति कठकृत्वा वेदे वक्ष्य सर्वे रुरुमेव वेदा इति स्मृत्या च ननु समवयादिनिब्रह्मसूत्रेण च सर्वेषां शब्दानां पर
ब्रह्मभूतो विष्णोः समन्वया कथनाच्छ्रुत्या देसंतरत्वमस्पर्हितं॥ तदयं पवित्रं त इति मंत्रार्थः॥ हे ब्रह्मणस्पते वेदस्य वनुर्मु
खस्य वा स्वामिन् विष्णोतेन व पवित्रं पवित्रं यति भूतानीति पवित्रं त्रयते सुन नमिति वा पवित्रं यच्च कवितनं तेजोभि
र्याप्रविस्मृतं वा वर्ततेति न च केना प्रभुः॥ सर्वोत्तमस्त्वगात्राणि अस्माकं शरीराणि पुर्येषि पवित्रं यसि किं पंचगव्यादिप्राश
नवत्कति पयां गानि पवित्रां करोषि नेत्याहु विप्रवत इति॥ विश्वतः॥ सर्वप्रकरेणैव सर्वाण्यप्यगानि पवित्रं यसीत्यर्थः॥
परिपूर्व उगागता विनिधानुः पावना चैव त्रैतेते पवित्रं शब्दस्य विष्णुवक्त्रवाचकत्वनुकावशात्वा योऽज्ञातपथसौत्रा मणाप्र
करणोद्वहं यत्र पवित्रमिति तद्यथा विष्णोश्चक्रं तथा पवित्रं मसीत्येवेतदा गृह्णीति अभिधानेन पवित्रं वराणां नेभिरप्यागं वमुद

रामः
३९

इति वसहस्रारं प्राकृतं प्रलोकधारं भहौ जसं नामानि विष्णुवक्त्रस्य पर्यायेणानि बोधमेति॥ तथा पवित्रं वराणां वक्त्रलो
कधारं मुदृशने पर्याययावका ह्यते वक्त्रस्य परमात्मन इति॥ तथा मुदृशने च दर्भेव पवित्रं शरास्त्रक इति विश्वकोशेऽपि दृ
ष्टं एवं पूर्ववर्द्धनवक्त्रकृतिमुक्त्वा देतगर्जनवक्त्रधारणारहितानां निंदा पूर्वकं तद्विरिणाश्च विष्णुप्रतिरुच्यते॥ अनन्य
नूरिति श्रीविष्णुवक्त्रेण अनसाऽसंस्कृताननूर्यस्य मन्त्रस्य शृणुमान्॥ आम्॥ शास्त्रोक्तवक्त्रसंस्काराभावात्परिपक्वः
सन्ततप्रसिद्धं विस्वारख्यं ब्रह्मणश्चक्रेतेन प्राप्नोति अथ स वरुत॥ विष्णुवक्त्रभक्त्याधारयंत॥ शास्त्रोक्तविधिना चैभूतास
इत्थापाक इति धातोर्निष्ठा तस्य रूपमेतत्॥ तथा वशास्त्रोक्तसंस्कारेण परिपक्वाः निर्मलांत॥ करणाः संततवतद्विष्णु
ख्यं परब्रह्म समाशानप्राप्तुर्वन्ति तच्छब्दस्य भगवद्वाचकत्वं निति वारुतस्य महीभूतस्य नाम भवतानि॥ उं तत्सिद्धिं
ब्रह्मणो निर्देशस्त्रिविधः स्मृत इति कृत्वादि सिद्धं महाभूतं नु भगवान्ये वरुके विष्णुर्महद्भूतमिति दानधर्मोक्तैः॥ तयोष्य
वित्रमिति॥ तपोः यथा चेतानवेत॥ न पश्चालोचन इति धनोस्य प्रत्ययान्तस्य रूपं यद्वा तयोः शत्रुसेनापकस्य विष्णोः तपस
ताप इति धातोरूपं॥ यत्पवित्रं चक्रं दिवस्य देकीडादिगुणा विशिष्टं वैकुण्ठं दिव्याने वित्तं नद्या सर्वत्रै॥ अस्य वक्त्रस्य तेन त
परश्चयः॥ शोचंता दीप्यमानां व्यवस्थिरन्॥ भक्तेषु विविधफलदातृत्वेन तिष्ठंतीत्यर्थः॥ तथा स्य पवित्रं स्य आशव॥ श्री

कानि
३२

गामिनः व्यापिनो वाः अश्वद्व्याप्रवितिधातोनुप्रत्ययात्तस्य रूपमेतत् ॥ तंतवोरश्मयः पवीतारंता पादिसंस्कारेणा
त्मानं पवित्रीकुर्वीणा सज्जनवर्गं अवंतिरसंति ॥ यवीतारमित्येतत्पूरुः पवनइतिधातोस्तु प्रत्ययात्तस्य रूपं न के लम
वंति किंतु चेतसा सम्यक्ज्ञानदानेन दिवस्पृष्टं वैकुण्ठदिस्थानं अधितिष्ठेति ॥ पवीतवैकुण्ठादां वधिष्ठां ययेतीत्यर्थः अ
धिशीडः स्यामां कर्मैनि सूत्रेणावद्वितीया विभक्तिर्ज्ञेयां च भूषयति ॥ चन्दां संसारसेनायां उर्गमत्वेन स्तीयतीति च भू
षत् तथापि श्पेनः शंसनीयः उत्तमो जीववर्गः ॥ गोविहः ॥ गोविंदस्य अकारांतत्वं स्यादसं आयुवानि शंखे च कादीनि
विभूत्वा विभ्राणाः इक्षुः इव शाशीलः ॥ ज्ञानेनाईः ॥ अपाभूर्मि अ पृशयः कर्मवाची प्रसिद्धः ॥ प्रारधकर्मिणा दुर्मि उक्तर
भोगं सवमानः सेवमानोपि महिषः ॥ महान् अव्यभिचारित भक्त्या महत्वं प्राप्तः सन् समुद्रं सीरसा पारलसगां नुरीयं
धाम चतुर्थं स्थानं विवक्तिसेवने मुक्तो भवतीत्यर्थः ॥ मुक्तं स्थानं स्पृशीरसागरस्य चतुर्थं स्थानं त्वमोक्षधर्मा दोस्पृष्टं
गत्यां चतुर्थी गच्छति नारायणा परायणा इति श्वेतद्वीपमहात्म्ये येन देवा इति ॥ देवापमान्यः देवता विशेषाः येन प
वित्रेणा गवक्त्रेणा देवा ब्रह्मादय आत्मानं सदा पुनरेव वित्री कुर्वते तेन पवित्रेणा संख्या कधारावतामा भवत्सः पु
रुनुनु इति वाक्यार्थः ॥ पवित्रेणेति दीद्यत् देहापमानहे देवा मे कतून् अनुज्येति हे माधिकतु फल प्राप्त्यर्थं कृत्वा क

रामः
३२

तुना संकल्पिन फलदात्रा मुक्तेणा मुद्धेन पवित्रेणा मां प्रनीहि ॥ यत इति हे अमेजेतव अर्चयि ज्वालाया मंतरामध्ये वि
तजं यत्पवित्रं वर्तते न पवित्रेणा वृक्षवदो भगवान्वा मां पुमान् ॥ वरणा मिति ॥ पवित्रयती वि पवित्रं विततं पुराणं पुरा
नं यच्चरणं चक्रं वर्तते ॥ येन वसज्जनः उद्धतानि तरति ॥ मुद्धेन तेन पवित्रेणा अरतिनेर्यकारित्येन शत्रुभूतं पाप्मा
नं पापरूपं मना यज्ञाने अति तरे म अति कांता व भूमिव ॥ वरणा पवित्रं मिति नात्र पुनरुक्तिः गोवलीवद् न्यायात् स
कीचकै मारुत पूर्ण रधरै रिति वत् ॥ एवमन्या अपि भूत य उक्ता र्थे प्रमाणा त्वेनो ह्याः ग्रंथगौरव भयान्नो व्यंते ॥ अ
त्र कश्चिदाद्येह भवतु तस्य कापि धारणां श्रुति स्मृत्यादि प्रमाणां सिद्धं तथापि वेद प्रह्लादि पाश्चिकारिकं तथा वस्का
देयज्ञविभवखंडे द्वात्रिंशाध्याये गौतमशां पुरस्कृत्योक्ते ॥ पांचरात्रे च कापाले तथा काला मुखे पिव ॥ शाक्ते च दीप्ति
ता पूयं भवेत् ब्राह्मणा धमा ॥ वौद्धे वा हन्म ते वै व तथा पाशुपते पिव ॥ तथा तत्रैव आ युधैः शंखे च काद्यैस्त्वदीये रं कित
जनाः ॥ अग्नि न मेर्मह मोहाद्देव युष्मां स यो हरिति मा त्वं पुराणं पि पंचरात्रौ भागवतं तत्र वैखान सामिधं ॥ वेद प्रह्ला न्तमु
द्दिश्य कमला पतिरुक्तवानिति ॥ सूत संहितायां च ॥ अन्यंत सवलितानां हि द्विजानां वेद मार्गं ॥ पाचरात्र दपो मार्गीः का
लेनैवोपवारका इति ॥ हे माङ्गो प्रायश्चित्तं कांडे पाशे पि ॥ शृणु एव महावाहो लिंगे च कापि धारणां श्रद्धा धर्म रतां तां हि ते

कानि
३३

षां नास्ति पुनर्भवः विषये तदिगर्ह्यत्वात्त्रायश्चित्रमुदरितमित्यादिवकुववनदर्शनात् खवकोदिधारणं वेदप्रसंगि
जविषयमिति तदन्यत्र ग्रन्थानवलोकनजनितानविज्ञं भणामात्रं यत्र सखावचसो नारदीय पंचरात्रं व्यतिरिक्त
गमविषयत्वात् तत्राहिपात्रे पातालखंडे एकमप्रध्याये गौतमसोपप्रसादे गौतमेन भिन्नप्राक्तुद्विजानुद्विजमान
सः केचित्कालमतिक्रम्यतेषु केचित्तमवयुः भूयसा प्रणिपातेन गौतमेनैव पूजयेत् शुश्रूषायां स्थिता विप्रामनी
वाककार्यकर्मभिः गौतमे प्रणिपातमासुः शायस्यानमभीशवः अथ प्रातमनास्तेषां गौतमो मुनिसत्तमः उवाच मु
नयः किं वो ददामि मुनिपुंगवाः मनोवरमभीक्ष्वं युष्माकं यदभीक्षितं मुनय उवुः नास्माकमाभिवांछसि वरेषु मु
निसत्तमाशापदधानः श्रुतिप्रदं सत्मास्थं यं निवर्त्तये गौतम उवाच अनन्तं नोक्तं पूर्वचं मद्रक्तिभाविनाः मेवमा
र्गं प्रविशेपि वेदमार्गं प्रवर्त्तका भविष्यद्यथा पूर्वमतः संश्रुतं तद्विजा वेदानासारमुद्रत्यवतत्रेरिक्तवान्
तदीयेनारदाय मोक्षकामाय धामते वेदं विरुद्धतत्र सर्ववेदार्थं हंहितं तत्रैव दीक्षां प्राप्तां शरवचको कधारिणां
युष्माकं वेदमार्गापिन नश्यंति ममाज्ञया वेदशास्त्रार्थं विज्ञापियो ह्यनेमन संस्कृतं न स वेदाफलं धत्ते यथा गोमरि
वारुकः सर्ववेदमयं न त्रं नारदं पांचरात्रकं अन्यानि यानि तंत्राणि हरिणां वहरिणां वा कृतानि सुषिभिश्चापि सोह

रामः
३३

कानि न संशयः तत्र ये विहिता धर्मा विरुद्धा वेदवादिनाः अतस्तत्र न निष्ठास्तु युष्माकं मत्प्रसादत इति वसोडेपि बोड
शाध्यायेनारायणप्रणीतं येन वेदोपहंहितं तदेव वैदिकैर्ग्राह्यं नान्यद्वैतमशापतं भारतेपि मोक्षधर्मे नारदीयपां
चरात्रं स्पृहिमोक्तं पंचरात्रस्य कृत्स्नस्य वक्तानारायणपरः सर्वेषु वनपश्विष्टज्ञानेन न द्विशिष्यते यथागमं यथाज्ञानं
निष्ठां नारायणप्रभुः न वेतमेव जानति तमो भूतविशोपते यथा वेदमेकं शारव्यायोगं योगारण्यं कमेव च परस्य
रांगान्येतानि पंचरात्रं च कथ्यते पंचरात्रविदो ये तु यथाक्रमपरात्पराकांतभावापगता संहरिप्रमिश्रंति ते एव
एकांतिमो धर्मो नारायणपरात्मक इति नारदीयपांचरात्रस्य वेदात्मकत्वं उक्तं प्राप्तेमाद्यमहात्म्येपि विप्राणामवैश्वव
त्वेति दोक्ता अवैश्ववोहते विप्रो हतं द्वाहं मदक्षिणांतथा पाकमिव नेष्टे तलोके विप्रवैश्ववमिति शैवत्यश्च निदापिमिता
सरायां शैवान्माशुपमान्पुष्पा लोकायति कनास्तिकान् विकर्मस्थां द्विजां ह्यज्ञानं वा साजलमाविशेत् स्कीद हरियश्चा
यवैर्भेदनकरोति महामतिः शिवभर्तुः सविज्ञेयो महान्माशुपतश्च सः ब्रह्मवैवर्ते कर्मसंन्यापि न विपं ब्रह्मरुमिति वा
दितं कर्मब्रह्मभयं ब्रह्मविकर्मस्थं त्यजेन्नरमित्यादिनां वशिष्ठसंहितायां मपि सर्गीदो ब्राह्मणाः सृष्टौ वैश्ववर्त्य
न वैदिना इतरपित्रयो वसं ब्रह्मणा विष्णुसेविना तस्माच्च विष्णवा विप्राः प्रकृत्या हि जसत्तमाः आवैष्टं यत्वं विप्राणां

का.नि
३४

महापातक संमितमित्यादिनां वैष्णवंशवत्स संस्कारविशिष्टं वाचकः ॥ पूपाहवनीयादिशब्दवत् वैष्णवंशवत् सशागमोक्त
दीक्षां प्राप्नोति वैष्णवंशवत् कालनिर्णीये माधवाचार्योक्तेः ॥ वैष्णवंशवत् विधिं प्रोक्तं वाह्यमाभ्यंतरं तथा ॥ शंखचक्रादिभिः
वीक्ष्यमांतरं वीतरागनेति पाद्ये क्लेशतस्याहमिस्मत्यांगमादिसर्वप्रमाणासिद्धत्वाद्वाह्योः ॥ शंखचक्रादिधारणां कर्तृ
व्यमितिसिद्धं ॥ तत्र कारस्तु पांचरात्रेभिहितः शयन्यां वैष्णव्याधिन्यां दीक्षां काले पिशितः ॥ तत्र शंखादिकंधार्यं विधाने
न समन्वितं ॥ सुषुप्तं सोभिरमेविता न ध्वजशोभिते ॥ मंडपे स्थाप्ये देवं धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ॥ आराधनं ततः कुर्याच्चक्र
स्य परमात्मनः ॥ स्वर्गानकारयै चक्रं शंखरौप्येण कारयेत् ॥ वकीणोश्च समायुक्तं घटसरसमन्वितं ॥ मध्ये प्रणवसंयु
क्तं बाह्ये वसुदलिर्युतं मूलमंत्रेण संयुक्तं मेतच्चक्रमिहोच्यते ॥ मध्ये नक्षत्रसंयुक्तं शंखचक्रं कुर्याद्विषया ॥ स्नाप्यं पंचा
मृतिगुहिरस्यं तत्पुरतो हरे ॥ ध्यात्वा सुदर्शनं तस्मिन् स्वरूपं महोजसं ॥ कीटिसूर्यसमप्रख्यं तेजसा भुवनत्रये ॥ घट
सरेण मंत्रेण पूजयित्वा विधानतः ॥ जपं कुर्यात्ततः पश्चाच्छतमाहस्य संख्यया ॥ वत्सहस्रं नुवाच पश्चादोमं समाचरे
त् ॥ इष्टुमात्रं वतुर्दिक्षुर्गोमयेन सवारिणा ॥ उपलिप्य स्थंडिलं तु चतुस्त्रं सुशोभनं ॥ तन्मध्यस्थं पतितं स्थाप्य स्वर्गलोकां वि
धानतः ॥ अग्रं चापूषाति तृचमिजो ब्रह्म तृचं तथा ॥ प्रजापतेनेति अग्रं विश्वे देवा इत्यं ॥ त्वया वयं स वयं निति जुहुयात्सत्

सामः
३४

वेततः ॥ पश्चानुविष्णुवेसं कं मंत्रैर्विष्णुप्रकाशकैः ॥ पश्चात्सुदर्शनं तस्मिन् च खं वाग्नौ विनिक्षिपेत् ॥ दक्षिणां च भुजं पूर्वं च कोणा
प्रतपेत्ततः ॥ वामां सं प्रतपेत्पश्चाच्छंखेनैव चित्रोत्तमः ॥ शीतोदके विनिक्षिप्य पूजयेत्सु समाहितः ॥ ततः स्विष्टकृतं ऊत्वा हो
मदीयं समापयेत् ॥ एवं यो विभृयाद्भक्त्या शंखचक्रादिवैष्णवं ॥ संसाररोगा इमं मुक्तं विष्णुलोकं स गच्छतीति ॥ इ
ति श्रीमदनंतभट्टविरचिते विधानपरिजाते शंखचक्रादिधारणाविधानं समाप्तं ॥ अथाष्टादशमुक्तं द्वादशविंशो
द्योभविष्ये ॥ अभाकास्मिते पक्षे धुमैत्रश्च वारारेवती ॥ संगमेनैव भोक्तव्यं द्वादशीरुरेत् ॥ अस्यार्थः ॥ आष्टादशमात्रं पदका
र्तिकं द्वादशीषु अनुराधाश्च वारारेवतीभिः ॥ क्रमेण योगे सति तत्र न परं गच्छेत् ॥ सत्रविंशोद्योविष्णुधर्ममैत्राघ
पादे स्वपितीह विष्णुः ॥ यो ह्यात्यपादे प्रतिबोधमेति ॥ श्रुतेश्च मध्ये परिवर्तनेति मुनिप्रबोधपरिवर्तनमेव वर्णमिति
अत्रैव विष्णुशयनोऽप्यवउक्तो हेमाद्रौ ब्रह्मे ॥ एकादश्यां तु मुक्ताया माखण्डि भगवान्हरिः ॥ भुजगशयने होमैः सीरार्णव
ले सदेति ॥ स्कादेन द्वादश्यामुक्तः ॥ आभाकाद्ये धुमिधुने माधवस्य च ॥ द्वादश्यां मुक्तं पक्षे च प्रस्थाया वर्तनोऽप्यव ॥ तथा वा
द्दश्यां संधिसमयेन सेवार्णवसंभवे ॥ आभाकास्मिते पक्षे धुमिधुना वर्तनादिकमिति वराहे च ॥ द्वादशीति शारणा होपल
सर्गाः ॥ पारणाहं पूर्वरात्रे घटं दिवा दयन्तु ऊरिति विष्णुधर्मोक्तेः ॥ अत्रैकादशी द्वादश्यां दिशभेदेन व्यस्थाद्वयं व्याख्ययमुऽप्य

कानि
३५

वोमलमासे सतिन कार्यः इशानस्य वलिं विष्णोः शयनं परिवर्जयेदिति कालादर्शोक्तेः यत् ॥ सकादश्यां नृगृहीय श्यं
क्रांतो कर्कटस्य च ॥ आषाढावा नरे भक्त्या वानुर्मास्य प्रवर्जयेत् ॥ इति वृत्तं वैवर्तवचनवानुर्मास्य वृत्तविधायकं तत्तल
मासे पिङ्गं व्यंभिषु न स्या यदा भानुरसामावास्या द्यं स्युः शतः ॥ द्विगुणात् ॥ सविज्ञेयो विष्णुः स्वपितिकर्कट इति हेमा
द्रोमो हृदये ॥ अत्रैव वानुर्मास्य वृत्तं नरे भक्त्या भारते ॥ आषाढे नृसिंहे पक्षे सकादश्यां मुषे चितः ॥ चनुर्मास्य वृत्तं
र्याशक्तिं विनियतो नर इति ॥ अस्पतिन्यत्वमुक्तं तत्रैव वार्षिकं श्वनुरोमासां बाह्ये क्ते न विनरः ॥ वृत्ते न वेदे द्वात्रिं
तिकि विषं वशीकृतं ॥ असे भवेत्तुला कपिकर्कटं ॥ तत्त्वयलत इति इहं पुक्ता सादा वप्यारं भुंज्यते ॥ न शौशवं न मो
टचं च मृकगुर्वी न वानिथे ॥ खड्गं चितयेद्वा दौ नृमास्य ॥ विधौ नर इति वद गापोक्तेः ॥ पृथमारं भरक न भवसेव ॥ आरंभे
रूपणे चास्ति अ नारभे नृदुषणमिति विष्णुस्मृतेः ॥ आशौ च ये वमेव ॥ अष्टुचिर्वाष्टुचिर्वापि यदीक्षीय दिवा सुमानः ॥ वृत्तमेत
वरः कृत्वा सर्वपापेषु चत इति स्कांदोक्तेः ॥ इदं प्रतिवर्षं कार्यं प्रतिवर्षं च यः ॥ कुर्याद्देवैः संस्मरहर् ॥ देहांतेः ति प्रदीप्ते न
विधाने नार्कवर्चसा ॥ मोदते विष्णुलोके सो यावदाभुन सप्त वमिति ॥ हेमाद्रो भविष्योक्तेः ॥ इदं विष्णु भक्ते रिरपि कार्यं नित्य
वनः ॥ शिवे वा भक्तिं संयुक्तो भानौ वा गणनायके ॥ कृत्वा वृत्तं मिदं वस्तु यथोक्तं फलभाग्यं वैदिति वस्तु वैवर्तं च ॥ अथ शय

राम
३४

नोऽप्यवः ॥ देवसं पूज्यं विधिवद्वा तमारोप्य भक्तिः ॥ जलाशये ततो नीत्वा कुर्याद्देशय नं हरेः ॥ कृत्वा पुरुषसूक्ते न अभस्य पार
इत्यपि ॥ शेषपर्येक वर्ये स्मिन् फणा मणिं विभूषिते ॥ श्वेतद्वीपांत देवकुरु निद्रां जगत्पतिः ॥ इति मंत्रेणांतं देवं स्थापयित्वा प्र
पूज्य च ॥ श्वेतद्वीपे भोगिनाथे योग नार्थे स्थिते त्वयि ॥ चातुर्मास्य वृत्ते नृमासे देहिलस्मी पते नमः ॥ लघु नृमासे शंखरुस इमे मेत्र
मुदारयेदिति रामार्चनचंद्रिकायाः ॥ वृत्तग्रहणा प्रकारस्तु हेमाद्रो भविष्ये ॥ महापूजांततः कुर्याद्देवदेवस्य चक्रिणा
जातीकुसुममालाभिर्मंत्रेणानेन पूजयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ त्वयि मुने जगन्नाथ जगत्पते भवेदिदं ॥ विबुधं विबुधं विबुधं त्रि
सन्नामि भवाच्युत ॥ एवं तं प्रतिमां विष्णोः ॥ पूजयित्वा स्वयं नरः ॥ प्रभाषिताग्रतो विष्णोः ॥ कृत्वांजलिपुटस्तथा ॥ वनु
रो वार्षिकमासा न्देवस्योत्थापना वधिः ॥ इमं करिष्ये नियमं निर्विघ्नं कुरु केशवं ॥ इदं वृत्तं मया देव गृहीतं वेपुरतस्त
वः ॥ निर्विघ्नं सिद्धिमायानु प्रसादान वकेशव गृहीते स्मी न्वृत्ते देव पेव त्वं यदि मे भवेत् ॥ तदा भवतु संपूर्णं त्वत्प्रसादा
उत्थापते ॥ गृहीते स्मी न्वृत्ते देव यद्य पूर्णं स्त्रिय ह्यहं ॥ तस्मै न वनु संपूर्णं त्वत्प्रसादान नादनेति ॥ अत्र वृत्तविशिष्टोक्तं
भार्गवार्चनदीपिकायां भविष्ये ॥ आ वरो वर्जयेच्छाकं दधिभाद्रपदे तथा ॥ उधमाश्च युजे मसि कार्तिके द्विदले त्वजि
दिति स्कांदोपि ॥ चत्वार्यंशानि नित्यानि च नुराश्रमवर्णिनां ॥ प्रथमे मासिकं त्रयं नित्यं शाकवृत्तं नरैः ॥ द्वितीये मासिक

कानि
३६

नैवेद्यदधिव्रतमनुत्तमं॥ पयोव्रतं तृतीये तु चतुर्थे तु निशामय॥ विदलं वऊ वीजं वनप्राकं चैव वर्जयेत्॥ निज्या न्येजा
विधिपेडव्रतान्याऊर्मनीषिणा॥ जवीरं राजमाषांश्च मूलकरं कर्मूलकं॥ कृष्णं डं भिस्फुटं डं वानुर्मस्येत्यजे दुह॥ विशे
षादृशी धार्जकृष्णं डं निजि लीन्यजेत्॥ जीर्णं धार्जकृष्णं डं निजि कायस्य शोधने॥ तीर्थी शौख्ये पिकाधि कोश्चतुरो
मासान् सुप्रे वैजनाईनं॥ मेचस्य द्वादशाय नं वर्जयेत् क्रिमान्नर॥ अतु नो वर्जयेत् ज्ञार्थमासं मधुपरोदनं॥ पयोले मूल
कं चैव व्रतं ताकं च न भक्षयेत्॥ अभक्ष्यं वर्जयेत् हरान्नमसूरं सितसर्षपं॥ राजमाषां कुलिन्यांश्च आमुधान्यं च वर्जयेत्॥ शाकं
दधिपयोमाषांश्चावणादिषु संन्यजेत्॥ अत्र शवचनेऽश्विनुमनेनेति शाक इति व्युत्पत्तौ स्यादेषां व्यागापत्रे र्योगरूढत्वे
न शाकस्य दशविधत्वज्ञेयं॥ तदाह कोशकारः मृत्युपत्रं करीराग्रफलकोशधिरूपाः॥ त्वकृष्णं कवचं वर्जयेत् शाकं दशवि
धं स्मृतमिति॥ मूलमाईकादिपत्रस्य सं॥ करीरं वशांकरं॥ अत्र नवपत्रवस्वरूपं आधिरूधं मंजूररूपं आचारदीपिपि॥ व्रता
कंच कलिंगं च विधौ उन्मरभिः सदा॥ उदरे यस्य जीर्यं तीजस्पृह रजरोहरीः॥ अपरां के देवल॥ ब्रह्मवर्च्यं तथा शौचसंयमं मि
थवर्जने॥ व्रते ह्येतानि च त्वारिः वरिष्ठां न निनिश्चयः॥ अभिषाणि पाथे॥ प्राणपगं दूर्गा च मीत्रं वीजपूरकं॥ अयं शिशुं मा
षादी यद्विस्तारनिर्दिष्टं॥ दध्मं व्रतं मसूरं च मांसं चैव त्यज्य धामिषां॥ अन्यत्रापि गोहृत्ता माहे वीक्षीरं दध्मं चैव विनिर्दिष्टं॥ धा

रामः
३५

न्ये मसूरिकाः प्रोक्ता अत्र पर्युषितं तथा द्विजकीर्तारसाः सर्वे लवणं कृत्वि मंत्रं तथा॥ तासु पात्रस्थितं गम्य जलं पल्लवसं
स्थितं आत्मार्यं पापितं चात्र माभिघंतश्मंतं बुधैः॥ विष्णुधर्मोत्तरिपि चतुषं पीरुमासेषु हविष्याशीतपापभाक् व्रताकं
संघितं चैव सुप्रे देवैकिकर्जयेत्॥ सधितं वशांतरप्रसूतगवादि दुग्धं लवणां शाकं चैव न्यो॥ हविष्यं तु भविष्ये॥ हेमंति
कं मिताखिन्नं धान्यं मुडं यवास्तिला॥ कलापं कुगुलीवारं वासुकं हिलमोचिका॥ यष्टिका कालशाकं केमुकेरत॥ ऊं
सैधवसामुडगवेव दधिसर्पिषी॥ पयोऽनुद्धतसारं च पनसां हरितकी॥ पिप्पली जीरकं चैव नारांगं ववतिं त्रिणां कप
लीलवली धार्जक फलान्यगुडमैश्वरं अतैलपक्वं मुनयो हविष्याणि प्रवक्षते इति व्रतांतरा एतानि रुमाद्रौ भविष्ये स्वी
वानरो वामद्रुक्ती धर्मार्थमुद्वृत्तः॥ गृहीयान्नियमांते नान्यं न धावनपूर्वकं॥ तिषां फलाभिवक्ष्यामि तत्कर्तृणां पृथक्
पृथक्॥ मधुरस्वरो भवेद्वाजं न्यूरुषो गुडवर्जनात्॥ तैलस्य वर्जनं कृत्वा सुंदरांगं॥ प्रजायते॥ योगाभ्यासी भवेद्यस्तस
उत्सपदमाप्नुयात्॥ तां वलवर्जनाद्वा गीरकं च जायते॥ घृतं त्यागेन लावणं सर्वस्त्रिधं मनुर्भवेत्॥ शाकपत्रांश
नाद्रौ गोअपेक्षा दोमलो भवेत्॥ भूमौ प्रस्तरशायी च विप्रो मुनिवरो भवेत्॥ रुकांतरो पवासे न ब्रह्मलोके महीयते॥ मौन
व्रती भवेद्यस्तस्य स्नाताः स्वलिता भवेत्॥ भूमौ भुक्ते सदा यस्तस्य पुत्रियाः॥ पतिर्भवेत्॥ प्रदक्षिणा शतं यस्तु करोति स्तुतिपा

कानि
३३

रुक् हंसयुक्तविमानेकसवविष्णु पदं व्रजेत् ॥ अयाचितेन प्राप्तेति पुत्राश्च मीनसेषतः ॥ घटान्नं कालभोक्तायः कल्प
स्थायी वेदिवि ॥ पस्मेषु योनरो भुक्ते कुरु सैव फलं लभेत् ॥ गुडवजी नरो दद्यात्तत्प्राणीनां भोजनं ॥ सहिरसोपनृपश्चैव
लवणास्यां पयं विधिः ॥ मुनिदेवेन यो विज्ञोः शिवस्यां गणमर्चयेत् ॥ पंचवर्से स्तुत्येनित्यं स्वस्तिकेः पयः केसया ॥ स
यानिरुद्धलोकं हि गाराणपत्यमवाप्नुयात् ॥ भार्गवार्चनेन ॥ शयनावोधनी मध्ये शमी हर्वा पमार्गकैः ॥ भृंगुराजेन देवांस्तु
नार्चयितुं कदाचन ॥ नखलो मादिकानां नुधारणां धर्मसाधनमिति ॥ स्कारेपि ॥ एकान्तरं ह्यंतरं वा कुर्यान्मासोपवास
कं ॥ अतो दनं फलहारनक्रव्रतमप्यपि वेति ॥ व्रतवैवर्ते ॥ लवणां वर्जयेद्यस्तु चातुर्मी स्पेदिजोत्रमः ॥ दत्त्वा तु दक्षिणां
हेमलवणां च द्विजातये ॥ वृवीतवप्रदानव्यासपारितनया शुभा ॥ स पारितनया धेनुः ॥ एवमन्यान्यपि प्रतं निशक्ति
तः कार्याणि व्रताधिकारिणां भविष्ये ॥ अनग्रियस्तु यो विप्रो सौवांश्च ये विधायते ॥ व्रतोपवासनियमैर्ना नादानेस्तथा
नृपेति ॥ अनग्रियहारांतेषां मावश्यं कार्यं न त्वितरनिरासाय ॥ अहितान्निरनग्रिर्वीर्यतदानव्रतादिकं ॥ अत्रोवरी
ष्वनुर्थोपिवरीत्वा कर्तुं मर्हति ॥ वेदमंत्रस्वधास्वाहा वषट्कारादिभिर्विनेति विष्णुधर्मविशेषोक्तेः ॥ अत्र स्त्रीणां मप्यधि
करः ॥ भार्या पत्यु मंतेनैव व्रतादीनां वरे सद्यति कात्यायनस्मृते ॥ यत्तु स्कांदेनास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञेन व्रतं नाप्युपायसं

रामः
३३

भर्तृशुश्रूषये वैनां लोकानि ह्यनुजंति हितं सुभर्तु ननु ताविषयमिति निबंधकारः ॥ मूननव्रतारंभकालस्तरलमा
लायामभिहितः ॥ सोमसौम्यगुरुशुक्रवासराः सर्वकर्मसु भवंति सिद्धिदाः ॥ भानुभोमशनिवासरेषु न प्रोक्तमेवरवः ॥ लुक
र्मसिद्धतिविरुद्धं संज्ञा इह ये च योगास्तेषां मतिस्त्वं खलु पाइ आद्यः सर्ववर्तिस्तु व्यतिपातनामा सर्वोपनिषः ॥ परिघ
स्पवाङ्गतिस्वस्त्योगे प्रथमं सवत्रे व्यापानसंज्ञनवपंचमूलेन गंडेति गंडे च षडेवमाद्यः ॥ सुंभेषु कार्येषु विवर्जनीया
नसिद्धिमायानिवृत्तं च विष्णोर्विघारिघातादिकमंत्रसिद्धं व्यवहारसमुच्चयविशेषः सर्पिणी तुलिते पक्षे कृत्स्नैवैवतु
हृष्टिकी ॥ सर्पिणस्तु मुखं त्याज्यं वृष्टिक्या उच्छेदयेत् ॥ माधवी येन ॥ विष्टिर्यदा रुनिति घेरपरा द्विजाता एवा द्वि
जातिश्चितदा शुभदा च पुच्छे ॥ ब्राह्मणामलेपि ॥ दिनभद्राय दारात्रौ रात्रिभद्राय ददित्वा न त्याज्या शुभकार्येषु प्राहु
रेवं पुरा ननाइति ॥ तिथिमाह सत्यव्रतः ॥ उदयस्थानि चिर्याहि न भवेदिनमध्यभाक् ॥ साखंडानव्रतानां स्यादारंभ
श्च समापनमिति ॥ देवलः ॥ अमुक्ता प्रातराहारं स्वात्वा च म्यसमाहितः ॥ सूर्याय देवताम्यश्च निवेद्य व्रतमाचरेत् ॥ व्र
तांते कार्यमुक्तं मायेये ॥ स्वात्वा व्रतव्रता सवे व्रतेषु व्रतमूर्तये पूज्या सर्वा मप्याद्याः ॥ शक्त्वा वैभूमिशायिना जपो हो
मश्च सामान्यं व्रतांते दानमेव च ॥ चतुर्विंशद्वादशवापंचवात्रयराववावित्रा ॥ पूज्या यथाशक्ति ॥ तिथोदद्यावदक्षिणा

कानि
३८

मिति अत्रविप्रशितिपुष्टिगनिर्देशात्पुरुषासुवभोज्याः ननुस्त्रियविरूपेकक्षिपस्यप्रमाणांतरंविनाऽयुक्तत्वात् ए
वंसहस्रंभोजनायावपिनेयंरतेनैकस्यत्रासरास्यहत्याभोजनमपिपरास्तं वक्तव्येकपदश्रुत्वात्रासरास्यतितत्वे
नभोजनावयाभावादिनिर्णयार्थसारथिमिश्राभविद्ये॥ अनुक्तद्रव्यवस्थयादेवताप्रतिमानुपः॥ सौवर्षीराजनीता
म्रीहंसजामर्त्तिकीर्तया॥ चित्रजायिहृदिपोत्यानिजवितानुरूपतः॥ अमावास्यातपयंतंकरत्रयाशक्तावर्जिते॥ उ
द्यापनानुक्तौमंदियुराणोविशेषोभिहितः॥ कुर्यादुद्यापनंतस्यसमासौयउद्धारितं॥ उद्यापनंविनायत्रुतद्वर्तननिष्फ
लंभवेत्॥ यद्विद्यापनंनौक्तंव्रतानुगुणतश्चरित॥ विनानुसारतोदद्यादनुक्तौद्यापनेव्रते॥ गावैवकांचनंदद्याद्व
तस्यपरिमूर्तया॥ अशक्तौनुनारदीयसर्वेषामप्यलाभेनयथाक्तकरांविना॥ विप्राकणांस्मृतं व्रतस्यपरिपूर्तये
वृष्यविप्रवचोयस्तुगृह्णातिमनुजः शुभं॥ अदत्त्वादक्षिणापापः सयतिनरकंक्रवंभारवे॥ व्रतोपनिषदेवैवस
र्वकर्मसुदक्षिणाः॥ सर्वतनुमयांदिक्षाभूमिगीवोद्यकांचनं॥ शिवनेत्रौद्रवयस्यास्तर्वत्रंपितृवत्त्वं॥ अमंगलत
पत्नेनदेवकार्येषुवर्जयेत्॥ व्रतिनापराजंवर्यमुक्तं देवीपुराणाः॥ व्रतेवतीर्थेऽध्ययनेष्वपिद्विविशेषतः॥ परा
त्रभोजनादेवीयस्याचंतस्यतत्फलं॥ इदमपिषविब्रह्मचारिव्येतिरेकेणतयो॥ पाकनिषेधात् आग्नेयेनित्यस्त्रायी॥

रामः
३८

मिताहारो गुरुदेवी द्विजार्चकः पारं सौद्रं वलवरां मधुमांसानि वर्जयेत्॥ निलमुक्तादृते शैवं सस्ये गोधूमकीडवो धन्यकंदेव
धान्येवशमीधान्यतथैश्वर्ये चिचंधान्यतथापन्यमेषसारगणाः स्मृतइति॥ गृहीतव्रतस्यागोष्ठागलेयः पूर्वव्रतं गृही
त्वायोनचरेत्काममौहितः॥ जीवन्नवतिचांडालो मृतः श्वावापि जायते न त्वायश्चिन्नमुक्तं गारुडे॥ क्रोधा लोभात्प्रमादा
द्वाव्रतभंगो भवेद्यदि॥ दिनत्रयं न भुंजीत मुंडतं शिरसाऽपवेति प्रायश्चित्तोक्तेरविकांतव्रतानुष्ठानं कालांतरेनाश्रति
गम्यते॥ इदं प्रायश्चित्तं शक्तपरं अशक्तस्य नुहे मादौ उपवासासमर्थश्च देकं विप्रनुभोजयेत्॥ तावद्व्रतादिनां दद्याच्छ
क्तश्चेद्दिगुणतथा॥ सहस्रं संमितां देवी जयेद्वा प्राणा संयमात्॥ कुर्याद्वा दशसंख्याकान्यथाशक्त्या नुरीतरश्चित्रप
राकंदेवलः॥ ब्रह्मवर्यं तथा शौचसेतपमामिषवर्जनवनेष्टे तानिवत्वारिवरिहोनीति निश्चयः॥ मांस्यात्तस्मात्कतोपवा
सेतस्त्रानमभंगपूर्वकं वर्जनीयं प्रयत्नेन रूपघ्नतत्परं नृपः॥ अन्येपि व्रतनियमास्तत्र तत्र वक्ष्यते॥ स्त्रीव्रते विशेषो
हमादौ गंधालंकारतां वलपुष्पमालानुलेपनं उपवासिन उष्यंत दंतधावनमज्जनं॥ विधवायति मार्गेण कुमारीवा
यदृच्छयेति॥ विष्णुधर्मसमस्तीषु पवलिषु पुमावाथ सुवासिनी॥ धारयेद्रक्तवस्त्राणि कुसुमानि सितानि च॥ विधवाशु
क्तवसनमेकमेवाह धारयेत्॥ मनुरपि॥ पुष्पालंकारवस्त्राणि गंधधूपानुलेपनं॥ उपवासिन ध्याति दंतधावनं भजनं

कानि
३६

मिति यद्यपीडं सर्वोपवासविषयत्वेन पुनीयते तथापि सौभाग्यार्थं कनकरात्राद्युपवासविषयः नविकादृश्यां शुपवास
विषयं अमरुज्जलपानां च सकृतां बलभक्षणान् उपवासः प्राणैपितदिवास्वापाद्यैः पुनर्दिति देवत्वेन तन्निषे
धात् सत्रहरिवंशे काम्यव्रते पितृनिषेधनमुक्तं अजने रोचने वैवर्गंधासु मनसस्तथा व्रते वैवोपवासे च नित्यमे
व विवर्जयति तत्रोक्तं पुण्यं कव्रतमात्रविषयमेतत् सर्वविषयं पूर्वोक्तवचनविरोधादिति मदनरत्न उक्तं शिव
धर्मदानं व्रतानि नियमाज्ञानध्यानं इत्येतज्जपः यत्नेन विव्रतं सर्वकुद्रस्य नृहृथा भवेत् अवविशेषोक्तं मातृयागो ग
र्भिणीसूचिकादिष्वकुमारीवाच्यरोगिणी यदाऽशुभान्तरा न्येन कारयेत् प्रयनास्वयमिति पुंसोपेवैलिंगस्याविव
क्षितत्वात् ते मयस्मि व्रजेयत् जंघुक्तं तदन्येन कारयेत् सरीरसं पाद्यनियमान् स्वयं कुर्यादिति हेमडिरिदं व्याख्या
तवान् माधवाचार्यस्तः काम्योपवासे पक्वते त्वं तरामृतमजके तत्र काम्यव्रतं कुर्यादनावर्तनं विवर्जितमित्युक्तवा
न एव रजस्वलायाश्च पि शारश्च दीर्घतपसां नारीणां च उजो भवेत् न तत्रापि व्रतस्य स्यादपरोक्षः कदाचनेति सत्यव्र
तोक्तेः प्रतिनिधानाह ये ही न सि अंतरातुरजो योगे पूजामन्येन कारयेत् भार्यापत्यव्रतं कुर्याद्भार्यायां च प्रतिवृ
त्तेः असामर्थ्यपरस्ताभ्यां व्रतभंगो न जायते स्कान्देऽपि पुत्रं वा विनयोपेतं भगिनी अंतरंतथा एवामभाव एवान्य

रामः
३६

ब्राह्मणां वा निषेजयेत् कात्यायनः पितृभ्रातृपतिगुर्वर्धेव विशेषतः उपवासं प्रकुर्वीता पुण्यं शवगुरां लभेत् प्रभा
सखंडेऽपि भर्ता पुत्रः पुरोधाश्च भ्राता पत्नी सखा पिता पत्रायां धर्मकार्यं सुजायंते प्रतिहस्तकः एभिः कृतं महद्विद्विष्य
यमेव कृतं भवेत् इदं सर्ववर्णसाधारणं अविशेषात् अवविशेषमाह जिह्वा उमडनं काम्यं प्रतिनिधिनीतिनित्ये
नेमिनि केवसः काम्येषु पक्वमाहर्धं केचित् प्रतिनिधि विदुः न स्यात् प्रतिनिधिर्मन्त्रैस्त्वामिदेवाग्नि कर्मसु सदेशकाल
योर्नास्ति नारणोरग्निरिव सेति अथ व्रतवदिसंनिपाते निर्णयः तत्रतिथिद्वयसंनिपाते तत्रतत्रोक्तं दानहोमादिक्रमे
णानुष्ठेयं अविरोधात् यत्र नु तत्रैकभक्ता दो विरोधस्तत्र प्राथम्यादेकभक्तकार्यं न क्रंदपरं सुस्तंति यौगोराकाले
कार्यं समकालीन विरुद्धव्रता दो त्वेकं स्वयं कृत्वा दित्वा यं भार्यादिना कारयेदिति माधवाचार्य आह यत्र कुशिव
रात्रादौ तिथि मध्यपारणाया हि भोजनं विहितं भूताद्यम्यादि वा भुक्त्वा रात्रौ भुक्त्वा च पर्वणी सकादृश्या महारात्रं भु
क्त्वा वा अयशां चरेद्विभोजनं निषेधश्चाप्र तत्र पारणास्ये वैधत्वादि वैव भोजनं कार्यं निषेधस्य राजासं भोजन
परत्वात् विधिप्रतिनिषेधानवकाशादयो मी यदि वतः सवशीष्टम्यादि न कृते संक्रातिरविधारादिसं पाते पि
नक्तभोजनमेव स्यात् यत्र त्वष्टम्यादौ दिवा भुक्तिनिषेधस्तत्रैव संक्रात्यादौ सविरात्रि भुक्तिनिषेध इति विधेयं प्रा संतः

कानि
४०

त्रोपवाससुवस्यात्तत्र त्वष्टायादिवाभुक्तिनिषेधस्तत्रैव संज्ञात्वादीन् विराजितत्रापि पुत्रिणो गृहस्थस्योपवासनिषेधो
किंविद्भवंभवति ॥ उपवासनिषेधेन किंविद्भवं प्रकल्पयेदिति स्मृते तथा ॥ वाङ्मयराप्रतमध्ये एकादशादौ हु भुक्तिः कार्य्या
वाङ्मयरास्य काम्यत्वेन निर्यवाधकत्वात् ॥ अत्र केचित् वाङ्मयरादिब्रतमध्ये एकादशादौ प्राप्ते उपवाससुवकार्य्यः ॥ एकाद
शीदिनयशालासु द्वास्यायाद्याः यथा कथं चित्पिडा नो वत्वारिंशद्वयं मासे नैवोपभुजान् वाङ्मयरास्य काम्यत्वेन निर्यवा
धकत्वात् ॥ अत्र केचित् ॥ वाङ्मयरादिब्रतमध्ये एकादशादौ प्राप्ते उपवाससुवकार्य्यः ॥ एकादशीदिनयशालासु द्वास्याया
द्य ॥ यथा कथं चित्पिडा नो वत्वारिंशद्वयं मासे नैवोपभुजान् वाङ्मयरास्य काम्यत्वेन निर्यवाधकत्वात् ॥ अत्र केचित्
क्तेन्वात्काम्येषूपक्रमान्धर्धकेचित्पितृनिविधिरिति निचिकांडं मंडनवचनाच्च प्रतिनिदध्यादित्याहुः ॥ एवं वै काश्यामि
कोमरोपकासादिपारणायां प्राप्तायां जलपारणां कृत्वा उपवासः ॥ कार्य्यापोवा न्यसितमनश्चित्तं चेति तैत्तिरीयश्रुतेः एवं
द्वादशां मासोपवासश्चाहं पदोषादिषु उपेक्षेवमवज्ञेयमित्युपरम्यते ॥ आषाढपौर्णमास्यां कोकिलाव्रतमुक्ते मासो भविष्य
आषाढपौर्णमास्यां तु संध्यालेह्युपस्थिते ॥ संकल्पयेन्मासमेकं प्रावणे प्रत्यहं त्वहं ॥ स्नानं करिष्ये नियता व्रतं चर्य्ये स्थिता सती
भोष्यामि नक्तं भूशर्या करिष्ये प्राणिनां दया मित्रादिषु न स्पृशेत् कृतत्वात्सायाहू व्यापिनीयाद्या ॥ तथा चैव व्यसजोक्ता न वद्वितीय

गम
४०

दिनेत्रिमुज्ज्वलिते चैव त्रैवयाह्यः न तथा पूर्वैर्वेति ॥ इति श्रीमदनंतभट्टविरचिते विधानपारिजाते आषाढमासविधाननिबन्ध
आवगामासविधाननि ॥ तत्र आवगामशुक्लातृतीयामधुश्रवाख्यागुर्जरदेशे प्रसिद्धा सावपराया हेति दिवोदासनिवेधे ॥ आ
वगामशुक्लचतुर्थीतु गणेशव्रते पूर्वविद्वाद्याद्या ॥ मातृविद्वा गणेश्वर इति स्मृते ॥ आवगामशुक्लपंचमीसर्पपूजादौ परैव ॥ पंचमी
नागपूजायां ग्राह्या घंघ्री समन्विता ॥ तस्यानन्ते पिता नागा इतरासावतुर्थी केति स्कांदे क्ते ॥ भविष्य आवगामासि पंचम्यां शुक्ल
पक्षे नराधियः ॥ द्वादशाभयने लेख्या गोमयेन विधौ लवणा ॥ मास्यपि ॥ नागाश्चैव तु कर्त्तव्याः स्वकृत्स्नैकधारिणा ॥ अधः स
पीकृतिस्तेषां नाभेरुर्ध्वं पीरुषी ॥ फणाश्च मूर्द्धिकर्त्तव्या दिजिहावहं वोसमा ॥ कल्पावाकौकसानागा चौरुमैः पयसा च यैत
पूजयेद्विधिवद्दीरदधिहवीं करैः कुशैः गंधपुष्पां च हरैश्च ब्राह्मणा वा तर्पणैः ॥ ये तस्यां पूजयंतीह नागान् भक्तिपुरः सराः
न तेषां सर्वतो दीरभयं भवति कर्त्तव्यमिति ॥ आवगामशुक्लद्वादशाहरे पवित्राणोपणा मुक्ते हेमाद्रौ विष्णुरहस्ये ॥ आवगामस्य
सिते पक्षे कर्कटस्थो दिवा करे ॥ द्वादशां वासुदेवाय पवित्राणोपणां स्मृतं ॥ द्वादशां आवगामवाधियं च म्यामथवादिजः ॥ अ
नुकलेषु कर्त्तव्यं पंचदशां मथपि वेति ॥ हरस्पृशु कानोतरं आषाढां ते वतुर्दशां न स्पृशेत् न भोजेन तथा ॥ अष्टम्यां च वतुर्दशां
पक्षयो रूभयोः सममिति ॥ तत्र कारकस्तदीयकादिगोरोहोतरिते काले कर्त्तव्यमिति नारदः ॥ हेमारीप्यनाम्रसौ मैसुत्रैको

कानि
४९

शेषपञ्चमेः कुशः काशश्च कामाया लैवा स एव कर्तते ॥ शुभे कृत्वा त्रिगुणितं सूत्रं त्रिगुणीकृत्य शोधयेत् ॥ तत्रोक्तं पवित्रे
तुषष्ठा सहस्रं त्रीभिः सप्तसहस्रं द्वाभ्यां मध्यमे स्मृतं ॥ साशीति नाशति तान्येकनिष्ठं तस्य मावरेत् ॥ साधारणपवित्रा
शिविभिः सूत्रैः समावरेत् ॥ उत्तमं तु शतं ग्रंथि पंचाशद्विंशति मध्यमं ॥ कनिष्ठं तु पवित्रं स्यात्पञ्चदशं विंशति मन्त्रं षड्विंशं
चतुर्विंशद्विंशति व केन च ॥ चतुर्विंशद्विंशति वित्येकेन न यो विदुः ॥ विष्णुरहस्येन प्रकारांतरमुल्लंघ्य तत्र शतं
कुर्याच्चतुः पंचादेव वा सप्तविंशतिरेवा यजेत्तु मध्यमं कनीयसं ॥ अधर्मनाभिमात्रं स्याद्दुरूमात्रं तु मध्यमं ॥ उ
त्तमावै नुमात्रं प्रतिमायति गद्यते ॥ शिवपवित्रं कुशैव गामे ॥ रुकाशीत्याथ धासूत्रे स्त्रिंशती वा ह्युक्त्या ॥ पंचाशत्ताव
कर्त्तव्यं तु त्र्यंशं तत्राष्टकं द्वादशं गुलमानानि व्यासादष्टा गुलानि च ॥ लिंगभिस्तारमानानि चतुरंगुलकारिण्येति
कारिणोपितत्रैवोक्ताः ॥ ब्राह्मणाः सत्रियो वैश्यस्तथास्त्री शूद्रस्य च ॥ स्वधर्मवस्थिताः सर्वे भक्त्या कुर्यात्पवित्रकं ॥ नृतोदेति
मंत्रेणादिजो विष्णो निवेदयेत् ॥ शूद्रस्य मूलमंत्रो वा येन वा पूजयेद्भूमिं ॥ एतच्च निसंन करोति विधानेन पवित्रोप
रोपयः ॥ तस्य सांवत्सरी पूजानिष्कला मुनि सत्रम ॥ तस्माद्वक्ति समा युक्ते रैविसु परायणैः ॥ वर्षे वर्षे प्रकर्त्तव्यं पवित्रो
रोपणं हरेरिति तत्रैवोक्तेः ॥ श्रुत्य देवतातिथ्योपितत्रैव धनदश्वरमादेवी गणेशसोमराष्टगुरुः ॥ भास्करश्चंद्रिकावांश्च

राम
४९

वासुकिश्चतुर्थयः ॥ चक्रायाणि घनं गच्छति वीजं स्यात्तथैव च ॥ प्रतिपत्तु मति घेताः पूज्यास्तिथिषु देवताः यथोक्ताः शुकुप
सेनतिथयः ॥ आवाणस्य वेति उक्तीतिथ्यं संभवे हे मादि ॥ चतुर्दश्या मया ह्यस्यां सर्वसाधारणं दिनमिति तिथ्या मासे पक्षमहो
रात्रं त्रिरात्रं धारयेत्तथा ॥ देवे तं सूत्रं संदर्भदेशकालविवक्षयति ॥ नदकरणं प्रायश्चित्तमपि ॥ पवित्रोपणं कालेन करोति
कथंचन ॥ तदा युते जपे नम्रे सोत्रं वापि समाहित इति पवित्रोपन विधिः ॥ इयं चतुर्दशी पूर्वा विज्ञाया ह्या आवाणस्युक्त
पंचदशा उपाकर्मकार्यः ॥ पर्वणोथिके कुर्यात् ॥ आवाणं तैत्तिरीयकाः वल्लवा ॥ आवाणं कुर्यात्तुहसं कानि वर्जित इति गार्ग्यः
श्रौतयिकेपि पर्वणो विशिष्यः ॥ पाराशरमाधवीये ॥ आवाणी योरी मासी ज संगं वा त्यजेत्तथा यदि ॥ तदेवोदेयिकी शास्त्राना
न्यथोदयेकी भवेदिति ॥ कर्मपयी प्रवेत्यरमेव पर्वति सुदर्शनमाध्यापितैत्तिरीययतिरिक्तयजुर्वेदीनां पूर्ववेति हे
मादिः ॥ मदनपरिजातश्च हे माडौ गोभिलः ॥ अध्यायानां मुपाकर्म कुर्यात्कालेऽपराह्लिकेः ॥ पूर्वाह्णे तु विसर्गः स्यादिति
वेदविदो विदुः ॥ इदं तु सामगविषयं ॥ भवेत्तु पाकृतिः योरी मास्यां पूर्वाह्णं स्यात्प्रवेतो वचनादप्येषां पूर्वाह्णं स्यात्
कालनिर्णयदापिकाकारः ॥ योरी मास्यां मसं मवे पंचम्यादौ कार्यः ॥ अथ मोऽध्यायो पाकर्मि षड्धानां प्राहुर्भावेऽथवा
मथावरो योरी मास्यां २० आवाणस्य पंचमी ६० हस्ते न वेति कात्यायनसूत्रात् ॥ अवराण्यविद्वत्वे गार्ग्यः ॥ धतिशंसेतुते

कानि
४३

इष्टव्यः आस्त्रवरक्षांवेधनमुक्तं हेमाद्रौ भविष्ये नतोः पराह समये रक्षापोऽलिकोऽमुभाः कारयेदमजैः शर्मैः सिद्धार्थैर्हं मभूषितैरि
ति ह्यंभयां न कार्यं भयायादेन कर्तव्योऽप्रावणीचरुताशनीः प्रावणी नृपतिहंती शर्मदहति फाजानीति संश्रुतेः॥ तस्मात्
दंते कार्यमिति॥ निर्णयान्ते निम्नं त्रक्तं॥ येन वदो वली राजा दानवेंद्रो महा बलः तेन त्वामपि वधामिरमे मावल मावलः आ
सर्गैः प्रविश्यैर्वैश्यैः प्रद्वैरन्यैश्च न वैः॥ कर्तव्यो रक्तिका चारो द्विजांसं पूज्य शक्तिरिति॥ अत्रैव शाकर्मोक्तं अथातः प्रावणं क
र्म प्रावणं पौर्णमास्यामिति कात्यायनादि सूत्रात्॥ ॥ इति प्राविधानं पालिजाते प्रावणं मासविधानानि॥ अथ भाद्रमा
सविधानानि॥ तत्र भाद्रपदं कृष्णचतुर्थीर्वकुलाख्या मध्यदेशे प्रसिद्धा॥ सा च साया नृव्यापि निशाद्यादि न द्रव्ये तथापि पूर्वैव
गोर्थाश्चतुर्थीवदधे नृपजा॥ उर्गर्ध्वतं उर्ध्वरहोलिके ववत्स पूजा शिवरात्रिरेताः पराविनायंति नृपं सराष्ट्रमिति दिवोदास
निबंधोक्तेः॥ अत्र धेनु पूजा शब्दे तं वकुलाशब्देति तत्रैव व्याख्यातं॥ भाद्रपदं कृष्णमासमीज न्मासमी॥ सावधिधा जन्मासमीज
येनीचेति॥ तत्राया केवलासमी सेवरोहिणी युक्ता जयंती संज्ञा कृष्णमासमा भवेद्यत्र कलौ कारोहिणी यदि॥ जयंती नाम सा प्रोक्ता
उपोष्या सा प्रयत्नत इति बह्विपु राणे क्तेः केवलाप्युपोष्येव भाद्रैवैवकुले पक्षे कृष्ण जन्मासमीव्रतं॥ न करोति नरो यस्तु भवति
कुरराक्षम इति ध्योक्तेः॥ यनु कुरिवंशो अभिजिवा मनसत्रं जयंती नाम शर्वरी॥ मुकुर्तो विजयो नाम यत्र जातो जनार्दन इत्यभिजि

राम.
४३

नामनक्षत्रं रोहिणी एवः सर्वपुराणानामेक वाग्यात् अभितः पापं जयंतीत्यभिजिदिति कुसुमेश्वरः॥ इदं जन्मासमीव्रतं नित्यं
वर्षे वर्षे तु या नारी कृष्ण जन्मासमीव्रतं॥ न करोति महा प्राज्ञव्याली भवति कानन॥ इति वीष्माश्रितेः पूर्वोक्ते निंदाश्रितेः
जयंती खजंतु कायं महाजयार्थं कुरुतां जयंती मुक्तये॥ नद्याधर्मं मर्त्यं च कामं च मोक्षं प्राप्नोत्यसंशय इति फलश्रुणात्
श्रुत्वा ननु यस्याप्यंशवहस्तस्य भोजने॥ तस्याप्यंशभते कुंजि जयंती विमुखो नर इति निश्चवसाश्च॥ यदा कृष्णं रोहिणीया
गलदा जन्मासमीजयं त्साग्रं तर्भूता ज्ञेया॥ तनुसापृथक् कार्यी॥ जयंती सुप्रवासे नैव सिद्धत्वात्॥ तदुक्तं माधवेन यस्मीन्वर्षाज
यं त्याख्या योगो जन्मासमीस्तदा॥ अंतर्भूता जयंती सांम्यादस्य योग प्रशस्तिरिति॥ किंच॥ अन्नरोहिणी मर्दिरात्रयो यास्यः
रोहिणामर्दिरात्रे च यदा कृष्णमासमी भवेत्॥ तस्यामभ्यर्चनं शौरेहंति पापं निजन्म जमिति विष्णुधर्मवचनात् समयोगे तुरो
हिणी निशीथेराजसत्रमः॥ समजायत गोविदे वा लरूपी चतुर्भुजः॥ तस्मात् पूजयेत्तत्र यथा विज्ञानुसारत इति बह्विपु रा
णावचनाच्चा मर्दिरात्रस्य कर्म कालत्वमवग्यते तथा वा कर्मणा ये ये स्यैः॥ कालात्कालव्यापिनीति धिः॥ तथा कर्मणि कुर्वीत
हासहृदीनकारणमिति विष्णुधर्मवचनात् पूर्वत्रैव सप्रमी सहितां कृष्णानिशीथे रोहिणी यदि॥ तत्रापवा संकृताति धि
भांतवपारणमिति बह्विपु राणां उपवासादि प्राप्तेः परदिने सतोपि रोहिणी योगस्य नष्टयोजकत्वं॥ अन्यथा बुद्धवारादेरपि प्र

कानि
४४

योजकत्वापत्तेः यत्तुरोहिणी संयुतो योष्यासर्वीधो विनाशिनी ॥ अर्द्धरात्रादधश्चोर्द्ध कलया वायव्यमवेत् ॥ जयंती वीमसा
प्रोक्ता सर्वपापप्रणाशनी त्वपुराणा वचनं तत्कैमुतिकन्यायेन निशीथयोगस्यैव कृत्यार्थमित्यवगंतव्यं ॥ यथापि स्कांदे
उदये चाक्षमी किंचिच्च वमी सकला यदि भवते बुधसंयुक्ता प्राजापत्यार्थसंयुक्ता ॥ अपि वर्षशतेनापि लभ्यते वायवानवे
तितदानादिविषयं ॥ उपवासशब्दाश्च वणादिनिहेमादिरुच्ये यद्युदये चंडोदये ॥ अतो न वृत्तभेद इति साधुः प्रस्थाः इदं
तं नित्यकामं वैतिवहो निवधकाराश्चाहुः ॥ अन्नाक्षम्या अपि निशीथवेधो ग्राह्यः रोहिणा धर्मरात्रे च यदा कृत्वा क्षमी भ
वेदिति तस्यैव मुख्यकालत्वात् ॥ अक्षमी रोहिणी युक्ता निश्चिद्विशेषेन यदि मुख्यकाल इति ख्यातस्तन्न जातो हरिस्त्वयमि
ति विशिष्टसंहितोक्तेः ॥ अक्षम्यन्नचतुर्धा भिद्यते ॥ तत्र ॥ पूर्वधुरे वनिशीथयोगिनी ॥ परे धुरे वनिशीथयोगिनी ॥ ठमा
ये पुनिशीथयोगिनी नो भये पुनिशीथयोगिनीति ॥ तत्राथ पोर्नसिद्धेः कर्मकालव्याप्तिः ॥ अंत्ययोक्त परैव ख्यातः संकल्पका
ले सजातः ॥ वर्जनीया प्रयत्नेन सप्रमी संयुता क्षमीति ब्रह्म वैवर्ती चरुवर्गमंशतः ॥ संकल्पकाले सजावात् ॥ वर्जनीया प्रयत्नेन सप्र
मी संयुता क्षमीति ब्रह्म वैवर्ती चरुवर्गमंशतः ॥ समव्याप्रावपि परैव विषमव्याप्रावपि न निर्णयः कार्यः रोहिणी यो गोप्येव मे
वचनः प्रकारोत्तेयः निष्ठादित्यसंप्रदायिनामुदयव्यापिन्येव ग्राह्या पूर्वविद्धा क्षमीया तु उदये न वमीदिने ॥ मुकुर्त्तमपि संयुक्ता सं

रामः
४४

पूर्णा साक्षमी भवेत् ॥ कलाक्षामुर्द्धा पियदा कृत्वा क्षमीति धिः ॥ नेवम्या ग्राह्या स्यात्क्षमी संयुता न हीति पयपुराणोक्तेः ॥ उदयव्यापि
नी ग्राह्या कुलेति धिरुपोषणो ॥ निवाको भगवान्पेधा वां द्वितार्थफलप्रद इति ॥ हेमाद्रिस्तु सर्वेषां पूर्ववेत्याह पूर्वविद्धेत्यादिपाश
वचने तु पूर्वदिनिशीथे क्षम्यभावे द्वितीये हि उदये चंडोदयसमये कलादिमात्राक्षम्या वृत्तं कर्तव्यमित्येति विषयमित्याह उदये
व्यापिनीति वचनमपि निवसप्रमी वृत्तं परमिति न कोपि दोषः ॥ अत्र कर्तव्यमुक्तं भविष्यततो क्षम्याति लैः स्नातो न घादौ विमले
जले सुदेशो शोभनं कुर्याद्देवक्याः सूत्रिका गृहं ॥ तन्मध्ये प्रतिमास्थाप्या सावाप्यस्य विधास्यता ॥ कां वनी राजनी तास्ती पैतली म
न्मयी तथा वाक्षी मणिमयी चैव वर्या कैर्लिखिता यवाः सर्वलक्षणसंपूर्णा पर्यं केवपरी हने प्रसृता च प्रसृता वस्यापयेनां च
कोपरी ॥ मां तन्नवालकं मुप्यं पर्यं केस्तन पापिनं ॥ यशोदा तन्न वै कस्मिन्देशे सति का गृहे ॥ तच्च कल्पयेत्तार्थसम
वरकन्यकां ॥ कल्पयो वस्तुदेवो यम इति श्वेकदेवकी ॥ शेषो वै वलभद्रो यशशी दासि निरचभूत ॥ नंदः प्रजापतिर्दभोग
गश्चापि चतुर्मुखः ॥ गोर्धनुः कुंजरश्चैव दानवाः शत्रुपाणयः ॥ लेखनीयाश्च तत्रैव कालियो यमुना हृदे ॥ इत्येवमादियत्किं
चिच्छब्दपते चरितं मम ॥ लेखयित्वा प्रयत्नेन पूजयेद्भक्तितत्परः ॥ मंत्रेणानेन को ते यदेवकी पूजयेन्नरः ॥ पंकजैः पूजये
द्देवीं न मोदेवैश्रिये इति ॥ ततो मंत्रेण वैदद्याच्चंद्रायार्घ्यं समाहितः ॥ श्रीरोदार्ता वसंभूतं अत्रिनेत्रसमुद्भवः ॥ गृहाणां र्घ्यं शशां

कानि
४५

मेरोहिणासहितोमम॥ ज्योत्स्नां यतेनमस्तुभ्यं नमस्ते ज्योतिषां यते॥ नमस्तेरोहिणीकांत अर्घ्यं ममः प्रतिगृह्यतां॥ प्रभातेवाल्
णाच्छुभो जयेद्विमान्नरः॥ उं नमो वासुदेवाय गोवाल्मीकिनाय च॥ शान्तिरस्तु शिवं वास्तु इत्युक्त्वा मां विसृज्य यदि
ति॥ अथ पारणा निर्णयः॥ हेमाद्रौ नारदः तिथिरष्टगुणं हन्ति नक्षत्रं चतुर्गुणं॥ तस्मात्प्रयत्नतः कुर्यात्तिथिभांते वपारणं
तिथ्युपयोर्यदा क्षेपेन नक्षत्रं तमथापि वा अर्द्धरात्रे वा कुर्यात्पारणं त्वपरं हनति द्वयोरंते पारणं मुख्यं सर्वेष्वपि
वासेषु दिवा पारणमिष्यत इति ब्रह्मवैवर्तवचनं तु ब्रह्मोत्तरविषयमिति हेमाद्रिः॥ नात्र निशीथ भोजननिषेधः प्रवर्तते
अर्द्धरात्रे वा कुर्यादिति विशिष्य विधानात् अनाशकौ वहिपुराणौ॥ भाते कुर्यात्तिथोर्वापि शस्यं भारत पारणं॥ तिथ्यं
ते वा त्स्वांते वा ब्रह्मोत्तरं पारणमिति ब्रह्मोत्तरं पारणं॥ उभयोर्ने पारणमिति निश्चिन सत्रयोः समयोगे द्रष्टव्यं ति
थेरैव प्राधान्यात्॥ संयोगिके ब्रह्मे प्राप्ते यत्नैकोपि विद्युज्यते॥ तथैव पारणं कुर्यादेवं वेदविदेविद्विरिति जन्मास्यमीव तं भा
डपदमावास्यायां कुशग्रहणं मुक्तं हेमाद्रौ हारीतेन॥ मास्येन माभास्यमावास्यावातस्यां दर्भश्च यो मत्तः अथातया मासे दर्भ
विनियोज्याः पुनः पुनरिति॥ नभसि श्वावरो यासे ते न दर्शज मायस्य त्वेन जन्मास्यमनंतरं दर्शं लभ्यते॥ तत्र दर्भग्रहणं
कर्तव्यमिति केषां चिन्मतं॥ अन्ये तु मासे नभस्यो मावास्या तस्यां दर्भश्च यः स्मृत इति वा केन भ्यस्य शक्यं न पठित्वानभ

राम.
४५

सो भद्रपद इति व्याख्याय तत्र दर्भग्रहणं कर्तव्यमित्याहुः॥ अथ भाद्रपदशुक्लतृतीयायां हरितालिका व्रतमुक्तं स्कंदे सा
वपराया ह्या॥ मुकुर्तमात्रसत्त्वे पिदिने गौरी व्रतं परे इति माधवोक्तेः॥ आद्या मधुश्रवणा काकजली हरितालिका चतुर्थी
मिश्रिता स्त्रीभिर्दिवान् क्लेविधीयते॥ तृतीया नभसः शुक्लामधुश्रवणा कास्मना॥ भाद्रपदस्य कस्य कजली क्लृप्ता शुक्ला च
हरितालिकेति दिवोदासनिबंधवचनात्॥ अथ भाद्रपदशुक्लचतुर्थीवरदविघ्नेशवतुर्थीसावमध्याह्न्यापिनीया ह्या प्रातः
स्य क्लृप्तिलैः स्वात्वा मध्याह्ने पूजयेत्तु पेति हेमाद्रौ भविष्योक्तं मदनरक्तेष्वेवं परिदिने मध्याह्न्याह्न्यास्मावेतु पूर्वविद्याया
ह्या॥ मातृविद्वागणेश्वर इत्युक्तेः॥ साववारविशेषेषु शस्ता॥ भाद्रपदशुक्लचतुर्थीया भौम्ये नार्कं गावायुता महती सा खविघ्ने
समेर्वित्ते संलभेत्तर इति निर्णयामृतौक्तेः॥ अत्र वंद्य दर्शनं निषिद्धं॥ तथा वा परार्कं मार्कण्डेयः सिंहदित्येषु कपसे चतुर्थी
चंद्रदर्शनं मिथ्याभिहृषणं कुर्यात् तस्मात्प्रत्येकं तं तदा॥ तदो वंशान्तये सिंहः प्रसेनमिति वै पठेत्॥ श्लोकस्तु विष्णुपुराणे
सिंहः प्रसेनमवधात्सिंहिजां वतताहतः मुकुमारकसारोरी सर्वघ्ने यश्च मत्तक इति॥ अथ भाद्रपदशुक्लपंचमी सावहेमाद्रौ मते
परा॥ सितापरयुता स्यात्तं च मीति दीपिकोक्तेः॥ माधवमते पूर्वी सर्वत्र पंचमी पूर्वतिन उक्तेः॥ तत्र अषी पूजयित्वा रुद्रभूमि
जातेन वर्तते॥ एवं सप्तवर्षाणि कृत्वा सप्तकुंभेषु प्रतिमां शुभं धीनां पूज्य परे हितं न चैवाष्टौ नरशतं तिलाहुत्वा स्रजालान्

कानि
४६

भोजयित्वा तेभ्यः कुभान्निवेदयेदिति निर्णयामते ॥ अथ भाद्रपुक्कसप्तमी अमुक्ता भरणसप्तमी ॥ सावपूर्वाशास्त्रानदना
भेउत्तरा ॥ सप्तमी पूर्वविद्धे वज्रते सुनिखिलेषु व ॥ अनाभे पूर्वविद्धायाः परविद्धापि गृह्यतामिति माधवोक्तेः ॥ तच्च व्रतं या
वज्रीवं कर्तव्यमित्युक्तं मदनेरते ॥ शुक्ले भाद्रपदे मासि सप्तम्यां हिजलाशये ॥ स्नात्वा शिवमंडलकं लिखयित्वा तथैविकां
भक्त्या संपूज्य समये कुर्याद्बधाकरे गुणं ॥ यावज्जीवं मया त्मानुशिवाया त्मानि वेदि तस्यादि ॥ अथ भाद्रपदयुक्ताष्टमी
हर्वाष्टमी ॥ सावपूर्वाशास्त्रावणी उर्गनवमी हवा चैव कृताशनि ॥ पूर्वविद्धा उर्कत्तव्या शिवरात्रिर्वलेदिना मितियमस्मते
पुक्काष्टमीति चिर्यातु मासि भाद्रपदे भवेत् ॥ हर्वाष्टमी तु साकार्या ज्येष्ठा मूले च वर्जयेति दियत्परदिनविधायकं तत्पूर्वदि
ने ज्येष्ठा मूले योगे सति इष्टं ॥ हर्वाष्टमी सदा त्वा ज्येष्ठा मूल संयुता ॥ तथा ॥ ऐंद्रस्य पूजिता हर्वाहं सपत्न्यानि नाम्नाया
भर्तुरायुर्हरामूलेन स्मातां परि वर्जयेदिति हेमाद्रौ निषेधात् ॥ इदं व्रतं अगस्त्योदये कन्यार्के च न कार्यं शुक्ले भाद्रपदे मासि
हर्वासे ता तथाष्टमी ॥ सिंहार्के च वर्जयेत्तत्कर्त्यार्के कदाचन ॥ सिंहस्थे सातमास्यः ॥ उदिते मुनिसत्तमे इति मदनेरते स्कापो
क्तेः ॥ भाद्रपुक्काष्टम्यां अगस्त्योदये भाविनि सति पूर्वकृत्वा सप्तम्यां मेव कुर्यादिति हेमाद्रिष्वइदं व्रतं स्त्रीणां नित्यं ॥ यान पूजयते ह
र्वामोहं दिह्यथाविधि ॥ त्रीणि जन्मानि वैधव्यं लभते नात्र संशयः ॥ तस्मात्सजनीया साधुतिवर्षं च पूजयति रिति पुराण समुच्चयान्

रामः
४६

यदाष्टम्यां ज्येष्ठादेः संपूर्णयोगस्तदा तु कर्तव्यं वै कभक्ते न ज्येष्ठा मूले यदा भवेत् ॥ ऊर्वा मय्यवयेद्रत्नानवधिवसं नयो
दिति गर्गोक्तेः ॥ तत्रापि व्रतं कार्यं मर्वा विधेस्तु भविष्ये शुबो देशे प्रजातायां हवीया ब्राह्मणेन मस्याप्यजिगतो यं ध्वेः पुष्पे
धूपिः समर्चयेत् ॥ उध्यतैश्चिजश्चेष्टु अर्घ्यं दद्यात्त्रिलोचने ॥ हर्वाष्टमीभ्यां विधिवत् पूजयेत् ॥ इत्याचिंतः मंत्रस्तु ॥ त्वं हर्वेऽमृतं
जन्मासि वेदितासि सुरासुरैः सो भाग्या संतति देहि सर्वकार्यं करी भव ॥ यथा शाखा पशाखाभिर्वस्तुनासि महीतले ॥ तथा
ममापि सता नंदे हित्वा मजरामरमिति ॥ अनयि पक्कमश्रीया दन्नं दधि फलं तथा असारलवणं बलं च श्रीयान्मधुनासन
मिति ॥ भाद्रेऽधिमासे सति निर्णयदीपे स्कादे ॥ अधिमासे नु संपात्रे न भस्म उदये मुने ॥ अर्वाहर्वा व्रतं कार्यं परतो नैव कुत्र
विदिति ॥ अत्रैव ज्येष्ठा पूजिता माधवीये स्कादे ॥ मासि भाद्रपदे शुक्लपक्षे ज्येष्ठा संयुते ॥ यस्मिन्कस्मिदिने कुर्यात् ज्येष्ठा
याः परि पूजनमिति ॥ दिनद्वयेन क्षेत्रयोगे सति पराशास्त्रा पूर्वहिरात्रियोगे पूर्वैव नवम्यां सहकार्या स्फारष्टमी नात्र सं
शयः ॥ मासि भाद्रपदे शुक्लपक्षे ज्येष्ठा संयुता रात्रि र्यस्मिन्दिने कुर्यात् तत्र ज्येष्ठा पूजनमिति तत्रैवोक्तेः ॥ कविदस्या यवा
दा ॥ यस्मिन्दिने भवेज्येष्ठा मध्याह्ने हर्ध्वं मप्यरा ॥ तस्मिन् हविष्यं पूजा च नूनां चैतर्वा वासरे इति ॥ इदं व्रतं केवलं तिथौ न क्षेत्रे
वाक्ते ॥ तिथावेधावरे दद्यं द्वितीयां केवलं संकशति स्मते ॥ सासिणा त्वास्तन सत्र एवाचरति ॥ तथा हि ॥ मैत्रेण बहये देवी ज्येष्ठा

कानि

४७

यांनुषपूजयेत्॥ मूलेविसर्जयेद्देवां त्रिदि नवतमुतममिति॥ नमस्कारं मंत्रस्तु॥ ज्येष्ठा गेते नमस्तु भ्यश्चेष्टु ध्याते नमोन
म॥ सर्वा येते नमस्तु भ्यं शंकर्येते नमोनम॥ अथ भाद्रपुक्ता दश्यां अवरा योगरहिताया पारणां कुर्यात् आभाकसि
तपक्षे सुमैत्र अवरा रेवती॥ संगमे नहि भोक्तव्यं द्वादश द्वादशी हरेदिति निषेधात्॥ अत्रापि विशेषातिशुद्धमैत्राद्य
यादेस्वापेति हविस्तु॥ यो ह्येत्यपादेपति बोधस्मेति॥ अनेष्टमध्यपरिवर्तनेति॥ सुप्रिप्रवबोधपरिवर्तनेमेववर्ज्यमि
ति॥ अत्रैव शक्त ध्वजो न्यानमुक्तमपरा क्ते द्वादश्यां तु सितेयसेमाति भाद्रपदेतया॥ शक्रमुक्तापये दानविश्ववरा वास
वेरिति॥ दयमेव अवरा द्वादशी तात्रैकादश्यां द्वादशी अवरा योगे सैवो योप्या एकादशी द्वादशी च वै स्रव्यमपितत्रवेत्
तद्विस्तुं श्रुत्वा लंतामविस्तुसायुज्यकृद्देदिति विस्तुधर्मोक्तेः॥ सम्यक् सैकादशी राजद्वादशी यदि संस्पृशेत्॥ अवरा ग्योति
षां श्रेष्ठं ब्रह्मरुत्यां व्यपोहति नारदीयोक्तेः॥ जत्रेयदिकला मात्रे अवरा र्थ्य भवति तदापि पूर्ववर्तिन्येन सत्रेययोगो
योगश्चैव नराधिय॥ द्विकलो यदि लभ्यते सत्रेयो ह्यष्टयामिव॥ इति नारदीयोक्तेः॥ दिवो दासीयत्तत्र विशीय उक्तः॥ रात्रेः प्र
थमभा मेवेष्टवरा हरि वासरे॥ तदा पूर्वा मुपसेत्यानर्भा तेव पारणमिति द्विकलो यदि लभ्यते ति पूर्ववचनं नु के मुनि कं न्या
थ नभा सम्यपरमित्यवगे नव्यं॥ इष्टं बुधवारं च शक्ता बुध अवरा संयुक्ता सैव चैकादशी भवेत् असंतमहती सा स्यादृतं भवति

रान

४७

वाक्यमिति स्का नोक्ते॥ यदा वै कादशेव अवरा युता तदापि पूर्ववयदान प्राप्यते असं द्वादश्यां वै ह्यवंकुचित् एका
दशी तदीयोप्या पा घश्री अवरा न्वितेति नारदीयोक्ते यदा द्वादशेव अवरा युता॥ तदीयवास ह्यं॥ एकादशी वविस्तुनका
त्र संयुता॥ उपवास ह्यं कृत्वा त्रयो दश्यां पारयेदिति विस्तुक्तेः॥ ननु पारणे नैव व्रत समाप्तेरेकादशी व्रतस्या समासावपि
कथं व्रतांतरस्यारंभः॥ असमामवने पूर्व न वै कुर्याद् व्रतांतरमिति निषेधादिति चोक्तं उभयो व्रतयोरिकदेवत्येन विहि
तत्वाविषेधा प्रवृत्तेः॥ निषेधस्य व्रतांतरविषयेत्वेन सावका सत्वात्॥ एकादशी मुपोष्येव द्वादशी समपोषयेत्
नवानविधिलोपस्या उभयोर्दिवनं हरिरिति हेमाद्रौ भविष्योक्तेः॥ श्रुत्वा रीजन्यरं काम्यं अवरा द्वादशी व्रतमिति
स्थूलशीर्षवचनादिदं वचनं व्रतं काम्यमेवेति गौडदय आहुः॥ राक्षिणा त्याक्तः॥ एकादश्यां नरोऽभुक्ता द्वादश्यां
समुपोषणात्॥ व्रतव्यक्तं पुण्यं सर्वप्राप्त्यसंशयः॥ उपवासमकृत्वा नूनरो नरकमुच्छेतीति वामनपुराणो
क्तेः॥ आवरा द्वादशी व्रतं निसमित्याहुः॥ अत्राभुक्तेति परस्मिन्॥ यदा भुक्तेति द्विदे फलांतरपरं॥ नत्तत्र परं
अत्राश्रितानि यापानि त्येकादशी प्रकरणे निषेधात् उपवास ह्यं कर्तुं न शक्नोति नरो यदि यथेमे क्रि फलाहारीनि
राहरोऽपरं हनीति दिवो दासीये भविष्योक्तेः॥ उपवास ह्यं शक्नोतीति कादशी व्रते यत्तं मत्स्यकमा त्से द्वादश्यां

कानि
४८

शुक्लपक्षे तु नक्षत्रं श्रवणं यदि उपोष्यैकादशीं तत्र द्वादशं पूजयेत्पारयेत्पदि तिहेमादिः ॥ अष्टहोत्रे
कादशी बुतस्तः एवं मेकादशीं भुक्त्वा द्वादशीं समुपोषयेत् ॥ पूर्ववासरतं पुण्यं सर्वपापानां शान्तिना र
दीयोक्तेः ॥ पारं ननु नक्षत्रं व्यावर्तयैकस्य संशयः ॥ विशेषेण महीपालश्रवणं वर्द्धयेत् ॥ तिथिं सयेन भोक्त
व्यं द्वादशी नैवलं घयेदिति निर्णयामृते नारदोक्तेः ॥ अस्यार्थः ॥ तिथिं नक्षत्रेण भोक्तव्यं द्वादशी नैवलं घयेदिति
निर्णयामृते नारदोक्तेः ॥ अस्यार्थः ॥ तिथिं नक्षत्रसंयोगनिमित्तकोपवासव्रते तिथ्यंते नक्षत्रं ज्ञाते वा पारयेत् ॥ सम
कालव्यासत्वे उभयांते नक्षत्रं द्वौ त्रयोदश्यामिति मदनरत्ने तु ॥ द्वादशी द्वौ श्रवणं द्वौ वा श्रवणं भस्वपार
णं कुर्यात् ॥ पारं तिथिं द्वौ त्रयोदश्यामुदसंशयात् ॥ द्वौ कुर्यात् त्रयोदश्यां तत्र शेषो न विद्यत इति बह्मपुराण
दिमुक्तेः ॥ द्वौ संपूर्णं द्वादशी व्याघ्रत्रयोदश्यां पारयेदित्यर्थः ॥ द्वादश्यां श्रवणं नक्षत्रस्य मध्याह्न्यापि नैव व्रतं
चोष्यत्रयोदश्यां पारयेत् ॥ शुक्ला वा यदि वा कृष्णा द्वादशी श्रवणं चिता ॥ अमध्याह्ना उपोष्यामात्रं त्रयोदश्यां न पारण
मिति विष्णुरहस्यवचनादिति केविदाहुः ॥ वामनावतारनिमित्तौ पवासस्तत्र हेमाद्रौ भविष्ये ॥ द्वादश्यां तैविधिः
उक्तेः ॥ श्रवणेन युधिष्ठिरः सर्वपापप्रशमनः सर्वसौख्यमदायकः ॥ एकादशी यदा सा स्याच्छ्रवणेन समन्विता

राम
४८

विजयातिथिः प्रोक्ता भक्तानां विजयपदे तु प्रकम्प्य ॥ अथ काले वक्रतिथे गते सा गुर्विणी भवत् ॥ सुषुप्ते नवे मेमासि पुत्रं सा
कामनं हरिभित्वा युक्ता ॥ एकादश्यां समभवदेकादश्यां युधिष्ठिरः ॥ नेने सा देवदेवस्य सर्वथा विजयातिथिः ॥ एषा व्युष्टि
ः समाख्याता एकादश्यां मया तवेत्पुपसंहाराच्छ्रवणं चैकादश्यामेव भवति ॥ तद्विधिस्तत्रैवाभिप्रायः ॥ नदीनां संग
मेस्त्रायादर्वमेदत्र वामनं ॥ सोमवर्णं वस्त्रं संयुक्तं द्वादशांगुलं संस्थितिः ॥ हिरण्येन पात्रेण दद्यादध्वं मयत्नतः ॥ नमस्तेप
यनाभाय नमस्ते जलशायिने ॥ नृभ्यं मर्त्येभ्यश्चामिवाल वामनरूपिणे ॥ एवं संपूज्य देवेश पार्थयितव्रती ततः ॥ नम
कमलकिंजल्कपीतनिर्मलवाससिसे ॥ महाहंवरिपुस्कंधधृष्टवक्राय चक्रिणे ॥ नमः शार्ङ्गसीरवाणापाये वामनाय
व ॥ यत्तु भुक्त्वा लपात्रे वामनाय नमो नमः ॥ देवेश्वराय देवाय देवसंभूतिकारिणे ॥ प्रभवेत्सर्वदेवाणां वामनाय नमो
नमः ॥ एवं संपूजयित्वा तं द्वादश्यां मुदयेत् ॥ अष्टगारसहितं तं तु ब्राह्मणाय निवेदयेत् वामनः ॥ अतिगृह्णाति वामनो हं
दक्षमिति ॥ वामनं सर्वतो भद्रं हि जायति पादयेदिति ॥ एकादश्यां श्रवणयोगाभावे तु दशमी विधिपिश्रवणं युताया
स्या ॥ दशम्यैकादशी यत्र सानो यो घ्या भवेतिथिः ॥ श्रवणेन समा युक्ता सा चेत्स्यां सर्वकामदेसि बह्मपुराणादिमुक्तं मदनर
त्ने वामनपूजावमध्याह्निकार्या ॥ होमध्वे वामनो रामरामाविति पूर्वोक्तस्मृत्यै ॥ श्रवणाद्वादश्यां नृजनार्दनपूजाविहिता

का.नि
४८

छादशी श्रवणोपेता तस्यां पूज्यो जनार्दनः तस्मात्संपूजिते देवे सर्वे वै पूजिते भवेदिति जनार्दनपूजाविधिर्वा मनपूजा
विधिव-यः विध्यंतरस्यानुक्तत्वादिति निर्णीयामृते ॥ अत्रैव छादशीं विष्णुपंचकव्रतारं भुक्तः स्कां देवौष्टपशमि
तेपक्षे छादशीं श्रवणं यदि ॥ तदा रभ्यत्र तं कुर्यान्मार्गशीर्षे यवात् ॥ मार्गशीर्षस्य शुक्लायामेकादशीं समारभेत्
एकादशीं दयंतत्र समावास्या च पूर्णिमा ॥ श्रवणं विष्णु नभत्रउपोष्यं प्रतिमासकं ॥ एवं संवत्सरं यावत्तत उद्या
पनं वरेत् ॥ अत्र तिथिविधेः ॥ उदयव्यापिदर्शपूर्णमासी तु यामगा ॥ मध्याह्नव्यापि नभत्र मूर्द्धहरिदिनद्वयं
दिह नद्वये तथा व्याप्रावुपोष्यं ततं रंदिनमिति विष्णुरहस्ये ॥ अत्रैव उध्वतस्य संकल्पः कार्यः ॥ तत्रैवं विंशत्य
ते उध्वं वत्याय संवर्ज्य न वेति ॥ नवर्ज्यमिति केचिदाहुः ॥ नहि प्रकृतिवर्जने विकारवर्जनं युक्तं ॥ दधिघृतादीनां
मपि वर्जनाय ते ॥ नच यत्र प्रकृतिरसौ पलं भक्ष्याय सादिवर्जं ॥ दध्यादेर तथा त्वा न्नतद्वर्जनमिति वाच्यं
औष्ट्रदध्यादेश्चावर्जनाय त्रैः ॥ औष्ट्रदध्यादौ तउध्वरसानुपलंभात् ॥ तस्मादध्यादिवत्याय सादिभक्ष्यमिति
अत्रोच्यते ॥ यत्र विकारे प्रकृतिरसौ पलं भक्ष्यं विकारस्यापि निषेधः ॥ मांसनिषेधे मांसविकारस्यैव अस्ति चेदं
मांसस्य विकारे मांसरसौ पलं भक्ष्यं तत्राभिताव ॥ मांसत्वा नयगमात् ॥ यत्र औष्ट्रदध्यादेर निषेधा पतिरिति तत्र

राम
४८

न. औष्ट्रमेकशकं स्वेण मारण्य कमथा विकमित्यत्र औष्ट्रमिति विकारतद्विना ह्यह्नूनादीनां मपि निषेध इति
विज्ञाने श्वरेणा तद्विकारमा तस्य निषेधात् ॥ नचैवमतिर्मधिन्यनिर्दिष्टावत्तगोपय ॥ परिवर्ज्येदिति संधि
न्यादिस्त्रीरनिषेधे पित्तध्यादिग्रहणं स्यात् ॥ संवत्सरांतरोणा तस्यापि निषेधात् ॥ तदा शपरार्केशं ख ॥ श्री
राक्षायान्यभक्ष्याणि तद्विकाराशने बुधः ॥ सप्ररात्रं व्रतं कुर्यात्प्रत्ययत्ने न समाहित इति व्रतं गोमूत्रयावकं
तस्मादध्यादिग्राह्यं पायसादिवर्ज्यमिति सिद्धं ॥ केचित्तु पायसे श्रीराक्षसां तरे विशिष्टत्वादध्यादिवत् ॥ इ
तरथा आतं चने न दधित्वा पते ॥ तद्रमप्रत्यभिज्ञा तु सेयं दीपकलिकेति वत्ता दृष्ट्या कृपणा ॥ मांसविका
रे तु मांसत्वा नयगमादित्याह ॥ अपि नः ॥ सकुले भूयानो दद्यात्प्रयोदशी ॥ यया संमधुसर्पिभ्यां वर्षा सुवम
पद्यामुवेति निरवकाशरताव ॥ अन्ये तु पूर्वोक्तशंखवचनादध्यादि सर्वविकारनिषेध इत्याहुः ॥ तत्सदाचारवि
रुद्धं ॥ अथ भाद्रपुक्लचतुर्दशीं मने तत्र तं विहितं ॥ सातृविभुज्जर्तौ दयिकी ग्राह्येति माधवः ॥ उदये हि भुज्जर्त
पि ग्राह्या न तत्र तिथिरिति क्वचित्पाठः ॥ मध्याह्ने भोज्यवेलायामिति कथायां श्रवणं मध्याह्नव्यापिनी ग्राह्येति
दिवा दालनिबंधे नैतच्छ्रुतिसहं ॥ यत इदं परकृतमरूपमिति ह्यसमात्रं न विधायकं विधिवाचकाव्रतकुर्यात्तकरी

का.नि

५०

तु कर्तव्यं करोतीति लिङ्गोऽतव्यं वमल कारयत्ययानामभावात् ॥ प्रातः शुक्लतिलैः स्नात्वा मध्याह्ने देवमर्चये
 दिति गणेशव्रतादा विवानेत कथायां कालविधायकवचनांतराभावाच्च ॥ अन्यथाः सापिशिलाव्रतं चक्रे करे वधामु
 दोरकं ॥ पाथे यशो धं विप्राय दत्वा भुक्ता तथैव वेकचित्त्वा दन्नेषां मपि व्रतारं भौ मध्याह्ने वपसज्येत ॥ सवनि
 विद्वः ॥ व्रतस्य प्रातरेवारव्यकार्यत्वात् ॥ तदुक्तं प्रातरण्यमतिमा कुर्यान्न क्रवतादिकं ॥ नापराह्ने न मध्याह्ने पित्र्यक
 लोहितौ स्मृताविति हेमाद्रौ ॥ अन्ये त्वत्राहुः ॥ अनंतव्रतस्यैकभक्त रूपत्वान्मध्याह्ने व्यापिन्यामेव कार्यमिति तदपितव
 नुरसं ॥ अर्द्धविप्राय दानव्यमध्ये नैकभक्तं कुर्यादित्येकभक्तव्रतस्याविधानात् ॥ किंतु पक्षास्यं घने नैव गोधूमानां
 पयत्नतः ॥ अर्द्धविप्राय दानव्यमर्द्धमात्मनि भोजनमित्यस्य नंतव्रतांगत्वेन भोजनविधानात् ॥ अतोऽनंत पूजनस्यैव प्रा
 धान्यंगम्यते ॥ तस्यैव देविकत्वात् पूर्वाह्णे वै देवानामिति कृते ॥ पूर्वाह्णविविधानं युक्तं ॥ अन्यथाऽन्यस्यापि मार्गस्यैव पुं
 सस्त्रियाश्च पत्येननुज्ञातायां सवाधिकारः ॥ पाथे यशो धस्यैव देयत्वं सज्यते तूपपन्नवजापद्येत तस्मात् पूर्वाह्णे वै दे
 वानामिति कृतिमूलका उदये हि मुहूर्तपि शास्त्रानंतव्रतेति थिरिति माधवाचार्यवचना उक्त एव कालः कर्माणि
 तिसिद्धं ॥ ननु माधववचने पिशष्टययोगातिः ॥ तदसप्रत्यभिज्ञा तु सेयदीपकलिकेति वत्सादमुचमघासुवेति निरवका

रामः

५०

रताश्च ॥ अन्ये तु पूर्वोक्तशंखवचनादध्यादिसर्वविधारनिषेध इत्याहुः तत्सदाचारविरुद्धं ॥ अथ माद्रमुक्तवतुर्दृष्ट्यां म
 नंतव्रतं विहितं ॥ सातु त्रिमुहूर्तख्यो दपिकी शास्त्रातिमाधवः ॥ उदये हि मुहूर्तपि शास्त्रानंतव्रतेति थिरिति माधवा
 मस्कारं कर्तव्यं चोः पदं व्रजेदित्यादिवन्मध्याह्ने वस्तुतिर्न कालांतरविधानेनात्यर्थमिति चेन्न ॥ दृष्टां ता संवा
 त् दृष्टां ते हि वचनांतरेण भक्त्या युपेतस्य नमस्कारस्य सफलत्वमिदं स हि तस्य निषिद्धत्वेन नमस्कारस्तुतिमात्रे
 तात्यर्थ्य ॥ अत्र तु कालांतरविधायकविरुद्धप्रमाणानंतराभावनिश्चयात्कालविशेषविधानेनात्यर्थमिति न्यासि
 महान्विशेषः किं च ॥ तथा भाद्रपदस्यां ते वतुर्दृष्ट्यां द्विजोत्तमः ॥ पूर्णिमास्यां समायागे व्रतं चानेतरवरेत् ॥ तथा ॥ मू
 र्त्तमेपि वेदोऽपि पूर्णिमायां वतुर्दृष्टी ॥ संपूर्णां तां विठ्ठलस्यां पूजयेद्विष्णुमवयमिति निर्णयामने भविष्योत्तरकांडव
 वनसंज्ञावश्च ॥ उपवासव्रतादीनां घटिकैकापि या भवेत् ॥ उदये सातिथिर्ज्ञेया विपरीता तु पैतृके इत्यत्रापि शास्त्रा
 देकमक्तनक्तादेः संग्रहा उदयव्यापिन्येव शास्त्राः ॥ उदिते देवतं भा नौ पित्र्यं वास्तगतैरवौ ॥ द्विस्त्रिमुहूर्तमहोयासाति
 थिर्हव्यकव्यथारिति सुमेतु वचनाच्चास्य कर्मणो देविकत्वा उदये हि मुहूर्तन्यापिनस्य शास्त्रेति सिद्धं ॥ अत्र पसंगा द
 गस्योर्ध्वविधिः ॥ व्रतहेमाद्रौ भविष्ये कन्याया मागते सूर्ये अर्वाद्यै सप्तमिः हनि कन्यायां समनुषाप्तिहर्षकाले निव

तते उरुमोत्ररमपि सप्रदिनेषु भवत्येव ॥ आसप्ररात्रा उदयाद्यमस्य दातव्यमेतत्सकलं नरेण ॥ यावत्समाः सप्तदशा
 यवास्युरथोर्ध्वमप्यत्र वदति केचित् ॥ यमस्यागस्त्यस्येत्यर्थः ॥ तदुदयकालस्तु गर्गिणी ॥ उदेतियाम्नां हरिसंक्रमा
 इवैरेकाधिके विंशतिमेव गस्त्यः ॥ सप्तमे संवत्सरे संक्रमाच्च प्रयति गर्गादिभिरभ्यभाषि ॥ तद्विधिविस्तुरहस्यका
 शपुष्पमयी रंम्यां कृत्वा मूर्तिं तु वारुणीः ॥ प्रदीपे विन्यसेत्तानुपुष्पधूपविलेपनैः ॥ दध्यस्य तवलिं दद्याद्वात्रैक्यं तु
 जागरं ॥ प्रभाते तं समादाय यायात्पुण्यजलाशयं ॥ निशावसाने तां पश्यन्नलाने पतिमां मुने ॥ अर्घ्यं दद्याद्गस्त्या
 यभक्त्या सम्यगुपोषितः ॥ विरूढैः समधानैश्च वंशपात्रनिधापितैः ॥ सौवर्गारूपपात्रेण तां प्रवशमयेन वा ॥ मू
 र्ध्नि स्थितेन नमो राजानुभ्यां धरणीं गतः ॥ अर्घ्यमंत्राः ॥ काशपुष्पपती काशवर्हिमारुतसंभवः ॥ मित्रावरुणयोः पुत्र
 कुंभयोनेन मोक्तुते ॥ विंध्यवृद्धिस्तय करमेघतोयविधापहः ॥ रत्नवस्त्रभर्देव शलंकावासनमोक्तुते ॥ वातापिर्म
 क्षितो येन समुद्रः शोषितः पुरा ॥ लोपा मुद्रा पतिः श्रीमान्नोमो तस्मै नमो नमः ॥ येनेदितेन पापानि विलयं यंति वा
 धयः ॥ तस्मै नमो स्वर्गस्साय सशिष्याय च पुत्रिणे ॥ अगस्त्यः स्व नमानेति विप्रोर्घ्यं विनिवेदयेत् ॥ दत्तैवमकौरव्य
 उणिपत्य विसर्जयेत् ॥ अर्चितस्त्वयथा शक्त्या नमोऽगस्त्यमहर्षये ॥ ऐहिकमुष्मि किं दत्त्वा कार्यसिद्धिं प्रजस्व मे

विसर्जयित्वा गस्त्यं तं विप्राय प्रतिपादयेत् ॥ अगस्त्यो मे मनस्वे सुअगस्त्यास्मिं घटे स्थितः ॥ अगस्त्यो द्विजरूपेण
 प्रतिगृह्णानुसक्तः ॥ त्वज्ज्येदगस्त्यमुद्दिश्य धान्यमिक पलं रसं ॥ होमं कृत्वा ततः पश्चाद्वर्जयेन्मातवः फलं ॥ होमश्चा
 र्घ्यमंत्रेणाज्येन हत्वा र्घ्यं सप्तवर्षाणि क्रमेणान्येन पांडव ॥ ब्राह्मणस्याश्चतुर्वेदः ॥ सत्रियः पृथिवीपतिः ॥ वैश्यश्च धा
 न्यसंपन्नश्चूडश्च धनवान्भवेत् ॥ यावदायुश्च यः कुर्यात्स परं ब्रह्म गच्छति ॥ इति भविष्यत्कागस्त्यार्घ्यदानवि
 धानं ॥ अथ भाद्रपदे एतासां प्रपितामहात्परां स्त्रीं नृदिश्य आर्द्रं कार्यं ॥ तउक्तं हेमाद्रौ ॥ नाडी मुखानां मध्यस्थं क
 म्पारं शिं गते रवौ ॥ पौर्णमास्यां तु कर्त्तव्यं वराहवचनं यथेति मार्कंडेये ब्राह्मेण ॥ पितापितामहश्चैव तथैव प्रपि
 तामहं ॥ त्रयोऽष्टशु मुखान्पितरः परिकीर्त्तिताः ॥ तेभ्यः पूर्वतराये च षडजावंतः सुखैर्धिताः ॥ ते तु नां दी मुखानां दी
 समुद्भिरिति कथ्यते ॥ एतच्च प्रत्यक्षमिति कृत्वा त्वत्पश्चाद्व पक्षे सकृन्महालय पक्षे वा वंशकमिति प्रयोगपरि
 जाते ॥ अन्तमात्रा महाश्रपिकायाः पितरौ यत्र पूज्येते तत्र मातामहाश्रपिः ॥ अविशेषेण कर्त्तव्या विशेषान्नरकं व
 जेदिति धौम्योक्तेः ॥ पितृशस्त्रस्य पितृभावापत्र पूर्वजपरत्वात् ॥ वार्षिकश्चादेतव च नान्विहतिरिति केचित् ॥ तत्र य
 धीकर्मसमन्वितं मुक्तातथाद्यं आर्द्रं बोडशं ॥ प्रत्याक्षिकं च शेषेषु पिंडाः स्युः ॥ यदिति स्थितिरिति कायनेन दर्श

शेषधिंडात्रभिहिताः॥ तथापि नात्र मातामहप्राप्तिः पितृशस्य जनकयोः कादोरूढत्वेन प्रपितामहपित्रादाववृ
 नित्वात्॥ इति त्वेवातेषामप्यश्रुमुखत्वेन नापीमुखत्वाभावात् न देवतात्वसिद्धिः पितृशस्य सपिंडोकरणादिनापि
 तभावाय न्नपितृपरत्वेन॥ तत्रात्रौततीथिदावाचार्याद्युदेशेन क्रियमाणाश्चाद्वेतस्याभिः स्यादिति दिक॥ ३
 ति श्रीमत्परमवैदिकश्रीमन्नागदेवभट्टात्मजश्रीमदनंतभट्टविरचिते विधानपरिजने कालनिर्णयभाद्रपदमा
 सविधानानि॥ अथ अश्विनमासविधानानि॥ तत्र महालयश्राद्धं॥ बृहमनु॥ आषाढीमवधिकृत्वा पंचमं प
 समाश्रितः॥ कासंतिपितरः क्रिष्टा अन्नमप्यन्वहंजलं॥ तत्रापि कन्यासंक्रांतियोगे इति प्राशस्तमाह विष्णुः॥ कन्यो
 स्थार्कान्वितः यक्षः सोम्यंतं पुण्ड्रयत इति अन्नविशेषमाह बृहमनु॥ मध्ये वायुदियंते यत्र कन्या व्रजेद्विः सप
 साः सकलः श्रेष्ठः॥ आद्वे षोडशकं षति॥ ब्रह्मंडेपि॥ कन्यागते सवितरि दिनानि दश पंचव॥ पार्वतीनेह विधिना श्रा
 द्धं तत्र विधीयते॥ तत्रैव कन्यागते सवितरि योन्यहानि तु षोडश॥ कर्तुं भिक्षानि तु न्यानि देवो नारायणो ब्रवीदिति पं
 चदशदिनानि षोडशदिनान्यप्युक्तानि॥ अत्र हेमाद्रिः षोडशत्वं त्रेधा व्यावहरे॥ तिथिबुद्ध्या पश्यस्य षोडशदिनत्वे
 श्राद्धाद्यर्थमित्येकपक्षः॥ भाद्रपूर्णिमया सहति द्वितीयः॥ आश्विनशुक्ल षति पदा सहति तृतीयः पक्षः॥ तत्रात्यंयु

क्रमतश्चामः॥ अह षोडशकं यतु शुक्ल षति पदा सह॥ वंद्यया विशेषेण सापिदशीमिका स्मृतेति देवलोकेः पुनर
 त्रपंचयसा उक्ताहे माडौ ब्राह्मे॥ अश्विन्युक्ल पक्षे तु श्राद्धं कार्यदिनेदिने॥ त्रिभागहीनपक्षवा त्रिभागं तद्वमेव
 वा॥ अस्यार्थः पितृदिने यस्य पर्यंतमित्येकः पक्षः॥ त्रिभागहीनमिति पंचास्यादि द्वितीयः॥ अर्द्धमित्यष्टम्यादि स
 तीयः॥ त्रिभागमिति दशम्यादि चतुर्थः पितुः॥ प्रत्यहदिनतिथ्यो तदसंभवे मावास्यादौ वा सकृन्महालयश्रा
 द्धमिति पंचमः पक्षः॥ संवत् आश्विणास्यासिते पक्षे श्राद्धं कर्तुं न शक्यते॥ दिनेदिने तदा कुर्यात्पितुः प्रत्याश्रिते
 दिने इति स्मृत्युक्तः गौतमोप्याह॥ अथापरपक्षे श्राद्धं पितृभ्ये दद्यात्पंचम्यादि दशीतमहम्यादि दशम्यादि
 सर्वस्मिंश्चेति॥ अत्र दशीतमिति सर्वत्राजुष्यते॥ तथाहे माडौ नागरखंडे॥ आरवाद्याः पंचमे पक्षे कन्या संस्थो
 दिवाकरे॥ यो वै श्राद्धं नरकुप्पीकं स्मीन्नपि वासरे॥ तस्य संवत्सरं यावत्संतुष्टाः पितरो भूवमित्येकदिनपक्षो
 युक्तः सकृन्महालये वर्ज्यति ध्यायुक्तं॥ प्रयोगपरिजनादौ॥ वसिष्ठा॥ नंदयां भार्गवादिने चतुर्दश्या त्रिजन्मा
 सु॥ रघुश्राद्धं न कुर्वीत गृही पुत्रधनस्य यादिति जन्मनक्षेत्रं तत्पूर्वमुत्तरं चेति त्रिजन्मानि॥ बृहद्गार्ग्यः॥ प्राजा
 पत्येव पोक्षेव पित्रर्क्षभार्गवे तथा॥ यस्तु श्राद्धं कुर्वीत तस्य पुत्रो विनश्यतीति॥ प्राजापत्यरोहिणी पोक्षं

कानि

५३

रेवती॥ पित्रर्क्षमशासंयहेपि॥ नदाश्चकामरव्यारभृद्विपितृकालभे॥ गंडेवैधृतियातेचपिडास्ताज्जा॥ सुभे
सुभिरिति॥ अस्यार्थः॥ तेदाः प्रतिपत्त-कादशः॥ अश्वः सुप्रमी॥ कामसुयोदशी॥ आरोभोमवारः॥ भृगुः सुक्रः॥ अग्निम
रुतिका॥ पितृभंसशा॥ कालभभरणी॥ अन्यत्स्येष्ट॥ इदं सर्वं सकृन्महालयविषयमित्याहृष्टीचंद्रोदयः॥ नारदः सकृ
न्महालयेकाम्येपुनः॥ आद्रेः खिलेपुनः॥ अतीतविषयेवैवसर्वमेतद्विचिनयेदिति॥ आत्रेपिकुचिदपवाद्योहेमाडावुक्त
अमापातेभरणचंद्रादशमध्ययंसके॥ आद्रेतिथिचनभत्रवारचनविचारयेदिति॥ पराशरमाधवीयेयेवमेवमि
हितं॥ तथापितृमृताहतिथौसकृन्महालयेकरणेयेतन्ननिषिद्धमित्याहनिर्णयदिषेनागरखंडस्मृतिः॥ आषाढा॥ पंच
मेयसेकन्यासंस्थेदिवोकरे॥ मृताहनिपित्रयोवैशाखदास्यतिमानवः॥ तस्मिन्वत्सरंयावत्तप्राः सुः पितरोऽभूवन्॥ तस्मा
त्त्रयप्रकर्तव्यंआकाशिकायायडहः॥ संपद्यतेतदहरि सुत्रमप्येवव्याख्यानंकात्यायन॥ यत्तिथिर्यस्यमासस्यमृताहे
तुप्रवर्ततेसातिथिः॥ पितृयज्ञेपि पूजनीयाप्रयत्नतः॥ तिथिद्वेदोनकर्तव्योविनाऽशौचंयदह्या॥ पिंडश्राद्धं चकर्त
व्यंविहितंनैवकारयेत्॥ श्राद्धं॥ पसेमध्येतुकरोत्पेकदिनेयदा॥ निषिद्धेपिदिनेकुर्यापिडदानंयथाविधीति
तथासंपूर्णपस्यश्राद्धकरणेपिननंदादिनिषेधइत्याहयाराशरमाधवीयेकाहप्रतिनि॥ आश्विनस्यासितेपसे

तम

५३

श्राद्धं कार्यंदिनेदिने॥ नैव नंदादिवर्जस्यानैवनिंशाचतुर्दशीति॥ अतः प्रतिपत्तमृतिष्वेकावर्जयित्वाचतुर्दशीमि
नित्याजबलमवचनं कृत्वा पक्षे दशम्यादौ वर्जयित्वा चतुर्दशीं॥ आद्रेः प्रशस्नास्ति योयथैतानतयेत रा इति मनु
वचनं च काम्य पंचम्यादियस्य विषयमिति डह्या॥ मदनयारी जाते पुपसं हतः॥ अतो नंदादौ सपिंडक आद्रेः पुत्रव
तोऽप्यधिकार इति॥ अत्रिपिमहालये शयाहेचदशी पुत्रस्य जन्मनिनीयेपिनिर्वपेत्पिंडान्नविवाहादिकेष्वपि ति
ततश्च नंदादिनिषेधस्तृताहव्यतिरिक्तसकृन्महालयेविषये॥ पौर्णमासिमृतश्राद्धविषयश्चेतिसिद्धं॥ य
जुस्मत्पथेसारे॥ विवाहव्रतचूडासुवर्षमर्द्धतदहकं॥ पिंडदानंमृदात्मानंनकुर्यात्तिलतर्पणमिति॥ तदपिम
हालयेव्यतिरिक्तकाम्यश्राद्धविषयं॥ तीर्थसंबत्सरेप्रेतेपितृयागेमहालये॥ पिंडदानंप्रकृवीतयुगादिभ
रणीमध्येइतिबृहस्पत्युक्तेः॥ महालयेगयाश्राद्धेमातापित्रोः शयः॥ इति॥ कृतोद्वाहोपि कुर्यात्तपिंडनिर्वप
णंसदेति यमोक्तेः॥ अयमभिप्रायः॥ चोडशाहव्यापिश्राद्धेकायसेनपिंडदाननिषेधः॥ प्रत्यहंश्राद्धभेदे
पियतीयातादौ सति नपिंडनिषेधः॥ मृताहे सकृन्महालयेपिनपिंडनिषेधः॥ मृताहव्यतिरिक्तसकृन्महा
लयेनिषेधइति॥ संन्यासिनांनुद्वादशमहालयकार्यं॥ यतीनांचवनस्थानांवैष्णवानांविशेषतः॥ द्वादश्या

का. नि.
५४

विहित आहं कृष्णयसे विशेषत इति संयहोक्ते ॥ उक्तकाले आहं करणे गौ न काल माह हे मा डौ यम ॥ हं से क
स्तव ध्यास्यो शा के नापि गृहे व मन ॥ पंचम्योरं तरे दशा उभयोरपि यस्यो ॥ आश्विन कृष्ण शुक्ल पंचम्यो मिथ्य
इत्यर्थः ॥ तत्राप्यसंभवे भविष्ये ॥ ये यं दीयान्वितारा जन्म्याता पंचदशी भुवि ॥ तस्या दद्यात्तत्रेदं पित्राणां वै महाल
ये ॥ तत्राप्यसंभवे भारते ॥ यावच्च कन्या तुल्योः क्रमादास्तौ दैवा करः ॥ शुभं ये तत्परां ताव - श्विकं यावदागतः ॥ ब्राह्मे
हृष्टिके समतिक्रान्ते पितरो देवतैः सह ॥ निः श्वस्य प्रतिगच्छन्ति शपे दत्वा सुदारुणां ॥ यत्तु जातु कर्णे नोक्ते ॥ आ
कांस्मिन्मपितरः पंचमं पक्षमाश्रिताः ॥ तस्मान्न वै वदानं दत्तं मन्यत्र निष्कलमिति ॥ तत्कलाभि शाय परं न
न्यत्र निषेधकः ॥ हं से कन्या निवचनस्य वैयर्थ्यं प्रसंगादिति दिक् ॥ अन्यच्च ॥ पुराणसमुच्चये ॥ पञ्चम्यादिस
कारध्ये स्तुतकं निषेधेति यदि ॥ समाहूतं हि पितरः स्तुतकं ते विस्मयेत् ॥ यदि ते वं नरः कुर्यात्स्तुतकं ते समापन
प्राग्दत्तानि मन्येता आह्वान्य सुरतप्रय इति ॥ इदं आह्वानमन्नेनैव कार्यं ॥ नृणां हं च सपिंडं च गया आहं महाल
यं ॥ आपन्नोऽपि न कुर्वति आह्वानमे न कर्हि विदिति स्मृतिर्दर्पणः ॥ गालवोक्ते ॥ नृणां न देवता ॥ तत्र विष्टे देवाः
विष्टे देवौ क्तनूदसौ सर्वा विष्टिः प्रकीर्तितौ ॥ येन आहं काल कामो काम्ये च धुरिलोचनौ ॥ पुरुरवा द्वौ चैव पार्वणौ

राम
५४

समुदाहृतौ ॥ वृद्धि आहं सु सर्वेषु देवौ स न्यवसू स्मृताविति हे मा डौ ह स्पति स्मृति ॥ तथा ॥ तातां वा त्रितयं स य
त्तज्जननी माता महादित्रयं सस्त्रिस्त्री तनयादिता तज्जननी स्वभातरस्तस्त्रिय ॥ तातां वात्मा भगिन्य पत्न्य धवयु
क्ता यापिता सद्गुरुः ॥ शिष्या आ ॥ पितरो महालय विधौ तिर्थे तथा तर्पण इति प्रथमं के सय ह वचनं ॥ स्मृत्य
र्थं सारेपि ॥ महालये मातृ आहं पृथक् शस्तिमिति ॥ अत्र विशेषः स्मृतिर्दर्पणो गालवोक्ते ॥ अने कामातरो य
स्य आहं चापरयभिके ॥ अर्घदानं पृथु कुर्यात्पिंडमेकं तु निर्व ॥ यदि ते शिष्यास्तस्या शक्त विषयतां मत्वा पृथ
कपिंडं प्रयच्छति ॥ सायत्नमातुरे कोदिसु मेव ॥ सपिंडी करणा द्विष्योरेव हि पार्वणां ॥ पितृष्वभातृ मातृणामे
कोदिसु सदैव हीति जातु कर्णेन ॥ जीवन्मातृ कोपि सापत्नमातुरे कोदिसु कुर्यान्ननुयावणां ॥ पूर्वस्मृतेरेव
आहं दिय कलिकायां नुयावणमुक्ते ॥ आ न्वक्षकं च यमातुर्गया आहं महालयं ॥ पितृपत्नीषु च आहं का
र्यं पार्वणा वद्भवदिति ह हम् नृक्ता ॥ अत्र यद्यपि माता महीनां पृथक् आहं नोपलभ्यते तथापि विभवे
सन्निपृथक् कार्यं ॥ महालये गय आहं आहं चान्वक्षकसु च जेयं द्वादश ॥ देवतं तीर्थं प्रोक्षे मद्या सुर्वेति
निगमोक्ते ॥ कुर्याद्वादश देवतं येन यत्तैव सर्वदा ॥ यथा तीर्थं गया यां च स्वधर्म ॥ सनातन इति कात्या

का. नि

५५

यमोक्तेऽहं मादित्वा देवत्वं माह ॥ महालये गया आदौ हस्ते वा चक्षुः का सुच ॥ नन्दे वत्स मनेष्टं शेषं वाट्टो
 रुषं विडुरिति धर्मोक्तेरिति ॥ पर्वण्यैकोदिसं वा वस्त्रोक्ताहेमादौ ॥ उपाध्यायगुरुश्च अपितृ व्याचार्यमातुलाः ॥ श्र
 भुरभान्तनसुत्रपुत्रर्त्तिकः शेषयोषकाः ॥ भर्गनीस्वामी दुहितृ जामातृ भर्गनीसुताः ॥ पितरौ पितृपत्नीनां पितृ
 श्रया स्वसा ॥ सखिद्वयदशिष्याशास्त्रीर्धैव महालये ॥ एकोदिसं विधानेन पूजनीयाः ॥ प्रयत्नतः ॥ पितृ
 माता महादीनां यावत्प्राणं विधीयत इति ॥ चतुर्विंशतिमतेऽपि ॥ आचार्यगुरुशिष्येभ्यः सखिजानिभ्यस्त्वच ॥
 तत्पत्निभ्यश्च सर्वाभ्यः स्वयन्त्याश्च जलाजलिं ॥ पिंडांस्तेभ्यः सदा दद्यात्पुत्रप्राप्तये नरः ॥ तीर्थेषु चैव सर्वे
 वैपुमाश्च मासमद्या सुचैत ॥ अत्र क्रमान्तेऽप्याचारा द्वावस्था ज्ञेया ॥ अत्र विधवा कर्तृक आद्ये विशेषः स्मृ
 तिसंग्रहे ॥ चत्वारः पार्वणाः षोडशविधवायाः सदैव हे सुभर्तृषु सुगदीनां मातृपित्रोस्तथैव च ॥ ततो माता
 महानां च आद्यदानमुपक्रमेत् ॥ तथा ॥ श्रद्धां च विशेषेण माता महास्तथैव चेति वदयावत्प्राणं यक्षोपु
 क्रमशः कौतुः स्वभर्तृषु भूतिविभ्यः स्वपितृभ्यस्तथैव च ॥ विधवा कारयेद्द्विद्वयथा कालमर्तुं ता ॥ अथ मर्त्य
 विधवा स्वयं संकल्पं कृत्वा नृणां स्तनादारां कारयेदित्युक्तं प्रयोगपरिजाने ॥ एतदुपवर्तनी विषयं ॥ उपवर्तना

राम

५५

स्वतः अधिकार एव ॥ पुलस्त्यः ॥ महालये गया आदौ गता मूर्त्तां क्षये हति ॥ तत्रेसा श्रायणं कृत्वा श्राद्धं कुर्या
 तृथ कृत्वा ॥ यदेकप्रधवे याता मेकोदिसं च पार्वणं ॥ पार्वणं तत्रानवर्त्य एकोदिसं समा ययेत्
 अत्र शक्तेनैकोदिसं प्रत्येकं ब्राह्मणभोजनं कार्यं ॥ अशक्तेनैकस्मिन्नपि ब्राह्मणो सर्वैकोदिसं
 तिभवंति ॥ अतस्त्वचतुर्विंशतिमते आचार्यगुरुः शिष्येभ्यः पुत्रपुत्र्यम् ॥ तीर्थेषु चैव सर्वेषु पुत्र
 पक्षे मद्या सुच ॥ एकस्मिन् ब्राह्मणे सर्वानाचार्यादीन् पूजयेदित्युक्तं तत् ॥ अर्घ्यं पिंडादद्यात् कर
 णं ननु इति यमोक्तेऽहं ॥ एकोदिसं स्वरूपं चाह याज्ञवल्का ॥ एकोदिसं देवहीने मेकार्घ्यं कपवित्रकं ॥ आ
 वाहनाग्रौ करणं हितं त्वय मववदिनि ॥ एकोदिसं सवत्रिका दोस सुताया यं पिंडुः स्वधनानामिति प्रयो
 गेण पिंडदानं कार्यं ॥ मुलपुरुषे नीवतित तत्पत्न्या देर्न पिंडदानं ॥ वाराभावादिति केचित् ॥ अन्ये तु तीर्थादौ
 तत्पत्न्या देः पृथगेव पिंडदानं ॥ स्वगोत्रे यरगोत्रे वा दंपत्योः पिंडदानं ॥ अष्टथ द्विफलं श्राद्धं पिंडं चोदक
 तर्पणमिति वायुपुराणादिभ्यः ॥ आत्रधुरिलोचनौ वैश्वदेवो कार्यो अपि कं न्यागते सूर्ये काम्यचधु
 रिलोचनाविति हेमाद्रावादिभ्यः पुराणोक्तेः ॥ अत्र प्रतिदिनं भिन्नप्रयोगे दक्षिणा भेदः ॥ प्रयोगे को सस्यंत

॥ का. नि. ॥

॥ ५६ ॥

एव दक्षिणादेयेनिकाले हेमाद्रावुकं ॥ एतच्च सन्यस्तादिजीवन्वित्केणापिकार्यं ॥ वृद्धेतिथे च सन्यसेताते
वपतिजे सति ॥ योभ्यस्वपिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात्स्वयं सुत ॥ इतिकात्यायनोक्तं ॥ यत् ॥ दर्शश्चाङ्गयाथा
ङ्गश्चाङ्गवापरपक्षिकं ॥ न जीवन्वित्काकुर्यात्तिलैस्तर्पणामेव चेति कोटिन्यवचनं न सन्यस्तपित्राश्रितिरि
क्तविषयं ॥ काम्यश्चाङ्गविषयं च ॥ अत्रश्चाङ्गगतर्पणानुपक्षश्चाङ्गप्रतिदिनंश्चाङ्गोत्तरं कार्यं ॥ सकृन्महा
लयेन यरेहिः कार्यं ॥ तदुक्तं नारदतः ॥ पक्षश्चाङ्गं यदा कुर्यात्तर्पणानुदिनेदिने ॥ सकृन्महालये चैव परेह
नितिलोदकं ॥ गर्गोपि पक्षश्चाङ्गे हि रणे च अनुव्रत्यतिलोदकमिति ॥ तथा प्रयोगयारिजाते गर्गः ॥ कृष्णभा
द्रपदे मासिश्चाङ्गप्रतिदिनं भवेत् ॥ पितृणां प्रत्यहं कार्यं निषिद्धादेपितर्पणं ॥ सकृन्महालये चैव परेह
स्वतएव हि ॥ तथा तीर्थेतिथिविशेषे च गयायां चेतपक्षके ॥ निषिद्धेपिदिने कुर्यात्तर्पणं तिलमिश्रितमि
श्रितमिति स्मृतिरन्नावलीवचनाच्च निषिद्धाहेपितिलतर्पणं भवेत् ॥ इदंश्चाङ्गमलमासेन कार्यं वृद्धि
श्चाङ्गं तथा सोमसप्तम्या धेयं महालयं ॥ राजाभिषेकं काम्यं च न कुर्यात्तिलं घृते ॥ हेमाद्रौ नागरं च डेपि
न भोवाथ न भस्मो वा मलमासो यदा भवेत् ॥ सप्तमः पितृयक्षः स्यादन्यत्रैव नुपंचम् ॥ एतच्च पित्रोर्मरणो

॥ राम ॥

॥ ५६ ॥

लतिप्रथमाष्टे कृताकृतमिति त्रिस्थली से तो ॥ इदं च नित्यं काम्यं च पुत्रानां पुस्तथारोग्ये मे श्वर्यमनुलं तथा ॥ प्रा
प्तोति पंचमे दत्वाश्चाङ्गका मांश्च पुष्कलानिति जाबालोक्ते ॥ वृश्चिकेश मतिक्तातेपितरो देवतैः सह ॥ निश्च
स्पप्रतिगच्छंति शापदत्वा सुदारुणा ॥ मितिका हर्षातिनिचनाच्च ॥ एतद्वतिक्रमे प्रायश्चित्तमूक्तमृग्विधाने
दुरोअश्च स्पमंत्रं च दशवारं हि मासयो ॥ महालयं यदा नूनं तदा संपूर्णमेति तदिति ॥ अत्र भरणीश्चाङ्ग
मतिप्रशस्तं दुक्तं हि मास्ये ॥ भरणीपितृपक्षे तु महती परिकीर्तिता ॥ अस्यांश्चाङ्गकृतं येन स गयाश्चाङ्ग
कृद्भेदिति ॥ अत्र विशेषमाह श्रीधरः ॥ न भस्मा परपक्षे नु स्याद्वितीया यदि याम्यमे ॥ तृतीया शयिताराभिः
सहिता प्रीतिदापि नु ॥ अत्र यस्यां विशेषो वाराहे ॥ न भस्म कृष्णपक्षे नुरोहिणी पातभूक्तं ते ॥ मुक्ताय वृषी
पुराणजेः कपिला परिकीर्तिता ॥ वृत्तोपवासनियं सैर्भास्करं तत्र पूजयेत् ॥ कपिलां गां द्विजाण्या दत्वा क
मुफलं लभेत् ॥ पुराणानसमुचये भाद्रे मास्यसिते पक्षे भाद्रौ चैव करे स्थिते ॥ पाते कुजे च रोहिण्यां सा वृषी
कपिला भवेत् ॥ अत्र दर्शात्मा साश्रयणो न महालयो भाद्रकृष्णपक्षो ज्ञेय इत्युक्तं निरायो मृते ॥ वि
भवप्रकाशे तविज्ञेय इक्तः स्कां देकन्यागते सहस्रांशो मासि भाद्रपदे मुने ॥ कृष्णपक्षे नु यावृषी भौम

॥ का. नि ॥

॥ ५७ ॥

गारेण सहिता ॥ रोहिणी कक्षयं युक्ता वती पातेन संयुता ॥ यदि सा गरनागाभ्यां करणीभ्यां युता भवेत् ॥ आग्नेये
न मुरुर्त्तेन यक्षी युक्ता भवद्यदा ॥ तस्यां यस्यां सुपुण्यायां कपिलो भगवान् भुत् ॥ इलं भेयं महा यक्षी सर्वेषां
तमे भवेत् ॥ सर्वेषां चैव दानानां सत्पुण्यफलदायिनी ॥ स्तात्वां सम्पत्तिविधानेन यथाविधुक्तमार्गतः ॥ पितृसंत
र्पणं देवाश्च सूर्यायां धर्मनिवेदयेत् ॥ मंत्रेणानेन देवाय गंधपुष्पाक्षनेत्युतं ॥ पुनराकृते तु यत्पुण्यं वाक्ष्यं कुरु ॥
त्रयीमयनमस्तुभ्यं गृहाणां धर्मं दिवाकर ॥ एवमर्घ्यं त्रयं दत्वा गृहे पद्मसमालिखेत् ॥ तत्र न्यसेत्प्रस्थमां न्यनत्र
घटं न्यसेत् ॥ ताम्रपात्रे तु प्रतिमां न्यन्यस्याथ पूजयेत् ॥ कपिलं वा स सा छन्नं देवतूनि च कर्दमं ॥ पूजयित्वा सप्र
तिमं घटं दद्याद्विजातये ॥ गंधपुष्पैरलंकृत्य दत्वा पापं प्रणाशयेत् ॥ अधोगतिगता न्येतान्समुदिश्य स्वशक्तिः
जिलपाद्यादिदानेन तानुधरति संकगन् ॥ इति इयमेव चंद्रयक्षी सृच्यते ॥ सावचंद्रोदयव्यापिनी ग्राह्या उभया
त्रतथान्ये पूर्वा ॥ तदुक्तं भविष्यं नक्षत्रा उपदेमासि यस्यां पक्षे मिते तरे ॥ चंद्रयक्षी व्रतं कुर्यात्पूर्ववैधे प्रशस्यते ॥
चंद्रोदययदीयक्षी पूर्वाहेचापरे हनि ॥ चंद्रयक्ष्यासिते पक्षे सैवोयो व्याप्रयत्नतः ॥ इति ॥ अत्र सप्तम्यां पूर्वधुर
ष्टकाश्राद्धं कार्यं अनाष्टम्यामाश्वलायनेन माघ्यावर्षं संज्ञाश्राद्धमुक्तं एतेन माघ्यावर्षं प्रोष्ट पद्या परपक्षे

॥ राम ॥

॥ ५७ ॥

इति ॥ इदं सप्तम्यादिषु निखह सुकार्यं मिति नारायणहृत्त्रिंशदष्टथी चंद्रोदये द्वाह्ये आयाः पंचमे पक्षे गया
मध्याह्नी स्मृता ॥ त्रयोदशागजह्वाया गयानुत्पातं पेटके ॥ अनेव महालक्ष्मी व्रतमुक्तं ॥ पुरासमुच्ये ॥ श्रियो
र्वनभाद्रपदे सिमाउभयकन्यागतसूर्यसुव ॥ समापयेत्त्रयं तिथौ च यावत्सूर्यसु पूर्वाङ्गगतो युवेतति तथा ॥ क
न्यागते केषां रभ्यकर्तव्यं न श्रियोर्वचनं ॥ हस्तं प्रातदलस्यैर्केतुं तं समापयेत् ॥ पूजनीया गृहस्थानामष्टमी ग्राह
वीश्रियः दोषेश्चतुर्भिः संयक्ता सर्वसंपत्करीतिथिः ॥ तथा ॥ पुत्रसौभाग्यराजापुर्नाशनी सा प्रकीर्तिता ॥ तस्मात्सप
र्वप्रयत्नेन न्याज्याकन्यागते रवि ॥ विशेषेण परिन्याज्या नवमी संयुता यदीति ॥ त्रिदिना वमलक्षरा मुक्तं रत्नमाला
यां ॥ यत्रैकः स्पृशति तिथिद्वयवसानं वारं श्वेदवमदिनं तदुक्तमर्थः ॥ स्पर्शाद्भवति तिथिं त्रयस्पवाहं त्रिमुष्टपू
थितमिदं द्वयं वनेष्टमिति ॥ एवं दोषाः प्रथमारंभविषयाः ॥ अनंतरे तु यथा संभवेत्तेया ॥ व्रतस्य षोडशवर्षसा
ध्यत्वेन मध्येन्यागयोगात् ॥ इयं चंद्रोदयव्यासा ग्राह्या ॥ तत्रैव पूजायुक्ते ॥ परदिने चंद्रोदयाद्दूर्ध्वं त्रिमुहूर्तव्यापि
त्वे परैव ग्राह्या ॥ अन्यपूर्वावः पूर्वावापरविज्ञावा ग्राह्या चंद्रोदये सदा ॥ त्रिमुहूर्तार्थं महालक्ष्मी व्रतं संदेति मदन
रत्नोक्ते भवेति दिक् ॥ इति महालक्ष्मी व्रतनिर्णयः ॥ अथान्ननवम्यामन्वष्टकाश्राद्धं कात्यायनः ॥ अन्वष्टकासु

॥ का. नि. ॥

॥ ५८ ॥

नवभिः पिण्डैः आहुतमुदाहृतं ॥ पित्रादिमातृमध्यं च ततो मातामहांतके ॥ ब्रह्माण्डेऽपि पिण्डाणां प्रथमं दद्यान्मातृ
रापंतदनंतरं ॥ ततो मातामहनां च मन्वष्टके क्रमस्मृतः ॥ तदेतन्मुखमासाश्च मन्वष्टकं आर्जुनविषयं ॥ नामि
अपक्षेन वमीयावप्ररापानभस्यके ॥ चत्वारः पार्वणाः कार्याः पितृमुख्या मनीषिभिः ॥ पितृमातृकुलेना
र्योयाः कश्चिन्नमृतिंगता ॥ आह्नाहर्मातरो ज्ञेयास्वासांश्चाहुतं दद्यात् ॥ पितृमातृकुलेना
के ॥ आहुते मां डोहा गलेय ॥ किं वला सुक्षेये कार्या ह्यह्नावा दो प्रकीर्तिता ॥ अन्वष्टका मुयधस्थानन्याः कार्या
सुमातर इति ॥ दीपिकायां तु मातृश्राद्धं मन्वष्टका स्वादे कार्यं मितुं क्रमात् यजनं त्वष्टमा स्वादित इति ॥ तदे
तद्येष्टां गृह्ये मातृ पूर्वमन्वष्टकादि आहुतमभिनतं दियं न त्वाश्वलायनका स कादिविषयमित्यवधेयं ॥ इ
दं च पितरि जीवन्पितृमातृके राकार्यं ॥ उक्तं हि मैत्रायणीय परिशिष्टे ॥ अन्वष्टकां गया प्रोत्तौ सत्यां यचम
ते हनि ॥ मातुः श्राद्धं सुतः कुर्यात्पितर्यपि वजीवनीति ॥ यद्यपि जीवन्पितृके रा सर्वाष्टकाः कार्या ॥ तथापि प्रोक्तं प
द्यष्टकाः न्यावश्यकी प्रोक्तं पद्यष्टकाभूया पितृलोके सुखावहा ॥ सर्वासां मेव मातृराणां श्राद्धं कन्यागते रवौ ॥ नव
म्याहि प्रदातव्यां ब्रह्मलक्ष्मणायत ॥ इति हेमाद्रौ स्मृतकवचनात् ॥ अत्र सर्वासां सित्युक्तेः स्वमातरि जीवन्प

॥ राम ॥

॥ ५८ ॥

मपि सपनामातृभ्यो दद्यात् ॥ अत्र सर्वासां नाम निर्देशे नैको बाह्यरोगार्थः पिण्डं च कार्यं ॥ नामैको तु द्विवचना
दिप्रयोग इत्युक्तं नारायण वृत्तौ ॥ अत्र भर्तृपरगोतरं पूर्वमृतमातृश्राद्धं न कार्यं मितिकेचिदाहुः पठन्ति च ॥
श्राद्धं न वस्यां कुर्यात्तन्मृते भर्तुरिलुप्यत इति ॥ तदेतत्सर्वनिबंधनिरुद्धत्वात् तारणमात्रं ॥ जीवन्नर्तमृताया
स्त्री सा संपूज्या प्रयत्नतः ॥ भर्तृर्पि मृते तस्या आचष्टकानलुप्यत इति सुमंतूक्तेः ॥ अन्त्याविशेषः श्राद्धकलि
कायां बाह्ये ॥ पितृमातृकुलोत्पन्नायाः कश्चिन्नमृताः स्त्रियः ॥ आह्नाहर्मातरो ज्ञेयास्वासांसा तत्र प्रदीयत इति ॥ अ
त्र कुलाचाराद्यवस्था ॥ इदं चानुपनीनेनापि कार्यं ॥ अमावास्याष्टका कृष्णपक्षपंचदशी सुच ॥ एतच्चानुपनीतो
पिकुर्यात्पूर्वेषु पर्वस्विति मांशोक्तेः ॥ इदं च सपिण्डकं कार्यं ॥ अन्वष्टका मुचस्त्रीरा श्राद्धं कार्यं तथैव चेत्युपक्त
म् ॥ पिण्डं निर्वपणं कार्यं तस्यां च नृपसन्नमेति हेमाद्रौ विष्णुधर्मोत्तरोक्तेः ॥ अत्र सुवासनी भोजयितव्या तदुक्तं
मार्कंडेये ॥ मातुः श्राद्धे तु संप्राप्ते बाह्यरोगः सह भोजनं ॥ सुवासिन्यै प्रदातव्यमिति शातातपो ब्रवीत् ॥ भर्तुर्येमृ
तानारी सह दाहेन वामृता ॥ तस्याः स्थाने भोजयितव्येऽपि सह सुवासिनी ॥ तत्रैव ॥ स्त्री श्राद्धे पुत्रदेयाः स्वरत्न
काराश्च योषिते ॥ मंजीरमेखलादी मकर्षिकार्कं कुर्यादेय इति ॥ एतश्चाहुतं शक्तमातृकल्पमहाश्वलायनः ॥

॥ का. नि. ॥

॥ ५९ ॥

अनडुजोयवसमाहरेदाग्निवाकक्षमुपायेदेवामेष्टके ॥ इति तत्त्वैवानुष्टुपः ॥ स्यादिनि ॥ अकरणो प्रायश्चित्ति
रुक्ताक्षग्विधाने ॥ अभिर्धुभिर्जपेन्मंत्रं शतवारं तु तद्धिने ॥ आन्वष्टुका यदाश्वत्थं संपूर्णं यानि सर्वथेति
अन्नदादश्यां विशेष उक्तः पूर्व ॥ वायदीये च सन्यासिनोऽप्यादिकादिपुत्रः ॥ कुर्याद्यथाविधि ॥ महालयेतु
यच्छ्राद्धाश्यापार्वणं तु तदिति ॥ अत्र त्रयोदश्यां विशेषश्चंद्रिकाया मुक्तः ॥ त्रयोशी भाद्रपदी कृष्णामुखा
पितृप्रिया ॥ तृप्यंति पितरं सस्याश्चाद्रासं च शतं समा ॥ मघा युता यां तस्यां तु जलाघे रपितौ धिता ॥ तृप्यं
ति पितरस्वर्गं वर्षाणां मयुतायुतमिति ॥ त्रयोदशी आर्द्रं नित्यं शौचं यथा मतीता या तथा कृष्ण त्रयोदशी --
युक्ता ॥ एतां शुभ्राद्रकाला चैति न्याना ह प्रजा प्रतिपद्यत इति हेमाद्रौ विष्णुधर्मोक्तेः ॥ एतच्च वि- केरपि भ्रातृ
भिः पृथक् कार्यं ॥ तथा वहेमाद्रौ देवलं विभक्ता वा विभक्ता वा कुर्युः ॥ आर्द्रं पृथक् सुताः ॥ मघा सुचततो न्यत्र ना
धिकारः ॥ पृथक् पृथक् गिति अपरा कीर्तिपवायुपुराणे ॥ हंसे हस्ते स्थिते पातु मघा युक्ता त्रयोदशी ॥ तिथिर्वि
वस्वति नाम सा छाया कर्तुं जरस्य तु ॥ इदं आर्द्रं मपिंडुं कं कार्यं ॥ मघा युक्ता त्रयोदश्यां पिंडुं निर्वपणं द्वियः ॥ ससं
तानो निवेदय कुर्यान्नित्यं ते कवयो विदुः शितवृहस्पराशरोक्तेः ॥ इदं मलमासेपि कार्यं ॥ मघा त्रयोदशी आर्द्रं

॥ राम ॥

॥ ५९ ॥

पत्युपस्थितिहेतुकं ॥ अनन्यगतिकत्वेन कर्तव्यस्यान्तलिप्तु च इति काठकगृह्योक्ते ॥ यानितुः त्रयोदश्यां कृ
ष्णपक्षे पः आर्द्रं कुरुते नरः ॥ पंचत्वं तस्य जानीयाज्येष्टपुत्रं स्पृशति तस्मिन् गिरो वचनं ॥ तथा त्रयोदश्यां
तु वै आर्द्रं न कुर्यात्प्रतवानृही ॥ यदि मोहेन कुर्यात् तज्येष्टपुत्रो विनश्यतीति वामनपुराणं च ॥ तानि सर्वाणि
वचनानि पुत्रवद्विषयाणि ॥ यद्यमहालयस्थ केवलं त्रयोदशी आर्द्रविषयाणि ॥ अथ वा सपिंडुं क आ
र्द्रं विषयाणीति द्रष्टव्यानि ॥ हेमाद्रादयस्तु एकवर्गमात्रं आर्द्रविषयाणि ॥ आर्द्रं नैवेकवर्गं स्पृशेत् त्रयोदश्यां
मुपक्रमेत् ॥ न तृप्तास्तत्र ये यस्य प्रजा संति तस्य ते इति कार्याजिति स्मृतेरित्याहुः ॥ अभियुक्तास्तु पुत्रवद्विष
याणीनि मे निरे ॥ असंतानस्तु यस्य स्यात् आर्द्रे प्रोक्ता त्रयोदशी ॥ संतानयुक्तीयः कुर्यात्तस्य वंशक्षयो भवेदिति हे
माद्रौ नागरखंडौक्तेः पूर्ववाक्यमप्यसंतानस्यैवैकवर्गनिषेधककमिति ॥ अत्र मघा त्रयोदशी महालय
युगादि आर्द्रानां संपाते तत्रेण प्रयोगः कर्तव्यः देशकालकार्त्तकत्वादित्यलं विसरेण ॥ अथ चतुर्दश्यां विशेष
यमाह प्रचेता ॥ दृक्षारोहणालोहाघैर्विष्णुर्लविषाग्निभिः ॥ नखिदंष्ट्रिविपन्नानां तेषां शस्त्राचतुर्दशा ॥
ब्रह्मे सुयुवानः पितरो यस्य मृताः शस्त्रेण बाहताः ॥ तेन कार्यं चतुर्दश्यां तेषां तृप्तिमभीशना ॥ नागरखं

॥ का. नि. ॥

॥ ६० ॥

डेपिअपमृत्युर्भवयेवाशस्वमत्युरथापिवा ॥ आर्द्रकुर्वीततेषां वैवर्जयित्वा चतुर्दशा ॥ मितिगाकटापनव
चनं जलाग्निमृतस्य आर्द्रनिषेधति ॥ आर्द्रतेषां प्रकर्तव्यं चतुर्दशानराधिपेति ॥ यदत्र जलाग्निभ्यां पिप
त्रानां संन्यासे वा गृहे पथि ॥ तनु प्रायश्चित्तांथं जलादिभिर्मृत आर्द्रविषयं जलादिमरणां येषां विहित्रं शा
स्त्रमार्गतं ॥ अथार्थे आर्द्रमेतेषां चतुर्दशानं कारयेदिति कैौगाक्षिस्मृते ॥ अतस्वैवैधत्वात्सहगमनेपिने
दं आर्द्रवकार्यमिति हेमाद्रिसराह ॥ इदं आर्द्रविश्वे देवयुक्तं मेकोदिसृकार्यमित्युक्तं प्रयोगयातिजातेष्वित
पक्षे चतुर्दशामेकोदिसृविधानतः ॥ देवयुक्तं न श्रोत्रं पितृणामक्षयं भवेत् ॥ तच्छ्राद्धं देवहीनं चेत्पुत्रदार
धनक्षयः ॥ एकोदिसृदिवयुक्तमित्येवं मनुरब्रवीत् ॥ अत्र शस्त्रहृतस्यैव चतुर्दशामिति नियमः ॥ ननु चतु
र्दशामेव शस्त्रहृतस्येति ॥ आर्द्रशस्त्रहृतस्यैव चतुर्दशामहलये ॥ इति कालादर्शके ॥ तेन महलये दीनां
तरेष्वपि पितामहादिनृत्यार्थं पितृ आर्द्रं ॥ पार्वणाविधिना कार्यमित्यवगम्यते ॥ अन्यथा वार्षिकोदरपितोपा
पत्तेः यदि पितामहापिशस्त्रहृदेवोदिसृद्वयं कार्यं ॥ एकस्मिन् द्यौर्वैकोदिसृमिति हेमाद्रौ विसिद्धौ के ॥ त्रिषु
शस्त्रहृतेषु पार्वणा आर्द्रकार्यं ॥ यत्तु देवस्वामिनोक्तं ॥ त्रिष्वपि शस्त्रहृतेषु पृथगेकोदिसृत्रयं कार्यं ननु पा

॥ राम ॥

॥ ६० ॥

वशं आहृत्यं वचनाभावादिति तदयुक्तं ॥ पित्रादयस्त्रयो यस्पर्शस्यैर्पावास्व नुत्रमात् ॥ सभूने पार्वणां कुर्यादा
धिकानि पृथगिरिहृत्याराशोके ॥ तथा ॥ एकस्मिन् द्यौर्वापि विद्युक्त्वे रावाहते ॥ एकोदिसृसुताः कुर्या
त्रयाराणां दर्शं च द्रवेदिति हेमाद्रौ गालवचना सद्भावाच्च ॥ यस्त्वेनैव चतुर्दशानां शस्त्रादिना हृतस्तवार्षिकं आर्द्रं
पार्वणां वक्तव्यं वा कार्यं ॥ तनु आर्द्रद्वयं प्रसंगसिद्धत्वादिति पृथ्वीचंद्रायेदनिबंधे उक्ते ॥ अत्र आर्द्रानि क्र
मेश्चिन्मपक्षेऽस्मांतरे पार्वणाविधिने तच्छ्राद्धं कार्यमिति तत्रैवोक्तं ॥ इति च चतुर्दशी ॥ अमावास्यायां विशेष
माहापराके यमः ॥ हेमेकरस्थिते यानु अमावास्यां करान्विता ॥ स्मृते याकुं तरक्षाया इति कैधायनो ब्रवीत् ॥ ना
वृक्षमहानक्षत्रयुक्ते तथ ॥ तथा ॥ वनस्मतिगते सोमे याच्छाया प्राप्नुवी भवेत् ॥ गजच्छाया नु सा प्रोक्ता त
स्यां आर्द्रं प्रकल्पयेत् ॥ भारते ॥ अतेन सर्वलोहे नु वर्षा सुनियतव्रतः ॥ हस्तिच्छाया सुविधिवत्कर्ममत्तः
न वीर्यतित ॥ आर्द्रकुर्यादिति शेषः ॥ सर्वलोकेन समग्रो गेलोतवर्षतः ॥ एवं गजच्छायां नेकविधा ज्ञेया ॥ एवं प्रा
तिपदीति थिषु आर्द्रकार्यं ॥ यत्तु ॥ तथैतदयति योही मोलौकिकाग्नेविधीयते ॥ न दर्शं न विमा आर्द्रमाहिना
ग्नेविधीयते ॥ न दर्शं न विना आर्द्रमाहिनाग्नेविधीयत इति मनुवचनमाहिनाग्नेदर्शादन्यत्र आर्द्रनिषे

॥ का. नि ॥

॥ ६९ ॥

धकमिवाभाति॥ तत्त्वन्पतिथो सकल्पविधिना श्राद्धं कर्तव्यमाहिताग्निनेतिकेचित्॥ अभियुक्ता कृपक्षश्चा
धमन्यदिनेषु प्राप्तामाहितायेर्दशोमियमते इत्याहुः॥ अथाश्विनशुक्लप्रतिपदि दौहित्रस्य मातामहश्चा
द्धं मुक्तं गार्तृणा॥ जातमात्रौपि दौहित्रौविद्यमानेपि मातुले॥ कुर्यान्भानामहश्चाद्धं प्रतिपद्याश्विनेसि
ते इमि॥ इयंतिथिः मंगवव्यापिनीयायेति निर्मयदीपे उक्तं॥ प्रतिपद्याश्विने शुक्लदौहित्रस्त्वकपार्व
रां॥ श्राद्धं मातामहं कुर्यात्पितासंगवे सदा॥ जातमात्रौपि दौहित्रौ जीवन्त॥ संगश्राद्धं सपिंडकं कार्यं
दौहित्रस्त्वकपार्वरामिति॥ पूर्ववचनादितिकेचिदाहुः॥ अपिंडकमिति तु वयं दामः पार्वराशब्दस्य पिंडर
हितश्राद्धेपि प्रयोगसंभवान्॥ मुंडनं पिंडदानं च प्रेतकर्म च सर्वशः॥ न जीवन्मृतकः कुर्याद्भुविशीः प
तिरेव चेति दक्षोक्तापिंडनिषेधान्॥ आन्वष्टकादिजीवशर्पिण्डकं कार्यमिति विशेषवचनाभावाच्च
इति श्राविविधानपारिजाते महालयथा श्राद्धनिर्णयः॥ अथाश्विनशुक्लप्रतिपदि न च रात्रारंभस्तत्रि
स्रयश्च निरूप्यते॥ तत्र देवीपुराणोक्तमेव उवाच॥ शृणु राजस्य वक्ष्यामि चंडिकासतनक्रमं॥ आश्वि
नस्यसिमेपक्षे प्रतिपद्युभेदिने॥ इत्युपक्रम्योक्तं श्रुतिथो प्रकर्तव्यं प्रतिपदोर्द्धगामिनी॥ आद्या

॥ राम ॥

॥ ६९ ॥

स्तनादिकास्तत्काषोडशद्वादशापि वा॥ अपराणोचकर्तव्यं शुद्धसंततिकांक्षिभिः॥ इदं चापराह्णे योग
प्राशस्त्यं द्वितीयदिने प्रतिपदोऽभावे ते ययमस्तत्रेव देवीपुराणो वचनं॥ अमायुक्ता न कर्तव्या प्रतिप
त्यजने मम॥ मूर्तमात्रा कर्तव्या द्वितीयादिगुणान्विता॥ आद्यः षोडशनादीस्तुल्यवयः कुरुते नरः॥ क
लशस्थापनं तत्र ह्यतिष्ठं भूमिच्छया॥ देशभंगो भवेदा तद्दिक्षं वोपजायते॥ नंदायां दर्शयुक्तायां य
दि स्यान्मनपूजनमिति॥ स्कांदेपि प्रतिपद्याश्विने मासि परविद्याशुभा भवेत्॥ भाद्रपंचदशी कृष्णानया
मुक्ता न शस्यते॥ विरुद्रफलदासाहिपुत्रदारभयावहेति॥ तयः देवीपुराणोपि॥ यो मां पूजयते नित्यं
द्वितीयादिगुणान्विता॥ प्रतिप्रच्छारदीक्षात्वा सो भुते मुखमयं॥ यदि कुर्यादमायुक्तं प्रतिपस्थापनं म
म॥ तस्य शापायुतं दत्वा भस्मदोषकरोम्यहं॥ आगुहा कुरुते यस्तु कलशस्थापनं मम॥ तस्य संपद्भि
ना शास्याज्येष्टः पुत्रो विनाशपतिः॥ अमायुक्ता न कर्तव्या प्रतिपचंडिकावते॥ उदये द्विमुहूर्तापि यास्या सो
दयकारिणी॥ गोविंदास्मवर्गः॥ याचाश्वयुनि मासे स्यात्प्रतिपद्भुडयान्विता॥ शुद्धाममावर्तनं तस्याशत
यज्ञफलप्रदं॥ मितिभद्राद्वितीया॥ रुद्रचामले अमायुक्ता सदा चैव प्रतिपन्निदिता मता॥ तत्र चैवस्थाप

॥ का. नि. ॥

॥ ६२ ॥

येनं भद्रुर्भिक्षं जायते क्वं ॥ प्रतिपद्यति तीया तु कंभस्थापत कर्मणि ॥ तिथित्वे ॥ घातदाचाहये देवी
घातरेव प्रवेशयेत् ॥ घातः घातश्च संपूज्य घातरेव विसर्जयेत् ॥ कल्पतरौ ॥ कुरुकाष्टोपसंयुक्तां
वर्जयेत् प्रतिपत्तिं ॥ राज्यानां शांयसाधोक्ता निदिताश्च पूजने ॥ इत्यादि ॥ एषु ववनेषु कलशस्थापनोक्तेस्त
देवप्रथमदिने निषिध्यते ॥ तत्तु पवासादि ॥ तच्च पूर्वविद्वायामेव कार्यं ॥ प्रतिपद्यमावास्यास्य युग्मवाच्या
नु ॥ शुक्लास्यात्यतिपतिथिः प्रथमत इति दीपिकोक्ते ॥ शुक्लपक्षे दर्शविदेति माधवोक्तेश्च ॥ तिकेदारुवस्तु
तस्तु ॥ पूर्वोक्तवाक्येषु चण्डिकार्चनकलशस्थापनग्रहणादुपवासादेश्च तदंगत्वात्पांगं कर्म तत्रिवका
र्यं युग्मवाक्यादेरन्योपवासपिषयत्वेन वक्तुं कालात् ॥ अतस्त्वेव दध् ॥ व्रतोपवासतियमेघाधिकिका
पिया भवेत् ॥ सातिथिस्तदिने पूज्या विपरीता तु पेनृके ॥ इति ॥ यदा तु पूर्वदिने संपूर्ण शुद्धाभूत्वा प
रदिने ॥ वर्द्धति तदा संपूज्यत्वाद् मायोगाभावाच्च पूर्ववशात् ॥ यानि च द्वितीयापयोगतिषेधकानि च व
नानि कोवित्रिवंधकाय ॥ पठन्ति तानि शुद्धाधिकनिषेधपराणीति ज्ञेयं ॥ यदि परदिने प्रतिपत्तिथेरस
त्वं तदार्शयुत ॥ पिया घातदारुलध् ॥ तिथिः शरीरं तिथिरेव कारणां तिथिः ॥ प्रमारां तिथिरेव च सा

॥ राम ॥

॥ ६२ ॥

धनमिति ॥ यानि तत्र मायुक्ता प्रकर्तव्या प्रतिपच्चण्डिकार्चने इत्यादीनि नृसिंहप्रसादनिवेधे वचनानि ज्ञान्य
तत्पराणीत्यवधेयं ॥ अत्र देवी पूजिव प्रधानं ॥ उपवासादित्वंगं ॥ अष्टम्यां च जगन्मातरमं विकं पूजयित्वा
श्विने मासि विशेषो जायते नर ॥ इति भविष्यपुराणे तस्यास्य फलसंबन्धात् ॥ नवमी तिथिपर्यंतं ह्यष्ट्या पूजा
जपादिकमिति देवीपुराणे पितृत्वात् ॥ अत्रोपवासादिकमुक्ते हेमाद्रौ भविष्यं ॥ सर्वविधां निसिन्धानवरा
त्रोपवासतः ॥ एकभक्तेन नक्तेन तथैवायति न च ॥ पूजनीया जनिर्देवी स्थाने स्थाने पुरेश्वरी ॥ गृहे गृहे भक्ति
परैर्यामया मेव नेवने ॥ स्नाने ॥ प्रमुदिति ह्यष्टौ ब्राह्मणैः क्षत्रिपितृपि ॥ वैश्यैः शूद्रैर्भक्तियुक्तैश्चेद्विनाम्यैश्च मा
नविरिति ॥ देवीपुराणेपि ॥ अयावी ह्यथ विक्ता शीतक्ता शीवार्थवाघट ॥ भूमौ शयीत दामं अनुमारी भोजयेत्तु
दा ॥ वस्त्रालंकारदोतेश्च संतोष्याः प्रतिवासरे ॥ वलिं च प्रत्यहं दद्यात्तदोदनं मांसमाद्यवत् ॥ त्रिकालं पूजयेद्देवी
जपस्तोत्रपरायणा ॥ इति ॥ अत्र महापूजनं रात्रौ कार्यं ॥ आश्विने मासि मेघाते महिषासुरमर्दिनी ॥ निशासु
पूजने ऋक्पासोपवासादिकं क्रमा ॥ दिति देवीपुराणात् ॥ रात्रि व्रतमिदमिति साधवोप्याह ॥ तस्य नक्तव्रतं
त्वादिति ॥ ननु रात्रिदं किमुदात्रो पूजनात् ॥ आश्विने मासि मेघाते प्रतिपाद्यातिथिर्भवेत् ॥ तस्यां नक्तं प्रकुर्वती

॥ का. नि. ॥

॥ ६३ ॥

तस्यै देवीं प्रपूजयेदिति संग्रहवचनान् ॥ यत्तु मासि वा श्वयंत्ये शुक्ले नवरात्रे विशेषतः ॥ संपूज्य नवदुर्गाचनं कं
कुर्यात्प्रसाहितः ॥ नवराशभिधं कर्म नक्तत्रागि दं स्मृतमिति स्कांदे मक्तं भोजनकथनं तथाक्षिकनक्तानुवादकं
इतस्था ॥ नवरात्रौ पवासतः ॥ अयाची ह्यथ वेत्यादेः पूर्वोक्तवचनस्य वैष्यथ्यं प्रसंगात् ॥ तस्मात्प्राक्षिकन
क्तानुवाददसवायं ॥ ननु रात्रेः कर्मकालत्वे तु घ्यापिनी दर्शयुक्ता प्रतिपत्त्या प्राप्नुयात् ॥ सा च नया मेत्युक्तमि
ति वेत् ॥ सत्यं ॥ कर्मरोगाय स्ययः कालस्तत्कालं घ्यापिनी तिथिरि सामान्यवचनप्राप्तापि पूर्वोक्तविशेषवचनेर्वा
घटे ॥ यथानिशीयसती मपि पूर्वजन्माष्टमीत्यक्तारोहिणी गुरा युक्ता परा कार्ये त्यक्तं माधवाचार्येणातथेय
मपि द्वितीया गुरा युक्ता कार्येति ॥ अत्र केचिन्नवरात्रशब्देन वसंख्या होरात्रपरः ॥ वृद्धो स माप्तिरष्टम्यां ह्रा
सेऽमा प्रतिप्रतिभिः ॥ प्रारंभे नववंग्या स्मृतवरात्रसंतोर्थं वदित्याहुः ॥ तत्र ॥ अपि ह्रासवृद्धोऽर्धनाधिकः
त्वापत्तेन तिथीमात्रवाच्यं पुनवरात्रशब्दः ॥ तिथिवृद्धो तिथिह्रासेन वरात्रं मपार्थक्यं ॥ अष्टरात्रे न दोषो
यं नवरात्रं तिथिक्षेपे ॥ इति संग्रहे क्ते ॥ अपंचनवरात्रदाशब्दः क्वचित्स्वक्षणाया कर्मवाची ॥ यथा प्रारंभो
नवरात्रस्य न्यत्र ॥ पोर्ममास्यां पोर्ममास्यायेजेतेत्यादाविव ॥ अथ प्रतिपदि वैधत्यादियोगे विशेष उक्तो

॥ राम ॥

॥ ६३ ॥

देवीपुराणे ॥ त्वाष्ट्रवैधृतियुक्ता वेत्यतिपंचंडिकार्यं न तयारंते विधातव्यं कलशारोपणं ये हति त्वाष्ट्रचित्रातक्षत्रं
द्वितीया पुतापिवेचित्रावेधृतियुक्ता प्रतिपत्तदाहुर्गोमसेवे ॥ भद्रान्विता चेत्यतिपन्नलभ्यते विरुद्धयोगे रपि सं
गता सती ॥ सेवापारोहविबुधैर्विधेया श्रीपुत्रराज्यादिविद्वद्धिहर्तुरिति ॥ भद्राद्वितीयेत्यर्थः ॥ विरुद्धे वित्राष्ट
ती ॥ यदा तु वैश्वदेव्यादि परिहोरा प्रतिपन्नलभ्यते तदा कात्यायनग्रहः ॥ प्रतिपद्याश्विने मासि भुवो वैधृति
वित्रयो ॥ आद्यपादौ परित्यज्य प्रारंभे नवरात्रकमिति ॥ मविष्यतु ॥ वित्रावेधृति संपूर्णा प्रतिपंचेद्भवेत्
पा ॥ त्याज्यांश्च शात्रयत्वाहास्त्यैर्ये घेतु पूजनमिति ॥ रुद्रयामले विचैधृते पुत्रनाशः स्याच्चित्रांयाधनना
शनं ॥ तस्मान्नस्थापयेत्कुंभचित्रार्थं वेधृते तथा ॥ संपूर्णा प्रतिपद्ये देवविनायुक्ता यदा भवेत् ॥ वैधत्यावापियु
क्ता स्यात्तदामर्घ्यदिनैर्नरेव ॥ अभितिनु मुहुर्तेन स्थापनमिष्यते ॥ इदं कलदास्यानं रात्रौ न कार्यं मरात्रौ
स्थापनकार्यं नवकुंभाभिषेवनमिति माशेक्ते ॥ भास्करोदयमारभायावत्तु दशनानादिका ॥ प्रातः काल
शीतशोक्तः ॥ स्थापनारोपणादिति विष्णुधर्मोक्तेष्व ॥ रुद्रयामलेः स्नानं मार्गति कं कृत्वा ततो देवीं प्रपूजये
त् ॥ शुभाभिर्नितिकाभिश्च पूर्वकृत्वा तु वेदिका ॥ यवान्ये वापयेत तत्र गोधूमे श्वापि संयुता ॥ तत्र संस्थापयेत्कुं

॥ का. नि. ॥

॥ ६४ ॥

भविष्यनामंत्रपूर्वकं ॥ सो वस्मै राजनं वापि न्नामं मृतमयजंतु वेति ॥ अथ पूजाप्रकारः ॥ देवीपुराणे ॥ कुर्यादेव्या
स्तुमंत्रेणापूजां क्षीरघृतादिभिः ॥ जयंति मंगलाकाली भद्रकाली कपालिनी ॥ दुर्गाक्षमाशिवाधात्री स्वधा
स्वाहानमोस्तुते ॥ अनेनैव तु मंत्रेणाजपहोमौ तु कारयेत् ॥ यद्वा नवर्गामंत्रेणापूजा होमादिकं भवेदि
ति ॥ दुर्गे दुर्गे रक्षिणि स्वाहति नवार्मामंत्रः ॥ तत्रायं प्रयोगः ॥ प्रतिपद्य भंगकृत्वा शुद्धमृदा गृहपूर्वभा
गं वेदिकां विधाय कलशादि संभारा संनाहं स्या च म्प्राणाना यम्य देशका ॥ लो स्मृत्वां ममेह जन्मनि ज
न्मांतरे च दुर्गा प्रीति द्वा राजया सर्वे पद्मवनाश पूर्वकदीर्घां सुर्वे पुलधन पुत्रपौत्रा धनवर्द्धि न्न संतनि
वृद्धि स्थिर लक्ष्मी कीर्तिलाभ द्वा शत्रु पराजया धभीष्ट सिद्ध्यर्थं शारदत्र प्रतिपादिविहित कलशस्थापन
दुर्गा पूजन कुर्यात् ॥ पूजाहिकं करिष्ये ॥ इति संकल्पः ॥ महीधोरित्यादि मंत्रौ चार पूर्वकं कलशं वेद्योस्थाः
पथित्वा वस्त्रेणा वेष्ट्य पूजां दर्व इति पूजा पात्रं निधाय तत्र वरुणां सं पूज्य जीर्णां या नूतनायां वा प्रतिमाः
यां दुर्गा मावाहयेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ आ गच्छ वरदे हे विदेत्य हर्षतिष्ठ दनि ॥ पूजां गृहं रा सुमुखिन मस्तेशं
करप्रिये ॥ सर्व तीर्थं मयं वारि सर्वदेवं समन्वितं ॥ इमं घटं समा गच्छ तिष्ठ देव गतोः सह दुर्गे देवि समा

॥ राम ॥

॥ ६४ ॥

गच्छ सां निष्प्रति हं कल्पय ॥ वलिं पूजां गृहं रा त्वं मयाभिः शक्तिभिः सहेत्या वाद्या पूर्वोक्त मूलमंत्रेणाथोडशोपचा
रे ॥ पूजयित्वा मायभक्त वलिकृष्णां डादि वलिवानि वैदयेत् ॥ ततः कुमारी पूजा ॥ तदुक्ते हे मां डौ हे स्कां दे ॥ स
केकां पूजयेत्कन्यां एक वज्रा तथैव च ॥ दिगुरां विगुरां व्यापि प्रत्यहं नवकं तु वा ॥ नवभिलं भक्ते भूमि मेश्व
र्यं दिगुरां न तु ॥ एक वृद्धयलभेक्षे मं रुके केन श्रियं लभेत् ॥ एक वर्या नुया कन्या पूजार्थं ताविवर्जयेत्
गंध पुष्प फलादीनां प्रीतिस्तस्या न विद्यते ॥ तेन द्विवर्षा मारभ्य दशवर्षा त पूजनम् ॥ तासां च नवनामानि ते
न तन स मर्वयेत् ॥ कुमारिका त्रि मूर्ति स्तु कल्पाणी रो हिराणी तथा ॥ काली चंडी शां भवी च दुर्गा ये च सुभदि
केति ॥ आसां प्रत्येकं पूजा मंत्राः ॥ अथेव वक्ष्यंते ॥ सामान्यस्तुः मंत्राक्षर मपी लक्ष्मी मां त्तरां रूप धारिणी ॥ न
वदुर्गा त्मिकां साक्षात्कन्या मावाहयी म्यहमिति ॥ एवमभ्यर्चनं कुर्यात् कुमारिणा प्रयत्नतः ॥ कुंभुके श्वैव व
स्त्रैश्च गंध पुष्पं क्षतादिभिः ॥ नाना विधेर्भक्ष्य भोज्यं भोजयेत्पायसादिभिः ॥ गुंथ स्फुटि न शीरां गी रक्त पू
जय वरां किता ॥ जातं धान्यं केकरां कां रां कुरु पां त नुरो मशां ॥ संत्यके डोगिणीं कन्या दासी गर्भ समुद्र वां
नथा ॥ बाह्यणीं सर्वकार्यं सुतथार्थं क्षत्रं वशजं लाभार्थं पैशवं शोऽथां सुतार्थं भूदवं शतां ॥ दारु रोचात्य

॥ का. नि. ॥
॥ ६५ ॥

जातीयां पूजयेद्विधिनानर इति ॥ अत्र जय उक्तो रुद्रयामले रूकोत्तराभि वृद्ध्या तु नवमीपावदेव हि ॥ चं
डीपाठं जपेच्चैव जायते ब्राह्मविधाविधानतः ॥ वासरुतत्रे तु ॥ प्रणावनादितो जप्त्वा स्तोत्रं वासंहितां पठेत्
अनेव प्रणा वं कुर्यादित्युवाचादिपूरुष ॥ आधारे स्थापयित्वा तु पुस्तकं प्रजपेत्प्रधी ॥ हस्तं संस्था
पना देवयस्मात्तद्विफलं भवेत् ॥ स्वयं वलिखितं पञ्चश्रृङ्गेण लिखितं च यत् ॥ अत्र हस्तो नखितं तच्चपि ॥
विफलं भवेत् ॥ जपि छंदादिकं न्यस्य पठेत्तोत्रं विचक्षणा ॥ स्तोत्रेणादृश्यते पञ्च प्रणा वं तत्र विन्यसेत्
सर्वत्र पाठो विज्ञेयस्त्वन्यथा विफलं भवेत् ॥ वेदपरायणामपुक्कुरुद्रयामले ॥ एवं चतुर्वेदविद्वान्सर्वा
न्सर्वांश्चादेयेत् ॥ तेषां च वराणां कार्यं वेदपारायवायदा ॥ मन्त्रेयसं कार्यं च वेदपारायणां विज्ञे ॥ षंडं
गमहितां शाखां मंत्रब्राह्मणरूपिकां ॥ पारादेद्विवित्त्रालो मंत्रान्वा ब्राह्मणं तु वा ॥ अयातयामवत्वाय ॥
पारयेन्न वरावत्र कश्चि ॥ तद्विधिश्चतुर्थस्तेव केयेत् ॥ देवीपुराणो ॥ यदाद्येदिवसे कुर्याच्चंडिका पूजना
दिकं ॥ द्विगुणं तद्विये न्हि त्रिगुणं नत्परे हनि ॥ नवमीति धिपर्यंतं वृद्ध्या पूजायादिकं मिति ॥ एतेना ॥
पिनवरान्ने पूजे वप्रधानमिति गम्यते ॥ उपवासादिकं गमेव ॥ तेन तिथिन्हासे तिथिद्वयनिमित्तं पू

॥ राम ॥
॥ ६५ ॥

जादिमहालयश्चाद्रवदेकदिने आहूत्या कार्यं ॥ इदं सर्वं स्वस्थाय के सत्पत्ने न कारयेत् ॥ स्वयं वाप्यन्यतो
वापि पूजयेत्पूजनं जयी त्वेति देवीपुराणोक्ते ॥ इदं च शुक्लाम्नादावयिकार्यं नष्टे शुक्ले तथा जीवे सिंह
स्थे च वृहस्पतौ कार्या ॥ वैत्रे च देवर्वा प्रत्यकं चाश्विनेपि वेति भयं प्रदीयोक्ते ॥ सलमासे तु न भवत्येव च ना
भावाती ॥ अत्र विशेषो भविष्ये ॥ केशसंस्कार इत्यादि प्रदंश्याति पदिनोपकृते द्वितीयायां केशसं
स्कारहेतवे ॥ दयरां च तृतीयायां हंसरा लक्तकं तथा ॥ मधुपकं चतुर्थ्यां उतिसकं नेत्रमंडलं ॥ पवम्पा
मंगरागं च शक्तालं करनिव ॥ यस्यां विल्वनरौ बोधं सायसंध्यामुकारयेत् ॥ सप्तम्यां प्रातरानीय गृह
मध्ये प्रपूजयेत् ॥ उपोषणमथाष्टम्यामात्मशक्ता च पूजनं ॥ नवम्यामुगचंडाया पूजां कुर्यादलितथा
संपूज्य प्रेषां कुर्यादशम्यां रासवोसवे ॥ अनेन विधिनायसु देवी प्रीणायते नरः ॥ स्कंदवन्द्या लये
देवीनं पुत्रधनकीर्तिभिर्गति ॥ अथा ॥ चण्डिशो निर्मयामृते ॥ अश्विने शुक्लपक्षे तु आरुहे नवरा
त्रके ॥ शावाशौ च समुत्पन्ने क्रियाकार्या कथं बुधे ॥ सूतके वर्त्तमाने चतुर्नोत्पन्ने सदा बुधः ॥ देवी पू
जाप्रकर्त्तव्या पशुयज्ञविधानतः ॥ सूतके पूजनं प्रोक्तं दानं चैव विशेषतः ॥ देवी मुदिश कर्त्तव्यं तत्र

॥ कानि ॥

॥ ६६ ॥

देवो न वियते इति ॥ गौडा अप्येवमेनिरे ॥ रजस्वला त्वमेन कारयेत् ॥ सूतकादिवदिशेयवचनाभावात् ॥
स्त्रीणां च न वरात्रवृते तां बूलादिचवर्णा भवतीत्युक्तं ॥ हेमाद्रोगा रुडे ॥ गंधालंकारनंतां बूलपुष्पमालां
तुलेपनं ॥ उपवामेन द्रव्यं तिदत धावन मंजनमित्यादि ॥ सूतश्च भरुका विषयं ॥ विधवानां न भवती
त्युक्तं चानुर्मास्यवत प्रकरो ॥ अत्राश्विनशुक्लपंचम्यामुपांगललितावनमुक्तं ॥ सा च पूर्वविद्याया
द्या भुक्ता जागरणो न केचं दार्घ्ये व्रते तथा ॥ ताराव्रते शुभं सर्वं सुरात्रियोगो विशिष्यत ॥ इति हेमाद्रुक्ते ॥
रात्रौ जागरणं कुर्यादिति तद्व्रते जागरणस्योक्तवाच ॥ आश्विनशुक्लपक्षे मूलनक्षत्रे सरस्वती ॥ स्थाप
नमुक्तनिर्मया मृते देवी पुरारो ॥ मूले शुष्पापनं देव्या पूर्वाषाढा यमुपूजनं ॥ उत्तरा सुबलिदद्याच्छुव
रो शुभिसर्जयेदिति ॥ रुद्रयामलेपि ॥ मूलक्षक्षे सुराधीश पूजनीया सरस्वती ॥ पूजयेत्प्रत्यहं वेव
या बधि शुभमृक्षकं ॥ नाध्यापयेन्न बालिखे न्नाधीपीत कदाचन ॥ पुस्तके स्थापिते देवविशाकामो द्विजो
त्तमः ॥ संग्रहेपि ॥ मूले नावाहये देवी श्रवणो न विसर्जयेत् ॥ मूलाघपादे चाद्या न श्रवणांते विसर्जन
मिति ॥ ब्रह्मांडेपि ॥ आदि भागो निशायां तु श्रवणस्य यदा भवेत् ॥ संश्रवणं तदा देव्या दशम्यामेव कारये

॥ राम ॥

॥ ६६ ॥

दिति ॥ अथ यच्छीकृतं ॥ देवी पुरारो ॥ ज्येष्ठानक्षत्रयुक्तायां यस्यां विल्वभिः संत्रो ॥ सप्तम्यां मूलयुक्ता
यां प्रतिकायाः प्रवेशतं ॥ पूर्वाषाढायुताष्टम्यां पूजा होया शुभो घरां ॥ उत्तरेणानवम्या तु बलिभिः पूजये
द्धिवां ॥ श्रवणो न दशम्या तु प्राणिपत्यविचार्ययेत् ॥ अत्र नक्षत्रयोगो मुख्यः ॥ तदभावे तिथिमात्रम
मपि याद्य ॥ तिथिनक्षत्रयोर्योगद्वयोरेवानुपालनं ॥ योगाभावे तिथिग्राह्या देव्या पूजनकर्मणा ॥
देवलोके ॥ तत्प्रकारस्तु ॥ विल्वतरु समीपंगत्वा पूजयित्वा प्रार्थयेत् ॥ तत्र संत्रः ॥ रावणास्य वधार्थं
य रामस्यानुग्रहाय च ॥ अकाते ब्रह्मणा बोधो देव्या स्वयि कृतपुरा ॥ अहमप्यश्रितः घस्यां सा या हे वोधया मृतः ॥
श्रीलेशशिखरे जातं श्रीफलं श्रीनिकेतन ॥ नित्योसिमया गुह्यपूज्या दुर्गा स्वरूपन ॥ इति विल्वतरुनिमंत्रः ॥
द्वितीयदिने विल्वशाखापत्री प्रवेश पूजाः कुर्यात् ॥ ॥ मूलाभावे तु सप्तम्या केवलायां प्रवेशयेत् ॥ युग्मा
भ्यां न व विल्वस्य फलाभ्यां शाखिकां तथा ॥ तत्रैव प्रतिमां देव्याः स्नात्वा भुक्ष्य प्रवेशयेत् ॥ इति लिङ्गपुरारो
केश्वरः ॥ प्रतिपदादिनवतिथिषूपचासादिकर्तव्यमित्युक्तं ॥ मंत्रासमर्थस्य सप्तम्यादिदिनत्रये तत्कार्यमि
त्याह धीमः ॥ आश्विनमासि शुक्लतु कर्तव्यं न वरात्रकं ॥ प्रतिपदादिक्रमेणैव यावचन भवेत् ॥ त्रिरात्रं वा

॥ का. नि. ॥

॥ ६७ ॥

पिकर्तव्यं सप्तम्यादिष्वयथाक्रमं मिति ॥ संयहेत्यथवानरात्रं वसप्रपंचत्रिकं दिवा ॥ एकभक्तेन न केना
याचितो यो यरोः ॥ क्रमादिति ॥ दिवेत्येकसत्रमुक्तं ॥ उपवासे सप्तम्याः पूर्वोक्तस्य वनिस्मयं ॥ युगाद्याव
र्षवृद्धिश्च सप्तमीपार्वतीप्रिया ॥ रवेरुदयमीक्षंते न तत्र तिथियुगमतेति स्मृत्याप्येदपि कीदृगमूर्तिरु
क्ता देवीपुराणो ॥ दुर्गागृहं प्रकर्तव्यं चरस्व सुशोभनं ॥ तन्मध्ये वेदिकां कुर्यात्तत्र तु हस्वां समांशभां ॥ तत्र दु
र्गाप्रतिष्ठाप्य सर्वलक्षणां संयुता ॥ भुजैश्चतुर्भिरुर्विरेदं शभिर्वा विभूषितां ॥ तत्र ह्यष्टकवर्णाभ्यां त्रिनत्रां
शशिनं वरां ॥ अनेककुसुमाकीर्णां कपर्देन सुशोभितां ॥ भूलंचक्रदंडशक्तिवत्रचापासिध्धारिणां ॥ घंटाक्ष
मालाकरकपालपात्रलसत्करां ॥ तदये छिन्नशिरसं महिषं रुधिरांस्तुतं ॥ निमृता द्रुतं कंठनाले चर्मा
सिधारिणाः ॥ देवीधृतकराय वंभूलेनोरसिताडितं ॥ नागपाशेन विक्षिप्तं हर्षक्षेणापि विदुमं ॥ वम
दुधिरवक्रोणाधुन्यनोर्ध्वं सटा रुखा ॥ सर्वतो मां नृवक्रोणासेवमानां सुरैस्तथा ॥ एवं देवी प्रकर्तव्या हे
मीवाराजती तथा ॥ मृद्राक्षीरक्षरोपेता खड्गे भूले घवायजेत् ॥ वाक्षीदारुमयी ॥ याम्पाराश्रमदा
दुर्गापूर्वोद्याजपर्वर्द्धिनी ॥ खड्गं भूलेर्चिता देवी सर्वकामफलप्रदा ॥ यद्ययस्याभिधानैश्च भगलिंग

॥ राम ॥

॥ ६७ ॥

प्रमीतके ॥ यद्ययस्यायुधेषोक्तं तस्मिंस्तं प्रति पूजयेत् ॥ देवीभक्त्यार्विता पुंसां राज्यायुः सुनसौख्यं देवितथा
भगलिंगाभिधानैश्च भगलिंगप्रमीतके ॥ भगलिंगक्रियाभिश्च श्रीरायेन्द्रचंडिका ॥ परैर्नाक्षिप्यते य
सुयः परान्नाक्षिप्यत्यपि ॥ तस्य कुद्राभगवतीशापदंशासुदारुणा ॥ मिति ॥ सप्तम्यां देवीं संयुज्यं विल्वगुच्छं
समर्पयेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ अमृतोद्भगवती श्रीसुवृक्षं शंकस्पदा प्रियं ॥ तते दुर्गाप्रयच्छामि सर्वकामार्थसिद्ध
ये ॥ इति ॥ अथ प्रार्थना ॥ महिषाघ्न महामाये चामुदे मुंडमालिनी ॥ आसुरारोगपमैश्वर्यं देहि देवि नमोस्तु
ते ॥ कुंकुमेन समालवे चंडनेन विलेपितं ॥ विल्वपत्रकृतपीडे दुर्गे हंशरारांगतः ॥ रूपं देहि यशो देहि भग
भगवति देहि मे ॥ पुत्रां देहि धनं देहि सर्वकामार्थं देहि मे ॥ सर्वमंगलमांगल्यं शिवे सर्वार्थसाधिके ॥ शरणे
अंवकं देवी नारायण नमोस्तुते ॥ इति ॥ अथ अष्टमीकृतं ॥ सा च त्रता दोपरविक्राग्राह्या ॥ भृङ्गपक्षेऽष्टमी चैव
भृङ्गपक्षे चतुर्दशी ॥ पूर्वविद्वानकर्तव्या कर्तव्या परमं युते ॥ इति ॥ अथैव नैके ॥ शरत्माष्टमी पूजानवमी सं
युती सदा ॥ सप्तमी संयुतानि त्यशोक संतापकारिणी ॥ सप्तमी शल्पं संविद्धा वर्जनीया सदा षमी ॥ स्तोत्रिका
॥ सामहापुराणयस्यां सूर्यो भगवति स्मृति ॥ समुचयोक्तेभ्य ॥ इयमेव मूलक्षयुता चेन्महानवमी न्युच्यते ॥

॥ का. नि. ॥

॥ ६८ ॥

आश्विनकशुक्रपक्षेयाः श्रीमूलनेनसंयुताः॥ सामहानवमीप्रोक्तत्रैलोक्येपिसुदुर्लभे॥ तिस्कादंत्॥ मि व
सप्तमीयुताचेत्याज्यैवतद्रक्तंनिस्मयामृते॥ मूलनेनापिहिसंयुक्तासदात्याज्यायमीवुधे॥ तैसमात्रैरा
सप्तम्याद्यदिदृष्टितेति॥ तस्मादरीयमीपस्याद्या॥ यत्तु॥ सप्तम्यातुदिनेसूर्येपरतोयायमीभवे
त्॥ तत्रदुर्गाशिवंकुर्यान्नकुर्यादपरंभवे॥ हेनीतिविश्वरूपानिवंधंवचनंभ्रमं॥ तयाश्विनकृष्णाय
मीविद्युथं॥ कन्यायकृष्णपक्षेजुपूजयित्वायमीदिने॥ नवम्यादिने॥ नवम्यावोधयेदेवीगानवाहि
त्रनिस्वनिरिती॥ देवीपुराणो॥ तत्रापिदेवपूर्वोक्तेतिहेमाद्रौनिर्णयामृतेवोक्तंयानितु॥ आश्विनस्पसि
तायम्यामर्धरात्रेजुपार्वती॥ भद्रकालिसमुत्पन्नापूर्वोद्यासमायुते॥ तिमदनरक्षे॥ महायम्या
श्विनेमामिश्रुक्ताकल्पाराकारिणी॥ सप्तम्यापिसुताकार्यामूलनेनतुविशेषतः॥ इत्यादीनिवचनाः
नितानिपरदिनेअष्टम्यावविषयाणानिमदनरत्नेनिर्णीतं॥ यदासूर्योदयेतस्यानवमीचापरेह
नि॥ तदायम्याप्रकुर्वीतसप्तम्यासहिनांनृपेतिस्मृतिसंयहोक्तेरिति॥ यत्तु॥ अहंभद्राचभद्राहंन
वायोरतरंरक्तचित्॥ सर्वसिद्धिप्रदास्यामिभद्रायामविमाह्यह॥ मिति॥ देवीपुराणांतद्विष्टिकरराम

॥ राम ॥

॥ ६८ ॥

श्रेयपूजाविधानार्थं॥ विष्टितंत्कामहायाम्याममपूजांकरोतिय॥ तस्यपूजाफलस्यान्तेनाहमवमानिति॥
नेवोक्ते॥ अत्रायम्यामुपवासश्चपुत्रवनानकार्यं॥ उपवासमहायम्यापुत्रवान्रवासमाचरेत्॥ यथात
थावापूजात्माब्रवीदेवीप्रपूजये॥ इतिदेवीपुराणोक्ते॥ अत्रविशेषोहेमाद्रौभविष्योक्त्यागतेसवि॥ त
रिशुक्रपक्षेयमीजुया॥ मूलनक्षत्रसंयुक्तामासहानवमीस्मृता॥ तस्यांसदापूजनीयाचामुंडामुडमालि
नी॥ तस्यांयेष्टपयुज्यंतेप्राणिनोमहिषादयः॥ तेसर्वेस्वर्गतियांतिप्रनांणपंनविद्यते॥ यावत्रवालये
ज्ञानं पशुस्त्रावलह्यते॥ नतथावलिदानेनपुष्पधूपविलेपनि॥ यथासंतुष्यतेनेपिर्महीयैर्विधवासि
नी॥ सवेपूज्यान्॥ देवीब्राह्मणोःक्षत्रियैर्विशे॥ स्त्रीभिश्चतुरुशार्दलविधानमपरशृणु॥ जयाभिलाषी
नृपतिःप्रतिपत्त्यभृतिक्रमा॥ लोहाभिसारिकुंकर्मकारयेद्योवदृष्टमी॥ तद्यथा॥ प्रागुदकप्रवेशोदेशप
माकाभिरलंकृतं॥ मंडपंकारयेदियंनवसप्तकरंपरं॥ मिलित्वाषोडशाहस्तप्रमाणमित्यर्थ॥ आग्नेयां
कारयेत्कुंडं हस्तमात्रं सुशोभनं॥ मेखलात्रयसंयुक्तेयोन्याश्चत्थवलाभया॥ राजविहृनि सर्वाणि शस्त्रा
रापंस्त्राणि यानि च॥ आनीय मंडुं उपनानि सर्वाण्यधिवासयेत्॥ ततस्तुवास्त्राः स्त्रानः शुक्ला वरधरं

॥ कानि ॥

॥ ६९ ॥

विर्तुकारपूर्वकैर्मंत्रैस्त्राधिगैर्जलयाहुतिः॥ शस्तास्त्रमंत्रिर्होमंत्रपायसंघतसंयुतं॥ वतशेषं नुरंगास्त
राजानमुपहारयेत्॥ लोहाभिसारिकं कर्मतौनेतदपिभिः स्मृतं॥ धनयल्पयनानश्वाजुजांश्च संमलं
तान्॥ भ्रामयेन्नगरे नित्यं वंदिद्योषपुरःसरं॥ प्रत्यहं नृपतिः स्नात्वा संयुज्यपितृदेवताः॥ पूजयेद्भ्राजचि
हानि फलमाल्यविलेपनैः॥ तस्याभिसारणाद्रोगो विजयः समुदाहृतः॥ पूजामंत्रान्प्रवक्ष्यामि सुराणो
क्तानहं नव॥ येः पूजिताः प्रयच्छन्ति कीर्तिमार्यशो वलं॥ मंत्रानाहं हृदयस्य॥ यथा बुद्ध्या दयति शिवाये
मां वसुंधरा॥ तथा हृदयराजानं विजयोरोगपट्टद्वये॥ अथ वामरस्य शंशा ककरसंकाशक्षीरडिरपां
डुनः॥ घोस्पा रयाश्रुदुरितंचामराम दुर्लभं॥ अथाश्वस्य॥ गंधर्वकुलजानस्त्वं मा पूयाः कुलद्वयकः॥ बा
ह्वसाः सत्यवाको न सोमस्य वरुणास्य च॥ प्रभावाचरुता शस्य वर्द्धय त्वं नुरंगमः॥ रिपून्वितित्यसमरे
सह राजा सुखी भवः॥ अथ ध्वजस्य॥ शक्रमेना महावीर्यश्यामवर्णा चर्यवामाहं॥ पत्रि राजन मे श्रेष्ठ
तथानारायणा ध्वजा॥ गरुत्मात्मारुतगतिस्त्वपि सति हि तोयतः॥ साववन्त्या युधान्यत्र रक्षत्वचरि
पुन्दकः॥ अथ पनाकाया॥ हिराणा कशिपो युधे युद्धे देवा सुरे तथा॥ कालेनेमिव धेवद्वद्भ्रतिपुरघात

॥ राम ॥

॥ ६९ ॥

ने॥ शोभितामितथैवाश्रयो भयाणां संस्मरः॥ पूजनो रेवतीनाम्ना कालरात्रिश्च या स्मृता॥ दहवाश
रिपुन्सर्वान्यनाके त्वं मयार्चिता॥ अथ गजस्य॥ पातु त्वां वंसतो रुद्रा आदित्याः समरुणा॥ भर्तारक्षना
गेंद्रस्वामिपाल्यमां॥ अवायुहि जयं युद्धे गमेते स्वस्तिनो व्रतः॥ अथ खड्गस्य॥ असिर्विशसनः स्वर्ग
स्त्रीक्षीरांधारा इरासदः॥ श्रीगर्भो विजयश्चैव धर्मशारस्तथैव च॥ एतानि तव नामानि स्वयमुक्ता निवे
धसा॥ नीलजीमूतसंकाशं स्त्रीक्ष्णं दंष्ट्रः क्रुशोदरः॥ भावशुद्धो मर्षराश्रयति ते जास्तथैव च॥ इयं
येन धृताक्षोणी हतश्चर्महिषासुरः॥ तीक्ष्णा धारा यशुद्राय तस्मै खड्गाय ते नमः॥ अथ छुरिकाया॥
सर्वायुधानां प्रथमं निर्मिता सिपिनाकिना॥ भूलायुधाद्रिति तव कृत्वा मुष्टिग्रहं शुभं॥ चंडिकायाः प्र
दत्तासि सर्वदुष्टनिर्वहणी॥ छुरिके रक्षमानित्यं शमशान्तियच्छनमोस्तुते॥ अथ कदारस्य॥ रक्षांगानि
गतानक्षरक्षवाजिधनानि च॥ मम देहं सदा रक्षसाकं सरवरे रिह॥ अथ कुंभायुधस्य॥ प्रासये मेश
त्रवस्त्वनयानाकनीयथा॥ गृहाराजीवनं तेषां मम सैन्यं च रक्षतां॥ अथ चर्मसाः॥ शर्मप्रदस्त्वं समरे
वर्मसैन्ये यशोघने॥ रक्षमां रक्षणायो हंतानापतीय नमोस्तुते॥ अथ कतकदंडस्य॥ प्राश्वारणा

॥ का. नि ॥

॥ ७० ॥

यदुद्यानां साधूनां रक्षणाय न ॥ ब्रह्मणानिर्मितश्चासि व्यवहारप्रसिद्धये ॥ यशोर्देहसुखं देहि जयदोभवभू
पते ॥ ताडयस्वरिपुनः सर्वान्हेमं दंडननमोस्तुते ॥ अथ दुंदुभे ॥ दुंदुभे त्वं प्रपन्नानां घोरो हृदयवर्द्धनं ॥ भव
भूमिपमै न्यानां तथा विजयवर्द्धनं ॥ यथा तीमृतघोषेन प्रहृष्यंति च वर्हिगाः ॥ तथा सुनवशब्देन हर्षो
स्माकं मुदा वह ॥ यथा जीमूतशब्देन स्त्राणां त्रामोभिजायते ॥ तथा तत्रवशब्देन तत्स्यत्वं स्मद्विद्यो ररो
॥ अथ संखस्य ॥ पुराणस्वं शंखपुराणानां मंगलानां च मंगलं ॥ विष्णुना विद्वतो नित्यं मनः शान्तिप्रदो भवः ॥
अथ सिंहसनस्य ॥ विजये जयदोजेनारिपुशानी सुभंकरः ॥ दुःखहाहा धर्मदशांतः सर्वारिष्टविनाश
नं ॥ एते वैशं निधौ यस्मात्तव सिंहमहावलाः ॥ तेन सिंहसनेनित्वं वदेमं त्रैश्वगीयते ॥ नमस्ते सर्वतोभ
भद्रभद्रो भवभूपते ॥ त्रैलोक्यजयसर्वस्वसिंहसननमोस्तुते ॥ एवं चिन्हानि सर्वाणि स्वानि यूज्यानि
शिल्पिभिः ॥ क्लोहाभिसारिकं कर्म कृत्वेवं त्र पूर्वकः ॥ एवं कृत्वा तथा स्तंभान् पूर्वां हे स्नानमाचरेत् ॥ कुंकु
मेवं दनं च पकचतुः समेशालिपिष्टैश्च - चर्वितगात्रीं देवी सुमेरुभ्यर्चयेद्गुरुभिः ॥ कुमुदैः स पद्मपु
ष्पैः सदीपधूपैः सने वैद्यैः मां सर्वस्य पहारैर्मंगलशब्दैः समुच्छलितैः ॥ दुर्गा सा पूजनीया च नादिने दोः

॥ राम ॥

॥ ७० ॥

रापुष्पकैः ॥ ततः खल्लं नमस्कृत्य शत्रूणां च धसिद्धये ॥ इच्छोम विजयराज्यं सभिक्षे चात्मने नृपः ॥ पुनः पु
नः प्रणामार्प्यां संस्मरदये शिवां ॥ सर्वकृत्वेति कोरव्य अष्टम्यां नागरं निशि ॥ नटनर्तकगीतैश्च कारयेच्च
महोत्सवं ॥ एवं हृष्टैर्निशानोत्वा प्रभाते अरुरोदये ॥ घातयेहियन्मेघान् रदतो नतकंधरान् ॥ शतम
र्धशतं वापि तद्गुं वा यथेच्छया ॥ सुरास्तकभृतेः कुंभैस्तर्पयेत्परमेश्वरीं ॥ कापालिकेभ्यस्तदेयं ज्वलहि
दोपरक्षकैः ॥ कश्चिवोयोषितो वीरविधृतो न्येन खड्गवान् ॥ भूतेभ्यः सुवर्णिदशात्मं त्रेणानेन सभिक्षे ॥ सरक्तं
सजलं वानं गंधयुष्माक्षतेर्युतैः ॥ नीखिवारान्सहस्रलेन दिग्विदिक्षुकिरेवलिं ॥ मंत्रश्चावलिंगं नृतिमं दे
वा आदित्यावसवस्तथा ॥ मरुतश्चाभिवेनोरुद्राः सुपस्मीः पन्नगायहाः ॥ असुरोयातुधानाश्च पिशाचो रगरा
क्षसाः ॥ डाकिन्यो यक्षवेताला योगिन्यः सूतनाशिवाः ॥ दिक्पाला लोकपालाश्च ये च विघ्नविनायकाः ॥ जगतां
शान्तिकर्तारो ब्रह्माद्याश्च महर्षयः ॥ नाविघ्नं माचमेपापं यात्सं नु परिपंथितः ॥ इति ॥ इति महासूक्तिः ॥ अथ म
हानवमि ॥ सा च पूर्वविद्रायाद्या ॥ श्रावणी नवदुर्गे नवमी दूर्वाचैव रुताशनी ॥ पूर्वविद्राप्रकर्तव्या शिव
रात्रि वीर्लादिना ॥ मिति ॥ हेमाद्रौ पाद्योक्तः ॥ वेधश्च मुहूर्तत्रयात्मकः ॥ पद्मिपहेमाद्रिमते मुहूर्तद्वयात्मा

॥ का. नि. ॥
॥ ७१ ॥

पिवेषोति ॥ तथापि सूर्यादयेव सा ॥ सायंतुमिमुहूर्तस्य ॥ तदुक्तं कालनिर्मयदीपिकायां ॥ त्रिमुहूर्तगानुसकलासा
यमिति ॥ साधकीयेपि ॥ सायंतुनरयातद्वत्तुनयानुनविध्यत ॥ इति ॥ तिनत्रिमुहूर्तयोगेपूर्वायाद्यान्यथापरेतिविवे
कः ॥ यतुः ॥ अभियुक्तुशुक्लनवमीमुहूर्तवाकलायदि ॥ सतिपिः ॥ सकलाजेयालक्ष्मीविद्याजयार्थिमिरिति सौरपुरा
णावचनं ॥ सूर्यादयेपरंरिक्तासहस्रादयरापदि ॥ वलिदानं प्रकर्तव्यतत्रदेशे शुभावह ॥ मितिः ॥ देवीपुराणां ॥ त्वप
रतिथिविधायकं तनुनोपवासादौ किंतु वलिदानं दविति मदनरलेनिर्विनं ॥ यत्तत्र ॥ नवम्यासपराह्ने च वलिदा
नं प्रवेस्यते ॥ दशमीं वर्जयेत्तत्र नात्र कार्या विचारोति वलिदानेपि परतिथिनिषेधनं तदपि शुद्ध्यधिकनिषेध
परां ॥ नवम्यां वलिदानेन कर्तव्यं वेयथाविधिः ॥ जपहोमं च विधिवत्प्रसाया मेव नान्यार्थेति कालिकापुराणो
क्तेरिति ॥ केचित्त्वष्ट्यां होममिच्छन्ति ॥ अष्टम्यां वायरिक्तायां ततो होमं स ॥ माचरेदिति देवीपुराणोक्ते ॥ होमेव वि
शेषोऽमरतंत्रे ॥ पायसं सर्पिषा युक्तं तिलैः ॥ शुक्लेर्विमिश्रितं ॥ होमयेद्विधिवत्तत्र दशांशे नष्टपोत्रम ॥ रुद्रा
ध्यायेयथा होमो मंत्रेणैकेन साध्यते ॥ तथा स्तोत्रजपे होमं श्लोकेनैकेन साधयेत् ॥ यद्वा सप्तशतीजप्य होमे मं
त्रेन वाक्षरः ॥ इति ॥ नवाक्षरमंत्रः ॥ सुपूर्वमुक्तं ॥ रुद्रयामलेन ॥ प्रधानं द्रव्यमुदितं पायसात्रं तिलास्तथा

॥ राम ॥
॥ ७१ ॥

किंशुकेः सूर्ययेः पुंगैर्लाजाद्वर्वाकुरैरपि ॥ यवैर्वाश्रीफलैर्दिमैर्नानाविधकालैस्तथा ॥ रक्तचंदनखांडेश्वगुग
लैश्च मनोहरैः ॥ रपि ॥ यवैर्वाश्रीफलैर्दिमैर्नानाविधकालैस्तथा ॥ रक्तचंदनखांडेश्वगुगलैश्च मनोहरैः ॥
प्रतिश्लोकं चतुर्ह्यान्सर्वद्रव्याणि वा क्रमात् ॥ नवाक्षरेण जुह्यात्तमो देव्या इति वै ॥ अथ वलिदानं ॥ दे
वीपुराणो ॥ कन्यासंस्थे रवोशक्तयुक्ताष्टम्यां प्रयुजयेत् ॥ शोणापुष्पैश्च विलासजाती प्रभागचंपकैः ॥ पं
चासुलक्षणीयेतंगंधपुष्पसमन्वितं ॥ विधिवत्कालिकालीति जप्त्वा खड्गेन घातयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ हु कालि
रूपजेश्वरिलोहदंडावनमः ॥ इति ॥ तदुत्थारुधिरं मांसं गृहीत्वा पूतनादिषु ॥ नैव तेभ्यः प्रदातव्यं महा
कौशिकमंत्रितं ॥ तदग्रतो नृपः स्नायान्कृत्वा शत्रुं नृपेष्टकं ॥ खड्गेन घातयित्वा तु दद्यात्कंदविशाखयोः ॥
अनाशक्तक्षत्रियादेर्ब्राह्मणास्पृश्या वलिप्रकारकालिकापुराणोक्तम्यां उमिक्तदंडवमांसं सारसमेव या ॥
सतेचलिसमाः प्रोक्तेस्तु सोऽह्नागसमासया ॥ रुद्रयामलेपि ॥ छागाभावेन कुष्मांडश्रीफलं वा मनोहरं ॥
वस्त्रं संवेष्टितं स्फुट्वा हृदयेष्करिकादिका ॥ ब्राह्मणेन सदा देयं कुष्मांडं वलिकर्मणि ॥ श्रीफलं वा सुराधी
शहृदं नैव नृकादयेत् ॥ उत्तराभिमुखो भूत्वा वलिपूर्वमुखस्तथा ॥ निरीक्षसाधकः पश्चादिममंत्रमुदी

॥ का. नि. ॥

॥ ७२ ॥

रयेत् ॥ पशुस्त्वलि रूपेण सभागादुपस्थितः ॥ प्रणामासितः ॥ सर्वरूपिणां ॥ बलिरूपिणां ॥ चंडिका प्रीतिदानेन
दारुणपद्मिनाशने ॥ चामुंडावलिरूपाय वलेतुभ्य नमोस्तुते ॥ यज्ञार्थे पशवसृष्ट्याः स्वयमेव स्वयं भुवा ॥ अतघा
स्वांतयाम्यशतयाम्यदातस्माद्यज्ञेवधोऽवधः ॥ ॐ ह्रीं श्रीं मिति मंत्रेणातं वलिं सत्वरूपिणां ॥ विं तयित्वा तमेत्य
व्यं वले मूर्द्धनि भैरवः ॥ रसानां तं चंडिकाया सरलोकप्रसाधकः ॥ ह्रीं ह्रीं खड्गेति मंत्रेणाध्यात्वा खड्गे च पूजयेत् ॥
पूजयित्वा ततः खड्गं म्र्गं फडिति मंत्रतः ॥ गृहीत्वा विमलं खड्गं हृदयद्वलिमुत्तमं ॥ ॐ ह्रीं सै ह्रीं कौशिकीति
रुधिरे ॥ प्यायतामिति ॥ वलिदाने तु दुर्गायो सर्वपापविधिः स्मृतः ॥ इति ॥ अथ प्रसंगाद्धनचंडीविधानमु
च्यते ॥ रुद्रयामले ॥ शतचंडीविधानं तु श्रेयमानं शृणुष्व तत् ॥ सर्वे यद्रूपनाशार्थं शतचंडी समा रभेत् ॥
षोडशैस्तंभसंयुक्तं मंडपं ध्वजलकं ॥ वसुकोशायुनां धेदिमध्ये कुर्याद्विभागतः ॥ पक्षेष्टकाचितारम्या
मुच्छ्राये हस्तसंमितं ॥ पंचवर्णारिजोभिश्च कुर्यान्मंडलकं भ्रमं ॥ पंचवर्णां विधानं च किंकिरीजालमंडितं
आचार्येण सभविप्रान्वरयेदशमुब्रूतान् ॥ ईशान्यां स्थापयेत्कुंभं पूर्वोक्तविधिना हरे ॥ वारुणां च प्रकर्त्र
यंकुंडं लक्षणालक्षितां ॥ मूर्तिदेव्याः प्रकुर्वीत सुवर्णस्य पलेन त ॥ वैतदर्धेन तदर्धे मतदर्धेन महामते

॥ राम ॥

॥ ७२ ॥

अष्टादशभुजां देवीं कुर्याद्वाष्टकरामपि ॥ पट्टकुलयुगद्धनविंदी मध्ये निधापयेत् ॥ देवीसंपूज्यविधिवज्रपं
कुर्यादशोद्विजा ॥ शतमादौ शतं चातेजपेत्तंत्रं नवात्मकं ॥ चंडीसप्तशती मध्ये संपुटोयमुदाहृतं ॥ एकं वेत्री
शिचत्वारिजं पेदिनजुष्टयः ॥ रूपाणि कमशस्तद्वत्पूजनादिकमाचरेत् ॥ पंचमेदिवसे प्रातर्होमं कुर्याद्विधा
तन ॥ गृह्णीष्याय सं ह्वीतिलाहृक्ता न्यवानपि ॥ चंडीपाठस्य समंतु प्रतिश्लोकं दशाशतः ॥ होमं कुर्याद्गृहा
दिभ्यः ससिदाज्यचरुक्रमात् ॥ हुत्वा पूर्णाहुतिर्दद्याद्विधेभ्यो दक्षिणां क्रमात् ॥ कपिलां गानीलमणिश्वेता
श्वेच्छुप्रचामरे ॥ अभिषेकततः कुर्यायतमातस्य जन्वितः ॥ एवं कृते मरेशान सर्वसिद्धिः प्रजायते ॥ इति
इति रुद्रयामलाक्तशतचंडीविधानं ॥ ॥ अथ सहस्रचंडीकाविधानं ॥ तत्रैव ॥ सहस्रचंडीविधिवक्षुणा
विष्णो महामते ॥ गजभ्रंडो महोत्पाते जनमारे महामये ॥ गजमारे श्वतारे च पुनचक्रभये तथा ॥ इत्या
दिविविधे दुःखं क्षयरोगादिजेभ्यः ॥ सहस्रं चंडिलापाठं कुर्याद्वाकारयेदशदा ॥ शदानं शोक्ताविंशद्वत्तश्वमं
उपः ॥ भोज्याः सहस्रं विघ्नेशरो शतं दक्षिणादिशेत् ॥ गुरवेदिगुणां देयं शय्याशदानं तथैव च ॥ सप्तधा पंच
भूयानं श्वेताश्वं च मनोहरम् ॥ पंचनिष्कमिता मूर्ति कर्तव्या वाह्यमानसः ॥ अष्टादशभुजां देवी सर्वसुविः

॥ का. नि. ॥

॥ ७३ ॥

भूषिता ॥ अवारितानंदातमंसहस्रं प्रसहं विभो ॥ शतं वानियताहारपयः पानेन वर्तयेत् ॥ एवं यश्चंडिका पाठस
हसं तु समाचरेत् ॥ तस्य स्यात्कार्यसिद्धिस्तु नात्र कार्या विचारो ॥ इति ॥ इति रुद्रयामलोक्तं सहस्रं चंडीविधा
नं ॥ अथ नवरात्रपारणानिर्णयः ॥ सा च दशम्यां कार्या ॥ आश्विने मासि शुक्ले तु कर्त्तव्यं नवरात्रकं ॥ प्रति
पदादि क्रमेणैव यावच्च नवमी ॥ पर्यंतं प्रधानभूतपूजायुक्ते रुवासादेश्च तदंगत्वेन तत्त्वयंतानुष्ययत्वात्
आदिशब्देनोपवासोभ्यसर्वेदिति हेमाद्रौ धौम्येके ॥ नवमीति धिपर्यंतं द्वेष्टपूजाजपादिक ॥ मिति ॥ प्राग
क्तवर्चनैर्नवमीके ॥ त्रिरात्रपक्षे नवम्या अप्यभिषिद्धिदर्शनात् ॥ न च पारणोत्तमे वरात्रत्वं त्रिरात्रत्वं वेति
वाच्यं ॥ विष्णुत्रिरात्रादावपि तथात्वापत्तेः ॥ नवात्रोपवासे मानाभावः ॥ इति वाच्यं ॥ एवं च लिङ्गवासिन्यां नव
रात्रोपवासतः ॥ एकभक्तेन ते क्तेन तथैवाध्याविने नवा ॥ पूजनीयान् ॥ तैर्देवीस्थाने स्थाने पुरे पुरे ॥ इति
हेमाद्रौ भविष्योक्ते ॥ नवरात्रसमाख्यातो नवम्या मप्युपोष्यत्वाच्च ॥ एतदनंतरत्वे सविस्तरं प्रतिपा
दितं ॥ ननु तिथिह्रासे अष्टावप्युपवासा भवन्तीति कथं तदा समाख्यातेन कर्मविशेषेण वायं नवरात्रशब्दे
रुठ इति चेत् ॥ संप्रति तिथिह्रासेऽपि नवतिथिनामुपोष्यत्वात् नवरात्रत्वाक्षतैः ॥ यद्यप्यमुत्सर्गः ॥ बाधे स

॥ राम ॥

॥ ७३ ॥

प्रयोशते ॥ रातेन रात्रीणां प्राधान्यात् ह्रासेऽमावास्यादाय नवत्वमिति पूर्वोक्तिरपि परास्मात् ॥ पूर्वोक्तवचनैरमा
वास्याया अप्राप्ते ॥ यत्त्रनिर्णयटीपेडुक्तं ॥ आश्विने शुक्लपक्षे तु नवरात्रमुपोषिता ॥ नवम्यां पारणां कुर्याद
शमीमिश्रितानेचेत् ॥ दशमीमिश्रिता यत्र पारणो नवमो भवेत् ॥ दुःखदारिद्र्यदाज्ञेया तथा न विनाशनीति
त्रास्यवचनं ॥ तथा ॥ नवम्यां पारिता देवीकुसहस्रं प्रयच्छति ॥ दशम्यां पारिता देवीकुलनाशं करोति के ॥ तस्मा
त्पारणां कुर्यान्नवम्यां विबुधाधिपे ॥ इति रुद्रयामले वचनं ॥ न यदि समूलं तलोहाभिसारिकविययं ॥ ज
याभिलाषी नृपतिः प्रतिपद्य भूति क्रमात् ॥ लोहाभिसारिकं कर्मकारयेद्यावदष्टमी ॥ नितस्याष्टमी पर्यंत
मेवोक्ते ॥ अन्यथामहाष्टम्यां परविद्धापां परणानुष्ठानेनैव पूर्वनिबन्धेर्विरोधो दुर्वारस्यात् ॥ तस्मादुक्तमेव
साधुपारणा हि सूतकादिप्राप्नोते तत्रैव पारयेत् ॥ काम्योपवासे प्रकृतं तत्तत्तस्मै नतके ॥ तत्र काम्यव्र
तं कुर्याद्धानार्चनविवर्जितं ॥ मितिकुर्यात् ॥ व्रतयज्ञविवाहेषु कार्ये होमे च नेजपो ॥ प्रारब्धे तस्मै कंतस्या
दनुरब्धे तस्मै कामिति ॥ विष्णुवचनाच्च ॥ पारणां तत्त्वाद्भूतस्याकेचिदांशो चापगमे सति दानार्चनादिपूर्व
कंपारणा कुर्यात् ॥ दानार्चनविवर्जिता मितिकूर्मपुराणोक्तो रेवेत्याहुः ॥ रजःसूतकेऽप्येवमेव ॥ नियम

॥ का. नि. ॥

॥ ७४ ॥

स्थायदातारीषपश्येदंतारज ॥ उपोष्येवतुनारात्रीस्नात्वाशेवंव्रतंचरेत् ॥ दित्यंगिराचचानात् ॥ अथ दश
मीकृत्यंदेवीपुराणो ॥ ततः पूजयित्वा दशम्यां विधिपूर्वकम् ॥ संघेयराशत्रुकर्तव्यं गीतवादित्रनिस्व
नै ॥ रूपंदेहियशोदेहि भगं भगवति देहि मे ॥ पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान् कालांश्च देहि मे ॥ इति संप्रार्थ्य दे
वीनुतत उत्थापयेद्बुध ॥ उन्निष्ट देवि चंदेहि शुभा पूजां प्रगृह्य च ॥ कुरु स्वमम कल्याणममृतांशक्ति
भिः सह ॥ गच्छ गच्छ परं ह्यनं स्वस्थानं देवि चंडिके ॥ व्रजस्व तो जलं वृद्धे स्थीयतां च जले न्विते ॥ हेति जले
प्रवाहयेत् ॥ इयमेव विजय दशमी मुच्यते ॥ सावदिनी यदि नेश्वरा योगाभावे पूर्वायाद्यात दुक्तं ॥ हेमाद्रोः
स्कादे ॥ दशम्यां नृनरैः ॥ सम्यक् पूजनीयामराजिता ॥ ऐशानीदिशमाश्रित्य अपराह्णाप्रयत्नतः ॥ या पू
ज्या च वमीयुक्ता तस्यां पूज्या पराजिता ॥ क्षेमार्थं विजयार्थं च पूर्वोक्तविधितानरैः ॥ नवमीशेषयुक्ता
यां दशम्यामपराजिता ॥ तदातिविजयं देवी पूजिता जयवर्द्धिनी ॥ इति ॥ यदा तु पूर्वदिने श्वरायोः
गाभावः परदिने ॥ चास्योपितशोगस्तदा परैव तदुक्तं हेमाद्रौ वुतकांडे कचपेत् ॥ उदये दशमी किंचि
त्संपूर्णोकादशी यदि ॥ श्वरार्थं पदाकाले सातिथिर्विजयाभिधा ॥ श्वराक्षौ तु पूर्णार्याकाकुलः

॥ राम ॥

॥ ७४ ॥

प्रस्थितोयत ॥ दुःखशयेयुः सीमानंतः दुःखशयेयुः सीतानंतदिनर्क्षेततो नरा ॥ इति ॥ तिथिर्विजयाभि
धा ॥ कामसाहनारद ॥ ईषत्संघामतिक्वांतः किंचिदुद्भिवतारक ॥ विजयोनामकालोयंसर्वकार्य
र्थसिद्धिद ॥ अत्रैतिकर्तव्यताभविष्ये ॥ शमीयुक्तं जगन्नाथ भक्त्या नामभयंकरं ॥ अर्चयित्वा शमीह
क्षमर्चयेद्बुध पुनः पुनः ॥ समीप्रार्थनामंत्रस्तु ॥ अमंगलानाशमनी शमनी दुष्टतस्पच ॥ दुःखघ्नना
शनी धन्यां प्रपद्ये हं शमीशुभा ॥ शमीशमपते पापं शमीशत्रुविनीशनी ॥ धारिर्न्यर्जुनवाणानां रामस्य
पियवादिनी ॥ करिष्यमाणाया यथाकालं सुखं मया ॥ तत्र निर्विघ्नकनीत्वं ॥ भवश्रीराम पूजिते ॥ इति ॥
तथा ॥ गृहीत्वा साक्षतामार्द्रां शमीमूलगतां मृदं ॥ गीतवादित्रनिर्घोषैरानयेत्स्वगृहं प्रति ॥ न्यरत्नेजु
सूर्योदये पुरापरूपे वर्तते दशमी तिथिः ॥ आश्विने शुक्लपक्षे या सा भवे जयदानुगां ॥ निषिद्धमपि क
र्तव्यं त्रैलाभ्यं जनमादरात् ॥ निषिद्धमेदशी व्रजांगत्वेन ॥ अश्वानामपि कर्तव्यं नैतु यानां नदीजले ॥ तू
र्यघोषसमाशुक्तं पुरं प्रावेशयेद्बुधात् ॥ पुष्पमालापरीलास्त्रांश्चामरैरुपशोभितान् ॥ रातद्वारे स
माविष्टास्त्रीभिनीरानिमानथा ॥ संपूज्य विधिवद्राजाभाजयेत्शत्रुरगां नृप ॥ बाह्यधिकारिणा सवांदा

का नि
॥ ७५ ॥

नमानेः सुतोषयेत् ॥ तथैव वारणा न्मुख्या पूजये चक्रमेलकान् ॥ ततस्तु पूजयेदेवं शमीमागत्य मंत्रत ॥ आ
ह्वयवाह्यणा आज्ञान्वाचये स्वस्तिमंगलं ॥ उद्धत्य मृजिकां तत्र शमीकुर्यात्प्रदक्षिणां ॥ पूर्वदिदिक्षु तलिंगे
मंत्रैरारोहये क्रमा ॥ दितिनी राजनमपुक्तं ॥ तत्र मंत्रं ॥ चतुरंगवलं मद्यं निरनिष्टं वज्रनिह ॥ सर्वत्र
द्विजयो मस्तु न्वहसा दादमापने ॥ इति ॥ इति दशमी कृतं ॥ अथाश्विनत्रयोर्गामासी परयाद्या ॥ सावि
त्री व्रतमनेराभवतोऽमा पौर्णमास्ये परे ॥ इति दीपिकोक्ते ॥ अत्रैवाश्वमुजी कर्मकं ॥ आश्वपुज्यामाश्वय
जी कर्मति सूत्रकारैः ॥ तत्र पूर्वाह्ण व्यापिनीयाद्यादिव कर्मन्वात् ॥ आयय रामप्य च पर्वणि कार्यं ॥ शरघा
ययरां नाम पर्वणि म्यात्र दुच्यते ॥ इति शौनकोक्तेः ॥ किंच दर्शये ॥ परपौर्णमास्ये श्वप्राग्भवति दर्श
भ्या ॥ परमुक्तमाययराकं प्राकयौर्गामासी चत ॥ दिति दीपिकोक्ते ॥ तच्चाययरां त्रेधा वीद्याययरां यवा
ययरां ॥ इषामाकाययरां चेति ॥ तेषां क्रमेण कालमाहापलवः ॥ वर्षा सुश्रामा के र्यजेत व्रीहियवाभ्यां श
रघसंतयोरिति ॥ तत्रापि इषामाकाययरा मतिन्यं ॥ इतरे त्वनाहितायेर्नित्ये ॥ इषामाके प्रस्तरं कुर्यात् ॥ आ
ययणमिति नारायणा ह्येतौ व्याख्यातं ॥ इदं च पर्वणो न्यत्र क्रियते चे ॥ देववनक्षत्रे कृतिकादिविशाखांते का

॥ रामः ॥
॥ ७५ ॥

र्यमिति स्मृत्यर्थं सारं मिहितं ॥ किंच यदा त्वे तदाश्विनपौर्णमास्यां क्रियते तदेककालत्वादाश्वं प्रवीकर्म
णोराच समागतं त्रभवतीति नारायणा कृतावेकवर्हिरित आज्य ॥ इति सूत्रव्याख्यातेत्युक्तं ॥ कात्या
यनानां तपर्वनियपोनास्ति अनादितायेर्न वप्रशनमिति कात्यायनसूत्रस्य कर्केणा ॥ तथा ॥ व्याख्यातत्वा
त् ॥ एतदकरेण प्रायश्चित्तमाह कात्यायनः ॥ नित्ययज्ञान्यवेचैवैवैश्वदेव ऊयस्य च ॥ अनित्यानयसे न
चात प्राशने ममथा ॥ भोजपेने पतितात्रं स्पचरुर्वैश्वानरो भवेत् ॥ अस्विधो नेनु ममिंद्राया मंत्रं च व
र्षे मपेच्छतं ॥ आयक्षरां यदान्मृतं तदासं पूर्णमेति तदिति ॥ इति श्रीमन्नागदेव भट्टात्मजश्री
मदनंतभट्टविरचिते विधानपरिजाते आश्विनमासविधानपरिजाते आश्विनमासविधानं समाप्ता
म् ॥ अथ कार्तिकमासविधानं ॥ तत्र तुलासंक्रमे पूर्वापरादशघटिकाः ॥ प्ररापाः रात्रौ निशीथा
त्याकपरंतश्च संक्रमे पूर्वात्ररीदिनर्दिष्टं रात्रौ निशीथे तु संक्रमेदिनद्वयं पुराणं ॥ मिति प्रागतिहितं ॥
अथ कार्तिकस्तानविधिः ॥ पाथे ॥ तुलामकारमेघे शुभ्रातः स्नानं विधीयते ॥ हविष्यब्रह्मवर्षं च महापा
तकनाशनं ॥ मिति ॥ अत्र तुलैत्यादिना सौरसाम आरंभे उक्तं ॥ प्राच्याश्चैतदेवाद्रियं तोदाश्विराणात्प्राह

॥ का. नि. ॥

॥ ७६ ॥

आश्विनस्य तु मासस्य या शुक्लैकादशी भवेत् ॥ कार्तिकस्य वतानीह तस्या वैद्यारभे सुधी ॥ रिति विष्णुरहस्योक्ते
रिदमेवाद्रियं भवेत् ॥ केचित्तु ॥ पूर्णाभाश्च युजे मासि पौर्णमास्या समाहित ॥ इत्युक्ता मासशंभं पुर्या
च भन्या सदा ॥ प्यते कार्तिके पौर्णमास्यामिति हेमाद्रादित्यपुराणोक्ते राश्विनशुक्लपंचदश्यामारभ्य ॥ कार्ति
कपौर्णमास्यां कार्तिकव्रतं समाप्य ॥ यदि माह ॥ अत्र देशावारनो व्यवस्था दृष्टव्या ॥ अत्र तीर्थविशेषः
पाथे कुरुक्षेत्रकोटिगुणगंगाया मपि तत्समः ॥ ततो धिकः गुह्यरे स्याद्ये रवत्यां च भागे वा पुराणपयं
श्वसन्नेव मनु ॥ यो मथुराधिका दुर्लभा ॥ कार्तिके विद्यामथुरायां नृगामिह ॥ यत्रार्चितः स्वकं रु
पे भक्तो भान् ॥ संप्रयच्छती मिदं च स्नानकाशीस्थ पंचनदे प्यति प्रशस्तं ॥ शतं समाप्त पक्षस्याकृते
यस्याप्यते फलं ॥ तत्कार्तिके पंचनदे सकृत्स्नानेन लभ्यते ॥ इति काशीखंडोक्ते ॥ स्नानं मंत्रमुपाधे ॥
कार्तिके हं करिष्यामि यातः स्नानं जनार्दन ॥ प्रीत्यर्थं तव देवेश शशदा मोद रमया सह ॥ मया लक्ष्म्या सिहितस्य
तवेत्यर्थः ॥ अथ मंत्रोपि व्रतिनः कार्तिके मासि स्नानतस्य विधिवन्ममं ॥ गृहाराण्यं मया दक्षं राधा
पा सहितो हरेती ॥ तथा ॥ नित्येः नैमित्तिके पापनापने ॥ गृहाराण्यं मया दंतं दंतं जेडनिबूदने ॥

॥ राम ॥

॥ ७६ ॥

इमी मेतौ सयुचायेयो धर्मं मद्यं प्रयच्छति ॥ सुवर्णरत्नपुष्पांश्च पूर्णांशं खेन पुरापवान् ॥ सुवर्णं पूर्णां दृष्टि
वी तेन दत्तान संशय ॥ इति तत्फलं ॥ एवं संयूरा स्नानाशक्तौ अहं वा स्नायाम् ॥ वाराणास्यां पंचनदे अहं स्ना
तां कार्तिके ॥ अमीने पुरापवप्रयो मुक्तभाजो भवन्ति वै ॥ इति स्कांदान् ॥ अत्र पालाधारामुक्तस्कांदे ॥
निवेशकेशवे मालां तुलसीकाष्ठसंभवं ॥ वहते योनसरोभूत्या तस्य नैवास्त्रिपातकं ॥ न ज्ञातुलसीमा
लाधात्रीमालाविशेषना ॥ महापातकसहस्रं सर्वकामार्थदायिनी ॥ विष्णुधर्मपिस्मृतं तु यानिलोमा
निधाशन ॥ त्रीमाला कलोनृणां नावद्वयं सहस्राणि वै ॥ कुंठे वसतिर्भवेत् ॥ मालायुग्मं नृपो नित्यं धा
त्री तुलसि संभवं ॥ वहते कंठदेशे तु कल्पकोटिदिवं वसेत् ॥ तुलसीकाष्ठसंभूतमाले कृष्णजनप्रिये
विभर्मित्वा महंकंठे कुरु मां कृष्णवद्वभं ॥ एवं संप्रार्थ्य विधिवन्मालां कृष्णगतेर्पिता ॥ धारयेत् कार्ति
के यो वै स गच्छेद्देहवंपद ॥ मिति ॥ तथा ॥ अंगस्ति कुसुमेर्देवं यो र्चयेच्च जनार्दन ॥ दर्शनात् तस्य देव
र्धनरकनाशमेनरः ॥ विहाय सर्वपुष्पाणि मुनिपुष्पे राकेशवं ॥ कार्तिके यो च गेहपूजावाजपेय फ
लं लभेत् ॥ तथा पद्मे कार्तिके शतार्चितो ॥ येषु कमलैः कमलैश्च राः ॥ जन्मकोटिषु विप्रं न तेषां क म

लं गृहे ॥ कार्तिके केशवे पूजाये वां नान्ना सुतेः कृता ॥ तेनिर्भस्पर्वेः पुत्रं वसंति त्रिदिवे सदा ॥ तुलसीमदलक्षे
 णा कार्तिके योर्वये हरि ॥ पत्रे पत्रे मनि श्रेष्ठमौक्तिके लभते फलं ॥ तथा ॥ धात्री छाये तु यः कुर्यात्पि उदानं म
 महा मुने ॥ मुक्तिप्रयंति पितरः प्रसादात्माधवस्य तु ॥ धात्री फलविलिप्रांगो ॥ धात्री फलविभूषितः ॥
 धात्री फलकृता हारो नरो नारायणो भवेत् ॥ धात्री छाया समाश्रित्य योर्वये वक्रधारिणो ॥ पुष्पे पुष्पे श्वमे
 धस्य फलप्राप्तेति मानवः ॥ कार्तिके मासि विषेन्द्र धात्री द्वित्रक्षो यशोभिने ॥ वने दामोदरविष्णुचित्रात्रे
 लोकसिद्धिभुं ॥ मूले नपायसेनाथ होम कुर्याद्विचक्षणाः ॥ ब्राह्मणं भोजयेच्छ्रृंगस्वयमुत्तीतवंधुति
 रिति ॥ तथा ॥ कार्तिके द्विपदलं त्यजेदिति प्रागुक्तं ॥ पाशे राजिकां मादकवंचेनैवाद्यात्कार्तिकव्रती ॥ द्वि
 दलं तिलैर्नैलच तथा न्यन्मनि हृषितां ॥ कार्तिके वर्जयेत्तद्विदलं वहुबीजकं ॥ माघ मुद्गुलसू
 रं च चराकाश्च कुक्षिस्थकाः ॥ निव्या वाराजमाघाश्च आळको द्विदलं स्मृतः ॥ मृतानां पि जीर्णानि स
 वार्णानि वर्जयेत् ॥ अत्र केचित् उत्यति समये दलद्वयं यस्य भवति तद्भूतपूर्वगतादिदलमुच्यते ॥
 उत्पादुः ठदा हरंति च ॥ श्रीजमेव समुद्रतटिलचक्रं विना ॥ इत्येतत्त्रयं स्पष्टं द्विदलं तं निगद्यते ॥

॥ राम ॥

॥ ७७ ॥

इति ॥ तथा प्राप्ते कार्तिके वर्जयेत्कास्यं कार्तिके मुक्तसंधितं ॥ श्रुतपर्युषितं ॥ संधितं लवणां शाकमित्यर्थः ॥
 अन्येपि रामात्रे धर्मा प्रागुक्ता ॥ यास्य सक्तं स्कां देति बोहयो पवगोधनाः ॥ द्रियंगुतिलशालयः ॥ संतेहि
 सात्विकाः प्राक्ताः स्वर्गमोक्षफलप्रदाः ॥ नेर्जो वंधो विधातव्यो व्रतिना केन विवृचि ॥ अत्र तेन क्षेपेय
 स मा सदा मोदरिष्यां ॥ निर्यग्येति मवाप्तेति जन्मकोटिषु दुः सदा ॥ अन्यान्यपि तां कलं तैलं केशीकर्त
 नादि वर्जनं कल्परूपाणि ब्रूते नि प्रागुक्तानि हेयानि ॥ निस्संयमं नृते ॥ तुलायां पिलां तलेन सायंकाले
 समागते ॥ आकाशं दीपं योऽदशान्मासं नेकं हरिप्रति ॥ महती श्रियमाप्नोति रूपसौभाग्यसंपदं ॥ तल्प
 कारश्चादिपुंरागो ॥ दिवा करे स्ताचलस्तौलिभूते गृहारे हरे पुरुषप्रमारां ॥ यूष्ठावलं यति यद्वक्षकाष्ट
 मारोष्यभूमावथ तस्य मूर्ध्नि ॥ कृत्वा वनस्त्रोतदला वृती सुयाभिर्भवेदष्टदिशा नुसारी ॥ तत्कार्तिकायां नु
 महाप्रकाशादीपः ॥ प्रदेयो दलगास्तथा द्यौः ॥ निवेशधर्मा यहराय भूमौ दरायाप्यधर्मराजे ॥ प्रजावति
 स्य स्वथ सन्ति नृभ्यः प्रेतेभ्य रूपापतमस्थितेभ्यः ॥ इति अत्राशस्यत्वरार्कः ॥ दामोदराय न भक्तिजुलोया
 लीलया महाप्रदीपते प्रयच्छामि न नमो न नायवेधसे ॥ इति ॥ कार्तिके न चतुर्थी ॥ सावचं दोदय व्यापि

॥ का. नि. ॥

॥ ७८ ॥

नीयाद्या ॥ तत्रैव यज्ञा घास्यानात् ॥ कार्तिक कृष्ण दशमी गोवत्स संज्ञा ॥ साय दोष व्यापिनीयाद्या ॥ दिन द्वये तथा
वियुर्वाचसयूजा वटश्चैव कर्त्तव्यां प्रथमेऽहनीति गणोक्तं ॥ अर्घ्यं ताम्रमये पात्रे पूत्वा पुण्याक्षे तैस्त्रिलैः पाद
मूले तु दशाक्षि संत्रेणानेन पांडव ॥ क्षीगेदारार्वावं संभूते सुरासुर नमस्त्वेन ॥ सर्वदेवमयी मातर्गृहाणा धर्मं
नमो नमः ॥ ततो मावादि संसिद्धा त्वटकां विनिर्दयेत् ॥ सुरभिस्त्वजगन्मातर्देवि विविधुष दे स्थिता ॥ सर्व
देवमयेया संमपाद त्रपि मंयसा सर्वदेवमये देवि सर्वदेवैरलंकृते ॥ मातर्ममामिलयितं सफलं कुरु
तं दिति ॥ इति ॥ प्रार्थयेत् ॥ तथा ॥ तदिने तैलपक्कं च स्थालीपक्कं युधिधरः ॥ गोक्षीरं गोघृतं चैव दधितं च
वर्जये ॥ इति ॥ ज्योतिर्निबंधे नारदः ॥ आकार्तिके कृष्णः पक्षे तु दशादश्यां दिशु पंचसु ॥ तिथिष्टका पूर्वरात्रौ
नृणां नीराजनाविधिः ॥ नीराजयेयुर्देवांश्च विप्रानाश्च नृममात् ॥ ज्येष्ठां द्वेष्टां जघन्यां सुमातु मुख्या
श्च योषितः ॥ इति ॥ निर्याया स्मृते स्वां दे ॥ कार्तिक स्यासिते पक्षे त्रयोदश्या निशा मुखे ॥ यमदीपं वह्निर्दद्या
दपस्तुर्विनशतीति ॥ मंत्रस्तु ॥ नृत्सुना पाशदंडाभ्यां कालेन शपामया सहा त्रयोदश्यां दीपदानाभ्यर्चयः ॥
प्रियतं ममेति ॥ कार्तिक पूष्ण चतुर्दशी नक्षत्रं चतुर्दशी ॥ तत्र प्रभाते वेदोदये भंगे कुर्यात् ॥ नरकस्य च तु

॥ राम ॥

॥ ७८ ॥

दश्यां दीपं तैलाभ्यंगं तु कारयेदिति पाद्योक्ते ॥ हेमाद्रौ भविष्यो त्रैरेवा कार्तिक कृष्ण पक्षे तु चतुर्दश्यां विधूदये ॥
अवश्यमेव कर्त्तव्यं स्नानेन नरकभीरुभिः ॥ पूर्वविद्धं चतुर्दश्यां कार्तिक स्यासिते तरे ॥ पक्षे प्रसूय सममेस्नानं
तैलेन कारयेत् ॥ स्मृतिदर्पणो ॥ चतुर्दशी वा भयुज्यस्य कृष्णा स्वात्थ्य युक्ता च भवेत्प्रभाते ॥ स्नानं समभ्य
ज्यत नरे सुकथं सुगंधं तैलेन विभूति का मेरिति ॥ पृथ्वी चंद्रोदये ज्ञात्वे ॥ आश्वयुज कृष्ण पक्षस्य चतुर्दश्यां
विधूदये तिले तैलेन कर्त्तव्यं स्नानं नरकभीरुगोति ॥ अत्राश्वयुगत्पमावास्यां नमासमाभे प्रेत्योक्तमित्यवधयं
॥ तथा ॥ तिले लक्ष्मीर्जले गंगानरकश्चतुर्दशी ॥ प्रातस्मानमतः कुर्यात्तमलोकं न पश्यति ॥ दिन द्वये विधूद
ये चतुर्दशी सत्त्वं पूर्वदिने कार्यमिति ॥ निर्याय दीपमतं ॥ तदापि परदिनेऽभ्यंगं कुर्यादिति शिष्या आहुः ॥ तथा
कृष्ण चतुर्दश्यामाश्विनेऽकेदि पात्सुरा ॥ यामिन्या पश्चिमे मामे तैलाभ्यंगं विशिष्यतः ॥ इति सर्वज्ञा रायणोक्ते
रिति ॥ दिन द्वये पसतु पूर्वहि त्रयोदश्या पमभ्यंगं कुर्यादिवोदाम निबंधो त्रयां दशी यदा प्रातः क्षयं याति च
तुर्दशी रात्री दोषे त्वमवास्या तदा भ्यंगे त्रयोदशी ॥ नारद स्मृतेरिति ॥ केसि तु दिन द्वये पसत्वा पक्षे पि चतु
र्दश्यामेकवास्यां मे चतु त्रयोदश्यां इ प्राप्ति ॥ तच्चतुर्दश्यां मिदुक्ष्यं पतिथा वपी वर्जा ॥ दीप्तादिमि संमुक्ते तदा

॥ का. नि. ॥

॥ ७७ ॥

दीपावली भवेत् ॥ कुंडलांशलग्नमेतच्च दीपोऽवदिनत्रयमिति ज्योतिर्निबंधेनारदोक्तेऽपि सारः ॥ त्रयोदशी यदा
प्रातरिति वचनं हेमाद्यादि महाबंधेऽनुपलाभ्यां निले ॥ समुल्लेखि चतुर्दश्याः सूर्योदयद्वयासंबन्धित्वरु
पः क्षयोत्र न विनक्षितः ॥ किंतु अभंगकालः सप्तमाप्तिरूपः क्षयद्रष्टेन विवक्षितः ॥ सच सौरपक्षवदार्यप
क्षेप्यपि यदाहासस्तत्परभिः स्मृतिर्नैकैविदनुपपन्नमेति ॥ अत्र देशावारतो व्यवस्था दृष्टव्या ॥ अत्रेति कर्त
व्यातोक्तापाद्ये ॥ अपमामिथो जुंवां प्रयुज्जारमथापरं ॥ भ्रामयेत्त्रानसभ्ये तु नरकस्य क्षणायते ॥ प्रयुज्जार
श्चक्रमर्दः ॥ मंत्रस्तुः सीतालोचसमायुक्तमकटंकदलान्वितः ॥ हरपापमपामार्गधाम्यमाप्य पुनः पुनः ॥
अस्यामेव प्रदोषं दीपादेया इत्युक्तं स्कांदोततः ॥ प्रदोषमपि पान्दशान्मनोरमान् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवा
दीनां भवनेषु मठेषु च ॥ तिलिङ्गपुराणो ॥ मापयन्नस्य शोकेन भुक्ता मंत्रदिने नरः ॥ प्रत्यख्यायां चतुर्द
श्यां सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ तथा ॥ मंत्रश्च तर्पणं कार्यं धर्मराजस्य नामभिः ॥ यमाय धर्मराजाय मृत्युचेतां
तकाय च ॥ वैवस्वराजाय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ॥ औदुंबराय दग्धाय नीलाय परमेष्ठिने ॥ ह्यकोद
राय चित्राय चिन्मग्न्याय ते नमः ॥ यज्ञोपवीतिना कार्यं प्राचीनावीतिना तथे ॥ इति ॥ इहंती वसिष्ठकेषा

॥ राम ॥

॥ ७७ ॥

पिकार्ये जीवन्पितापि कुर्वीत तर्पणं यमभीष्योरिति पद्मोक्ते ॥ कार्तिकामावास्यायामभंग उक्तः ॥ तथा
हिकालादर्शः प्रत्यक्ष आश्वयुज्दर्शकृताभ्यां गणदि संगलः ॥ भक्त्या प्रयुज्ये देवीमलक्ष्मीं विनिह्य रूपे ॥
तथा ॥ दुंदुक्षयेपि संक्रान्तौ रवौ पाते दिनक्षये ॥ तत्राभ्यांगोन दोषाय प्रातः पापापनुत्रये ॥ मात्स्यकार्तिक
स्य च मासस्यामावास्यातिथिर्भवेत् ॥ दीपैनी राजनादत्र सैषा दीपावली स्मृतेति ॥ अन्नविशेषो हेमा
द्रोमविष्यादिवा तत्र न भोक्तव्यस्तृजे बालानुरंजनं ॥ प्रदोषस्य समये लक्ष्मीयूजयित्वा त्रमः क्रमात् ॥ दी
पहक्षाश्च दातव्या भक्त्या देवगृहेषु चेति ॥ कार्तिकशुक्लप्रतिपदि विलेः पूतोक्ता मविष्ये ॥ कृत्स्नवत्सर्वते
विहयत्रौ दैत्यपतेषु च ॥ पूजाकुर्यान्मृपः साक्षाद्भूमौ मंगलकेश्वरी ॥ बलिमालिख्यां दैत्यं देवराजैः पंचरं
गकैः ॥ गृहस्य मध्यशालायां विशालायां तलोर्चयेत् ॥ लोकश्चापि गृहस्यां तशालायां शुक्लतंडुलैः ॥ संलि
ख्य बलि राजानं फलैः पुष्पैश्च पूजयेत् ॥ मम सुबलि राजानं मस्तुभ्यं दैत्यदानव ॥ चंदितः ॥ इन्द्रशत्रोऽसुरा
रोते विष्णुसांनिध्यदो भवेति ॥ तथा ॥ बलिमुदिश्यादयं ते दानानि कुरु नंदव ॥ पारितान्यक्षया राणां रुनां
त्रकार्या विचारोति ॥ इयं प्रतिपत्पूर्वविज्ञायाद्या ॥ पूर्वविज्ञाप्रकर्तव्या शिवरात्रिर्वलेदिनः ॥ मितिपा

॥ का. नि. ॥

॥ ८० ॥

शोके ॥ अत्र गोयुजापुक्ता ॥ पाकुरु ॥ प्रतिपन्निश्चातत्रगाः पूजयेन्मपपूजाश्रीणिर्वर्द्धते प्राजागावोमहीपतिरिः
तिनिर्गयामृतेभविष्योक्ते ॥ दिनद्वयेसायाहुव्यापित्वेप्ररायाद्या ॥ गंधाकीडादिनेपत्ररात्रौ दृश्येत्तचंद्रमाः
सोमोराजापशून्कृतिसुरभिः ॥ पूजकांस्तथेतिपराणामसुचयोक्ते ॥ अत्रयूतकीडापुक्ताहेमाडोस्कांदे ॥
तस्यायूतंप्रकर्तमंप्रभातेतत्रमानवै ॥ तस्मिनयूतेजपोयस्यतस्यसंवत्सरंजयः ॥ पुराजयोविरुद्धश्च
लाभनाशकरोभवेत् ॥ दयिताभिश्चसहितैर्नेयासाचभवेतिशीति ॥ अत्रगोवर्द्धनपर्वतपूजाक्ता ॥ तथा
वहेमाडोस्कांदे ॥ प्रातर्गोवर्द्धनंपूज्ययूतवापिसमाचरेत् ॥ भूयशीयास्तथावन्मज्जाश्वावाहदोहता ॥
असंनिधानेगोवर्द्धनपर्वतोगोभयेनकार्यः ॥ मंत्रस्तु ॥ गोवर्द्धनधराधारगोकुलत्राणाकारणा ॥ वहुवा
हुकृततच्छायगवांकोटिप्रदोभव ॥ गोमंत्रस्तु ॥ यावलक्ष्मीर्लोकपालानाधोनुरूपेणसंस्थिता ॥ द्युत
वहति यज्ञार्थंममपापं व्यपोहति ॥ ततोऽपराह्लासमये पूर्वस्यादिशिभारत ॥ मार्गपालीप्रवश्रीयां
तुंगेस्तंभेधपादये ॥ कुशकाशमयींदिग्गलं वकैर्वहुभिर्नृप ॥ कृतेहोमेदिनेद्वैस्तवधीयान्मार्जपालि
कां ॥ नमस्कारं ततः कुपीन्मंत्रेणानेनसुव्रतः ॥ मार्गपालिनमस्तस्तु सर्वलोकसुखप्रदे ॥ विधेयैः पुत्र

॥ राम ॥

॥ ८० ॥

दराद्यैः पुनरेहि हृतस्यमे ॥ नीराजनेचतत्रैवकार्यं राद्युजयप्रदा ॥ राजानोराजपुत्राश्चबाह्मणाः शूद्रजा
तयः ॥ मार्गपालिसमुद्ध्वंघ्यनीरुजः स्युः सुखान्विता ॥ कार्तिकशुक्लद्वितीयाः साचपूर्वविद्वायाद्या ॥ हेमा
डोस्कांदेर्जेशुक्लद्वितीयायामपरोहत्तर्चयेद्यमं ॥ स्नानं कृत्वा रानंदायां यमलोकं न पश्यती ॥ सनंसप्रतिप्र
द्युतेत्यर्थः ॥ भविष्येपिकार्तिकेशुक्लपक्षस्यद्वितीयायांयुधिष्ठिरः ॥ यमोयमुनवापूर्वभोजितः स्वगृहे
ऽर्चितः ॥ अतोयमद्वितीयेयंसर्वलाकेषुविश्रुता ॥ अस्यानिजगृहेविप्रनभोक्तव्यंततो नरैः ॥ स्नेहेनभ
गिनीहस्तीक्ष्णोक्ताव्यं पुष्टिवर्द्धतं ॥ दानानिचप्रदेयानिभगिनीभ्योविधानतरति ॥ ब्रह्मांडेपिपानुभोजय
तेनारिश्चातरंयुग्मकेतिथौ ॥ अयंतेचापिता ब्रह्मेनीसावेधव्यमाप्नुयात् ॥ भ्रातुराद्युःक्षयोराजनभवेत्
नकहर्चिदिति ॥ निर्णयसारेपिततः प्रभातेविमलेभगिनीभ्रातृमंदितं ॥ गत्वानिमंत्रयेज्ज्ञानजनकंजन
ननी ॥ तथा ॥ आनीयसकलानृणां ह्यभंस्वंतेदिनंप्रति ॥ अभंगकारयेद्यत्नाकुभैर्भोज्यंश्चभाजयेत् ॥ पि
त्रादिसर्वबंधुभ्यादप्यद्यास्वाशिभूरिशः ॥ तैस्तस्यैवप्रदातामंवस्त्रारंभूयणामिति ॥ कार्तिकशुक्लनवमोयु
गादि ॥ सावपूर्वाशिकीयाद्या ॥ शुक्लेपूर्वाह्निकयाद्ये ॥ इतिवचनात् ॥ अत्रपिंडरहितंश्राद्धकार्यं ॥ अ

॥ ४१ ॥

॥ शम्भ ॥

॥ ८९ ॥

तुरेवन्निर्वाणरहिताद्यादशीसर्वथानलभ्यतेतद्योरेवत्पाश्चतुर्थपादंवर्जयेत्॥ वचनं तु पूर्वमुक्तं॥ अस्यामे
वरात्रौ देवोत्थापनमुक्तं रामार्चनचंडिकायां॥ पारणाहे पूर्वरात्रे घंटादीन्वाद्यमुहुः॥ देवमुत्थापयेद
न्नमहा पूजादिपूर्वकमिति॥ महापूजापंचामृतपूर्विका॥ तन्परिमाराण्युक्तं प्राप्ते॥ पंचमृतानां कलशा
न्यूजयेत्स्थापयन्क्रमात्॥ ततः पंचामृतैर्गन्धैः स्त्रापयन्नत्यकाशकैः॥ नात्रां पानवर्गतिराणानह्वयायाः क
दाचन॥ नावत्साया उपोदयं कृतेपि विफलं भवेत्॥ सद्यस्तत्प्रद्युतं याद्यस्तदलाभे तु शर्करा॥ क्षीरं याद्यम
ते प्रचन्दोपामानात्मितं भुवं॥ तावान्मानं घृतदधितावे देवचमाक्षिकं॥ तावदिक्षुरसः प्रोक्तः स दलाभे तु
शर्करा॥ अर्द्धवास्यादाटकं चान्पूनं वेदामुवं भवेत्॥ दिति हेमाद्रौ त्वेकादश्यामुक्तं॥ तथारिद्राह्नि॥ एकादश्यां
तु धुक्तायां कार्तिके मासिकेशवं॥ प्रसूतं बोधयेद्वात्रैश्चक्षुभक्तिसमन्वित॥ इति॥ भविष्येपि॥ कार्तिके शुक्ल
पक्षे तु एकादश्यां सृथा सुत॥ मंत्रेणानेन रारेजं देवमुत्थापयेद्वित॥ इति॥ अत्र देशाचारतो व्यवस्थान्तिया
॥ तद्विधिस्तु॥ अत्रैव देवदेवस्य स्नानं पूर्वमहं भवेत्॥ महापूजां ततः कृत्वा देवमुत्थापयेत्सुधी॥ मंत्राः
स्तुतवाराहे॥ ॐ ब्रह्म इह द्रुद्राग्निहोवेरसूर्य सोमादिभिर्ध्वजि॥ तपादपद्मः पुण्यस्वदेवेशतजगनिवास

॥ का. नि. ॥

॥ ८२ ॥

मंत्रप्रभावेन सुखेन देव इयंतु घादशी देवप्रबोधार्थापनिर्मितं ॥ त्वये वस सर्वलोकानां हितार्थं शेषशायिना ॥
उतिष्ठेति शेषो विंद त्वजनिद्राजगत्पते ॥ त्वयि सुप्ते जागत्सुप्तां भवेदिदं ॥ उतिष्ठेति चेष्ट तसर्वमृतिष्ठेति शेष
माधव ॥ गतामेघावियं चैव निर्मलादिशः शारदानि च ॥ पुष्पाणि गृह्णाण जगदीश्वर ॥ इदं विष्णुरिति श्री
क्रोमंत्रं तथापने हरं रिति ॥ एवं जलादिशमीपे देवमुस्थाप्य तदग्रे चानुर्मास्य ब्रह्मसंज्ञां प्रकुर्यात् ॥ तदुक्तं भा
रते ॥ चतुर्धा गृह्ये वै चोर्गा चानुर्मासा ब्रह्मं तं नरः ॥ कार्तिके शुक्लपक्षे तु घादश्यां तत्समापयेत् ॥ मंत्रश्च निर्गोया
मृते ॥ इदं ब्रह्मं मया देवकृतं प्रीत्यै तव प्रभो ॥ नूर्न संपूर्णा तां यातु त्वत्प्रसादा जनार्दन ॥ ब्रह्मेनानेन चोर्गा न
प्रीतो भवरमाश्रते ॥ तथा ॥ ब्रह्मे ॥ महोत्तर्य रं वै रं त्रै भ्रामयेत्स्यं दने स्थितं ॥ उतिष्ठेति देवदेवेशं नगरे पार्थि
व भवे ॥ ते ब्राह्मणसमाज्ञेया श्रद्धा अपि तसंशयः ॥ स्वयं रथस्यां कर्षेण विघ्नो देवस्य यो नरः ॥ करोति क्त
तु मुख्यानि कर्माणीह न संशयः ॥ रथे न सह गच्छति पुरतः पृष्ठे तोथवा ॥ ते ब्राह्मणसमाज्ञेया श्रद्धा अपि
पितसंशयः ॥ रथस्थितो न रैर्यस्य पूजितः पुरुषोत्तमः ॥ ददाति वीर्यं तं तेषां मते च परमां गतिं ॥ दोलायमा
न गोविंदं मंचयं मधुसूदनं ॥ रथस्थो वामते दृष्ट्वा न पुनर्जन्म भागभवेत् ॥ रथस्थे येन गच्छति भ्राम्यमा

॥ राम ॥

॥ ८२ ॥

गां जनार्दनं ॥ विष्णवे दधिदं स्तपि विज्ञेयाः श्वपचाधमा ॥ येष्वांगुहाग्नतो यो निरथस्यः श्रीनृकेसरी ॥ पूजातेः
स्तैः प्रकर्तव्या वितशास्त्रविवर्जितैः ॥ अनर्चितो यदायाति प्रसादात् स्वगृहा हरिः ॥ पितरस्वस्तस्य विमुखाया
वत्सं वत्सरं नृपः ॥ गृहे समुपवेशेन्यं महानुग्रहमर्थयेत् ॥ सोभा च दभ्रकहरो भगवान्प्रकषप्रेमास्मिं
तेन रत्नरुहं विजृम्भन् ॥ उत्थाय विश्वविजयाय मनोविषादं माध्यागिराऽयजयतां नृषः पुराणाः ॥ पला
यध्वं पलायध्वं रं रं दिति जदानवा ॥ संरक्षणां यलोकानां मुत्थितः पुरुषोत्तमः ॥ ये कुर्वन्त्युत्सवं विघ्नो
स्तनरा मुक्तिभागिनः ॥ स्त्रियोपि मुक्तिमार्गानि रथोत्सवपरायणाः ॥ रथोत्सवस्य माहात्म्यं कलौ वितत
तं हि यः ॥ सेलवनसंघानादतातेन वसुंधरे ॥ इति ॥ तथा ॥ चतुरो वार्षिकान्मासांति यमो येन यः कृतः ॥
कथयित्वा दिजेभ्यस्तदश्यां ज्ञात्वा सदक्षिणां ॥ यस्य भक्षस्य नियमनं कृतं तद्व्यं ब्राह्मणो भ्यो दद्यादि
त्यर्थः ॥ इदं शुक्रास्त्रादावपि कायं ॥ आशौ च सत्यं न कारयेत् ॥ वचनमुक्तं प्रारूः कार्तिके घादशी पो
र्गामासी वमन्वादि ॥ सां पौर्वास्तकाया ह्याशुक्लपक्षात् ॥ कार्तिके शुक्लचतुर्दशी वैकुण्ठसंज्ञा ॥
सा च रिशीथ व्यापिनी ग्राह्यं ॥ दिनद्वये तथा त्वया प्रदोष व्यापिनी भूत्वा निगद व्यापिनी माया ह्या ॥ कार्ति

॥ क. नि. ॥

॥ ८३ ॥

कस्यसितेपक्षेचतुर्दशानराधिप॥ सोपदामस्तुसंपूज्यहरिरात्रौजितेंद्रिय॥ इति॥ हेमाद्रौभविष्याक्ते॥ अत्रै
वशिवधीत्यर्थपशुपवमेत॥ दामगोदयव्यापिनीग्राह्या॥ वर्धेवहेमलं व्याख्यापासेश्रीमतिकार्तिके॥ श्रु
पक्षेचतुर्दशामरुणाभुदयंप्रति॥ महादेवतिथौब्राह्मंमुरुर्त्रेमणिकर्णिके॥ स्नात्वाविश्वेश्वरोदेव्यादि
श्वेश्वरपूजय॥ दितित्रिस्पलीसेतौसनकुमारोक्ते॥ अत्रैवकार्तिकव्रतोघापनमुक्तंपद्मेकार्तिकमाहा
त्म्य॥ अथोर्जव्रतिनःसम्यगुद्यापनविधिश्चरा॥ दुर्जशुक्लचतुर्दशंकुर्यादुपापनंव्रती॥ तुलस्याडप
रीष्टानुकुर्यान्मंडपिकांशुभां॥ तुलसीमूलदेशेवसर्वतोभद्रमेवच॥ तस्यापरिष्ठात्कलशंपंचरत्नसंम
न्वितं॥ पूजयेत्तत्रदेवेशेसौवर्णंगुर्वनुजया॥ रात्रौजागरणंकुर्यादशतवादित्रमंगलैः॥ ततस्तपोर्गामास्यावैः
सपत्नीकादिजातमान॥ त्रिंशन्मितातथैकंवास्वशक्त्वावनिपंचयेत्॥ अतोदेवाइतिद्याभ्यांजुहुयानिलपाप
सं॥ ततोगांकपिलांदद्यात्पूजेयेद्विधिवदुकमिति॥ अत्रैवपोर्गामासिपराग्राह्या॥ अमापोर्गामास्योपरे॥ इति
दीपोलोक्ते॥ अत्रविशेषोहेमाद्रौब्राह्म॥ पुराणमाहाकार्तिकश्राजीवेन्द्रौ॥ कृमिकासुच॥ जीवेन्द्रोगुरुसोम
वारयोरित्यर्थ॥ तथा॥ आग्नेयंनुयदाक्षंकार्तिकांभदितिक्वचित्॥ तिथिः॥ सापहतीज्ञेयास्नानदानेषु

॥ रामः ॥

॥ ८३ ॥

चोतमातथा॥ प्राजापत्यंयदाअक्षंतिथौतस्यांनराधिप॥ सामहाकार्तिकीतदोदेवानामपिदुर्लभेति॥ प्रा
जापत्यमृक्षेरोहिणी॥ पद्मेतुविशाखासुयदाभानुःकृतिकासुचचंद्रमा॥ सयोगःपदाकोपुष्करेप्राप्य
कपिलांयःप्रयच्छति॥ सत्यक्तासर्वपापाणिवैष्णवलभतेपद॥ मिति॥ अस्यामेवमत्स्यावतारोजातइसु
क्तं॥ पद्मपुराणोवराहत्वायतौविष्णुर्मत्स्यरूपीभवन्नकुंतंजघ्नंतदक्षयफलंस्मृतं॥ मिति॥ मत्स्याभूदुत
भुगिदेतमधुस्तिनइत्यादिविरोवस्तुकल्पभेदेनकार्यभेदेनवापरिहरणीयः॥ अत्रैवत्रिपुरोत्सवउक्ताहे
माद्रौ॥ पोर्गामास्यांनुसंध्यायांकनंवाष्टिपुरोत्सवः॥ दद्यादर्नेनमंत्रेणाप्रदीपाभ्यसुरालये॥ क्रीडाःपतंगा
पशकाश्चहृक्षाजलेस्थालेयेविवरंतिजीवादृष्ट्याप्रदीपयवजन्मभागिनोभवंतिमितित्यंश्चपचाहिवि
प्राइति॥ अत्रहृषोत्सर्गोतिगुशस्त॥ उक्तंभास्त्रे॥ कार्तिकांयोहृष्टोतर्गंकृत्वानंक्रसमापयेत्॥ शैवंपदम
वाप्नोति॥ शिवव्रतमिदंयत॥ इति॥ अत्रैवस्वामिः॥ दर्शनमुक्तंस्कादे॥ कार्तिकांयुगेयःकुर्यात्स्वा
मिदर्शमं॥ सिद्धजन्मभयेद्विप्रोधनाशोवेदपारगः॥ इति॥ यस्मिन्समर्पितंकर्ममौक्षैकफलंदंस्मृतं॥ जाना
नादैकरूपेतमनंतोऽनंममाश्चये॥ इतिश्रीमदनंतभट्टविरचितेविधानपरिजातेकार्तिकविधा

॥ का. नि. ॥
॥ ८४ ॥

नानि ॥ अथ मार्गशीर्षविधानं ॥ तत्र मार्गशीर्षकृद्वाष्टमीकामालाष्टमीत्युच्यते ॥ सावरात्रिव्या
पिनीयाद्याः मार्गशीर्षाः सिताष्टम्याकालभैरवसंनिधौ ॥ उपोष्यजागरं कुर्वन्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ इति ॥ का
शीखंडे ॥ स्यात्त्रिव्रतत्वावगतेषु सर्वेषु कर्तव्या संमुखीतिथिरिति ब्रह्मेववर्तते ॥ अत्र कर्तव्यमुक्तं शिव
रहस्ये ॥ उपोष्यास्यांगभूतमर्घ्यदानं प्रशस्यते ॥ मंत्रस्तु ॥ कालनाथ नमस्तस्तु काशीवामदेनेनमः ॥ यहा
गांघ्र्यमयादन्नं दीनं मात्समात्कुरु ॥ तथा जागरणां पूजायामचतुष्टयं ॥ कृत्वा यविविधा पूजां महासभार
विस्तरैः ॥ नरो मार्गामिताष्टम्यां वार्षिकं विघ्नमुत्तृजेत् ॥ तीर्थकालोदके स्नान्वातर्पणमन्त्रः ॥ विलेकः
कालराजानं निरया दुर्धरेत्येदमिति ॥ अथ मार्गशीर्षशुक्लपंचम्यासर्पपूजाक्रोहमाशौस्कां दे ॥ शुक्ला
मार्गशीर्षेष्टराणां वरायाचपंचमी ॥ स्नानदानैवठफलानागलोके प्रदायिनी ॥ इति ॥ इयं नागपूजायां
कार्या यद्येवमस्ति ॥ तस्यां च नोषितानागा इतरामचतुर्थिकेति मदनरलोके ॥ अथ मार्गशीर्षशुक्ल
श्रीचंपायसी ॥ सा परविद्यायाद्या ॥ वरमुत्पेरिति युग्मवाक्यात् ॥ पूर्वाह्णे देविकं कर्मतिवचनादस्यैव
कर्मत्वाच्च ॥ अत्र कर्तव्यमुक्तं मध्यारिमाहात्म्ये ॥ मार्गभाद्रपदे शुक्लो यद्येवमिति संयुता ॥ विचा

॥ राम ॥
॥ ८४ ॥

रेणा संयुक्ता साचयेतीह कीर्तिता ॥ तस्यां जपंडनं स्नानं सर्वभक्षयतां व्रजे ॥ इति ॥ मार्गशुक्लचतुर्दश्यापिशा
चमिवाचनं ॥ तीर्थश्राद्धमुक्तं ॥ तस्यां प्रणामपेशाच्च स्वपित्रायुद्देशकर्मपार्वणाश्चाह्वा दपराह्ण व्यापिनीया
द्या ॥ अथ तानामपिशीवायुदेः अपत्येनुरुकेदिष्टत्वात् ॥ व्याहृत्वापिनीयाद्या ॥ कुलधर्मव्रतादौ नूतरेव ॥
चैत्रनभोगेतेतरसितास्यादर्धमिति दीपिके ॥ मार्गचौरां मास्यां दत्तात्रेयावनारुक्तः ॥ उक्तं हि स्याद्विखंडे ॥
जनणामासे दीप्यमानं पुत्रं सतीशुभं ॥ तं विष्णुमागतं ज्ञात्वा अनिर्नासाकरोत्स्वयं ॥ दत्तवांस्वस्य पुत्रत्वाद्वा
त्रेय इतीश्वर ॥ इति ॥ इयं प्रदोषव्यापिनीयाद्येति शिष्टा आहु ॥ अथ मार्गपौर्णिमानंतराष्टमी अष्टके
सुच्यते ॥ रुबं पौषादिमासत्रयेपि हेमंतशिशिरयोश्चतुर्णामपरपक्षराणामष्टमीष्टकारुकास्यां वेत्याश्वलायनो
क्ते ॥ तत्पूर्वेषुः परेषुश्चात्स्यकाश्चाष्टमुक्तं कालादर्श ॥ मार्गशीर्षवराण्येचमाद्येष्टेव फाल्गुने ॥ कृद्वा
पक्षेषु पूर्वेषु रच्युक्तं तथा का इति ॥ दुर्धमाग्रहापि रागं स्ति स्तोष्टका ॥ इति ॥ कात्यायनसूत्रेपि ॥ तत्राष्टम्य
पराह्ण व्यापिनीयाद्या ॥ अथाजदनपर्यंतं श्राद्धं पार्वणावधूवदित्या ॥ श्वलायनकारिकायां पार्वणानि
देशोक्तेरष्टकायाः ॥ पूर्वेषु रच्युक्तं आह्वयोस्त्वष्टस्य जुरोधेन ॥ निर्णयः कार्य ॥ अत्र कामलाकालीनिश्वेदे

॥ का. नि. ॥
॥ ८५ ॥

वै॥ इति श्राद्धे कृत्व दक्षावष्टम्यां कामकालकाविनिशंखस्मृते ॥ अत्र श्राद्धाकठरोगो प्रायश्चित्तमुक्तमविधाने
रुभिद्युतिर्जयेन्मंत्रं शतवारं तु तदिने ॥ आचष्टकां यदाभूतं संपूर्णं याति सर्वार्थं ॥ आश्वलायत्रश्रुत्रेपि अ
थ शोभतेष्टको ॥ पशुनास्थालीपाकेन चाप्यनुल्लोयवसमाहरेदग्निना वा कक्षमुपोवेदेषामेष्टकेति न
त्वेवानष्टकः स्यादिति ॥ मार्गशीर्षादिद्युमलमाससतितन्नाष्टकात्कार्या ॥ चतुर्गामिति यद्गणादिमुक्तं ॥
नारायणावृत्तः काटकगृह्येपि ॥ महालायाष्टकाश्राद्धापाकर्माद्यपिकर्यमतः ॥ स्पष्टमासविशेषाख्याविहि
तं वर्जयेन्मले ॥ इति ॥ ॥ इति विधानपारिजाते मार्गशीर्षमासविधानं ॥ ॥ अथ पौषमासविधा
नानि ॥ ॥ तत्र धनुः संक्रमेद्योः शघटिकाः परा ॥ पुण्या इत्युक्तं ॥ अत्रोत्सर्जननिर्णयो वक्तव्योऽप्युपाक
र्मप्रसंगम्यागेवोक्तोऽत्रानुसंधेयः ॥ पौषशुक्लेकादशीमन्वादिः ॥ तन्निर्णयः प्रागुक्ते ॥ स्कादेकद्वयः धनुरा
शिं गते मानौ यावन्मकरसंक्रमः ॥ ब्रतं धनुर्माससं समातीव प्रियेकरं ॥ चतुर्थयामेयामिन्यामुत्थापस्त्रो
नमाचरेत् ॥ दत्तार्घ्यभास्करायाथ दूजामंदरिमाविशेत् ॥ प्रणाम्यकेशवाद्यं माविधिना पूजनं चरेत् ॥ मुद्रा
लं हिं गुप्तमिश्रं वार्ताकार्यं इकसंयुतं ॥ पापसंभक्षसंयुक्तं नैवेद्यं मेघकल्पयेत् ॥ खर्त्तरं वं हवीजं वकदलं

॥ राम ॥
॥ ८५ ॥

नारिकेलकं ॥ कपिस्थं वदरे चैव फलानि तानिश्च पूर्येत् ॥ वैश्वदेवं ततः कृत्वा कुर्याद्वास्त्राभोजनं ॥ मासं मेकं प्रा
तरेव स्वयं भोजनमाचरेत् ॥ त्रिरात्रमेकं रात्रं वा यथाशक्तिसमाचरेत् ॥ मासां तु तिलाज्यानां दुत्वा विप्रास्तोय
येत् ॥ तिलान्त्रीहीस्तथा मुद्रालवणां शर्करां तथा ॥ प्रस्थप्रस्थप्रमाणेन वंशपात्रे निधाप्य च ॥ दत्तार्घ्याय वि
दुषेपेरेभ्यो वा यथाविधि ॥ क्षमाप्य ब्रतसंपूर्तिं समातीव प्रियो भवेदिति धनुर्मासब्रतं ॥ पौषमावास्यायामर्द्धा
दयोगविशेष उक्तः ॥ तथा च महाभारते ॥ अमाऽर्कपातश्च वर्यो र्युक्ता चेत्सुख्यमाघयो ॥ अर्द्धोदयः सविलेयः कोटिस्त्र
यं ग्रहे ॥ सम इति ॥ पुष्यमाघयोर्मध्यवर्तिनी यौथी ॥ पौर्णमासी तदुत्तरायः ॥ मावास्या इत्यर्थः ॥ तथा दिव्येव यो
गः शस्तोयं न तुरात्रौ कदाचनः ॥ स्कादेपि माघादीं दक्षये प्राप्ते श्रवणार्कयुते दिने ॥ योगो भयेऽप्यतीपातः सोर्द्धोदय
इति स्मृतः ॥ अर्द्धोदये तु संप्राप्ते सर्वगंगाजलं स्मृतं ॥ सर्वकाशीसमं क्षेत्रं सर्ववृक्षसमादिजा ॥ यत्किंचित्
दीयते दानं तद्यत्नं मेरुसंनिभं ॥ कथयिष्यामि ते स्कंदश्रद्धोदयब्रतं शुभं ॥ चतुःषष्टिपलं प्रख्यं ममन्नं तत्र
कारयेत् ॥ तदर्धं मध्यमं प्रोक्तं तस्मात्पुद्गमर्थमितं ॥ एवं सुघटितं कार्यं शुभं कास्यास्य भाजनं ॥ निधाय
पायसं तत्र पद्ममखदलं लिखेत् ॥ पद्मस्य कारिकायां तु कर्षमात्रं कमुवर्णाकं ॥ तदभावे तदर्द्धवातद

॥ का. नि. ॥

॥ ८६ ॥

ईवापिकारयेत् ॥ भूमौ तुरयेत् ॥ भूमौ तु तंडलेः शुद्धैः कृत्वा दलमुत्तमं ॥ अमंत्रस्थापयेत् तत्र ब्रह्मविष्णु
शिवात्मकं ॥ तेषां पूजा ततः कार्याश्चेत्तमात्मे सुशोभने ॥ वस्त्रादिभिरत्नं कृत्वा ह्यग्रायनिवेदयेत् ॥
मंत्रं ॥ सुवर्णापापसामंत्रं यस्मादेतत्र पीमयं ॥ आपतेस्त्रारकं यस्यात्तु हागादिजोत्रमं ॥ समुद्रमे
खलीयुथीसंस्पृकदा तु श्वयत्फलं ॥ तत्फलं लभते मर्त्यः कृत्वा दं दानमुत्तमं ॥ मितिः ॥ तथा ॥ गोचमात्रं
भूमियो दद्याद्दो दयेतिथौ ॥ सुवर्णं रजतं गावदत्वाऽनंतफलं लभेत् ॥ ॥ इति श्रीमहिविधान
परिजाते पौषमासविधानं ॥ ॥ अथ माघमासविधानं ॥ तत्र विष्णुः ॥ तुलापकरमेव युष्मातः स्तयी
सदा भवेत् ॥ हविषं ब्रह्मचर्यं च माघस्नाने महाफलं ॥ मितिः ॥ सौरमास उक्तः ॥ ब्राह्मे तु सावनमास उ
क्तः ॥ तथा हि ॥ एकादश्यां शुक्लपक्षे पौषमासे समाप्ते ॥ द्वादश्यां पौर्णिमायां वा शुक्लपक्षे समाप्ते
मिति ॥ पक्षेऽपि पुष्यस्यैकादश्यां शुक्लमासं स्थंडिलेशयः ॥ मासमात्रं निदाहारस्त्रिकालं स्नानमाचरेत्
त्रिकाला मर्चयेद्दिह्युत्तमं भोगोजितेन्द्रिये ॥ माघस्यैकादश्यां शुक्लाय वद्विधा धरोतमेति ॥ अत्र त्रिकालः
स्नानमासोपवासविषयः ॥ निराहार उक्तः ॥ पृथ्वी चंद्रोदये विष्णुना न्यथोक्तः ॥ दर्शवापौर्णिमासीवा प्रा

॥ राम ॥

॥ ८६ ॥

रभ्यस्नानमाचरेत् ॥ पुराणान्यहनि त्रिंशत् सकरस्थो दिवाकरः ॥ इति ॥ अत्र देशाकारेनैव व्यवस्था यदा तमाघे म
लमासे भवेति ॥ तदा माघस्नानं स्पृश्यात्मा सद्भवेति भवतीति हेमाद्रिराह ॥ मकरस्नानमंत्रः ॥ पापे
मकरस्थारं बौमाघे गोविंदाद्युत्तमाधवः ॥ स्नानेनानेन मे देयथा कृत्वा फलदो भवे ॥ इमे मंत्राः समुच्चार्य स्ना
यान्मौनसमन्वितः ॥ इति ॥ तथा ॥ सवित्रे प्रसविते च परं धाम जले मनः ॥ त्वं तेजसा परिभ्रष्टं पापं यातु स
हस्रधेति ॥ स्नानकालं सुब्राह्मे ॥ अरुणोदयमानस्य प्रातः कालावधि प्रभो ॥ माघस्नानं नापुणं क्रमात्त
नावधारणा ॥ उत्तमं तु मनश्च त्रं तु समारं तु मध्यमं ॥ सवितर्युदिभूयततो हीनं प्रकीर्तितं ॥ स्नानफलं
प्रभासखंडे उक्तं ॥ माघे मासि च याः स्नायान्ति रंतर्त्ये गाभावतः ॥ पौर्णमासी कफलं तस्य दिवसे दिवसे भवे
त् ॥ संपूर्णस्नानाशक्तौ अहेनास्नायादि सुक्तं पक्षे ॥ असिन्योगे त्वशक्तौ पिसायादपि दिनत्रयं ॥ प्रया
मे माघमासे तु अहं स्नातस्य यत्फलं ॥ नाश्वमधे सहस्रं गान्तं फलं भवे ॥ भुवीति ॥ माघनियमास्तु
नारदीये ॥ न वहिसे वयेत्स्नातो ह्यस्नातोऽपि वरानमे ॥ होमार्थं सवयं दर्हि शीतार्थं त कदाचन ॥ अह
न्यहनि दानाख्यास्तिलाः शर्करा चित्ता ॥ त्रिभागास्तिला नहि चतुर्थः शर्करात्मकः ॥ तथा ॥ अथा

॥ का. नि. ॥

॥ ८७ ॥

वृत्तशरीरसुखः कष्टस्नानमाचरेत् ॥ पदेपदेश्वमेधस्यफलप्राप्नोतिमानवः ॥ तिलस्नानीतिलोदतीतिलहोमीतिलोद
की ॥ तिलभुक्तिस्तिलादाताचपपद्मिलाः पापनाशनाः ॥ तथा ॥ दातव्यो दीपकोऽखंडो देवमुदिश्यसाधवं ॥ परस्पावे
नमेवेतपरिवादंचवर्जयेत् ॥ इत्यादि ॥ माघान्तेविशेषमाह नारदः ॥ माघावसाने सुभगे यद्भु संभोजनं स्मृतं ॥
देपत्यार्वा समीक्ष्मसप्रधान्य समन्विते ॥ त्रिशंजु मोदका देयाः शर्करा तिलसंयुता ॥ इति ॥ अत्र रुकादशी
विधानेना माघस्या प्रायतं स्मृतं ॥ मित्युक्त्वा तदुद्यापनं प्रयोगरूपेणोच्यते ॥ माघशुक्लचतुर्दश्यामन्यादि
ते उपवासपूजनादिकृत्वा परे हि तिलवर्वाजैरद्योतरद्योतरशतहोमं कृत्वा सपत्नीकान्वाह्मणान्मोजयित्वा
क्षमाप्यसूर्यप्रार्थयेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ दिवाकरजगन्नाथप्रभाकरनमोस्तुते ॥ परिपूर्णांकरुखेह माघस्नानम
हर्षयेत् ॥ इति ॥ इत्युद्यापनविधिः ॥ अन्तर्हिमादौ घृतकं वलामुक्तं ॥ माघशुक्लचतुर्दश्यामुपोष्यनियमस्थि
तः ॥ शिवाय योर्गामास्यां तु कुर्याद्घृतकेवलं ॥ अलिंगं वेदिपर्यंतं यो दद्यात्कृतकं कलं ॥ तस्यानंतं भवेत्पुण्यं
विष्णोर्दिव्यस्य चापुनः ॥ इति ॥ तद्विधिश्चतुर्थे दुष्टव्यः मकरसंक्रांतौ पराश्वत्वारिंशद्वरिकाः पुण्यकालः ॥
त्रिंशत्कर्कटकेनायो मकरे प्रशाधिका ॥ इति ब्रह्मवैवर्तमुदाजहारेहमादि ॥ माघकृत्स्नत्रिंशत्कर्कटके पूर्वा

॥ राम ॥

॥ ८७ ॥

मकरे विंशति ॥ परेति वसिष्ठस्मृतिमुदाजहार ॥ यदा नृरात्रौ प्रदोषेति शीर्षे वामकरसंक्रांतिर्भवति तदा माघ
वमंते द्वितीयदियदिनपुण्यं यद्यस्तमनेवेलायां मकरं याति भास्करः ॥ प्रदोषे वा द्ययत्ने वा स्नानं दानं परेहनी
ति हृद्गार्ग्यवचनादित्युदाहृतं ॥ दाक्षिणात्याश्चैव देलायां मकरं याति भास्करः ॥ दाक्षिणात्याश्चैव देवादि यं
ते ॥ हेमाद्रिस्मृत्यर्थं सारादो नृनिशीथासूचः ॥ भाविनि संक्रमे निशीथात्परसो भाविनिव संक्रमे पूर्वा परेदि
नं पुण्यं ॥ धनमीनावमिक्रम्य कन्यां न मिथुने तथा ॥ पूर्वापरविभागे न रात्रौ संक्रमणं यदा ॥ दिनांते पंचना
यस्तु तदा पुण्यतमाः स्मृता ॥ उदयपितथा पंचदैवेपि त्रैव कर्मणी ॥ तिष्ठां दवचनादित्युक्तं ॥ अपरां केप्येवं
अस्तंगते यदा सूर्याः पंचाति दिवाकरः ॥ प्रदोषे वाऽर्द्धशत्रे वा तदा पुण्यं दिनद्वय ॥ इति ॥ वौधाया नवचनादि
त्युक्तं ॥ शुर्तरात्रो दीव्यास्त्रिदशैव द्रियंते ॥ मकरे कर्तव्यमुक्तं स्कांदे ॥ तिलधेनमयीं राजन्यं याश्चोत्राय
णो ॥ सर्वान्वा मानवाः प्रतिविंदते परमं सुखं ॥ विष्णुधर्मेपि उत्तरे त्वयने विप्रावस्त्वदानं महाफलं ॥ तिलपू
र्णमनका हं दत्तारोगैः प्रमुच्यते ॥ तिलोद तश्च कर्तव्यं सिलोदयाऽप्रयत्नतः ॥ तिलतैलेन दीपाश्चेदया विष्णु
शिवादिषु ॥ तत्र श्राद्धं प्रकर्तव्यं पित्राणां नृपिकारक ॥ मित्यादि ॥ माघकृत्स्नचतुर्दश्यां यमनर्यं सामुक्तं ॥

॥ का. नि. ॥

॥ ८८ ॥

हेमाद्रौ यमन ॥ अनर्काभ्युदिते काले माघे कृष्णचतुर्दशी ॥ प्राण्येति शिष्यः - नः संतर्प्य नुयमं सर्वपापैः प्रमुच्यते
इति ॥ माघमासावास्याया माः दित्यवारमतीपातश्च वरायोगेऽर्द्धे दयारम्यः पुराणकाल इत्युक्तं पीयमासविधाने
माघशुक्लचतुर्थी तेलचतुर्थी ॥ सा प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या माघशुक्लचतुर्थी तु न कृत्रत परायणा ॥ ये त्वां दुष्टे
ऽर्वयिष्यन्ति ते व्यास्युरसुरद्रहामिति ॥ काशीखंडोक्ते ॥ माघशुक्लपंचमी ॥ सा च माधवमते पूर्वा हेमाद्रिमते प
रा ॥ तत्र कर्तव्यमुक्तं वाराहे ॥ माघशुक्लचतुर्थी तु वरमाराध्यवश्रियः ॥ पंचम्यां कुंदकुमुदेः पूजा कुर्यात्समृ
द्धये ॥ माघशुक्लसप्तमी रथसप्तमी ॥ सा चाद्रुणोदयव्यदिनी ग्राह्या ॥ सूर्य्यहरात्तुल्या तु शुक्लमाघसप्त
ममी ॥ अरुणोदयवेलायां तस्यास्त्रानं महाफलं ॥ मिति विष्णुधर्मोत्तरोक्ते ॥ अरुणोदयवेलायां शुक्लमा
घसप्तममी ॥ प्रयागे यदि लभ्यते कोटिस्सूर्य्यग्रहेः समेति पात्रोक्ते श्वरः ॥ अत्र कर्तव्यमुक्तं भविष्ये ॥ कृत्वा य
स्यामेकभक्तं सप्तम्यां निश्चलं गलं ॥ रामं ते चालयेथास्त्वं दत्वा शिरसि दीपकं स्कांदेपि ॥ न केन बाल्येन याव
ता वस्त्रानं समाचरेत् ॥ सौवर्णं राजते पात्रे भक्त्याऽत्नां दुमयेऽथवा ॥ तैलेन वर्तिता तव्या महारजन रंजिता
समाहितमना भूत्वा शिरसि दीपकं तथा ॥ भास्करं हृदये ध्यात्वा इमं मंत्रमुदीरयेत् ॥ नमस्ते रुद्ररुपाय

॥ राम ॥

॥ ८८ ॥

रमानां पतये नमः ॥ वरुणाय नमस्ते स्तुहमिवासनमोस्तुते ॥ जले परिहरे दीपं ध्यात्वा संतर्प्य देवज्ञा ॥ इति ॥
अर्घ्यमंत्रस्ताः यद्यजन्मकृतं पापं मया सप्तमुजन्मसु ॥ तन्मे रोगचेशाकंच माकर्तुं हेतुसप्तमी ॥ एतजन्मव
त्त्रं पापेयंच जन्मानं न रज्जिते ॥ मनोवाक्ययजंयत्वज्ञाताज्ञानेव रोपु न ॥ इति सप्तविधा पापेस्त्रानामे सप्तमि
तेके ॥ सप्तव्याधिसमायुह रमाकरि सप्तमि ॥ इति मंत्रमयं जप्त्वा स्नात्वा पादोदके नरः ॥ केशवादि तपसा लोका
क्षरानिष्कलये विदिति स्कांदे ॥ इयं नत्वा दिरपि ॥ सा च शुक्लपक्षस्थत्वा पोर्वाह्नि कीयाद्या ॥ यदा च माघो
मलमासो भवति ॥ तदा मासद्वयेपि मत्वादिश्राद्धं कार्यं ॥ मत्वादि कर्तव्यं कंच कुर्यान्मालद्वयेपि वेति स्मृति
चंडिकोक्ते ॥ माघशुक्लष्टमी भीष्माष्टमी ॥ तत्र कर्तव्यं हेमाद्रौ पद्मे ॥ माघमासे सिताष्टम्यां सतिलं भीष्म
तर्पणां ॥ श्राद्धं च येन राः ॥ कर्तुं सैत्यं संतति भाग्नि न भारे तपि ॥ शुक्लष्टम्यां तु माघस्य दशाक्षीष्माय यो
जसः ॥ संवत्सरकृतं पापं तक्षणा देवनश्यति ॥ मंत्रस्तु वैष्णवाद्या तंगोत्राय सांस्कृतिप्रवराय च ॥ अथुत्राय
ददाम्येतज्जलं भीष्माय कर्मणां ॥ वसूनामवताराय शंतनोराजन्मजाय च ॥ अर्घ्यं ददामि भीष्माय आवा
लवृक्षवारिणा ॥ इति एतच्च जीवन्पितृके नापि कार्यं ॥ जीवन्पितृपि कुर्वतर्पणं यमभीष्मयोरिति पाद्मोक्ते ॥

॥ कानि ॥

॥ ८९ ॥

अत्रायसममितिदिवोदास ॥ अथमाद्यशुक्लवादशीभीमवादशी ॥ त्वयाकृतमिदंवीरनवनान्नाभविष्यति ॥ साभी
मवादशीह्येवासर्वपापहराशुच ॥ इतिहमाद्यौपमाके ॥ इयंपरविद्यायाद्या ॥ माघपौर्णमासीचपरविद्याया
द्या ॥ योगविशेषोवाद्ये ॥ माघीसोमवृहस्पत्योर्महामाघीतिकथ्यते ॥ तथाभविष्ये ॥ वैशाखीकार्तिकीमाघी
तिथयोऽनीवयूजिता ॥ स्नानदानविहीनास्नानेनेयाः पांडुनंदनं ॥ तिलपात्राणिदेयानिकंचुकाकंवलास्त
थेतिमाघ ॥ पोहिर्भिमानतराष्टमीमाघीअष्टका ॥ तत्रिस्मैयामार्गशीर्षमासविधानेभिहित ॥ अन्याष्ट
काकरणाशक्तावियमावश्यकी ॥ हेमंतशिशिरयोश्चतुर्थ्यामपरपक्षागामष्टकारकस्यावेत्याश्वलायने
के ॥ एकस्यामाध्यष्टकायामित्यर्थ ॥ तथा ॥ माघाष्टकांप्रक्रम्यनामेकाष्टकेन्याचक्षतइत्यापसंवोक्तेश्च
इतिश्रीमदनंभदविरचितेविधानपरिजातेमाघमासविधानानि ॥ ॥ अथफाल्गुणमासविधाना
नि ॥ तत्रफाल्गुणकृष्णचतुर्दशीशिवरात्रि ॥ साचकेषुविद्यचनेषुप्रदोषव्यापिनीयाद्येत्युच्यते ॥ केषुचि
न्निशीथव्यापिनीति ॥ तथाहिपायदीयेत्रयोदशपक्षेगोसूर्यचतसृष्टेवनादिषु ॥ भूतविद्यानुयातत्रिशिव
रात्रिब्रतंचरेत् ॥ स्मृत्यंतरेपि ॥ प्रदोषव्यापिनीयाद्याशिवरात्रिचतुर्दशीति ॥ कामिकेपि ॥ आदित्यास्तम

॥ राम ॥

॥ ९० ॥

येकालेअसिचेसाचतुर्दशी ॥ शिवरात्रिब्रतीतत्रैवाश्वमेधफलंलभेत् ॥ तथा ॥ नारदीये ॥ भवेशत्रयोदशाभू
तव्याग्रामहानिशा ॥ शिवरात्रिब्रतंतत्रकुर्यात्जागरणंतथैता ॥ ईशानसंहितायामपि ॥ माघकृष्णचतुर्दशा
मादिदेवोमहामिश्रि ॥ शिवलिंगप्रबोद्धुक्कोटिसूर्यसमप्रभः ॥ तत्कालव्यापिनीयाद्याशिवरात्रिब्रतंतिथि
इत्यादि ॥ एवंसतिपूर्वेघुरेवाभयव्याकालव्याप्नोपूर्वेव ॥ त्रयोदशीयदोदेविदिनभुक्तिप्रमाणात् ॥ जाग
रेशिवरात्रिःस्यान्निशिपूर्व्वाचतुर्दशीतिस्कारेकेदिनभुक्तिरंसमयइत्यर्थः ॥ दिनद्वयेपिनिशीथव्याप्नोत
पूर्वाकार्येति ॥ हेमाद्रिअर्द्धरात्रात्सुरस्ताचेजयायोगोयदाभवेत् ॥ पूर्वविद्वेवकर्तव्याशिवशक्तिः शिवप्रि
यैरितिगर्गकैरिति ॥ मदनरत्नेष्वेवमेवाभिहितं ॥ माधवाचार्यस्तुपरदिनेप्रदोषनिशीथोभयव्याप्निस
ज्ञावात्परचेत्याह ॥ इदमेवचयुक्तमुत्पश्याम ॥ तथा ॥ पूर्वघुर्निशीथस्यपरेघुः प्रदोषस्यत्येकैकव्या
प्नोत ॥ पूर्ववअर्द्धरात्रात्सुरस्ताक्षेतिजयायोगस्यप्राशस्त्यात् ॥ माघफाल्गुनयोर्मध्येअसिताया
चतुर्दशी ॥ अनंगेनसमायुक्ताकर्तव्याप्रासदातिथि ॥ इति ॥ तारखंडोक्तेश्च ॥ महनामपिपापानां
ष्टौवैनिशीथानि ॥ पुरा ॥ नष्टशकुर्वतांपुसांकुमायुक्तेतिथिशिव्यामितिस्कांदे ॥ दर्शयोगस्यनिंदित

॥ का. नि. ॥

॥ ९० ॥

त्वाच ॥ यदाचतुर्दशी पूर्वपुर्निशीथाहर्ध्वप्रवृत्तापरेषुश्चनिशाथादर्वागेचसमाप्तातदापरेषु रेकव्यप्रिसत्वा
त्यरेवमाद्यासितिभूतदिनंहिशजंतु ॥ पैतियोगेयदिपंचदश्यां ॥ जयाप्रमुक्तां ननुजातकुर्याद्विवस्परत्रिषि
यंकृद्विवस्पतिगारुडोक्तेः ॥ अथदितद्वयेप्रदेशव्यास्यभावेनिशाथव्याप्रिसप्राप्त्यैवच ॥ इयंचरविभौमः
सोमवारेषुशिवयोगेचातिप्रशस्तारविभौमेंदुवारेषुशिवयोगेतथैवच ॥ शिवरात्रिशिवकरीमहापातक
नाशनीतिपानोक्तेः ॥ शिवरात्रिपारगोतुविरुद्धापिवाक्यानिदृश्यते ॥ सत्ययाहिस्कांदे ॥ कृष्णाद्यमीस्केदद्य
ष्टीशिवरात्रिचतुर्दशी ॥ सताः पूर्वसुतायाह्यास्तिथ्यंतेपारगांभवे ॥ दिति ॥ तथा ॥ जन्माद्यमीरोहिणीवशि
षरात्रिसत्यैवच ॥ पूर्वविद्वैवकर्तव्यास्तिथिभांतेचपारगामिति ॥ क्वचिनुतिथिमध्येपिपारगामुक्तंस्कांदे
॥ उपोषरांचतुर्दश्यांनुपारगां ॥ कृतिः मुक्ततलक्षैश्चलभ्यतेवाथवानवा ॥ ब्रह्मांडोपरिमध्येमुयानिती
र्थानिसंतिवै ॥ संस्नातानिभवेतीहभूतायांपारगोक्ते ॥ तिथीनामेवसर्वासामुपवासव्रतादियु ॥ तिथ्यं
तेपारगांकुर्याद्विनशिवचतुर्दशीति ॥ अत्रयामत्रयादर्वागेवचतुर्दशीसमाप्तातदंतेपारगांकार्येतद्
ध्वगामिन्यानुप्रातस्तिथिमध्येसुवपारगांकार्यं ॥ यामत्रेयाध्वगामिन्याप्रातरेवाहिपारगामितिस्मृते

॥ राम ॥

॥ ९० ॥

रितिहेमाद्रिमाध्ववद्येयामवस्थामाहुः ॥ नवीनास्तुतिथिमध्यंस्वपारगामिन्याहुः ॥ तिथ्यंतेपारगांभवेदि
त्यादिवचनंतुकृष्णातम्पादिविषयंतनुशिवरात्रिविषयं ॥ शिवरात्रिव्रतस्यतन्मध्यपाठस्तुपूर्वसुतत्व
मात्रकथनार्थं ॥ विनाशिवचतुर्दश्यामितिपर्युदस्तशिवरात्र्याः सर्वप्रकारेषुतिथिमध्यंस्वपारगांप्राप
कत्वात् ॥ तथाशिष्टाचाराचेतिउदंब्रतेसंयोगस्यपृथक्कत्वायेननित्यंकास्यंच ॥ तथाहिस्कांदे ॥ परात्पर
तरंगस्तिशिवरात्रिःपरात्परं ॥ नपूनर्यतिभक्तेशंरुदंनिभुवनेश्वरं ॥ जंतुर्जन्मसहस्रेषुभ्रमतेनात्रसंश
यः ॥ इत्यकरणोप्रत्यवायश्चते ॥ वर्षेमहोदविनेरानाशेपतिव्रता ॥ शिवरात्रोमहोदवोतिनित्यंभक्त्याप्रभूज
येदिति ॥ बीसाश्चते ॥ अस्मीवायदिवाश्रयेयतोहिमवानपि बलंतेतेकदाविद्वेतिश्वलंहिशिवव्रतमि
ति ॥ वचनाद्युनित्यता ॥ द्वादशादिकमेतस्माच्चतुर्विंशादिकंतुवेत्यागीशानसंहिनावचनात्काम्यनाये
ति ॥ माघेतरप्रतिमासशिवरात्रिव्रतेनुतायंनिर्णयः ॥ किंतुतत्रयामचतुष्टयोपूजाविधानाद्यस्मिन्दि
नेश्विकाशिव्याप्रिःसायाद्या ॥ साम्येनुपूर्वेवेतिहेमाद्रिरामाह ॥ वस्तुतस्तुप्रतिमासकृष्णचतुर्दशा
मपिशिवरात्रिशब्दप्रयोगात्कौट्यादिनामयनाग्निहोत्रेनैत्यकाग्निः ॥ होत्रधर्माइवतद्धर्मप्राप्तिस्पादेव

॥ का. नि. ॥

॥ ९१ ॥

अनोत्रापि प्रदोषनिशीथो मभयव्याघ्रादि ॥ नैवनिर्भय इति वयं ब्रवीमः ॥ न इत्तरा मावास्या नुयुगादि ॥ माघ
मासे त्वमावास्या इति वचनात् ॥ तत्कर्तव्यं मलमासे सत्यपि कार्यं ॥ दशाहरान्मुनोत्कर्षश्च नुयुगपि युगादि द्वि
निष्ठतिष्ठस्य शृंगोक्ते ॥ अत्र योगविशेषो विष्णुपुराणो ॥ माघसिते पंचदशी कदाचिदुपेतियोगं यदि वा
रुणो न ॥ क्षरो कालः सपरः पितृणां न ह्यल्पपुरोपनृत्यलभ्यते ॥ साविति ॥ बाहुराक्षं शतभिया ॥ इदं वक्तुं
भादिमेते यमिति हेमाद्रि ॥ अथ फाल्गुनी ॥ पौर्णिमा सा होलिकेत्युच्यते ॥ सा च सायाह व्यापिनी ग्राह्या ॥
सायाह होलिका कुर्यात्सुर्गह्णे कीदृशं गवामिति नृकां दोक्ते ॥ तदसे भवे प्रदाय व्यापिनी ग्राह्या ॥ तथा हि
गोविंदास्मै वैनारदः ॥ प्रतिपद्भद्रा नुयाविता होलिकादिवा ॥ संवत्सरं च तद्वाष्टं पुरंदरं हति सा द्रव
प्रदोष व्यापिनी ग्राह्या पौर्णिम फाल्गुनी सदा ॥ तस्यां भद्रा मुखं त्यक्त्वा पूज्या होलानि शामुखे ॥ इति
तेनेयं पूर्वविद्धा ॥ श्रावणी दुर्ग नवमी दूर्वा चैव कृताशनी ॥ पूर्वविद्धेव कर्तव्या शिवरात्रि वलेर्दिन
मिति ब्रह्मचैव तत्तदितद्वये प्रदोषव्याघ्रौ परैर्पूर्वदिने भद्रास्तत्वात् ॥ तत्र च निषेधात् ॥ उक्तं हि निस्म
याम्ते ॥ भद्राया दीपिता होली राक्षभं गं करोति वै ॥ मगरस्य च नैवेद्यात् स्मार्ता तत्र वर्जयेत् ॥ तथा भ

॥ राम ॥

॥ ९१ ॥

द्रायां द्वेन कर्तव्ये श्रावणी फाल्गुनी तथा ॥ श्रावणी नृपति हेति ग्रामे दहति फाल्गुनी ॥ तथा ॥ दिनार्धं त्परतो
पि स्यात्फाल्गुनी ॥ पौर्णिमा घटी रात्रौ भद्रावसाने नु होला काशी प्यते तदेति ॥ यदा नु पूर्वदिने चतुर्दशी प्रदो
ष व्यापिनी परदिने च ॥ पूर्णिमा हासवशात्सायाहान्त्रागेव स साप्यते ॥ तदा पूर्वदिने स पूर्णिमा रात्रौ भद्रा
सत्वा तत्र च न निषेधात् परे हनि प्रतिपद्येव कुर्यात् ॥ सार्धं यामत्रयं वस्याद्विनी यदि वसे ॥ यदा ॥ प्रतिपद्
र्द्धमाना नु ॥ तदा सा होलिका स्मृतेति भविष्यवर्चनादिति निर्णयामृतकारः ॥ गोविंदार्या वा दयस्तु ॥ तस्मा
भद्रा मुखं त्यक्तेति प्रदोषव्यापिपी न तस्या घदा पूर्वादि ते तदा ॥ भद्रा मुखं वर्जयित्वा होलिकायाः प्रदीप
नमिनि नारद वचनात् ॥ यामत्रयोर्ध्वयुक्ता वेत्यतिपनु भवेति धि ॥ भद्रा मुखं परित्यज्य कुर्या होलामनो
षिभिः ॥ इति स्मृत्यंतरा च भद्रा मुखं विहाय पूर्वदिने एव हतिका कार्यं त्याहुः ॥ भद्रा मुखं प्रमाणं नु ॥ ना
यस्तु पंचवदनं न धकं नु कंठ ॥ इति रत्नमालोक्तं ते य ॥ शिष्टाचारोप्येव मैवास्ति ॥ तत्र कर्तव्यमुक्तं भवि
ष्यातरे ॥ फाल्गुने मासि संप्राप्ते शुक्लपक्षे सुखास्पदे ॥ पंचमा प्रमुखास्तत्र तिथयो दशैशा भना ॥ नामु
वा तैश्च दृष्टैश्चैकाष्टैस्तय विधीयते ॥ प्राप्तायां पूर्णिमायां नु कुर्यात्काष्टदीपनं ॥ ग्रामाद्वरितश्च मध्ये

॥ का. नि. ॥

॥ ९२ ॥

वनुर्यतादसमन्वितः॥ तन्मेव सु॥ दीनयामिमहाघोरे होतिके सराक्षसेश्वरि॥ हिताय सर्वजगतां प्रीतये
पार्वतीपते॥ ततो भुक्ष्यति सर्वासा ज्यैनपयसा सुधी॥ गंधपुष्पैः समभ्यर्च्य कृत्वा चैव प्रदक्षिणां॥ गीतवा
द्ये तथा नृत्यैः सारात्रिनीयते नरे॥ भगलिङ्गादिशब्दैश्च कीशं पुर्थि मिथो नना॥ द्वितीयादिवसे स्नात्वा चै
तद्गन्धपरिवंदयेत्॥ भस्मोद्भूतसर्वाङ्गाः सिंहरोद्वर्तिनाङ्गकाः॥ पलायकुसुमोद्भङ्गशुभवारिप्रसेच
रं॥ कुर्यात् मिथो लोकमध्ये वसंतप्रीतये ध्रुवं॥ द्वितीयादिकमारभ्य यावत्सदामिसंचते॥ जलेनाथसुते
लेन दृधा च पयसा पिबेति॥ होलिकामलमासेन भवति॥ इयं मन्वादिवपि॥ सानुपौर्वाह्मिनीयाद्या
मलमासे सति मासद्वये पिशाचकाः॥ यमित्युक्तं प्राक॥ अथ चैत्रकृष्णप्रतिपदिवसंतोऽपवकार्यः॥
साचौदपिकीयाद्या॥ प्रवृत्ते मधुमासे तु प्रतिपद्युदिने रवाविति भविष्योक्तं॥ दिनद्वये तथा त्वेपूर्वा
याद्या॥ वत्सरादौ वसन्ता॥ दौवलि राज्ये तथैव च॥ पूर्वविद्वेवकर्तव्या प्रतिपत्सर्वदा बुधे॥ रिति॥ वृद्ध
वसिष्ठोक्ते॥ तत्र चांडालस्य शोभिहितः॥ तथा च हेमाद्रौ भविष्ये॥ चैत्रमासि महाबाहो पुण्ये तु प्रतिपदिने
यत्र माश्वपंचमृष्टास्नानं कुर्यात्तरो भयः॥ न तस्य इति किंचिद्वाधयो व्याधयस्तथेति॥ तथा॥ प्रवृत्ते मधु

॥ राम ॥

॥ ९२ ॥

मासे तु प्रतिपद्युदिने रवौ॥ कृत्वा चावश्यायां शिः संमर्ष्य पितृदेवता॥ वंदयेद् होलिकाभूतिं सर्वदुःखापशातये
तन्मंत्रस्तु॥ वंदितामि सुरेन्द्रा ब्रह्मणा शंकरेणा च॥ अतस्त्वं पाहि नो देवि भूते भूति प्रदा भवे॥ इति॥ अत्रासपु
ष्यप्राशनमुक्तं हेमाद्रौ॥ वृत्ते तु यादसमये सितपंचदश्या प्रातः सर्वसतसमयं सुपस्थिते च॥ स प्राशपूतकु
सुमंसहचंदनेन सत्यं हि प्रार्थय ह्योपि सदा सुखी स्यात्॥ तन्मंत्रस्तु॥ चूतमग्रं च सतस्य माकंदकुसुमं तव
सेचंदनं पिबाम्यघसं सर्वकामार्थसिद्धये॥ इति॥ अथा चैत्रमासा मन्वादे॥ साचापराह्णव्यापिनीयाद्या
कृष्णपक्षस्थिताः॥ इति श्रीमद्विधानपरिजाते अनंतभट्टविरचिते फाल्गुणमासविधानानि॥
विधानपरिजाते स्मिन्ननंतेन विधानेनैवोक्ते॥ मात्रादीनां यथैकश्राद्धपक्षेऽपि यदि ताः॥ कतसहगमना
स्तदा भर्तारं तावीदिशसं हेवां युग्मवाह्या भोजनकार्यं॥ पिंडोऽसुभयो देशे नैकसुखे देयः॥ मृताह्नि समा
सेन पिंडं त्रिवर्षां यथैक॥ नवश्राद्धं तु दंपत्यो रत्नारोहणं सवतु॥ इति लोकाक्षि स्मृते॥ अस्यार्थः॥ दंपत्यो
रत्नारोहणं निमित्तेन मृततिथ्ये कल्पे पिंडं त्रिवर्षां॥ श्राद्धं मोक्षप्रकारेणादिपितृकश्राद्धं ह्यत्समासेन स्या
त्॥ नवश्राद्धं तु यथैव॥ ननु समासेन॥ अत्र मृताह्नीति विशेषोपादानान्मृततिथिभेदे तु समास

का. नि.
॥ ९३ ॥

किंनृथगेव ॥ एवमनेका सामन्वारो हरोपितेयं ॥ पंचस्मृत्यन्तरं ॥ सकविन्यां समाहृतोदंपतीनिधनं
गतो ॥ एथकश्चाद्रंतयो ॥ कुर्यदोदनंच एथक एथगितितनवश्चाद्रविषय ॥ एवंमदनं परिजातका
राघामेनिरे ॥ हेमाद्रिस्तुमृताहनीत्यस्यपरि संख्यापरिहारायमृता ॥ हनीतिपथाश्च मानुरोधेनसा
वत्सरिकश्चाद्रमात्रविषयेमेतदित्याहनिनतीर्थादौ एथर्गवदेय ॥ मिति ॥ अत्रयथाचारव्यवस्था ॥ त
देतत्मासेनपिंडनिर्वपणानापदिपयं ॥ तथाहाग्निः स्मृतिरूपेण ॥ सकविन्यां समाहृत्यमृतस्येयोरेक
वर्हिषिपिंडो ॥ पिंडान्मृथगृह्यामिंडंवापशुनभुन ॥ इति ॥ एकाकालेगतास्नानां वक्रनांमथवार्द्धयो ॥ तं
त्रेणाश्रपणं कृत्वाश्चाद्रकुर्यात् एथगितिस्मृते ॥ तथा सपत्रमातृ सपत्नीपितामही सपत्न्यपितामहीभ्योऽ
पितीर्थेदयात् ॥ पितृपसः सर्वाभारत ॥ इति ॥ सुमंतुनामान्वाघनिदेशात् ॥ तत्रापिंडानन्यादीस्थानीयवा
स्मृतोतमिडेवना सामपुदेशो नृथक ॥ अनेकामातरोयस्य तीर्थेचापरपक्षिके ॥ अर्धदानं एथकुर्यात्पि
डमेकं तुमिवेवेदिनिगासवोक्ते ॥ शिष्टांस्वेतस्याशक्रविषयनांमन्वा एथगेवश्चाद्रपिंडवकुर्वेति ॥ तथा ॥
सापन्नमातामहेभ्येपिश्राद्धकार्य ॥ मातृ सपत्नीनां सुमंतुनामान्वाघनिदिष्टे तपितृणामपि गोणामाजाम

॥ राम ॥
॥ ९३ ॥

हतासिद्धे ॥ तदेतस्यर्वमुक्तंश्चाद्रकामहेमाद्रिणा ॥ यदाजुनानापितृप्रिकामानंयाविशिष्टमहालयदिकाले
गयादितीर्थविशेषंवाश्चाद्रकुर्यात्तदापुत्रवतीनामपुत्राणांवामातृ सपत्नीनामपिश्राद्धं कुर्यात् ॥ पुत्र
वतीनामपितासाश्चाद्रंयुक्तपयासपत्नीपुत्रत्वेनवाधिका रात् ॥ एतेनैवपितृजननीव्यतिरिक्ताः पितामह
पस्य ॥ पितामहपत्नीव्यतिरिक्ता ॥ अपितामहपस्येपि व्याख्याना ॥ इति ॥ पितृव्यसुतयोरपिकार्यं ॥ आचा
र्यादीनांच ॥ स्वपत्नाश्च आचार्यगुरुशिष्यभ्यः ॥ सखिजानिभ्य एवच ॥ तत्पत्नीभ्यश्च सर्वाभ्यस्वपत्न्याश्चज
लो ॥ इति ॥ पिंडांस्तेः सदादशान्मृथग्भाउपदेनरः ॥ तीर्थेयुवैव सर्वेषुमाघमासेमाघासुवेनिचतुर्विंशति
मतात् ॥ ज्ञातयः ॥ पितृव्यसुनमानुलासहस्रशान्तपेपि ॥ प्रीत्याश्चाद्रंनुवेतमंसर्वेषां वरिणीलिंगितां ॥ एवं
कुर्वन्नरः सम्यकमहनीश्रियमाप्नुयात् ॥ वरिणीलिंगिनेब्रह्मचारियतय ॥ अत्रसामान्योक्तावपिस्वज्ञातय
एवग्राह्या ॥ अत्रपितृव्यादिपत्नीभ्यः एथगेवदेयं ॥ तत्पत्नीभ्यश्चेतिपूर्वोक्तवचनात् ॥ एतेषामेकोदिष्टमे
वभवति ॥ सपिंडीकरणा इध्वं पित्रोरेवहिणर्वर्णा ॥ पितृव्यभ्रातृमातृणांमेकोदिष्टं सदैवहीति जातृकरो
क्ते ॥ अवमातृग्रहाणं सपत्नमातृविषये ॥ सुरेवमातृगोपावर्णोक्ते ॥ पितृव्यादिसमभिव्याहाराचेतिहे

॥ का. नि ॥

॥ ९४ ॥

माडिराह॥ यत॥ पितृव्यभ्रातृणामपुत्राणांतथैवच॥ मानामहस्यापुत्रस्यश्राद्धादिपितृवद्भवेदिति॥ वच
नंतदावस्यकतयानुल्यत्यर्थ॥ ननुपार्वसायात्यर्थ॥ अवमातामहः सापलो ज्ञेयः॥ प्रख्यस्यपार्वणाविधा
नात्॥ अथपार्वणाक्रमा॥ मल्यवतःपितृणांप्रथमदानमातृणांतदनंतरं॥ ततोपानामहानांचपितृ
व्यस्यसुतस्यचछागलेय॥ क्षयोहेकेवलाःकार्याह्वद्वावादोप्रकीर्तिता॥ सर्वत्रैवहिमध्यस्थानांत्याः कार्या
स्तुमातर॥ इति॥ यनुवचनेपितृमानामहावादोमातरदस्तदनरं॥ तर्पसोःनष्टकाश्राद्धवायंकमःस्मृत॥
इति॥ स्मृतिरत्नावलीकारेकं॥ तत्रेनैवनिर्मूलत्वोक्तेरुपेक्षा॥ अतएवातर्निवेशनिषेधसुशाना॥ अंतमा
तामहान्कृत्वामातृणांय॥ प्रयच्छति स पूठेनस्कंपानियावदामृतं सप्रवं॥ जानातोपि॥ अंतैतिवेशयेद्य
स्तुमातःश्राद्धंशुमानव॥ समूखेननकेपातिका मस्तत्रापवाक्तिरा॥ तस्यातीर्थादौपितृपार्वणानंतरंमेव
मातृपार्वणं॥ अनेनैवन्यायेनमानामहानंतरमेवयानामहापार्वणं॥ पत्न्यादीनांनुक्तेमलर्पणोक्तसुव
याद्याः॥ एवंपार्वणौकोदिष्टानामनेकेषांयुतपत्याप्तोतत्रेणापाकंकुर्यात्॥ वरूनामथवाद्वाभ्यांश्राद्धंवेत्स्या
त्समेहनि॥ तत्रेणाश्रपणां कृत्वाश्राद्धंकुर्यात्पृथक्पृथक्गिति॥ पुलस्त्योक्तेश्च॥ पार्वणानिनिवर्त्यश्रादेको

॥ राम ॥

॥ ९४ ॥

दिष्टानिकार्याणि॥ चैकैकत्रभवेयानामेकोदिष्टं च पार्वणांतत्रनिवर्त्यसकोदिष्टं समाचरेदिति॥ मरीसुक्ते
एवचंशक्तेसम्या॥ अराक्तौनुपार्वसौकोदिष्टानितत्रेणाकुर्यात्॥ सकोदिष्टेपुशक्तेप्रत्येकब्राह्मणभोजनं
अशक्तेवैकस्मिन्पिब्राह्मणाप्रपूज्यभोजयित्वाथर्पिण्डान्पृथग्दद्यात्॥ तथाचचतुर्विंशतिमंतं॥ आवाय
गुरुशिष्येभ्य॥ तीर्थेषुवैवसर्वेषुमाघमासेमघाशुच॥ सकस्मिन्ब्राह्मणेसर्वानाचार्यादीन्प्रपूजयेत्॥ अर्घ्या
णिचैवपिण्डांश्चसदादद्यात्पृथगिति॥ एवंशक्तेसम्योवैश्वेदेवमपिप्रतिपार्वणां पृथक्कार्थं॥ अशक्तेतत्रेणा
णाकार्यम्॥ कालभेदेनतत्रं स्योदशभेदेनचैवहि॥ तस्यांतत्रविधानानुयोगपद्यंप्रतीयत॥ इति संग्रहोक्तं॥
मानामहानामेष्वंतंत्रंवावैश्वेदेविकमिति॥ कात्यायनस्तत्रोक्तेश्च॥ अन्येप्रणाययायस्तीर्थगच्छतिद्रव्याश
यासेपितृनिजोदभ्यः॥ पूर्वश्राद्धं कृत्वापश्चात्स्वपितृभ्यःकुर्यात्॥ उपव्यादिनचैतद्दमाडिराणाश्राद्धकल्पे॥ अ
तएवचायुपुराणे॥ आदौगत्वागयाशीर्षघ्नेनराजायपिण्डकं॥ समदाबंधभिः सार्द्धंस्वपितृभ्यस्ततोददावि
सृक्तम्॥ वामनुपुराणेप्येवमेवोक्तं॥ पिण्डनिर्वपणांतत्राधेतानामलुपूर्वशः॥ चकारचस्वदायादाम्पितृभ्य
केत्वमतंगमिति॥ विधवानुभर्तृपार्वणिपितृपार्वणांचकुर्यात्॥ स्वभर्तृप्रभृतित्रिभ्यःस्वपितृभ्यस्तथैवच॥

॥ का. नि. ॥

॥ ९५ ॥

विधवाकार्येच्छाङ्गं यथाकालमंतडिते ॥ स्मृतिदर्परोक्ते ॥ तथैव निभ्यसुव ॥ यथाकालं यत्र तीर्थं महालयाः
दौ ॥ अनेकदेवत्वविहितं तत्रैतत् ॥ अत्र पितृश्राद्धं पितृपुत्रपौत्रभावविषयमिति ॥ दिवोदासतिबंधे ॥
अनेन ॥ पुत्रादिमनोपि भवति ॥ अपुत्रा पुत्रवत्पत् ॥ त्रीनि वचनस्य वति ॥ प्रत्ययेन श्राद्धक्रियानुत्पत्तिभि
धानात् पुत्रस्य वत्पितृमातामहपार्वस्ये रधिकारादपुत्रा प्रतिवनस्यि त्रादीनां भर्तादि रूपत्वात् तन्माता
महादीनां च पितृादि रूपत्वात् पुत्रवत्ता पुत्रारपवास्पि त्रादीनां तीर्थश्राद्धा ॥ देपुत्रवद्वैविधवाया अप्यधिका
रावगमादपुत्राणामेवेति विशेषस्तत्समावचैत्याहुः ॥ यत्तु भूतथा श्राद्धं तु या नारी मौक्त सावरां ॥ माचरे
त् ॥ नेतेन तत्पते भर्ता कृत्वा पुनरकंबजे ॥ इति ॥ वचनं तत्क्षयो हेरुकोदिष्टं पक्षप्रशमार्थं ॥ ननु पार्वराणि
षेधार्थं ॥ अन्यथा म्वनर्त प्रभृतिनिभ्यः ॥ इति ॥ वचनं निर्विषयस्य ॥ यस्या ॥ श्वशुरो जीवति सा भर्तृ
त्पितामहप्रपितामहेभ्यः ॥ कुर्यात् ॥ श्वशुरतस्यि त्रा जीवने भर्तृत्तत्पितामह ॥ वृद्धप्रपितामहेभ्यो दद्यात्
सुवन्त श्वश्रादि पार्वरा मपि ॥ सुवचनवदेव त्वं भवति केवि नृपमातृकाया ॥ स्वमातृ पार्वरा मपी द्वा
दशैव ता माहुः ॥ अपरे स्वमातामहपार्वरा न सह पंचदशैव त्वमाहुः ॥ अन्ये स्वमातामही पार्वरा न म

॥ राम ॥

॥ ९५ ॥

हाहादप्रदेवत्वं मन्यते ॥ भर्तृमातामहादीनां मुश्राद्धे संगसुवनामि ॥ श्वश्रादिमात्रादि पार्वरा योरकरो
भर्तृपितृ पार्वरा योरेव यथायोगं सपत्नीकानामिति ॥ प्रयोज्यं ॥ अन्येष्वां मेकोदिष्टानीति ॥ अत्र थथादेशा
चारं व्यवस्थेयं तथाच संग्रहे ॥ चत्वारः पार्वराः कार्याः विधवायाः सदैव हि ॥ स्वभर्तृश्वशुरादीनां मातापि
त्रोस्तथैव च ॥ ततो मातामहानां च श्वशुराणां विशेषतः ॥ मातामहपर्वकुसधर्मानुसारतः ॥ इति ॥ जीवन्वित्के
पातीर्थेव च ॥ श्राद्धकार्यमिच्छेत्तु मनुना ॥ प्रियस्मरौ तु पितरि पूर्ववामेवतिर्वपेत् ॥ वृद्धो तीर्थे वसत्यस्तपा
नित्यपि विशेषतः ॥ इति ॥ विष्णुरत्र विशेषमाहुः ॥ पितरि जीवति यः श्राद्धकुर्याद्येषापि नाकुर्यात्तेष्वांकुर्यामि
तरि ॥ पितामहे वजीवमियेषापि नाकुर्यात् ॥ कुर्यात्तेष्वांकुर्यात्तु ॥ नैव कुर्याद्यस्य पिताप्रेतस्यापि तास
हे प्रतिमहे च जीवति सपित्रे ॥ पिंडे निधाय पुष्टितामहा ॥ त्वराभ्यां दद्याद्यस्य पितामहे च जीवति सपित्रे पिंडनि
धाय ॥ प्रपितामहा त्वराभ्यो दद्यात्स्य पितामहश्च ॥ प्रेतो स्यातां सताभ्यो पिंडौ दत्वा पितामह ॥ पितामहाय दं द्या
धस्य पितारमर ॥ प्रेतः स्यात्ततस्मै पिंडविधाय प्रतितामहा त्वराभ्यां दद्याद्यस्य पिता प्रपितामह ॥ श्वप्रेतो स्या
तां सपित्रे पिंडनिधाय ॥ पितामहा त्वराभ्यां दद्यादिति ॥ तथा ॥ मातामहानां मप्येव श्राद्धं कुर्याद्विचक्षणाः ॥

॥ का. नि. ॥

॥ ९६ ॥

मंत्रो हेनयथान्यायं शेषा मंत्रवर्जितमिति ॥ सर्वमिति पितरि जीवन्तियः श्राद्धकुर्यादित्यस्यातिदेशः ॥ तथा च मातामहजी
वन्तियेषां मातामहः ॥ कुर्यान्नेयां कुर्यादिन्यादियोज्यं ॥ भातृतीवनेष्वेवमेव ॥ न्यायसाम्यात् ॥ अत्र केचित् ॥ जीवन्ति
तृकः स्वपितृपिभ्यस्त्रिभ्यो दत्वा यदि ॥ नृत्तमातृकस्तदा स्वमात्रादिभ्यो दद्यान्मातृसंज्ञावेपितामहादिभ्यंसिस्त
भ्यो दत्वा स्वमातामहादिभ्यो दद्यान्मातामहसंज्ञावेपितमातामहादिभ्यस्त्रिभ्यो दद्यादिति फलितोर्थः ॥ न च येभ्य
स्तेवतिवचनविरोधः ॥ मातृमातामहताशब्दयोः संबंधिशब्दत्वात् स्वत्यवधाना मेवमातृमातामहादीनां यत्र छ
ब्दवाच्यत्वेन तच्छ्राद्धे देवमातृमिता ॥ तदपेशब्दे ॥ यच्छब्दवाच्येभ्यस्तच्छब्दवाच्येभ्यः ॥ इति व्याख्याने लक्षणापत्ते
पितृमात्रादिविषये श्रुत्यर्थो भवेत् ॥ तद्युगपद्वित्रिद्वयकल्पनाप्रसंताचकिंच ॥ अत्र यत्र द्व्यभ्यामेवाके तत्रि
देशः ॥ सोपियेभ्यः ॥ पितृतिपितृप्रप्रतियोगिकत्वेन ॥ तस्य प्रतिपत्तिरिति न केत्वेन ॥ तथा च क्व संबंधिशब्दवलीत्युत्र
मात्रादिप्राप्तिः ॥ तस्मान्मृतं सातृकस्यापि जीवन्ति तृकस्य श्राद्धपितृसंबन्धमात्रादयस्तत्संबन्धस्वमातामहाद
यः ॥ श्राद्धदेवता इति ॥ निकर्षः ॥ स्वमासस्तृपितृपत्नीत्वेनैकोदिव्यं ॥ एवं स्वमातामहस्यापि पितृश्वधुरत्वेनैको
दिष्टमेवेति सर्वे भेदे ॥ अत्र जीवन्ति तृकोपि साग्निश्चैतीर्थे श्राद्धं कुर्यान्निरग्नीः ॥ न जीवन्ति तृकः ॥ कुर्याच्छ्राद्धं

॥ रामः ॥

॥ ९६ ॥

मग्निमृतेदित ॥ येभ्यस्वपितादशात्रेभ्यः कुर्वीत साग्निकः ॥ इति स्मृतं ॥ साग्निकः ॥ श्रोतेन स्मार्त्तं न वाग्निना जीव
न्ति तृकः ॥ श्राद्धं कुर्यादिति मदनपारिजातकारः ॥ अन्ये तु कुर्यादहरहः श्राद्धं प्रमीतपितृकोद्विजः ॥ साग्निकोऽन
ग्निकोऽनिग्निको वापि तीर्थेष्वपि विशेषत इत्युक्तं स्मृते ॥ स्याग्निकानग्निकयोर्हभयोरपि तीर्थश्राद्धे अधिकारः
न जीवन्ति तृकः ॥ कुर्यादिति पूर्ववचनं तु अग्निरहितः ॥ पिंडपितृयज्ञविधिना श्राद्धं कुर्यादपि तृकोपि जीवन्मा
तृकस्तदा मातृपार्वणालोपसुब ॥ किं तु यथायोग्यं स पत्नीकानामिति ॥ पित्रातिपित्रादिविशेषाणां कार्ये ॥ एवं
मातामहतानमहीजीवनेपि ज्ञेयं ॥ पितृवर्गमातृवर्गं तथा मातामहस्य च ॥ जीवे चैयदिवर्गास्तद्वगंतु परि
त्यजेष्टिगालकोवोक्ते ॥ अत्र पितृवर्ग इत्येतदमावास्यादिविषयं ॥ जीवन्ति तृकस्य तीर्थादौ श्राद्धाधिकाराभिधा
नात् ॥ एवं पार्वणौ कोदिवोद्वेष्टेभ्यो दत्वा सामान्यापिंडो देयः ॥ तदा हवेवल ॥ ततः पिंडमुपाय संस्कृता संस्कृ
तस्य च ज्ञातिवर्गः ॥ स्य कस्यस्य सामान्यमिति निर्वयेत् ॥ इति ॥ वक्ष्यमाणमंत्रेण ॥ सच पितृवंशो मृता येव न्या
दिनेषां पिंडो मया दतो ह्यक्षय्य उपनिष्ठतामित्यंतः ॥ अत्र श्लोकत्रयस्यैकार्थत्वात् ॥ दिकमंत्रत्वं ॥ तथा ॥ आब्रह्म
णो येति पितृवंशजाता इत्यादिनेभ्यः ॥ स्वधापिंडमहं ददामीत्यंतेन मंत्रात्तरेणापिंडांतरं देयं ॥ अत्रापि श्लो

॥ का. नि. ॥
॥ २७ ॥

कह पस्यैकार्थत्वादेकमंत्रत्वेत्तयं ॥ एवं पिंडदान कृत्वा ब्राह्मणानुब्रजनां तं श्राद्धं स्वामूत्रोक्तद्विधिना समापये
त ॥ यस्मै वं विस्तृतश्राद्धेऽशक्तिः स चैवं कुर्यात् ॥ तथा ॥ अशक्त्या संक्षेपश्राद्धं करिष्ये ॥ इति ॥ संकल्प्य पिता
पिता सहस्रैव तर्पे व प्रपितामह ॥ मातापितामही चैव तर्पे व प्रपितामही ॥ मातामहस्तस्मिन्ता च प्रमातामह
कादयः ॥ तेषां पिंडो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठता ॥ मिति ॥ मंत्रैरौकंपिंडं दद्यात् ॥ ॥ इति श्रीमदनंतभट्ट
विरचिते विधानपारिजाते तीर्थश्राद्धे देवताविधानं ॥ ॥ अथ प्रसंगादस्थिक्षेपविधानं ॥ तत्र कालमाह
गौतम ॥ अलंगते गुरोर्भुक्ते तथा मांसे मसि मृचे ॥ गंगापासस्थितिक्षेपं न कुर्यान्मनुरब्रवीत् ॥ तथा ॥ अस्थिक्षे
पंगया श्राद्धं श्राद्धं चापरपक्षिकं ॥ प्रथमावेन कुर्वीत यदि न स्यात्स पिंडं ॥ कृतेपि च स पिंडं न इति क्वचिचतुर्थ
चरणपाठः ॥ तथा ॥ अस्थिक्षेपंगया श्राद्धं श्राद्धं चापक्षिकं ॥ प्रथमावेपि कुर्वीत यदि स्याद्भुक्तिमाप्नुन ॥ इति ॥
एवं विरुद्धवचनानां पथा श्राद्धं व्यवस्थितं ॥ दशाहाभ्यंतरे तु नापि दपो ॥ दशाहाभ्यंतरे यस्य गंगातीये स्थि
संजनि ॥ गंगायां मरणाघादक्ता दस्फुलमवाप्नुयादिस्मृते ॥ तथा न्ये विशेषः ॥ स्कांदे मानुः कुलं पितृकुलं वर्ज
यित्वा तराधकं ॥ अस्थीन्यन्यकुलोत्थानि नीत्वा चंद्रायणं चरे ॥ इति ॥ इदं द्रव्यादिलोभविषयं ॥ अन्यस्यापि

॥ राम ॥
॥ २७ ॥

नरस्यास्थिगंगायां न्यत्पु रुखः ॥ दयया चाश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः ॥ इति ॥ विशेषोक्तं ॥ ब्रह्मांडे ॥ य
स्मिन्काले नृरगामस्थिगंगायां क्षिप्यते तरे ॥ तत्कालमादितः कृत्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ तद्विधिरपि तत्रै
वाह्यात्वा ततः पंचगव्येन सिकाहिरण्यमध्वाज्यतिलेन योज्यं ॥ ततस्तस्मिं ड प्रोत्थितं धाय पश्येत् हिंसां प्रेतग
णोपगूढं ॥ ततोऽसुधर्मा यच्च दस्यविश्वतीर्थं समेधीत ॥ इति ॥ क्षिपे च त्वात्वा तथोत्तीर्य दिवाकरं ॥ च दृष्ट्वा
प्रदथ दक्षिणां ॥ एवं कृते प्रेतपुरे स्थितस्य स्वर्गगतिस्तस्य मेहद्रुत्या ॥ मेहद्रुत्येति स्वर्गगतिरुक्ता सा
गंगा अतिरिक्तं तीर्थविषया ॥ गंगायां ब्रह्मलोकप्राप्ते द्रुक्त्वात् ॥ इदं कर्म तीर्थाविधेः ॥ पूर्वकार्यमिति
दिवोदासः ॥ यदा कदाचित् कार्यं तिभ्यन्ये ॥ यस्तु तीर्थफलोद्देशेन तीर्थगच्छन् गंगादस्थीनि नयति ॥ सकल
तीर्थकृत्वा नंतरं अस्थिक्षेपं कुर्यात् ॥ यस्तु मृतस्य स्वर्गादिका मनयास्थीन्या नयति स पूर्वमेवेतत्कृत्वा ॥
पश्चात्तीर्थनिमित्तकस्नानादि कुर्यादित्यपरे ॥ अत्र यथा श्राद्धं व्यवस्थाप्यं ॥ अथ प्रसंगादस्थानयनप्रका
रोलिरव्यते ॥ शौनकीये ॥ शौनको ह प्रवक्ष्यामि अस्थिभुद्धिविधिं क्रमात् ॥ यामाह हिस्ततो गंत्वा स्नानं कुर्या
त्सधैलकं ॥ प्रोक्षयेत्पंचगव्येन ततः मंत्रैर्विचक्षणाः ॥ अस्थिनि खननं भूमिपंचगव्येन ततः त्र्यकाशकमंत्रैः ॥

का. नि ॥
॥ ९८ ॥

प्रोक्षेदित्यर्थः उपसणादिभिर्मंत्रैः प्रार्थनं खननं तथा ॥ नृतिकोद्धराणां चास्थायहराणां च यथाक्रमं ॥ उपसर्पे
निचतसृगां शंख ॥ पितरस्त्रिष्टुप ॥ क्रमेणाभू प्रार्थनं नृतिकोद्धराणां स्थियहराणां सुविनियोगः ॥ ॥ सव
मस्थीनि गृहीत्वा ॥ ततो जलाशयं गत्वा स्नानं कुर्यात् ॥ कुर्याद्यथाविधि ॥ अस्थिभुङ्क्षितनः कुर्यादितो न्विदे
ति ॥ मंत्रतः ॥ स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा ततः स्नानं पंचगव्येन शुद्ध्यति ॥ दशस्नानानि कुर्वन् तत्र तत्र मंत्रैर्विचक्षणाः
गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिसर्पिः कुशोदकं ॥ भस्म मृन्मध्वं वादीनि मंत्रस्नानानि वै दश ॥ कुशैः संसार्जय दक्षीम्य
नो देवेति मेततः ॥ स्तोत्रं विंदुं शुची चेति न तमं ह इति त्वथ पावमानी मनागे च रुद्रसूक्तं यथाक्रमं ॥ स तन्मू
क्तं पठेद्विष्ठां हुर्द्धिर्भवति नान्यथा ॥ अत्रायं प्रयोगः ॥ नित्यकर्ममिर्वर्त्य स्थितिं खननं भूमिगत्वा संचैलं स्ना
त्वानां भूमि पंचगव्येन मंत्रैः ॥ संप्रोक्ष्य उपसर्पे निचतुर्भिर्मंत्रैः ॥ क्रमेणाभू प्रार्थनं खननं नृतिकोद्धराणां अ
स्थियहराणां च ॥ कृत्वा जलाशये स्थि महितः स्नात्वा पंचगव्येना ॥ स्थीभ्यो स्तोत्रं प्रमिति सूक्तेन प्रास्थात् शुद्धो
दकेन स्नापयेत् ततः ॥ सास्थिर्दशस्नानानि कुर्यात् ॥ तथाथा ॥ गायत्र्या गोमूत्रेणा ॥ गंधद्वारमिति गोमयेन
आप्यायस्वेति पयसा ॥ दधिकारा इति दध्ना ॥ मृतमिति क्ष इति घृतेन ॥ देवस्य त्वेति कुशोदकेन ॥ मानं यो

॥ राम ॥
॥ ९८ ॥

स्तोक इति भस्मता ॥ अश्वक्रांत ॥ इत्यादिभिर्मृदा ॥ मधुवाता इति मधुना ॥ आपो हिंसे निशुद्धौ दकेन ॥ स
वं दशस्नानानि कृत्वा शुद्धं भूमावस्थीनि निवाय कुशपिंज्रैर्लेमर्जयेत् ॥ तत्र मंत्रा ॥ स्तोत्रं विंदुमिति सूक्तं
शुची बोहवेति सूक्तं न तमं ह ॥ इति सूक्तं ॥ इति वा इति मे सत ॥ इति सूक्तं ॥ यदंतियश्च दूरक इत्याशाः पाव
मान्यः ॥ ममाग्रे वर्च ॥ इत्येकाक्षकः रुद्रसूक्तं च ॥ सवं मार्जनं कृत्वा हिरण्यश्राद्धकार्यं तत्रापि कृतसर्पिंडी
करणा स्पृष्टे देवतं ॥ अकृतसर्पिंडीकरणां स्पृष्टेः कोदिष्ट ॥ इदं च यदीत्यास्थी संतयंते न देवश्च ॥ ततस्तथै
व सकृत्तापिंडान्दत्वा तिलतर्पणादि ॥ कार्यमित्याह ॥ हिमश्राद्धतः कुर्यात्पिन्दुं दिश्यत्ततः ॥ पिंडदानं
प्रकुर्वन् मनश्च तिलतर्पणी ॥ अजिनं कंचलादर्भा गोकेशाः शारामेव च ॥ भूर्जपत्रं ताडपत्रं सपधाने
ष्टनस्मृतं ॥ हेमं च मौक्तिकं रूपां प्रवालं नीलकं तथा ॥ निक्षिपेदस्थिमध्ये तु शुद्धिर्भवति नान्यथा ॥ ततो हो
मं प्रकुर्वन् तिलाज्येन विचक्षणां ॥ रदी रतेति सूक्तेन दंते दृष्टे तत्र शतं ॥ ततः क्षिपेत्सुतीर्थे सुस्पर्शे दोषो
भविष्यते ॥ सूत्रपुरीषाचमनं कुर्यात्प्रास्थानि धारयत् ॥ अस्मृष्टहीतजाति सुशुविष्णामंडिलेशयः ॥
इदं कर्मापस्येन कार्यमित्याह शौनके ॥ इति ॥ इति विधानपरिज्ञाते अस्थिक्षेपविधानं ॥ ॥ अथ अ

॥ का. नि ॥

॥ ९९ ॥

कीर्णकतीर्थधर्माः ॥ देववल ॥ तर्पणं पितृदेवानां श्राद्धं दानं सदक्षिणं ॥ तीर्थं च तीर्थं च तीर्थं दानं नियतः प्राकृते विधिः ॥ वि
श्वः स्वातर्लिंगे शुद्धयदानविधीयते ॥ स्नानं विलेपनं पूजा देवतानामसमाचरेत् ॥ ब्राह्मणानां भूमिदानं देवपूजा
कराय वा ॥ सर्वत्र देवयात्राये विधिरेव प्रवर्तनं ॥ तथा ॥ पंचामृतस्नानं मम स्कारप्रदक्षिणं ॥ कुर्यात्सर्वं शुद्धे देव
यात्रायाः फललिप्साया ॥ तत्र विशेषः ॥ रुको च यारवौ सप्तनिस्त्रोदयश्राद्धिनायके ॥ चतस्रो विष्णुवेदे याः शिवस्या
र्द्धप्रदक्षिणं ॥ शिवं प्रदक्षिणं कुर्वन्सामसूत्रं न लघयेत् ॥ द्वायं चंडकृष्णं चैव सोमसूत्रं पुनर्द्वयः ॥ चेदं च सोमसू
त्रं च पुनश्चंडं पुनर्द्वयः ॥ गच्छेदिति शेषः ॥ शिवस्यानेनैपि विश्वेश्वरे न नियतः ॥ उक्तं हि काशीखंडे ॥ सर्वदिक्षु म
हाभागविभोः कुर्यात्प्रदक्षिणं ॥ सोमसूत्रादिनियसोनास्ति विश्वेश्वरालये ॥ नमस्कारेपि विशेषः ॥ अग्नेष्टु
वामभागे सती पंडार्धमंदिदे ॥ न परो मत्तमस्कारात्र कुर्यादेवतालये ॥ अग्नेष्टु मवाप्नोति सद्येत्त्वपवयः स्म
तः ॥ वामभागे भवेत्त्राशा दक्षिणो सर्वकामदः ॥ देवी पुराणो ॥ देवमाल्यापनयनं देवागारसमूहनं ॥ स्वयनं
सर्वदेवानां गोपुदानफलस्मृतः ॥ पाशे द्रव्यमंत्रफलतोयं शिवस्वचक्षुः शक्नुवित् ॥ लघयेत्तैव निर्माल्यकृ
पसर्वं विनिक्षिपेत् ॥ मक्षिका पादमात्रं यः शिवस्वमुपजीवति ॥ लोभान्मोहान्स्तपयेत्तत्कल्याणतरे कनरः

॥ १०० ॥

॥ ९९ ॥

ब्राह्मणपि ॥ ब्रह्मांगलग्नं विप्रभ्यो विष्णुवं च प्रदापयेत् ॥ रुद्रांगलग्नमग्नौ च दहेत्सर्वं च तक्षणात् ॥ अन्यथा प्र
थं देवानां यत्र क्षीने पुनिक्षिपेत् ॥ इति ॥ विश्वेश्वरे तु नायं नियमः ॥ एवं संपूज्य विधिवत् विश्वेश्वरमनो दकं ॥ त्रिः
पिर्वैत्रिविधं पापं तस्य हाश्रुविनश्यतीति स्वं ॥ दक्षिणेश्वोक्ते ॥ शिवे त्वयेपि नमस्कारः कार्यः पशोपशुपुनरग्ने
दंडवत्पतनो भुवि ॥ पतंति पातकाः सर्वेः नातिष्ठति तदा सहेति विशेषोक्ते ॥ तथा ॥ प्रतियह दनि वृत्तिरपि
जीपनार्थं हंसतीर्थं जीवनार्थं हतं व्रतं ॥ असन्यावहनावाणी तथापि भूयवादिनी ॥ नतीर्थं प्रतिगृह्णीयात्प्रा
णोः कंठगतैरपि ॥ तीर्थं प्रतिगृह्येयं कृतीर्थं विक्रपसुवसः ॥ यस्तु लौल्यादिजः क्षेत्रे प्रतियय रूचिर्भवेत्
नेव तस्य परो लोको नायं लोको दुरात्मनः ॥ गंगा गया कुरुक्षेत्रे तीर्थं चामरकंठके ॥ दददशति दारिद्र्यं गृह्णा
गृह्णीति भारत ॥ महादामनिये विप्रा गृह्णीति ज्ञानदुर्वला ॥ वृक्षास्तद्विजरूपेण जायंते ब्रह्मराक्षसाः ॥ नेव
दवलमाश्रित्य प्रतियह रूचिर्भवेत् ॥ अज्ञानाद्या प्रमादाद्या जायंते नरकालयः ॥ इति पाशोक्ते ॥ तीर्थं वा
मिनस्तु विशेषदुक्तः पाशे ॥ पंचाध्यायां गृहीचैर्द्धर्मनिरतो बहिरर्जितवित्रभुक् ॥ व्यवहारोपयोग्यत्र गृ
ह्णीयाद्विमलं स्विनि ॥ भक्त्या तीर्थं सेव्यं ॥ न काष्ठे विधेते देवो न शिलाया कदाचन ॥ भावे हि विधेते देवस्तस्या

॥ का. नि. ॥

॥ १०० ॥

ज्ञावोहिकारणमिति स्मृतं ॥ तथा ॥ पुराणक्षत्राभिगमनं पुराणतीर्थनिष्ठेवरां ॥ यज्ञोवाविविधावस्य स्मृता च
रं न रक्षति ॥ तथा ॥ यत्र स्थानेषु यतीर्थं न दी पुराणतमाप्रिया ॥ नो ध्यायेन्मनसा वापि नानतीर्थं विचि
तयेत् ॥ इदं गंगानिरिक्तविषयां गंगानुसर्वतीर्थं रात्रये मुक्तं स्कां देस्नानकालेन्यतीर्थं युज्यते जा
नूवीजने ॥ विवानिदो न ह्वेत तपा. सिचातानि सर्वाणि सिद्ध्यन्ति विष्णोपादार्पणो न वेना र्पयन्ति हरो
येन पुराणानि विविधानि च ॥ विफलानि भवन्तीह श्रमसुखफलं भवेत् ॥ तथा ॥ तीर्थसेवा सदा का
र्या मनुष्ये ॥ पुराणकामुक्तेः ॥ सेवितेऽपि सदा तीर्थे यो न्यत्र स्त्रियते यदि ॥ भुभेदेशे कुले धीमान्सभवे
द्वेदविदित ॥ यात्रार्थं गतस्तनुमाधारयेन तीर्थे दिनत्रयं वासः ॥ तीर्थं समधिर्गम्याथ उपवासवु
तादियुक्तं ॥ निरात्रमुषितस्तत्र सर्वमायि प्रमुच्यते ॥ इति स्मृते ॥ यत्र विशेषः ॥ पंचावासप्ररात्रं
वापक्षं मासमथाधिकं ॥ तथा ॥ ये सुतीर्थेषु यदेवोये तीर्थेषु ये द्विजा ॥ ये सुतीर्थेषु यज्ञोयं विचिकिंशे
त्रतत्र नु ॥ सतेषु हतेषु पि न विचिकिंशकार्ये न्यर्थः ॥ तथा ॥ न देवः पर्वता ये सुन देवसंतनि ॥ देवश्चि
दानदस्यो हृदि भावेन दृश्यते ॥ यत्र यत्र दृष्टा भक्तिर्यस्य यस्य महात्मनः ॥ तत्र तस्य महादेव प्रसादं

॥ राम ॥

॥ १०० ॥

मधिगधतीत्यादिप्रकीर्णधर्मा ॥ एवं यावदुक्तप्रकारेण तीर्थं यात्रा कृत्वा व्यायामं नरावादेरेण स्व
गृहमेव पुनर्गंगो शान्तं प्रज्यपित्रो देशेन श्राद्धं कृत्वा सावुधि प्राप्तिनादिना सतोऽप्यकृते कृत्यो भवेत्
तदुक्तब्राह्मेः प्रत्यागतश्चापि पुनस्तथैव देवापि न्द्राह्मणानुत्रयेव ॥ एवं कुर्वन्तस्तीर्थाघट्टं
फलं तद्गुणत्रात्र संदिग्धसमकीर्तिः ॥ ॥ इति श्री दत्तात्रेय भट्टात्मज नत भट्टविरचिते विधान
पारिजाते तीर्थयात्रा विधान समाप्तं ॥ ॥ श्री कृष्णाय नमः ॥ अथ प्रसंगादभ्यगकालं प्रसूयते
हर्म्योपराशरः संदेसो मे बुधेऽन्यगो भुजपर्वोऽस्मीर्विना ॥ व्यतीपातं संक्रमं च व्रत ॥ आह्वमेव च
नेमिति कविशेखरानिषिद्धेऽपि समाचरेत् ॥ रत्नमालायामपि ॥ रवितापं यांति विनिशशी भूमि नम
यो मति यक्ष्मी चांडुः सुरपतिगुरुर्षिर्ब्रह्मरोग ॥ विपतिदेत्याना गुरु रखिलभोगानुभवनं नृणां तैला
भ्यंगान् सपदि कुरुते सूर्यतेनर ॥ बोधायनो न वस्त्रं मपि निषेधति ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां न वस्त्रं च
विशेषतः ॥ तैलाभ्यंगं वर्जयेत्तु पर्वस्वपितथैव चेति ॥ अन्य च ॥ रवौ पुष्यं गुरौ ह्र्वो भौ मवारे च सृत्रि
काः ॥ मार्गवेरां मयं क्षिप्रवारदोषं न विदते ॥ तैलं नात्र तिमां न्न वमेव ॥ निजान्यत्र न निषेधः ॥ यथो

॥ का. नि. ॥
॥ १०१ ॥

कं प्रवेतसा ॥ सार्धं पंगंधतैलं च यत्रैलं पुष्पवासितं ॥ अन्यद्व्ययुते तैलं न द्व्यतिकदा च न ॥ तैलाभ्यंगनि
षेधे तु तिले तैलं निगम्यते ॥ अभ्यंगमपि षेधे तु सर्वपादे रपीयते ॥ अत्र तिथिस्नानकालिको निषेध
विचक्षरां ॥ अनिरागानि वेदितव्यं ॥ तथा च स्मृत्यंतरं ॥ उत्पत्तौ च विपत्तौ च मेधुने दंतथा भवे ॥ अभ्यंगे
हृदधिस्नानो तिथिस्नात्कालिकी स्मृते ॥ इति ॥ इति तैलाभ्यंगकाल ॥ अथोक्ते दकस्नानकाल ॥ नित्य
मुक्तदकस्नानं काम्यते मितिकादते ॥ आपः स्वभावतो मेध्याः किं पुनर्वहितं युता ॥ तेन संतः प्रशंसं
ति स्नानमुद्धेन नवारिरो ॥ तिका म्येने मितिक पीतु गगः ॥ कुर्यान्मै मितिक स्नानशीताद्भिः काम्यते वा
च नित्यं यादृषिकं चैव तथा हवि समाचरेदिति ॥ अथामलकस्नानकाल व्यासः ॥ श्रीकामः सर्वदा स्ना
नं कुर्वदनापलकै नरः ॥ सप्तमी नवमी चैव वर्वकालं विवर्जयेत् ॥ षड्विंशत्यन्योदिसप्तम्यां च सक्तां
नौ रवि वासरे ॥ चंद्रसूर्योपरागे च स्नानपा मलकै स्पते ॥ तुष्यन्या मलकैर्विहुरेकादश्यां विशेषतः
कार्तिकादिविशेषे शुनिषेधेपि समाचरे ॥ इति ॥ अथ तिलकं कस्नानकाल ॥ षड्विंशत्यन्ये ॥ सप्तम्या
भयदायो च सक्तांति य हस्तनिष्ठ ॥ धनपुत्रकलनार्थं तिलपिष्टं संस्मृतं ॥ पुगमकरसंक्रांतो स्नानं

॥ राम ॥
॥ १०१ ॥

चोद्वर्तनं तिलैः ॥ षड्विंशत्यन्ये ॥ सऊरो रागमेतथेति पंचरात्रे च ॥ अथ ग्रहारंभकालः विश्वकर्ममते ॥ चैत्रेशोका
कुलोभर्ती वै वैशाखे वधुना न्विते ॥ ज्येष्ठे गृही विपद्येन नश्यंति पशुशुत्रौ ॥ श्रावरो धनद्विः स्नानभस्मेन व
सेदहा ॥ कलहश्चाश्विने मासि भृत्या नश्यंति कार्तिदं ॥ मार्गशीर्षे धनप्राप्तिः संहस्ये काम्यसंग्रहं ॥ माघे
भवेद्वहिभयं फाल्गुने शीरनु तथा ॥ गृहीरभे फलं चेत चेत्त्रादिषु यथाक्रमं ॥ मिति ॥ विश्वकर्मोत्तरे ॥
नक्रस्ये कुंभगे भानौ सिहगे कर्कटे तथा ॥ पूर्वोत्तरं पश्चिमास्यं च ददोगे दं प्रकारयेत् ॥ रत्नमालायामपि ॥
कर्कतक्रहरि कुंभगते कुंभगते कर्कः पूर्वपश्चिममुखानि गृहाणि ॥ तैलिमेव दृष्टव्यं दक्षिणो
त्तरमुखानि गृहायानक्षत्राणि ॥ जातिनिर्वंधे ॥ क्रुवाणि नानि शस्तानि शाक्रमं निर्कृतं तथा ॥ वायव्यं वैष्ण
व्यं पौष्णं सावित्रं सेवेवति ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ स्थिरे लगे स्थिरांशे च कर्तुं शोपवयान्विते ॥ गृहारंभः
प्रशस्तः स्यादक्षिणो वोत्तरायरो ॥ यस्य सौम्यग्रहाः केन्द्रतिकां र्णो चाथ भार्गवपापशौपवयस्थाने त
स्मि कार्यं निवेशत ॥ मिति ॥ त्रिषड्कादशमास्यचय भवनानि विश्वकर्ममते ॥ कल्याणसे रवौ सम्पु
नारभेत गृहं शुधी ॥ धनुःस्थिते रवौ कार्यं नैव गेहं कदाचन ॥ तथा ॥ यदा भानुसुमी स्थस्तदा गेहं

॥ का. नि. ॥
॥ १०२ ॥

नकारयेत् ॥ मिथुनस्थो यदा भाजस्तदा वैश्मनकारयेत् ॥ अष्टगते यद्वा भुक्ते गेहं भोतशस्पते ॥ प्रासा
देवेवमेव स्याद्वा पीकूपे चैव ही ॥ निशालाविधिसुखस्वमूत्रांदवर्गतव्य ॥ यथभूयस्त्वभियाहे प्रपं
यते ॥ अथ प्राची साधनं सिद्धांते ॥ हने भ. मु. समीकृतक्षितिगतं केदस्य शंको ॥ क्रमाद्भागं यत्र विशल्यपे
ति च तथा तत्रापरैर्येदिशे ॥ तत्कालापमजीवयोस्तु विवराद्भकारांमित्या ॥ हनालं वत्या सप्तमिमां गुलैरयत
दिशेपडी स्फुल्ययकलितेति ॥ तथा ॥ अन्यवेश्पस्थिनंदाहं नैवान्यस्मिन्मयोजयेत् ॥ ततः त्रवसते कर्ता व
सत्रदिनजीवति ॥ इष्टकाकाष्टपाद्याणां मुक्तिकाचूर्णमायुतं ॥ तृणांपत्रं बुधैः प्रोक्तं दारुमंतं गृह्यायेन्नूत
नं काष्ठं जीर्णं प्रशस्यते ॥ जीर्णं च नूतनं श्रेष्ठं नौ जीर्णं नूतने शुभाशुभं ॥ काष्ठमुक्तं नारदीये प्रक्षोडं वरु
ताख्यानि वं सुहिविभीतका ॥ दग्धः कटनिको वृक्षावटाश्च कका ॥ अगस्तिशि युतालाख्याश्चिचिणी ॥
काश्च नंदिता ॥ अन्ये च गृहनिर्माणे वर्जनीयाः सदा ॥ सुदिने शुभनक्षत्रे प्रतिष्ठाशुभदा स्मृता ॥ क
र्कटे पुत्रलाभश्च सौख्यं तु मकरं भवेत् ॥ मीने यशोर्थलाभश्च कुंभे च सुवहुदकं ॥ हृद्ये च मिथुने र्द्विर्द्वि
ध्विके च जलं भवेत् ॥ पितृप्रिक्तकन्यायां तु लायां शाश्वती गतिः ॥ सिंहो मेघाधनुनां शूलक्षश्च द्विजयुक्ती

॥ राम ॥
॥ १०२ ॥

इति ॥ वहुदके कपादौ कालनियमो नास्तीत्युक्तं भविष्योतरे ॥ मुनयः केविदिच्छंति व्यतिने चोतरा परो ॥ न का
लनियमस्तत्र प्रमारां सलिलसंपूर्णो ॥ इति ॥ पूर्वोक्ते ॥ तद्विधानं चतुर्थस्तव केदस्य ॥ अथांकरातिवा
सनकालः ॥ विष्णुधर्मातरे ॥ अंकुटराकार्यं तु चरावस्थाधिवासनं ॥ सापंचप्रारभेद्रीमान् रक्षासूत्रं प्रबंध
नं ॥ स्थापनं प्रोक्षणां चैव गर्भन्यासं तथैव च ॥ अधिवासानि सर्वाणि मध्यरात्रौ कारयेत् ॥ रात्रं न विशेष्यता
सर्वदिक्क्रियार्थकं ॥ कुर्यात्परं महासर्वं तथा शुभनिवृत्तये ॥ इत्यंकुरार्यणाधिवासनादिकालः ॥ अथ ग
र्भाधावादिषोडशकर्मकालास्तत्र विधाने द्रष्टव्या ॥ इह विस्तरमीत्या देवपूजा स्मृता बुधैः ॥ अशक्नो विस्तरे
गोवप्रातः संपूज्य केशवं ॥ मध्याह्ने चैव सायत्र पुष्पांजलिमपि क्षिपेत् ॥ मध्याह्ने वा विस्तरेणा संक्षेपेणा
थ वा हरिं ॥ संपूज्य केशवं ॥ मध्याह्ने चैव सायं च पुष्पांजलिमपि क्षिपेत् ॥ संपूज्य भोजनं कुर्यादन्यथानरकं बु
जे ॥ इति ॥ अथ देवताविशेषेणा कालविशेषः ॥ भविष्यपुराणे ॥ पुनिपत्यावति प्रोक्ता द्वितीया शमनस्पच
॥ तृतीया गी. पुज्यास्तु चतुर्थं रविष्टु हरिणा ॥ पंचमी नागराजानां वल्ली स्कंदतिथिः स्मृता ॥ सप्तमी समस
प्रेक्षु अष्टमूर्तेस्तथाष्टमी ॥ नवमी योगिनीनां तु दशमी तु दिशामपि ॥ एकादशी धने शस्यद्वा दशी च क्रधा

॥ का. नि. ॥

॥ १०३ ॥

रिगा ॥ त्रयोदशी त्वनंगस्पचतुर्दशी ॥ पौर्णमासी प्रतेशस्पपितृणां दर्श उच्यते ॥ अथ नक्षत्रविशेषे ॥ देवीपुरा
णो ॥ अश्विन्यामश्विनाविदीर्घायुर्जायते नरः ॥ कालनिर्णायदीपिकायां ॥ अश्विनो कलानलो ब्रह्मंडश्चैव
शकरः ॥ अदिती ज्याह्निपिनरो भार्गवमदिवाकरा ॥ त्वष्टानिलेन्द्राग्निमित्र ईशोरक्षः पतिर्जलं ॥ विश्वे
हरिर्वसुजलपत्येकचरणाः क्रमात् ॥ अहिर्बुध्याकपूशख्या अश्विन्यादिष्विमान्यजे ॥ दिति ॥ अथ नाम
संकीर्तनकालः ॥ मार्कंडेयः ॥ चक्रिणां हलिनंचैव शाङ्गि सांगदिनं तथा ॥ मोक्षार्थं प्रतपेद्ब्रह्मक्षत्राया
दिषु त्मरेत् ॥ व्यवहारेऽजितंचैव मत्स्यकूर्मजले स्मरेत् ॥ आतिष्ठु मग्निजभये संयामेत्तपराजितं ॥ नेत्र
बाधेशमोऽंधे वाचुतत्र जप्तेत् ॥ गरुडध्वजानुस्मरणादापदो मुच्यते नरः ॥ ज्वरदुष्टे शिरोरोगवि
षचीर्यंच वशा म्पति ॥ ग्रहनक्षत्रपीडासु देववाधारवीथुच ॥ दस्युवैरिनिरोधे बुध्या घृसिंहदिसक
टे ॥ अंधकारे तथा तीव्रे नारसिंहेति कीर्तयेत् ॥ उत्तिष्ठं कीर्तयेद्दिष्टुं प्रसुप्ते माधवं नरः ॥ भोजने चैव
गोविंदं सर्वत्र मधुसूदनं ॥ नारायणं सर्वकालक्षतप्रखलतादिषु ॥ स्नाने दानेऽर्चने होमेषु प्रणि
पाते प्रवृक्षिणो ॥ कीर्तयेद्ब्राह्मदेवं च अमुं क्लृप्तपियादवं ॥ आलोक्य सर्वशास्त्राणि विचार्य च पुनः पु

॥ राम ॥

॥ १०३ ॥

॥ का. नि. ॥

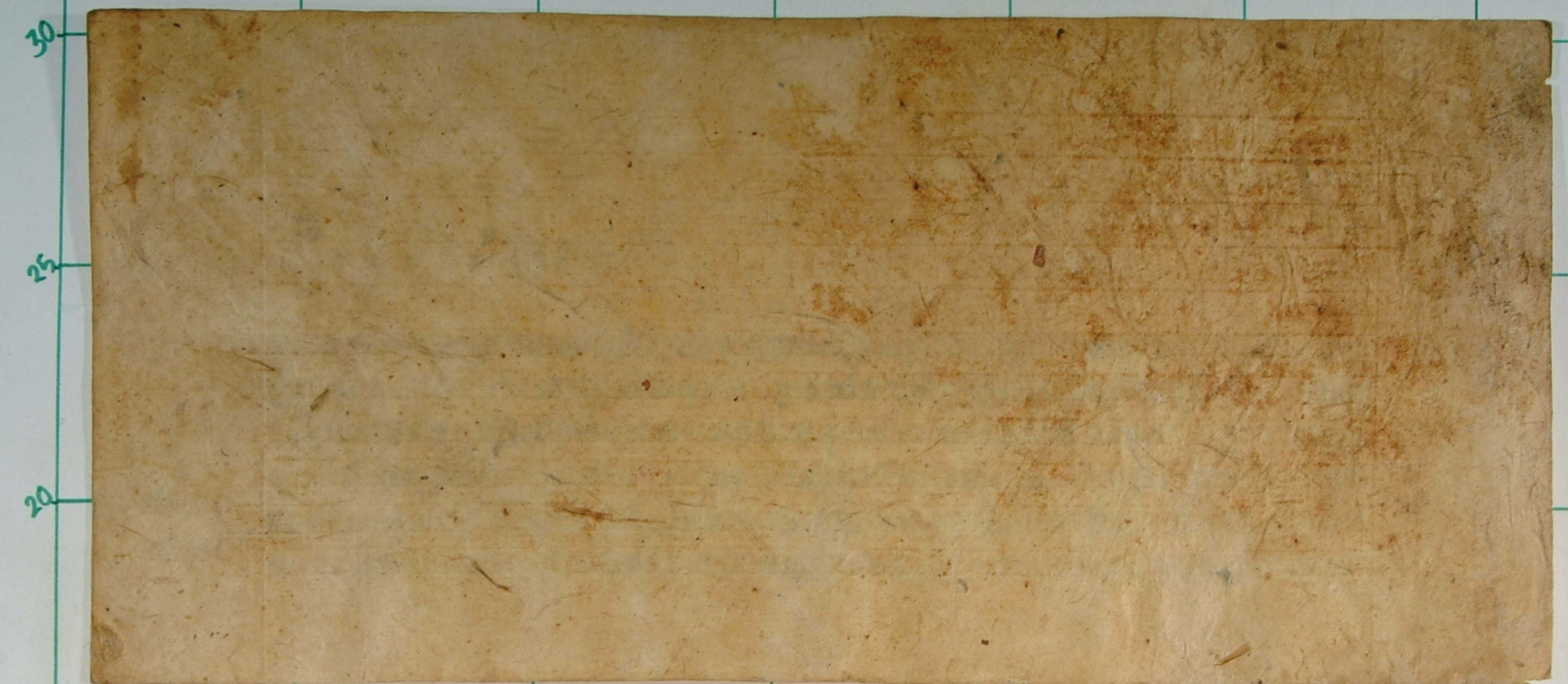
॥ १०४ ॥

नः ॥ इदमेकं मुनिष्यत्रं ध्येयो नारायणः सदा ॥ सर्वाणि नामानि हितस्य रातन्तर्वाथं सिद्धौ भवन्ति पुंसां ॥
तस्माद्यथेष्टं खलु देवनाम सर्वेषु कार्येषु जपेत्तु भक्तो निःश्रेयसं कुरु निबन्धे बुधा वानर्थ उदीरितं स
र्वसंगृहीतोऽविद्वज्जुनमुदे मया ॥ अंबाभागीरथीयस्य नागदेवात्मजः ॥ सुधीतेनानतेन रचितः का
लनिर्णायसंग्रहः ॥ अनेन प्रीयतां देवालक्ष्मीशः सर्वदामनः ॥ यस्य प्रतापा ब्रह्माद्याः सिद्धिर्सी शान्तिः स
र्वदा ॥ अनेन यथं दीपेन स्वसंदेहात्मकं तमः ॥ निरस्य कर्म कुर्वन्तु निर्भदा ज्ञानि संसदि ॥ ॥ इति श्री
मन्मथागदेवभट्टात्मजेनानंतभट्टेन विरचिते विधापरिजाते पाख्यानिबन्धे कालविधानानि समाप्तम् ॥

दिने ३।

॥ राम ॥

॥ १०४ ॥

0 CM 5 10 20 25 30 35

15

10

5

0

CM

5

10

20

25

30

35

